

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO ADANA'DA
ŞUBAT 1943-MAYIS 1945

ekitap.ayorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO ADANA'DA
ŞUBAT 1943-MAYIS 1945

Abidin Dino'yu anmak üzere, İstanbul'dan sonra ikinci kenti saydığı Adana'da, zorlu da olsa, Adanalıları ve çevresini severek geçirdiği iki yıldan fazla zaman dilimini anlatmak üzere yola çıkıyoruz. Hepimize iyi yolculuklar : Adana'ya ve Abidin'e.

ekitap biçiminde sunumu: Aralık 2020

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen ve kapak: Ferruh DİNÇKAL

Dizgi : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim: Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, "indirin", götürün.

Hediyemizdir.

İÇİNDEKİLER

SUNU	7
GİRİŞ	8
ADANA NAM ŞEHİR	18
“BRE SÜRGÜN AĞA” !	21
ANKARA'DAN	32
ABİDİN'İ İSTEMEK ABİDİNİK	48
ADANA'DA BİR PARK	54
“BİRİNCİ EV”	57
PAŞA DEDE'DEN KALAN	59
ARAŞTIRMACI ABİDİN	72
GAZETECİ ABİDİN VE GÜVEN KARDEŞLER	77
FERİT CELAL GÜVEN	79
TÜRK SÖZÜ YAZAR VE ÇİZER KADROSU	85
ABİDİN'DEN	92
“FEDAİ” : “SARI ÇİZMELİ” YAZIYOR	96
ADANA HALKI TİYATROYA MERAKLI	98
ADANA'DA BULUŞMA NOKTASI	102
"TÜRKÜLER MÜFETTİŞİ"	104
"AĞITLAR"	109
AĞUSTOS 1943: ADANA'YA BİR GELİN	110
MEHMET ASIM BEY	114
HAYDARPAŞA GARI'NDA	117

NEDİR AŞK? AŞK NEDİR ?	120
BETONARME DİREKLER ÜSTÜNDE.....	121
22 EYLÜL 1943: BİR EVLİLİK	124
"İNSAN ÖMRÜ KADINSIZ OLMAZ"	129
"ÖYLE İRİ KESİLMEZ PATATES!"	131
ANTAKYALI CESUR KADIN ÖĞRETMEN: MEZİYET BARUTÇU	133
ÖZGÜR ORHAN KEMAL ÖZGÜR	135
BARBARLAR	139
ABİDİN PAŞA CADDESİ'NDE	141
FRANSIZCA ÖĞRETMENİ GÜZİN	144
UZAKTANTEZ/TELETEZ.....	149
ADANA'DA "BEBEK ÖLMESİ"	152
SAVAŞ SÜRÜYOR, NAZİLER KAPUT	154
25 ARALIK 1943: NOEL GELMİŞ, "KISASA KISAS"	157
31 ARALIK 1943 : NACİ KUM, HALİL PİROĞLU	158
BAŞKA ZİYARETÇİLER DE VAR	161
SONUNA KADAR	164
"ARİF DİNO ÜNİVERSİTESİ"	167
"HAZİN YÜZLÜ ŞÖVALYE"	168
OKUR-YAZAR-OKUR	172
ŞİİR BİR MERAKTIR BİZDE, BİR TUTKU	174
"KENDİ COĞRAFYASINA"	176
ABİDİN "ÇİÇEKLEMESİ"	178
ÇUKUROVA KÖYLÜLERİ.....	180
ÇUKUROVA EMEKÇİLERİ	184

ADANA'DA SITMAYI YENMEK	189
DENİZ VAR YUMURTALIK'TA.....	192
HEYKELCİK HEYKEL.....	194
BANKADA FRESK	197
VEDAT GÜNYOL TANIĞIMIZDIR	199
ADANA'DA YAZ	200
25 AĞUSTOS 1944: PARİS LİBRE	204
SULH: BİZE DE BEKLERİZ	208
YAŞAM SÜRÜYOR UMUTLA	210
REŞAT ENİS AYGİN	211
KEL TOPLATILINCA	213
TİYATROYA İLGİ.....	216
ADANA'DA SENARYO YAZMAK	216
"SU DESTANI"	218
YENİ BİR DÖNEM (Mİ ?).....	221
31 ARALIK 1944: ADANA'DA ŞEHİR KULÜBÜ'NDE ABİDİN DANS EDİYOR GÜZİN'LE.....	223
WHITTEMORE	226
ŞUBAT 1945 : “ÜÇ BÜYÜKLER”	228
15 MART 1945: ANT ÇIKIYOR	229
MAYIS 1945: "DEMOKRASİ" SAAT KAÇTA GELİYOR ?	232
ABİDİN ASKERE ALINIYOR	233
"ABİDİNPAŞA CADDESİ'DİR, KARA ÖKÜZÜN GEZİNDİĞİ CADDE..."	236
ABİDİN'SİZ ADANA'DA	240
KAYNAKÇA	244

SUNU

Abidin Dino Adana'da başlıklı ekitabı nihayet sunabiliyorum. Birkaç görsel malzemesiyle.

Abidin Adana'da üç dönem yaşadı :1927 yazında bir süre, Şubat 1943-Mayıs 1945 arasında iki yıldan biraz fazla bir zaman, 1969 Kasımında birkaç hafta. Bu çalışmada Abidin'in Adana'da "ikamete memur"/sürgün olarak yaşadığı ikinci dönemi ele alıyorum.

Konuya yabancı olmayanların bildiği gibi, Abidin 1943-1945 arasında Adana'dayken Türksözü gazetesinde çalıştı, pek çok makale yazdı, imzalı, imzasız, değişik takma isimlerle, mahlaslarla, karikatür çizdi ve gazetenin birçok işini üstlendi.

İstanbul'da tanıştığı, arkadaşlık ettiği, Ankara'da nişanlandığı Güzin Dikel ile Adana'da Eylül 1943'te evlendi.

Bu açıdan ve daha binbir nedenle Abidin'in ve Güzin'in yaşamında Adana'nın özel bir yeri vardır. Kendilerini Adanalı sanmaları da bundan. Göreceğiz.

Abidin üzerine dört kitap, iki ekitap ve epey makale yayınladım ama daha araştırılması gereken birçok konu bulunuyor. Ne kadarını bulup gün ışığına çıkarabilirsek o kadar iyi olur. Araştırmalarımızı ve çalışmalarımızı bu nedenlerle aralıksız sürdürmeliyiz.

Paris, 2 Aralık 2020

GİRİŞ

Abidin'le 1982'nin sonundan aramızdan ayrıldığı 7 Aralık 1993'e kadar Paris'te ağabey kardeş gibi çok yakın, çok sıkı dostluğumuz oldu, ailecek görüştüğümüz. O günlerde kendisiyle hem sanatı hem hayatı üzerine epey söyleşi yaptım, sergileri üzerine pek çok makale yazdım. Epey de fotoğraf çektim. Hayatını anlatan üç ciltlik ömür törpüsü bir çalışmayı 2008'de okuyuculara sunabildim. Güzin Dino bu çalışmalarım ve diğerlerinde son aylara kadar birinci desteğim oldu : Anlattıklarıyla, yazdıklarını okumasıyla, okuduktan sonra üstüne yaptığımız sıkı tartışmalarımızla ve birçok görsel malzeme ve bilgi sunmasıyla.

Bugün size 1982 sonundan 1993 sonuna kadar giden dönemde düzenli olarak mutlaka her onbeş günde bir görüştüğüm Abidin'in ve 1994'ten Aralık 2011 sonuna kadar Güzin'in anlattıklarından ve yaptığım araştırmalardan oluşturduğum Abidin Dino Adana'da kitabını sunmak istiyorum.

Bu kitabı yayınlama dileğim, Adanalılara, kendilerine ait olan tarihi onlara teslim etmek arzusundan kaynaklanıyor. Evet, çünkü Abidin sadece İstanbul ve Ankara, Cenevre ve Paris'lerin değil aynı zamanda Adana'nın da çocuğudur. Adana'nın da ekmeğini yemiş, havasını koklamış, Taş Köprü'yü arşınlamış, Ramazanoğlu Kütüphanesi'nde dirsek çürütmüş, bütün müzelerini tek tek işaretlemiş, ağabeyi Arif Dino ile kendisi de bu şehirde müzeli işler çıkarmış, birçok resim yaratmış, resimlerinde Çukurova'nın çocuklarını nakış işler gibi işlemiş ve ölümsüzleştirmiş, Müze müdürleriyle ve bilhassa Naci Kum ile, sıkı ilişkiler kurmuş, Türksözü gazetesinin Adana gazeteleri içinde birinci olmasını sağlamıştır :

Abidin Dino Türksözü'nde "Sarı Çizmeli" ve "Notçu" mahlaslarıyla köşe yazıları, makaleler, haberler yazmıştır. Notçu mahlasını "Notlar" üst başlıklı köşe yazılarında kullanmıştır.

Abidin, "Sarı Çizmeli" lakabını, Eylül 1934'ten beri süren SSCB, Londra, Oxford ve Paris safhalarını bitirip Haziran 1938'de İstanbul'a yeniden merhaba dedikten sonra yayınladığı dergilerde de kullanmıştı. Bazen "Sarı Çizmeli Mehmet", bazen buna yakın veya biraz değişik biçimleriyle ...

Abidin'in Türksözü'nde "Sarı Çizmeli" lakabıyla imzaladığı makalelerinden örneğin Sadi Tek ve Muammer Karaca'nın Adana'ya tiyatro gösterimi için geldiklerinde kaleme aldığı "Fedai", "Sadi Tek ve Muammere mektup" başlıklı yazıları. "Sarı Çizmeli"nin savaşın günü gününe gelişimiyle yakından ilgili makaleleri de var : "Führerin sınırları", "Kiev" gibi. Türkiye'deki günlük gelişmelerle ilgili olanları da : Örneğin "Anıt-Kabir hakkında düşünceler", "Noel Günü" başlıklarını taşıyanlar. O yıllarda tırnak işareti kullanılmadığı için yazılarının başlıklarını yazıldıkları gibi aynen aktarıyorum.

Güzin'in bana anlattığına göre, kimi kez Türksözü "mesul müdürü" Nevzat Güven Şehir Klübündeki oyununu/"işini" bitiremediği anlarda Abidin'e telefon edip başyazıyı kendisi yerine bizzat yazmasını da rica edermiş, Abidin de oturup "efendi efendi yazar"mış. Dolayısıyla o yılların Türksözü'ndeki kimi başyazıları ve Nevzat Güven imzalı kimi makaleleri de bu açıdan irdelemeli derim.

Abidin'in "Sarı Çizmeli" ve "Notçu" mahlaslarıyla kaleme aldığı yazılarında 1930'lardaki yazım tarzını aynen buluyoruz. Sadece tarz da değil, Abidin'in öteden beri savunduğu düşünceleri de

yazılarında sürüyor. Değeli Adanalı S. Haluk Uygur'un Türk Sözü Digital arşivinden çıkarıp bana göndermek inceliğini gösterdiği, 4 Birincikânun (Aralık) 1943 tarihli Türksözü'nde Sarı Çizmeli mahlasıyla yayınlanan "Anıt-Kabir hakkında düşünceler" başlıklı metinde "halkın dili" konusunda yazdıkları buna bir örnektir, bu bağlamda buraya birkaç satırını aynen almak istiyorum :

"Halkın dili hem daha sâde hem daha muhteşemdir.

Halk hissettiğini pürüzsüz bir kat'iyetle söyler."

Türksözü'nde "Notlar" üst başlıklı ve "Notçu" mahlasıyla imzaladığı "Yeni bir Macar hikâyesi" ise tam anlamıyla Abidinik bir kara mizah yazısıdır.

Abidin'in Türksözü gazetesindeki resmî görevi "gece sekreterliği"dir. Dolayısıyla Rusca, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Rumca ve daha başka dillerde radyoları, Adana'dan dinlenebilen bütün radyoları, dinliyor ve bu haberlerden seçtiklerini hızlı bir çeviriyle, ve böylece neredeyse savaşın gelişmesini saati saatine, o sabah gazetede yayınlayabiliyordu. Bu yüzden Adana'daki diğer gazeteleri solladı Türksözü. Bu tür haberleri "yabancı radyolardan alınan haberlerin kullanılması yasağının" kaldırılmasıyla daha arttı. Abidin'in işbaşı yapmasından sonra Türk Sözü'ndeki radyo mahreçli haberlerin tümü Abidin'in çevirisiyle yayınlanmıştır. Ve bu sayede Türk Sözü okuyucuları savaşın gelişiminden saati saatine haberdar olmuşlardır.

Abidin'in Adana'ya "ikamete memur" olarak gelişi, resmî hiç bir kayıt bulamayınca, değişik yayınlarda ve belgelerde yaptığım araştırmalarıma, değişik verileri karşılaştırmalarıma göre, 1943 Şubat sonuna veya Martın hemen başına rastlıyor olmalı. Yine benzer yöntemle gerçekleştirdiğim araştırma ve hesaplarıma göre, Mayıs 1945'te Abidin'i Adana'dan alıp "mevcutlu olarak"

(jandarma denetiminde) Kayseri'ye askere götürüyorlar. Bu durumda Adana'daki sürgünlük günleri iki yıldan biraz fazla sürüyor. Tahminime göre, Türk Sözü'nde çalışmaya gelir gelmez değil de kısa bir süre sonra başlıyor. Bunlar değişik kaynaklardan karşılaştırmalar yaparak çıkarsadağım veriler. Adana'da resmî kayıtlara bakmak olanağı bulunursa kesin tarihlerin saptanabileceğinden eminim.

Mayıs 1945'te Abidin askere alınınca Adana'dan ayrılacak, ama ağabeyi ve kendisi gibi Adana'da sürgün Arif Dino bir süre daha Adana'da kalacak. Yaşar Kemal'in Paris'teki söyleşimizde bana anlattığı gibi, Arif bir süre sonra Adana'da Kilis Pazarı civarında ev tutacak ve bu evde yaşayacaktır, Adana'dan ayrılana kadar. Yaşar Kemal'in bana anlattığına göre, Nadir Nadi ve eşi Adana'ya geldiklerinde Arif'i bu evde ziyaret ediyorlar...

Nadir Nadi ve eşi en başta, Cumhuriyet gazetesi yazarları ve yöneticileriyle Dino ailesi arasındaki sarsılmaz yakınlık Cumhuriyet'in kurucusu Yunus Nadi'nin Abidin'in dedesi Abidin Paşa tarafından kendi oğluymuş gibi ve Abidin'in babası Rasih Beyle kardeşcesine birlikte yetiştirilmiş olmasıyla ilgilidir. Nadi ailesi bu bakımdan Dino ailesine çok yakındır, neredeyse akrabadır.

Arif Dino Adana'daki ilk günlerinde önce otelde, o günlerde kentin tek oteli olan Yeni Otel'de kalıyor, sonra kiralık tuttuğu bu evde kalıyor.

Abidin'le Güzin ise Adana'daki iki yıldan biraz fazla süren yaşamlarını iki ayrı evde geçiriyorlar : Birincisi İstasyon Caddesi'ndedir, ikincisi ise Abidin Paşa Caddesi'nde ve Türk Sözü'ne iki adımlık mesafede.

Abidin Adana'da evlenmiştir : En büyük aşkı ve hayat boyu yol arkadaşı Güzin Dikel ile. Güzin, S. Haluk Uygur ve eşi Hanife Uygur ile Ekim 2011'de Paris'te yaptığı söyleşide boşuna "Adana'ya gelin gittim" demiyor. Evet Güzin Abidin'le Adana'da evlenmiştir, ve evlenmek için İstanbul'dan trenle Adana'ya gelin gitmiştir.

Sırası ve zamanı gelince Abidin, Şehir Klubü'nde yeni yıla dansla girmiştir : Elbette Güzin'le, sıkıysa başka biri dans etsin bakalım Abidin'le, Güzin gözünü oyar onun ! Benden yazması !

Bu açılardan bakınca Güzin'in Ekim 2011'de, kendisini ziyarete ve söyleşi yapmaya gelen iki şirin Adanalıya, "Biz de Adanalılık" demesi son derece doğaldır. Buradaki "biz" Abidin'i de kapsar, Arif olan anlar.

Evet bu işin neresinden bakılırsa bakılsın, Abidin ve Güzin Adanalıdır. Lamı cimi yok bunun.

Abidin, bildiğiniz gibi sıkı ressamdır aynı zamanda ve Adana'da da pek çok resim yapmıştır... Ağabeyi Arif'le heykeltikler de. Emlak Bankası duvarlarında freskler de ...

Hiç boş durmamıştır sanatçımız. Kitaplar da yazmıştır Adana'da. Senaryolar da. Bütününü birazdan daha ayrıntılı bir biçimde anlatacağım.

Abidin zamanı el verdikçe Adana'da ve çevresinde dolaşmıştır, çok insan, çok kadın, çok erkek ve çok çocuk seyretmiş, çok insan tanımıştır... "Bir deri bir kemik" bir delikanlıyı da Adana'da keşfetmiştir. Bu delikanlının kim olduğunu bilmeyen yok bugün. O delikanlıyla birlikte de epey dolaşmıştır, köyleri ziyaret etmiş, köylüleri gece ve gündüz, gündüz ve gece dinlemiştir. Doyamamıştır o damıtılmış sözcüklere, o türkülere, o ağıtlara, o saz çalılara ...

O delikanlı ve Bursa Cezaevi'nden kopup gelen Orhan Kemal, o zamanların gençlerinden Taha Toros, henüz bir lise öğrencisi Yusuf Tacettin Karan ve daha niceleri, burada ismi geçenlerin ve ismi geçmeyenlerin tümü ve tamamı "Adana Dino Üniversitesi"nden diploma almışlardır. Abidin'in yanında ağabeyi Arif Dino da gençlerin başvurduğu, dinlediği ve dünya kadar şey öğrendiği bir öğretmen olmuştur. Evet Adana'da.

Aslına ve T harfi büyük Tarih'in defter-i kebirine bakıldığında hemen görülür : Abidin'in Adana ile ilişkisi 1943'ten öncesine dayanır :

Evet evet, daha 1927'de, henüz ondört yaşında bir çocukken, ve Paris, Cenevre, yeniden Paris, sonra Korfı, Atina ve tekrar İstanbul dedikten bir süre sonra, babasıyla Adana'ya gelmiş o yılların tek oteli Yeni Otel'de bir süre kalmış, Adanalı arkadaşlar edinmiş, ata binmiş, kenti ve dedesinden kalan toprakların bir bölümünü önce tırıs sonra dört nala dolaşmıştır. Babası Rasih Bey Adana'da aynı otelde 1927 sonunda, beki 1928'de, vefat etmiştir. Babasının vefatı vesilesiyle Adana'ya gelip gelmediğini bilemiyorum, bu noktayı da araştırmamız lazım.

Abidin Adana'ya Kasım 1969'da bir kez daha gelmiştir : Paris'ten dönüp İstanbul'a temelli yerleşmek kararı üzerine, İstanbul'da ev aramış, Kuledibi'nde görür görmez bayıldığı "manzarası geniş" bir kata aşık olmuş ve bu katı satın almak umuduyla dede mirası topraklardan kalanların bir bölümünü satabilmek için Adana'da birkaç hafta geçirmiştir. Abidin'in Adana'daki toprak satışı karşılığında tapu vermesi o günlerdeki gazetelere mutlaka yansımıştır. Abidin satış karşılığında tapu verildiğinin bilinmesinin satışları olumlu yönde etkileyeceğini umduğu için konunun en geniş biçimde duyurulmasını özel olarak arzuluyordu. O günlerde

Adana gazetelerinde bu konuyla ilgili mutlaka bir şeyler yayınlanmış olabileceğini ve onların bulunabileceğini sanıyorum.

O günlerde Abidin'in bu işteki yardımcısının "avukat İsmail Bey" olduğunu, Abidin'in o günlerde Adana'dan eşi Güzin Dino'ya Paris'e gönderdiği mektupları sayesinde biliyoruz. "İsmail Bey" mutlaka o günlerde Adana'nın tanınan bir avukatı olmalı ve bu ismin soyadını bulmalı. Adı geçen umarım hayattadır ve o günleri anlatmak da ister. Böylece Abidin'in o sıralarda neler yaptığını, nasıl yaşadığını biraz daha yakından bilmek olanağı bulabiliriz.

Adana'daki satışların maalesef Abidin'in beklediği sonucu vermediğini ve Abidin'in o kadar arzulamasına karşın İstanbul'daki o katı alamadığını biliyoruz. Bunun sonucunda Abidin Paris'e dönmüş ve Paris'te kalmıştır. Elden ne gelir ! Bu ayrı bir hikayedir artık.

Evet işte böyle, Abidin'in Adana'lı yılları üçlüdür, üç dönemlidir. Bu çalışmada Abidin'in 1943-1945 dönemi içindeki günlerinin hikayesini ve yaptıklarını sunmak istiyorum.

Dahası da var : Madem ki Dino ailesinin Adana ile ilişkisi dede Abidin Paşa vesilesiyle 19. yüzyıla kadar uzanıyor. Dede bu vilayette 1881'den 1886'ya kadar Osmanlı İmaratorluğu'nun valiliğini yapmıştır. Bu dönemden kalanları, izleri ve mirası ve bununla ilgili meseleleri de aşağıda kısaca irdelemeye çalışıyorum.

İşte Tarih konuştu ve herşey apaçık belli oldu : Dino ailesiyle Adana ilişkisi 19. yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın ortalarına kadar ve hatta biraz daha sonrasına dek uzayan bir tarihi dilimi kapsıyor.

Bu tarihi dilim git-gellidir, girdili çıktılıdır, çalkantılıdır, hem aile boyutunda, hem ülke, hem de bölge boyutlarında, sıkıntılıdır, yaratıcıdır, kahredicidir, üzücüdür. Tarihtir bu ve başka türlü olmaz, olabilemez maalesef. Ama Abidin ile Güzin ya da Güzin ile

Abidin en dramatik şeyleri bile dramatik olmaktan çıkarmayı bilerek hatta bu alanda her ikisi de birer yaratıcı kahraman olarak bütün dertlerinin üstesinden gelmeyi başarmışlardır. Güzin'in "Başka türlü mümkün değildi zaten kardeşim" demesi burada tam anlamını bulur. Bu hikaye bir de bu açıdan okunmalıdır derim.

Bütün bunların yaygın bir biçimde bilinmesinin herkese yararı olacağını umuyorum. Adana tarihinin de bir parçasıdır bunlar ve bu tarihi miras Adanalılara armağan edilmelidir. İşte bu kitabı yayınlamak istememin belirleyici nedenlerinden biri de budur.

Abidin'in gönlünde Adana'nın ve Adanalıların özel bir yeri vardı. Unutması nâ-mümkün bir duygu, derin, damıtılmış sevimli, sevinçli, heyecan verici bir hemşerilik. Parisli günlerinde sanat aşığı Sakıp Sabancı ile en iyi biçimde anlaşmalarının altında bu hemşerilik duygusu ve Torosların havasını solumuş olmalarının etkisi belirleyicidir. 26 Mayıs 2011'deki sohbetimiz sırasında Güzin Dino bana aynen şunları söyledi, olduğu gibi aktarıyorum :

"Sabancı Abidin'i çok severdi. İkisi de hemşeri çünkü. Sabancı hoş bir adamdı, biraz köylü ama hoş. Hem köylü hem efendiydi. Çok zeki bir adamdı. Abidin'le canciğer arkadaşlıklar. Abidin'in [İstanbul'daki] Sabancı Müzesi'ndeki büyük sergisi vesilesiyle Sabancı Üniversitesi'ne epey hediye verdim. Sabancı o kadar resim aldı ki Abidin'den. Ben de bir jest yapmalıyım. Abidin öldükten sonra epiyce birkaç tane resim hediye ettim, Üniversite'ye, Müze'ye değil. Abidin Sabancı'ya ısrar etmişti : 'Müze yapacaksın' diye. Abidin'in mektubu da var : 'Sabancı ile görüştüm Müze meselesinde ikna ettim' diyor. İkisinin ahablığından ortaya çıkan bir şey Müze."

Evet Abidin ve Sakıp Sabancı arasında olumlu bir etkileşimin ve ciddi bir dostluğun doğduğu, geliştiği ve kalıcı izler bıraktığı kesin. Abidin'in Adana'daki dostlarının isimleri Sabancı ile sınırlı değil.

Abidin 1940'lardaki o zor günlerinde, o sıkıntılı ve kimi açılardan tehlikeli anlarında yardımını, koruyuculuğunu, dostluğunu, konukseverliğini eksik etmeyen Naci Kum'ları, Mahmut Bey'leri, Güven ailesinin tek tek üyelerini, Ferit Celal Güven, Coşkun Güven, Nevzat Güven en başta, Adana'nın iyi insanlarını hiç bir zaman unutmadı, unutamazdı, unutmadı da... Güzin Dino nitekim Ekim 2011'de bile o iyi insanları anımsıyor ve "Biz sürgüne gitmemize rağmen Adanalılar bize kucak açtılar." diyebiliyordu. Evet Adana'da Dino ailesinin üyeleri Abidin Paşa'nın torunları, ülkelerinin en iyi aydınları, sanatçıları ve yaratıcıları olarak başla göz üstünde tutuldular. Abidin ve Arif, iki kardeş te sürgündü, ama hiç bir zaman dışlanmadılar. Saygı ve sevgiyle karşılandılar, ağırlandılar ...

Aradan geçen onca zamandan sonra Adana'da Büyükşehir Belediyesi'nin ve Belediye Başkanının sanat danışmanı değerli sanatçı S. Haluk Uygur'un ve bütün Adanalıların Abidin Dino ve sanatı için gayretten kaçınmamaları, bu amaçla yaptıkları, örneğin 5 Haziran 2012'de Abidin Dino Sanat Parkı'nın açılması ve orada dünyada en çok sevdiği birkaç kişiden ikisiyle, "Adana Okulu"nun en büyük temsilcilerinden Yaşar Kemal ve Orhan Kemal ile bir masa başında oturularının heykelleştirilmesi son derece önemli ve ülke kültürümüz açısından örnek alınacak davranışlar olarak sanat tarihine altın harflerle yazılmayı hak ediyor ...

Abidin Dino, genel kültürel açıdan ve kendisi için Adana'da yapılanları görseydi, duysaydı çok memnun olurdu. Ey ! Adanalılar, Torosların ve Çukurova'nın en iyileri, bundan emin olabilirsiniz. Ülkesinde en ufak kültürel kıpırdanma Paris'te büyük dalgalar biçiminde yansırdı Abidin'in atölyesine. Defalarca tanıdığım oldum bunun. Hele kendi adını taşıyan Sanat Parkı'nın Adanalıların, kadın, erkek ve çocukların, gençlerin ve daha az

gençlerin buluşma, karşılaşma mekanı biçimine dönüşmesine dünyalar kadar sevinirdi. Bravo ! Sizler sağolun !

M. ŞEHMUS GÜZEL

Paris, 18 Temmuz 2012. Bu tarihten kısa bir süre sonra yayınlayacak yayınevinin kapanması üzerine yayınlayamadım. Ekitap biçiminde yayınlamaya karar verince, metnin tümünü 20 Kasım'dan 2 Aralık 2020'ye yeniden okudum, kimi düzelttiler yaptım. Kimi çıkarmalar ve birkaç yeni kaynakçanın katkısıyla kimi ekler de. Böylesi daha iyi oldu sanıyorum. İyi okumalar. Kolay gelsin. MŞG

ADANA NAM ŞEHİR

“Önce akşam, sonra gece birdenbire yuvarlandı ovaya Toros'un tepesinden.”

1943'te Adana'da “ikamete memur” Abidin, 30 yaşına Adana'da girdi. Dile kolay, onca kent görmüş, onca dünya tanımış adam otuz yaşına Çukurova'nın başkentinde girdi. Otuz yaşında Abidin, "dünyaevine" de Adana'da girdi. Kendi “dünyaevini” İstasyon Caddesi'ndeki “Kutu Saray”da kurdu Abidin.

“Seyhan Ceyhan derken Adana karşılarına çıktı. Adana değil, toslarcasına Toros vardı karşılarında. Boydan boya arşa kadar yükselen, kanatları gergin kocaman bir kuş. Aşılır gibi değil! Öylesine erişilmez bir yaratık ki, ayağı dibinde otur ağla. Bu dağ, Anadolu yaylasını kilitlemiş. Akdeniz'den Karadeniz'e Güney Anadolu'yu boydan boya vev kesen bu dağ, öylesine kocaman ki, belki Munzur, Palandöken, Allahuekber, Yalnızçam dağları bile Toros'un birer uzantısı sadece.” Abidin'den bu satırlar. (Sinan'da, s. 69, 70 ve 72).

Adana kadim kent. Adana kavimlerin gelip çulunu serdiği, çadırını kurduğu, saraylar inşa ettiği, köprülerinden gelinler aşırıldığı mekan:

“Konakladılar (...) Ulu Cami'yi görünce (...); Selçuk tadı taşıyordu bu Ramazanoğlu yapısı. Çarşı-pazarda rastladığı insanlar Türkmendi, Kürttü, Araptı, Ermeniydi, Süryaniydi, bir arada geçinip gidiyorlardı pekâlâ.”

Adana o zaman ve bindokuzyüzkırklarda gerçekten bir gece ve gün şehriydi. Bir gün bu güzelim kenti neden zulüm ve sürgün kenti yaptılar?

İşte al sana kardeşim bak iki adım ötede “Büyük Saat Kulesi” : Abidin Dino’nun dedesi Adana valiliği yapmış Abidin Paşa'nın eseridir. Tamamı kesme taştan, 32 metre yüksekliktedir. Saati de cabası. Çık üstüne, istersen seyreyle cümle bölgeyi. Gözünü sevdiğimin Çukurovası'nı, Toroslar'ı, Seyhan'ı, Ceyhan'ı, öteleri de, bilhassa öteleri de.

İki adım daha atalım, attık : İşte Taş Köprü. O da taştan. Baştan aşağı taştan. Bu köprü Seyhan nehri üzerinde bir Roma devri şaheseridir. Mimarının ismi bile bilinir: Auxentios. Mimar Sinan, zamanı gelince bu köprüden geçtiğinde kimbilir neler neler düşlemiştir, neler neler düşünmüştür.

Sonra Yağ Camii vardır. Bebekli Kilise. Ulu Cami Medresesi ile. Çarşı Hamamı. Ramazanoğlu Çarşısı. Kilis Pazarı. Daha ne olsun? Adana hoş bir kenttir. Sivrisineklerini, sıtmasını, ırkçılarını, sivil polislerini, kazandıklarını hazmedememiş “hacı ağaları” ve daha bilmemnelerini saymazsak. Şimdilik saymazsak. Ama onları da asla es geçmeden. Çünkü Adana sıkı ve harbi bir kenttir ve bir kent birçok kattan ve kavşaklardan oluşur ve biri diğerini görmemezlikten gelemez : Asla!

Bu kent bir şark çıbanıdır kardeşim, sırtını Toroslara dayayan, Akdeniz'e dik ve sert bakan, şirin ve sevimli yüzlere şenlik. Abidinik "yüz"lere elbette. Bu yüzler tarihî yüzlerdir. Yalansız.

Adana'nın çok da sığağı vardır. Adana'nın çok da sokağı, caddesi, meydanı vardır : İşte Abidin Paşa Caddesi, işte İstasyon Caddesi.

İşte böyle bir akşamüzeri sıcak mıcak önemsenmez ve İstasyon Caddesi'nde Adanalı gençler turlarlar. Onların içlerinden birinin ismi İlhan Selçuk'tur ve 1943'ün sarı sıcak bir akşamüzerini aynen şöyle anlatır sırası ve zamanı gelince:

“O yılların Adana'sında 'İstasyon Caddesi', kadınlı erkekli grupların Allah'ın sıcağında bir aşağı bir yukarı gidip geldiği 'piyasa' yeriydi...

Biz öğrenciler (İlhan Selçuk o günlerde 17-18 yaşındadır. MŞG) için bu piyasada bir tür eğlence fırsatı da doğuyordu.

Bir gün arkadaşlar karşı kaldırımında yürüyen birini gösterdiler:

Abidin Dino!

Ressam, Adana'ya sürgün gelmişti...

Şehrin zenginleri de öğrencilerin keyifle belledikleri adlardı; Ömer Ağa' yı (Ömer Sabancı) ya da Salih Bosna'yı tanımayan yoktu! (...) aklımız fikrimiz futboldu ama edebiyata ve karikatüre dönük rüzgârlar da çoğumuzun başında kavak yelleri gibi esiyordu.” (İlhan Selçuk : “Güneş rengi bir yığın yaprak...”, Cumhuriyet, 13 Nisan 2004.)

İlhan Selçuk burada mutlaka ağabeyi 1922 Milas doğumlu Turhan Selçuk'u da anımsıyor ve bizlere de anımsatıyor. Turhan Selçuk 1941'de daha ortaokul öğrencisiyken Türksözü gazetesinde karikatürü yayınlanmış çiçeği burnunda bir karikatüristtir çünkü. Abidin Dino da bir süre sonra, kısa bir süre sonra, bu gazetede yazmaya ve çizmeye başlayacaktır. Dikkat !

İlhan Selçuk 1925'te Aydın'da doğdu, Adana Erkek Lisesi'nde okudu, Adana kültürünü aldı. Ona da Adanalı denebilir bir anlamda. O da Çukurovalıdır ve “Çukurova Okulu”ndandır elbette. Abidin Dino ile tanışıklık ve dostluk 1960'lı yıllarda İlhan Selçuk ve eşi Handan Selçuk'un Parisli günlerinde yeni ivmeler kazandı. Handan Selçuk Paris'te yaşayan ressamlarımızdan dördüyle söyleşiler yaptı ve bunları Mart 1963'te Yön dergisinde yayınladı (Örneğin 27 Mart 1963 tarihli Yön'de). Abidin ve Güzin'le

dostlukları ise kalıcı bir biçimde sürdü. Turhan Selçuk ile dostluk ta devam etti ...

“BRE SÜRGÜN AĞA” !

Abidin Dino, Eylül 1942'de İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Aslında İstanbul'undan koparıldı demek daha yerinde olacak : Çünkü jandarmalar arasında ve elleri kelepçeli götürüldü. Çünkü “ikamete memur” tayin edilmişti. Şimdi haklı olarak, bu da ne tür bir “memurluk” diyebilirsiniz. Ve Abidin'i kim, neden ve nereye tayin etmişti diye de sorabilirsiniz. Müsaadenizle anlatayım:

İstanbul ve çevresinde o yıllarda yürürlükte olan Örfi İdare (Sıkıyönetim) muhalif siyasetçi, gazeteci, yazar, şair ve sanatçıları İstanbul'dan uzaklaştırmaya başladı. Birçok aydın gibi Abidin Dino ve ağabeyi Arif Dino da “ikamete memur” tayin edildiler. Yani artık açıklamak şart : Sürgüne gönderildiler. Abidin'i Çorum'un Mecitözü kasabasına, Arif Dino'yu Kayseri'nin Develi kasabasına.

Abidin Mecitözü'nde Alevilerle tanıştı, onlarla candaşlık ve yol arkadaşlığı yaptı. Abidin Alevileri çok sevdi. Bu sevgiyi bütün hayatı boyunca sürdürdü. Tanıyıyım. Abidin Alevilerin insancıl, eşitlikçi ve dayanışmacı yönlerini, kadınlara yönelik saygıyı her zaman övdü. Çünkü bunlara bizzat tanık olmuştu.

Beş parasız ve sürgün olarak gönderildiğiniz bir kasabada sizi elinizden tutanları, size başınızı sokacak bir ocak, bir yuva ve kıvrılıp uzanabileceğiniz, yorgunluğunuzu atabileceğiniz bir yatak sunanları unutamazsınız elbette. Hele bir de arada bir bir parça “boğma rakı” varsa. Hele arada bir gelip sizi “içmelere”, köylere götürüyorlarsa.

Abidin Mecitözü sürgünlüğünü Kızılbaş Günlerim isimli minik kitabında ve Kel isimli piyesinde anlattı. Kel'in özelliği Adana'da yazılmış olması ve 1944'te Türksözü Basımevi'nde basılıp okuyucuya sunulur sunulmaz Bakanlar Kurulu kararı ile toplatılmasıdır.

Mecitözü'nde birlikte olduğu ve yakından izlemek olanağını elde ettiği insanları Kel'de, biz de onlarla oradaymışız gibi, duyumsatıyor. Bu konuya birazdan yeniden değineceğim, ancak burada piyeste Abidin'in çevresindeki diğer sürgünleri ve sevimli Alevileri anlatıldığını hemen yazayım. Abidin'in Alevileri ne denli sevdiğini bir de böyle görebiliriz. İki perdelik oyun, Abidin'in köyü, köylüyü, kasabalıyı ve emekçilerini anlatan iyi bir yazar olduğunun ispatıdır. Yapıtında dil son derece önemlidir: Her “kahraman” kendi diliyle, kendi “ağızıyla” konuşur. Sözcüklerin hele yeni olanlarının, seslendirilişi tümüyle kişiseldir. Renklidir. Canlıdır. Ve neredeyse görseldir. Görüntüseldir. Örneğin “zerzele” sözcüğüyle herşey verilmiştir: Hem dilde hem coğrafyada yer yerinden oynamaktadır.

Dilden sonra kişiler, kahramanlar gelir: Gelir gelmesine de Abidin sınavından hepsi “geçemez”: Örneğin “ihbarcı mütekait”i ele alalım. Sürgündür o da. Ama elinde değil, ille “jurnalini” yapacak: Ne de olsa kötü alışkanlık. Öteden beri, Abdülhamidlerden beri yapar: Çünkü jurnalcidir adam ve bunun başka tanımı da yoktur.

“İkamete memur takımından Banker Selim ismiyle” tanınan şahıs da pek kötüdür: Aşçıdır. Pespaye bir tiptir. Mebrure ile Selim, Kel’de (s. 49-50) döktürüyorlar: İşte numunelik birkaç cümle:

MEBRURE: Buz gibi yataklarda yatamam. Selim Bey, lafımı dinle, kocamı kimseye kaptırmam. (Ellerini gösterir). Bu ellerimle İzmir’de 10 sene ölü yıkadım, kocamı kaptırmam, ben insanı gözünden anlarım, seni bilirim. Seba melikesi seni, ahçı parçası seni, ben soğuk yataklarda yatamam!

(...)

SELİM: O senin soğuk yatağını Postacı da bilir, Mübaşir Ahmet’de bilir, Kasap Hüseyin’de bilir, daha sayayım mı!

MEBRURE: Uydur, uydur söyle, pis!

SELİM: Teneşir suratlı karı, melun! Kocan yatağına girer mi hiç, daha sayalım mı, ya mütahit tek gözlü mütahit!

MEBRURE: Kokmuş keçiyi kim köfte yaptı! Bulaşık suyu artığı, mundar!

SELİM: Cadaloz, sen o pamukları kendi burnuna tık, anladın mı, kendi burnuna, aman Allah ne günlere kaldık!

MEBRURE: Kösele suratlı!

SELİM: Leş!

İşte herkes kendi “ağzıyla” böyle konuşturulur. Öte yandan Selim ve Mebrure’ yi başka maceralarıyla Abidin’in Verese isimli yapıtında yeniden buluyoruz. Demek ki Mecitözü’nden Adana’ya birlikte kaçtılar, kocayı ekerek (!?). Yine atışıyorlar elbette: Çünkü Mebrure bezlerine başka taraklar aramaktan bir türlü vazgeçemez. Ve Selim canını sıkınca da, basar kalayı: “Zırnık vermem işte, kokmuş bir ahçı dükkanından çıkardık da adam ettik, hayatı mahvoluyormuş, ne hayatı, ben yuvamı yıktım, kocamı feda ettim...” (Verese’den aktarıyorum: s. 151-152)

Kel’de anlatılan Mecitözü’nde ihbarcılar, siviller, “gölgeler” eksik değil elbette. O günlerin Türkiye’sinde vatandaşların nasıl izlendikleri başka nasıl yansıtılabilir ?

Başka tipler de var elbette. Turşu meraklısı mühendis, berber, aktar, sıtmalı ...

Abidin’in eserinde olumlu tiplerin isimlerine bakalım önce : Ali, Hasan, Hüseyin. Kendisine yoldaşlık eden, yardımcı olan, konuksever ve dayanışmacı Alevilere Abidin’in teşekkürü böyle olur işte.

Bu arada eserde bir de Garip isimli tuhaf biri vardır. Kahramanlar arasında, sessiz, sedasız. Kendisine soru sorulmadan ağzını açmayan. Olumlu tiplerin bütün eylemlerinde yanlarında hemen yerini alan Garip. Bana kalırsa Abidin’in ta kendisidir. Yada ikiz kardeşi.

Olumlu tiplerden Hasan ile Hüseyin’in “EMECE”yi bir anlatışı var ki Abidin’in komünistlikten ne anladığının somutlaştırılmasıdır sanki:

“HÜSEYİN: Bizde bir ev yanınca...

HASAN: Kimi kereste getirir...

HÜSEYİN: Kimi çivi...

HASAN: Kimi sıva yapar...

HÜSEYİN: Ayrı gayrı yok...

HASAN: Herşey oluverir...

HASAN: Emece harman kaldırırrıh... [Yazımda hata yoktur. MŞG]

KÖYLÜ: Bugdeyi sel almasın deyi, akran arasında olur...

HASAN: Akran arasında."

Abidin'in İmece sözcüğünü 1939'da Balıkesir taraflarında "Yurt Gezisi"ndeyken duyduğunu ve popülerleştirdiğini biliyoruz. Bunun ispatı yazılı olarak işte aktardığım bu satırlardadır.

Kel'de isyancılar da vardır elbette: Çiftliğe gidip çalışarak sıtma olacaklarına, kömür madenine gidip işçi olmayı tercih edenler: "Delikanlı", Abdullah, Garip (evet o da), Hasan ve Hüseyin, köylüler ve yoksullar: Aktar Siyamettin Efendi'ye, ihbarcılara ve mütekaitle inat.

Abidin onları unutmaz ve Verese'de onları da buluruz: Evet Verese'de Delioğlu, Hasan ve Hüseyin "pavlikada" işçidirler.

Kel'de bütün emekçiler, "madene giderler arzuları hilafına." işçi olurlar, işçileşirler, iş yapmak, cevher çıkarmak için.

Verese'de Hasan, "Pavlikadan iyisi bulunmaz" der. Delioğlu için ise "pavlika" kent yaşamıdır, sevgiliyle sinemaya gidebilmektir, gazoz içmektir :

"Pazar günü tak koluna kızı, sende yeni şapka, onda entari yeni, çık asfaltta, akşam filmlere gir, gazoz ikram et... Pavlikanın düğünleri de bir hoş..."

Abidin'in bu iki yapıtında emekçi konusuna yaklaşımı dönemin sosyalist, "toplumsal gerçekçi" diye betimlenen edebi anlayışına

uygundur : İşçileşmenin, fabrika yaşamının ve proleterleşmenin olumlu yönlerini öne çıkarmak biçiminde özetlenebilecek bir yaklaşımdır bu.

Ama hiç belli olmaz. Bu topraklar isyanlara da gebe dir. Örneğin adamlardan birkaçı “aleykümselam” diyorlar önce, “selamaleyküm” sonra. Hele devreye bir de “zerzele” girince ne olacağı önceden bilinemez tümüyle ve işte o zaman,

GARİP: “Artık vakit geldi, gidiyoruz Ali” der.

Yılmaz Güney Paris’li günlerinde Abidin’in Kel oyununu filme almak için çalışıyordu. Abidin’in oyunu aylarca Yılmaz Güney’in çalışma masasında bekledi (İnsan Yılmaz Güney isimli kitabıma bakılabilir, Kaynak Yayınlar, İstanbul, 1994). Yılmaz Güney’e önce hastalık sonra ölüm izin vermedi, Güney Kel’i filmleştiremedi.

Kel, Çorum, Mecitözü ve köylerinde, yaylalarında, sürgün günlerinin kurgulaştırılmış ve binbir abidinik buluşla zenginleştirilmiş biçimidir. Bu yapıtta isimleri biraz değiştirilerek takdim edilen kahramanları, Kızılbaş Günlerim isimli minik kitabında Abidin gerçek isimleriyle tanıtıyor. Örneğin Kel’deki Kel, “Alevi ileri gelenlerinden Pir Ali”, gerçekte Piroğlu Halil’den başkası değildir. Kasap Şükrü, Kahveci Şükrü Abidin’in en olumlu tipleri olarak hem yapıtlarında hem de hafızalarımızda: Abidin’in, Güzin’im benim ve şimdi bu satırları okuyanların. O güzel insanlar o güzel atlarıyla yine Çorum, Mecitözü senin Amasya benim koşturuyorlar. Hayat bu.

Hayat bu evet. Ve bu tür insanlar ve yaptıkları hayatı sürgünde bile yaşansa anlamlı kılabilir. Sürgünün bir anlamı olur o zaman: Hele Abidin, Arif ve benzerlerinin sürgünü gibi yıllarca sürerse iç sürgün. Sonuçta bu bir iç sürgündür: Yinelemek lazım: Bu insanlar, Abidin’ler, Arif’ler ve diğerleri kendi ülkesinde sürgündürler.

Sürgündürler ve böylece Anadolu halkını çok yakından tanıma olanağı da buldular. Sürgünler. Ve elbette Abidin.

Sürgün olmasaydı belki ne Abidin, ne de Arif uğrayacaktı Çorum'a, Mecitözü'ne, Kayseri'ye, Develi'ye, Adana'ya ve daha bir dizi kente, kasaba ve köye. Onlar buralara uğradılar. Buradaki insanları tanıdılar. Buradaki insanlar da bu iki kardeşi. Ve bu iki kardeş gittikleri, yaşadıkları her yerde bütün bildiklerini, bütün bilgilerini yaydılar: Onların her birini sanki verimli birer tohum gibi ektiler. Ekilenler zamanla yeşerdiler. Sürgün bu anlamda İstanbul'lu aydınlarla Anadolulu okumuş-yazmışların buluşmasıdır. Sıkıyönetim ile İstanbul'daki bir tür antifaşist mekanlar, dergiler, gazeteler dağıtıldı. Dağılanlar, dağıtılanlar Anadolu'da başka biçimlerde toparlanmasını bildiler. Bu açıdan ve sadece bu açıdan sürgün "yararlı" oldu demek abartma olmaz. Böyle bir gelişme için sürgün elbette tercih edilmez, edilmemeli, edilmemeliydi. Ama somut olarak böyle bir sonuç doğduğunu da vurgulamak zorundayız. Sürgün edilmiş muhaliflere gittikleri yerlerde gençlerin, öğretmenlerin, okumuş-yazmışların ilgisi ve yakınlığı bu oluşumu yaratmıştır.

O günkü koşullarda Abidin Mecitözü'nde daha uzun boylu da kalabilirdi. Çünkü sevdi bu insanları Abidin. Bu insanların yaşadığı, ekip biçtiği taşını toprağını da sevdi Abidin: Anadolu bu ne de olsa. Orada pek çok resim de çizdi : Canan Gerede'nin gerçekleştirdiği Abidin Dino belgesel filminde, bir ara Abidin aynen şunları söylüyor :

"Sürgün edildim Mecitözü'ne. Anadolu'yla karşı karşıya kaldım. Gerçek Anadolu'yla. Orta Anadolu'yla. Ve ister istemez her zaman olduğu gibi çizmeye başladım. Bol bol çizdim."

Abidin'in o günlerde çizdikleri "Irgatlar", "Göç" dizisi resimleri, desenleri olarak ortaya çıktılar. Görücüye çıkar gibi. Resimler ve

desenler gösterilmek için yaratılmıyorlar mı? Evet, sen gel Anadolu ile karşı karşıya kal ve Anadolu insanını, kadını, erkeğini, çoluk-çocuğunu çizme. Mümkün mü ? Değil elbette: Abidin Çorum'da, Mecitözü'nde, Dağsaray'da ve birçok mekanda Anadolu halkını, köylüsü, işçisi, emekçisi, kadını, erkeği, çorçocuğu ile ve onları kendi dogal ve hayali çevreleriyle ve çevrelerinde resmetti. Resimler izledi resimleri. Resimleri değil. Asla ! Resimler halaya durdular Amasya ovasında, Çorum yaylasında : Yüzleri güneşe dönük.

Bu resimleri önce en yakınları izleyebildi. Daha sonra Adana'da yaptıklarıyla birlikte Ankara'daki sergilerinde meraklılarına sunuldu.

Arif Dino sürgününü Develi'de geçiriyordu ve Develi çok uzaktaydı: Ankara'dan, Adana'dan ve bilhassa İstanbul'dan. Ve ailesinden. Arif için ailesi aslında Abidin'le başlar Abidin'le biter desem abartmış olmam. Kasım 1930'da anneleri Saffet Hanım'ı yitirmelerinden bu yana iki kardeş bir aile ve ayrılmaz iki ateş parçasıdır.

Ne yazmıştı 27 Kasım 1930'da Arif Dino ? Anımsayalım :

“Gülmeler, sevinç

Ağlamalar, keder

Sonu ölüm

Annem öldü.”

Ve bu ağıtın altında üç imza okunur : Ahmet Dino, Abidin Dino, Arif Dino.

Evet işte belli oldu: Bu iki kardeşin bir de üçüncüsü vardır: Ahmet Dino. O Adana'dadır. Ve Adana'da boş durmamaktadır: Aslında Ahmet'in çok çalıştığını da kimse iddia edemez ama neyse bunu lafın gelişi olarak telafuz ettim diyelim ve hızla geçelim, ama şimdilik.

Evet Ahmet Dino Adana'dadır, ve bu üç delikanlının, ve bir de o sırada İstanbul'da yaşayan, Rasih Nuri İleri'nin annesi Leyla Dino-İleri'nin ya da aile içindeki ismiyle Leyla Abla'nın dedesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli devlet ve siyaset adamı Abidin Paşa'nın vakti zamanında satınaldığı, kimine göre “ucuza kapattığı”, bu konuyu da yine şimdilik geçelim diyorum, tarlaların, o tarlalar ki içinde birkaç köyü bile var, güya yönetimiyle meşguldür. Meşgul gibi davranan Ahmet Dino'dur, yineliyorum. Aslında Ahmet Dino, Adana'nın o pek ünlü Şehir Kulübü'nde düzenini kurmuş: Ekmek elden su gölden yiyip içiyor ve akşamları da poker, briç veya benzeri başka bir tür kumar için “dörtlüyü tamamlayacak” üç kişinin bekleyişi içinde zamanını tüketiyor. Yani tam paşa torunu.

Toparlayalım: Abidin Paşa'nın Adana'daki, Çukurova'daki mal ve mülkünü, topraklarını, köylerini, otlakiesini, tarlalarını güya yöneten Ahmet Dino Adana'dadır. Abidin Dino Mecitözü'nde. Arif Dino Develi'de. Leyla Abla İstanbul'da. 1938'de Atina'da vefat eden Ali Ekrem Dino'nun ailesi ise Atina'dadır. Bu da ayrı bir hikayedir. Ailenin diğer ve bir parça “uzak” üyelerini de şimdilik bu hesaba katmıyorum...

Bir aile ancak bu kadar “iyi parçalanabilir” doğrusunu isterseniz. Ama işte ortada Dino ailesi bu kadar ayrı ve bu kadar parçalıdır. Ama yine de dayanışma içinde ve birbirini çok seven insanlardan, kadın ve erkeklerden oluşuyor.

Bu durumda kardeşlerin, özellikle sürgündeki iki kardeşin, aklına şu geliyor:

Abidin açısından: Mecitözü'nün candan, efendi ve sevimli Alevilerine uzun boylu yük olmak ayıp kaçabilir.

Arif Dino açısından : Develi'de geçinmek nâ-mümkündür: Hele Arif gibi hayatında hiç bir zaman çalışıp para kazanmamış biri için.

Peki o zaman sürgündeki iki kardeş birlikte Adana'ya sürgün edilseler, küçük, yitik ve sapa ve bilhassa İstanbul'dan, Ankara'dan ve Adana'dan uzak birer kasabada yaşamak yerine bir il merkezinde yaşasalar ve orada hiç olmazsa Paşa Dede'nin mirasından gelen ve adına "otlakiye" ya da "verese" denilen yıllık kiradan paylarına düşenleri vakti gelince düzenli biçimde alsalar ve bir parça insanî bir biçimde geçinseler nasıl olur?

Bana kalırsa çok iyi olur.

Ama 1942 sonunda ve 1943 başında Türkiye'de işler karmaşıktır. Ve nazi Almanya ile dostluk ve buna bağlı iç meseleler ve sırat köprüsündeki iç dengeler Arif ve Abidin'in işlerini asla kolaylaştırmamaktadır.

Neyse ki Arif o günlerin Başbakanı ve "güçlü adamı" Şükrü Saraçoğlu ile İsviçre yıllarındaki öğrencilik döneminden tanıyorlar. Arif nitekim bir çare arayışı içinde birkaç kez gidiyor Ankara'ya. Nabız yokluyor. Deniyor. Bakıyor. İşler kolay çözülmüyor elbette. İş uzuyor. İkinci Dünya Savaşı içindeyiz ve en basit kararlar bile savaştaki günlük gelişmelerin seyrine göre alınıyor veya alınamıyor.

Arif'in o günlerde para sorunu daha da artıyor, sıkıntıları da. Şöyle: Arif evlenmeden hem bir aile, hem de çoluk-çocuk sahibi olmuştur! Öyle az buz da değil : Bir anne, Abidin'in deyişiyle "Eminanım", onun kızı ve kızının çocukları.

Aslında Arif bu “belayı” veya tatlı belayı İstanbul’da başına sarmıştı: 1930’ların ikinci yarısında Arif, Süleymaniye taraflarında bir ev tutunca, o zamana kadar kaldığı Ahmet Dino ile eşi ve kuzenleri Nermin Dino’nun evinden ayrılıyor ve bu eve yerleşiyor, ama Eminanım, Ahmet Dino ile Nermin Dino’ların evini ve onlara hizmeti bırakıp Arif’i izliyor. Gelin Abidin’e kulak kabartalım :

“Eminanım -bu yiğit Anadolu kadını- Nermin’in evini terk edip saçını süpürge eylemiş, Arif’e bakar olmuştu.”

Ama kader bu ve ağlarını dramatik örmek istemişti: Eminanım’ın şoför damadı neredeyse Arif’in kollarında vefat edince, Arif namus borcu verir gibi, “Sen merak etme, eşine ve çocuklarına ben bakarım ölene kadar” deyivermişti. Sözünün eri adam Arif, böylece birdenbire kalabalık bir ailenin “babası” oluvermişti : İstanbul’dayken, "Süleymaniye’nin bir minaresi dibindeki eski püskü ahşap kiralık evde, çubuğuna cigaralar takıyor, etrafında olan biteni seyrediyordu, gayet sakin, gülümseyerek." Abidin’dan aktarıyorum.

“Ailesi”, eksik olmasın, sürgün Arif’i Develi’de de yalnız bırakmadı: Ee, düzenli geliri olmayan sürgün adam ailesine nasıl baksın, ihtiyaçlarını nasıl karşılasın ? Arif’in bu durumda yapacağı nedir? Adana’daki otlakiyeden gelecek payını beklemek ve bakkaldan borça alışveriş yapmak, borçları deftere yazdırmak. Ailecek elbette. Aile epey kalabalık ve borçlar yiyip içmekle gittikçe artıyor: Arif evet Develi’de yalnız değildir, ama o günkü koşullarda böyle bir aileye bakmak da kolay değildir. Bu borç gittikçe artacak ve Arif’i Adana’da da izleyecektir. Zamanı gelince anlatacağım.

ANKARA'DAN

Arif fırsat bulunca ve bilhassa “yetkililerden izin alınca” Develi'den “kaçıyor”. Kayseri'nin tâ öte yanındaki bu küçük kasabadan Ankara'ya gitmek zor mor da olsa mümkün. O günlerin koşullarında trenle mi, otobüsle mi, kamyonla mı? Artık ne varsa onunla.

Evet Arif bir yolunu buluyor ve arada bir Ankara'ya uğruyor. Ankara burası, koskoca başkent. Her an mutlaka bir şeyler olup bitiyor. Heyecanlı günler yaşanıyor memlekette ve dünyada. Arif hem haberlere geliyor, hem bir parça nefes almaya, hem de arkadaşlarını ziyarete. Hani 1930'ların ikinci yarısında İstanbul'u Dersaadet yapan dinamik, yaratıcı ve sevimli arkadaşlarını. Onların tümü birkaç yıldan beri artık Ankaralıdır : Hasan Âli Yücel'in Milî Eğitim Bakanı olmasından bu yana çoğu Bakanlığ'a bağlı kurumlarda çalışıyor çünkü. Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli bile, Melih Cevdet Anday, daha pek çok arkadaş ...

İşte Arif'in Ankara'ya gelişine tanıklık eden ve bunu anılarında yazan bir arkadaşı var : Melih Cevdet Anday, Akan Zaman, Duran Zaman'da (Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 84 ve 85'te) anlatıyor:

"Millî Eğitim Bakanlığı'nın altında bir kantinimiz vardı, ucuz yemek verirdi. Öğleyn bütün arkadaşlar orada yedik. Fakat akşam olunca evliler evine giderdi. Ben ve bir iki bekâr, kantinin ölü gözü gibi yanan elektrik lambasının altında, öğlen yemekleri yedik akşamları da...

Bir gün Arif Dino, sürgün olduğu Develi'den izinli geldi Ankara'ya. Parası yok. Onu da buyur ettim bizim kantine öğle akşam. Öyle neşeli yiyor ki yemeğini, durumundan hüzünlenmeyi unuttum."

Anday hemen sonra Eminanım ailesi olayını aktarıyor. Herhalde hafızasının oyunu olmalı, olay Kayseri'de yaşanmış gibi yazıyor. Oysa yukarıda kısmen aktardığım birinci elden tanık Abidin'in Çok Yaşasın Ölüler'deki anlatımı olayın İstanbul'da yaşandığını ispatlıyor. Sonra sözü söyle bağlıyor Anday: "Çaresiz, Arif Dino kadınla çocuğunu yanına almış. 'Şimdi onlar ne yiyip içiyorlar?' diye sordum. Arif Dino 'Bir teneke kavurma yaptırıp bıraktım onlara' dedi."

İşte böyledir Arif Dino. Cebinde metelik yok. Ama ne eder eder Eminanım, torunları ve gelininin aç kalmaması için tedbirini alır. Burada adı geçenlerin diğer zaruri ihtiyaçlarını gidermek için bakkaldan borca alışveriş yapma olanakları bulunduğunu da ve bunu gerektiğinde yaptıklarını da anımsatmalıyım.

Arif'in Ankara'ya gitmesinin bir nedeni, belirleyici bir nedeni daha var. Ki o neden işte tam da bu parasızlık, geçim zorluğu meselelerini daha kalıcı ve temelden bir biçimde çözmeye yöneliktir. Arif, Abidin'le birlikte dedeleri Abidin Paşa'nın geniş otlakiyelerinin bulunduğu Adana'da sürgünlüklerini geçirebilmek için izin koparmaya geliyor Ankara'ya. Ama bu iş o kadar kolay çözülecek cinsten değil. Yeni Başbakan gençlik arkadaşı olsa da :

Bir önceki Başbakan Refik Saydam, kıtlık, yokluk, mal darlığı ve benzeri sorunları çözmek için İstanbul'da bulunduğu sırada, 7 Temmuz 1942'de kalp krizi sonucu vefat edince, yerine o günlerin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu atandı. Şükrü Saraçoğlu Dino ailesine hiç de yabancı bir isim değil : 1920 öncesinde Dino ailesi İsviçre'de, Cenevre'de yaşıyordu ve o günlerde Türk Talebe Cemiyeti reisinin ismi Saraçoğlu Şükrü'yü. Evet, işte o Saraçoğlu, o günlerin "ateşli genci", Arif'in çok iyi arkadaşı ve Arif'in boylu boslu olması nedeniyle resmi geçitlerde "bayraktarlık" yapmasını isteyen öğrenci genç bugün Başbakan Saraçoğlu'dur. Burada şu

notu da düşmeliyim : Arif, kendisine verilen görevi asla es geçmedi ve Türk bayrağını hep önde taşıdı o günlerde : Hani "Türk gibi güçlü" demek için gösteri niyetine. Evet, aradan yıllar geçti o günkü Saraçoğlu Şükrü, Şükrü Saraçoğlu oldu ve birçok kez değişik bakanlıklar üstlendikten sonra nihayet Başbakanlığa getirildi. Ve bu görevinde önce 9 Mart 1943'e kadar, sonra ikinci hükümetini kurarak 7 Ağustos 1946'ya kadar kaldı. Birinci Saraçoğlu hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Numan Menemencioğlu Namik Kemal'in torunudur ve Abidin ailesinin uzaktan akrabasıdır. Yine Menemencioğlu ailesinden ve Numan'ın kardeşi Muvaffak Menemencioğlu Anadolu Ajansı'nın müdürüdür. Nermin Menemencioğlu ise öteden beri Abidin'in arkadaşısıdır. Bir İngilizle evli olan Nermin Hanım ile Abidin ve Güzin'in ailecek görüşmeleri özellikle 1946-1952 arasındaki Ankara yıllarına ve daha sonraya rastlıyor. Şunu da söylemeliyim: Numan Menemencioğlu'nun, Abidin ile ilişkisi olmadı. O günlerde adı geçen nazi Almanya yanlısı olduğunu herkes biliyordu. Nazilerin yenilmesinin kaçınılmazlığı ortaya çıkınca Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan ve Paris Büyükelçiliği'ne atanan ve orada uzun yıllar görev yapan ve yaşayan Numan Menemencioğlu ile Abidin'in Parisli yıllarında da yine hiçbir ilişkisi olmadı.

Durum açık, o günlerde Ankara'da yönetici kadrolar içinde Arif ve Abidin Dino ailesinin yakınlarından, akrabalarından isimler de bulunuyor.

Hasan Âli Yücel de Millî Eğitim Bakanlığın'da yerini hep korudu.

Saraçoğlu'nun, öğrenciliğini Lozan'da ve Almanca yapmış olmasından ve daha başka nedenlerden dolayı onun başbakanlık görevine getirilmesini o günlerde "nazi Almanya'nın başarısı" olarak değerlendirenler oldu. Ne olursa olsun bu atama o günlerde nazilerin Türkiye Cumhuriyeti yönetici çevrelerindeki

etkisi ve etkinliğiyle doğru orantılıydı. Dahası, dış politikada hiçbir değişiklik olmaması için de, yıllardır Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürüten ve nazilere yakınlığını da saklamayan Numan Menemencioğlu bakanlığa terfi ettirildi. Numan Menemencioğlu'nun o günlerde nazilerden aldığı hediyeler de biliniyor... O günlerde önemli olan dış ilişkilerdeki nazi yanlısı ama aynı zamanda öbürlerini de tümüyle ihmal etmeyen tutumun aynen sürdürülmesiydi ve hiç bir şey değiştirilmemeliydi.

Nitekim bu hükümet döneminde, aralık 1942'de Nazi Almanya ile "Malî Protokol" imzalandı. 8 Aralık 1942'de dönemin Müttefik yanlısı veya kimine göre "ingilizci" Vatan gazetesi nazi Almanya'ya karşı yayın yapması nedeniyle iki ay süreyle kapatıldı. Çünkü anlaşılacağı gibi, nazi Almanya öncelikle "dost ve müttefik bir devlet" olarak değerlendiriliyordu, yüksek makamlarca.

Bu hükümet döneminde daha dramatik, ilginç ve aynı zamanda epey vahim bir olay da yaşandı :

14 Temmuz 1942'de Deniz Kuvvetleri'nin "Atılay" denizaltısı Çanakkale Boğazı açıklarında battı. Kimi aletlerinin denetimini yapmak için dalış yapan gemi anlaşılamayan bir nedenle seksen metre derinlikte, bir denizaltı için asla çok olmayan bir derinlikte, bir daha gün yüzüne çıkamadı: Kurtarma takımlarının çalışmaları da sonuç vermedi ve binbaşı Sadettin Gürcan komutasındaki beş subay, onsekiz erbaş ve onaltı er şehit oldu. İşin garip, dramatik ve çarpıcı tarafı şurada : Denizaltının Almanya'nın pek ünlü ve başından beri nazileri desteklediği bilinen Krupp Firması tarafından veya daha ince deyişle "gözetiminde" Türkiye'de yapılan bir denizaltı olmasıdır. Ve daha dramatik yönü "kimi araç ve gereçlerin denetimi" için, yani çalışıp çalışmadıklarını veya daha diplomatik bir ağızla iyi çalışıp çalışmadıklarını saptamak için "canlı" tatbikat yapılması ve bir anlamda kobay olarak kullanılan

canların bizim canlar olmasıdır: Nitekim deniz altında dokuz mil, deniz üstünde yirmi mil hıza ulaşabilen denizaltında büyük bir top ve altı torpido kovani bulunuyordu.

Son yıllarda artık herkesin duyduğu ve içeriğini bir parça bile olsa öğrendiği Varlık Vergisi Kanunu da bu hükümet döneminde, Kasım 1942'de, kabul edildi.

12 İkcinciteşrin (Kasım) 1942 tarihli Cumhuriyet, "Büyük kazançlı vatandaşlardan vergi alınacak" başlığı altında varlık vergisinin "bir defalık" olduğunu belirtiyordu örneğin. Aynı gazete "Büyük Millet Meclisinde hararetli müzakereler" başlığı altında ise "Başvekilin nutku alkışlarla karşılandı, varlık kanun layihası (tasarısı) müttefikan (oybirliğiyle) kabul edildi" haberini veriyordu.

Neredeyse tamamen keyfi bir biçimde belirlenen vergisini zamanında öde(ye)meyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları sürgüne ve taş kırmaya gönderiliyordu. Bir örnek vermek gerekirse buyurun :

" Tümü İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan 32 kişilik ilk kabile Aşkale'ye doğru 27 Ocak 1943'te" yola çıktı. Eylül 1943'e kadar Aşkale'ye gönderilen ve zorunlu çalışmak yaptırımıyla yükümlü insan sayısı binüçyüze yaklaşıyordu. O günlerde Varlık Vergisi ödemek zorunda olanların sayısının 26404 olduğu biliniyor. Kanun daha çok, tümüyle dememek için,"müslüman olmayanlar" diye tanımlanan Rumlar, Ermeniler ve Yahudi vatandaşlara karşı uygulandı. Birçoğu vergi borcunu ödemek için zaman zaman yok pahasına mallarını mülklerini, varlarını yoklarını satmak ve bir süre sonra da Türkiye'yi terketmek zorunda kaldılar. Böylece çok açık biçimde ayrımcılık, daha fazlasını söylememek için, uygulandı Türkiye Cumhuriyeti'nde.

Kasım 1942 aynı zamanda nazi Almanya ile taraftarlarının askeri alanda ciddi yenilgiler aldığı, Müttefiklerin önemli zaferler elde etmeye başladığı zaman dilimine rastlıyor.

Bu zaferlerden en önemlisi ve simgesel anlamı epey yüksek olanı İngilizlerin ve müttefiklerinin El-Alamein Zaferi'dir, Kasım 1942'de. Bu zafer İstanbul'da Güzin ve arkadaşlarınca layık olduğu biçimde kutlanmıştır. Abidin sürgünde olmasına karşın İstanbul'daki dostları nazilerin yenilmesini kutlamayı ihmal etmediler. Güzin bu kutlamayı bana ayrıntılı bir biçimde anlattı.

27 Kasım 1942'de Toulon Limanında Fransa Deniz Kuvvetleri'nin, kendi gemilerini, Almanların eline geçmesini önlemek için batırması da, bu bağlamda değerlendirilmelidir. 1942 Sonbaharında Müttefikler, Kuzey Afrika'daki işgalci nazi ordularına karşı "Meşale Harekâtı"nı düzenlemiş, naziler de buna cevap vermek üzere Fransa'nın, o güne dek işgalleri altında bulunmayan, güneyine saldırmıştılar. O zaman Toulon'da Fransa Deniz Kuvvetleri yanıtını verdi: Teslim olmak yerine limanda demir atmış bütün gemileri batırmak, nazilere yeni bir zafer olanağı vermemek. Ve gereken aynen uygulandı.

O günlerde Fransa'nın bir vilayeti olarak değerlendirdiği Cezayir'de üstlenmiş askeri ve sivil çevrelerde, Afrika'ya çıkan ABD ve İngiltere Krallığı kuvvetlerine karşı nasıl tavır takınılması konusu ciddi tartışmalara yol açtı. General Darlan ve taraftarları Müttefiklere karşı savaş başlatılmasını savundular ve birkaç yerde çatıştılar bile. Ama çoğunluk ve hele Direniş yanlıları Müttefikler ile işbirliği yapılmasını, nazilere ve faşistlere karşı birlikte savaşın sürdürülmesini arzuluyorlardı.

Abidin'in kuzeni Nesrin Celal Nuri'nin eşi ve Abidin'in 1937-1938'e uğradığında Paris'te görüştüğü Jacques Tarbe de Saint-Hardouin, general Maxime Weygand'ın yardımcısı olarak Müttefikler'in

Kasım 1942'deki Kuzey Afrika çıkarması hazırlıklarına ve fiilen çıkarmaya katıldı. Cezayir'de general Darlan'ın kurduğu "Geçici Hükümet"te Dışişleri Bakanlığı'na atandı. General Darlan 24 Aralık 1942'de Direnişçi iki kardeş tarafından öldürüldükten sonra, görevi devralan general Giraud'nun hükümetinde de Dışişleri Bakanlığı'nı sürdürdü. Çok kısa ömürlü bu görevi sırasında bir ara Fransa'da yeniden krallık rejimi kurulmasını savunanlarla işbirliği yaptığı sanılıyor. Bir asilzade olarak kralcı tavır takınmasına şaşkırmamak gerek.

Ancak general Charles de Gaulle'ün 30 Mayıs 1943'te Cezayir'e gelmesinden sonra işlerin merkezileştirilmesi üzerine, bu görevini, Dışişleri Bakanlığı görevini, general de Gaulle'ün taraftarı Rene Massigli'ye bıraktı ve kendisi Fransa Geçici Hükümeti'nin "délégué général"i, "genel delegesi", biz isterseniz temsilcisi diyelim, gayri resmî açıdan büyükelçiliğe tekabül ediyor, olarak Türkiye'ye gönderildi. Bir Osmanlı ile evli olması bu konuda herhalde belirleyiciydi. Belki Türkçe de biliyordu. Önemli olan nokta o yıllarda Türkiye'nin jeo-stratejik konumunun özenle değerlendirilmesidir ve savaşa girmesi halinde yeni bir cephe açılması olasılığı vesilesiyle bu özenin her yönden gelmesidir : Amerika Birleşik Devletleri'nden, İngiltere Krallığı'ndan ve Fransa Cumhuriyeti'nden... Ama bildiğimiz gibi, onca uyarıya, "dostça" dayatmalara karşın İsmet İnönü işi sürekli yokuşa sürmüş, ipe un sermiş, vesaire vesaire ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerarası bu boğuşmaya girmemiştir. Böylece binlerce, on binlerce belki daha çok yurttaşımız ölümden kurtulmuştur. Ülkemiz de harap edilmekten ...

Konumuzdan çok uzaklaştık sanılmasın lütfen : Çünkü Fransa'da olup bitenler bizi ilgilendiriyor. Hem Jacques Tarbe de Saint-Hardouin nedeniyle : Çünkü adı geçen önce İstanbul'da sonra Ankara'daki görevi sırasında (Ayrıntıları bir kenara bırakmak

zorundayım, yoksa bu iş çok daha uzayacak) sürgündeki Abidin'e, Güzin'in bana anlattığı gibi, "Fransa'da yayınlanan avant-garde dergileri düzenli bir biçimde gönderecektir." Elbette ilişki bu kadarla sınırlı kalmıyordu ama daha fazlasını da bugün bu aşamada bilmiyoruz. Adı geçenin Abidin ve Arif'le ve durumlarıyla ilgilendiğini söyleyemek abartma olmaz kesinlikle. Enazından her ikisinin de durumunu biliyordu. Abidin ve Arif'in yakın akrabalarının, kuzenlerinin eşinin, eniştelерinin, Ankara'da Fransa Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak bulunması az şey de değildir hani. Bunu kulağı kesikler bildiği gibi iyi saatte olsunlar da mutlaka bir yere not etmişlerdir. Dahası Jacques Tarbe de Saint-Hardouin Ocak 1945'e kadar Ankara'da görevini iki yıla yakın bir süre boyunca sürdürüyor.

Nihat Erim'in Günlüğü'nü okuduğumda şöyle bir notuyla karşılaştım, aynen aktarıyorum :

"5 Ocak 1945, (...) Cuma günü Raif Meto'nun Ankara'dan ayrılacak olan Fransız Muvakkat (Geçici) Hükümeti temsilcisi Hardouin şerefine verdiği öğle yemeğinde İnhisar (Gümrük) Vekili Suat Hayri (Ürgüplü) ile bu mesele üzerinde görüştüm." (Birinci Cilt : s. 29-30)

Evet adı geçen Fransız enişte ve diplomat Ankara'da bulunduğu günlerde Abidin ve Arif ile onların sürgün belasından kurtulması için uğraştı mı? Böyle bir soruyu sorma hakkımız var. Ama kesin bir yanıtını şimdilik veremiyorum.

Ancak Abidin'in Ocak 1945'te birkaç günlüğüne, (Güzin'in bana söylediğine göre, "İki gün için gitti ama dört gün kaldı.") Ankara'da bulunduğunu da bilince şu akla geliyor :

O günlerde (ocak 1945 ve hemen öncesinde) Abidin Dino'nun çevirisiyle Türksözü gazetesinde yayınlanan radyo mahreçli haberleri sayesinde okuyucu sayısını artırması sonucu kimi gazete

patronlarının, yazıları ve etrafında gençlerin toplaşması nedeniyle “yerel yetkililerin” tedirgin olmasıyla Abidin’in bu defa Adana’dan başka bir yere sürülmesi gündeme girince, Güven kardeşlerin tavsiyesi üzerine Abidin, Ankara’ya, başka bir yere sürülmesini engellemek için gidiyor, işte bu vesileyle o sırada Ankara’yı terkedecek olan Nesrin Celal Nuri ile eniştesini de gitmelerinden önce son kez ziyaret etmiş ve kimbilir belki yardımlarını rica da etmiş olabilir. Bu bir varsayım ve bu noktaları elbette biraz daha araştırmak gerekiyor. Ama şu kesin : Öyle bile olsa Abidin’in bir süre sonra askere alınması engellenemiyor... Bunları birazdan daha ayrıntılı bir biçimde göreceğiz.

Bu konuyu epey uzattım özür dilerim ama bitirmeden önce şunu da eklemek istiyorum : Rene Massigli 1938-1940 arasında Ankara’da Fransa Cumhuriyeti büyükelçiliği görevini yürütmüştü. İşin daha ilginç tarafı da şurada : Jacques Tarbe de Saint-Hardouin’in 1952’de yeniden Türkiye’ye ve bu kez resmen büyükelçi olarak gönderilmesidir. Bu kez 1955’e kadar görevinde kalan Büyükelçi 1954 yazında Türkiye’yi temelli terkedecek olan Güzin’e Fransa için vizeyi hemen verdi. Bu vizenin bu kadar kolay alınması Güzin’i epey rahatlatan bir yardımdı. Nesrin Celal Nuri 1947’de vefat ettiği için Jacques Tarbe de Saint-Hardouin Ankara’ya büyük ihtimalle yeni eşi Helene Operholfer ile gelmişti.

Sırası gelmişken bir not düşmeliyim : Burada aktardığım kimi olayları bana Güzin anlattı. Ancak Güzin her zamanki gibi isimlerin hiçbirini anımsamıyordu. Ne Nesrin’i, ne Jacques Tarbe de Saint-Hardouin’i, ne de diğerlerini. Örneğin Nesrin için “İşte Abidin’in Paris’te yaşayan kuzini” diyordu. Bu isimleri bulmak ve olayları tarihi sıralaması içinde yerli yerine yerleştirebilmek için göbeğim çatladı, evet evet aynen öyle, İkinci Dünya Savayı üzerine aklınıza gelmeyecek kadar kaynak taradım. Meraklısı olursa İkinci Dünya

Savaşı ve/veya Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı üzerine bir veya iki kitap yazmaya adayım. Bilginiz olsun.

Bütün bu gelişmeler savaş sırasında olup bitenlerin ve Fransa'daki gelişmelerin Abidin ve elbette Güzin için önemini vurguluyor. Aynı zamanda, genel olarak Fransa Cumhuriyeti'nin ve özel olarak general Charles de Gaulle'ün daha o yıllarda Ortadoğu politikası açısından Türkiye'ye biçtiği pahayı da gözler önüne seriyor.

Savaş süresince olup bitenler Abidin'i ve Güzin'i ve elbette Arif'i birinci dereceden ilgilendiriyordu. O günkü ve daha sonraki yaşamlarının değişik aşamalarında da savaş sırasında olup bitenler etkileyici oldu, örneğin o sıradaki olaylara karışanlarla arkadaşlık ettiklerini de burada anımsayınca. Hele Abidin'in hayatında: Fransa'daki Résistance (Direniş) Hareketi'ne katılan, sadece katılanlar da değil, örgütleyenler Abidin'in Parisli yıllarında yakın arkadaşları oldular.

1942'nin sonunda Fransa'daki yoldaşlar, Direniş'in başarısı için canla başla mücadele ederken Türkiye'deki iki kardeş, sürgün yaşamını daha "insancıl koşullarda" sürdürmek için çabalıyorlardı.

Arif Dino'nun Başbakan Saraçoğlu nezdinde ve/veya hükümetindeki diğer tanıdıklar nezdinde ne zaman ve nasıl ilk başvurusunu yaptığını bilemiyorum. Ama şu kesin: Mesele hemen çözül(e)miyor. Epey bir zaman alıyor.

Bu arada Aralık 1942'de, Avrupa'da da İkinci Dünya Savaşı'nın seyri değişiyor: 17 Aralıkta SSCB orduları nazilere karşı hücumla geçiyorlar. SSCB ordularının başarıları her geçen gün artıyor : 22 Aralık 1942'de örneğin Kafkaslar'da naziler geri çekilmeye başlıyorlar. 24 Aralıkta naziler Stalingrad'ın 60 kilometre güneyine kadar "kovalanıyorlar". Ancak, Mareşal Paulus ve askerleri,

bilhassa panzerlerinin yeterince benzini kalmadığından, Stalingrad'dan çıkamıyorlar.

Artık şu günden güne kesinlik kazanıyordu : Naziler her bakımdan sarsıntıdaydılar ve yıkılmak üzereydiler...

Bu durumda o ana kadar nazileri açık bir biçimde destekleyen Türkiye Cumhuriyeti yönetici kadrolarında kimi desteklemek ya da desteklememek arasında kararsızlık baş gösterdi, Müttefiklerden yana tavır takınmak isteyen takım birkaç puan kazandı belki.

Kuzey komşusu savaşın dayattığı dramlarla yanıp tutuşurken Türkiye başka tür acılarla karşılaştı :

11 Aralık 1942'de, Abidin'in sürgün mekanı Mecitözü'ne çok yakın bir yerde, Çorum Hamamözü Vadisi'nde 5,9 büyüklüğünde ve hemen sonra 20 Aralık 1942'de Tokat'ın Erbaa ilçesinde bir deprem oldu, beş yüze yakın insan yaşamını yitirdi, binlerce bina yıkıldı.

Deprem etkisini Mecitözü'nde de gösterdi. Abidin'in kaldığı bina sarsıldı, odasının duvarı yarıldı. O günleri anımsayan Güzin bana şunları anlattı:

“Tevfik Fuat'la [Tevfik Fuat Kent, 1930'larda D Grubu sergileri için yazılar kaleme alan, 1940'larda hoş hikâyeleriyle tanınan, Abidin'in ve Rasih Nuri İleri'nin o günlerdeki canığer arkadaşı. MŞG] Abidin'e bir şeyler yollamak istiyoruz. Ortaklaşa bir şey almak niyetindeyiz. İkimiz aramızda paralarımızı denkleştirdik ve Abidin'e kışlık, yani epeyce kalın böyle yarı hırka yarı gocuk türünden bir şey aldık. Hani gemiciler giyer ya, onun gibi bir şey. Lacivert. Onu nasıl yolladığımızı şimdi anımsayamıyorum. Abidin'e bir de fener yolladık. Öyle bir fener ki böyle böyle sıkıyorsun ve o sayede pili bitmiyor. Bu pilli fener Abidin'in çok işine yaramış. Çünkü Abidin mektuplarında yazıyordu : 'Gece olunca ortalık zifiri

karanlık'. Yani bir ışığa ihtiyacı vardı geceleri. Bu iki hediyemizi Tefik Fuat'la birlikte kotardık ve yolladık.”

Soğuk kış gecelerinde Abidin, Güzin'in o yün ve kalın yarı hırka yarı gocuğuyla ısındı ısınabileceği kadar ve o pilli feneriyle aydınlandı. 1940'larda öyküler yazan Tefik (Fuat) Kent, 1942'de Fransızlarca işletilen İstanbul Havagazı Şirketi'nde çalışıyor. Şirket Kooperatif Müdürlüğü görevini yapıyor. Büyük olasılıkla onun yardımıyla bu şirkette sırasıyla Rasih Nuri İleri, Rasih'in arkadaşı Hıfzı Topuz ve bir süre sonra Yaşar Kemal de çalışıyorlar. Şirket müdürü M. Bussac Galatasaray Lisesi mezunu öğrencileri özellikle tercih ediyordu. Bunun da etkisi oldu elbette. O günlerde Hıfzı Topuz Galatasaray Lisesi'ni yeni bitirmiş, Hukuk Fakültesi'nde öğrenci ve yarım gün şirkette çalışarak ekmek ve kitap parasını çıkarıyor (Topuz'un Eski Dostlar isimli kitabına bakılabilir: Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 12 ve 13).

Müttefikler'in Afrika'da ve Avrupa'da askeri ve siyasi başarılar elde etmesi, bunların da etkisiyle Türkiye'de kimi sınırlı olumlu gelişmeler üzerine, Arif Dino artık Develi'yi terketmesi, sürgününü Adana'da geçirmesi konusunda izin alabileceğinin zamanı geldiğine kesinlikle inanıyor. Abidin de Mecitözü'nün sevimli insanlarından ayrılma saatinin çaldığını duyuyor.

Bu arada Güzin'le mektuplaşmalarında Abidin evlenme arzusundan söz ediyor. Hatta Güzin'in babasının kızının "bir sürgünle evlenmesine karşı olduğunu" bildiği için, bir ara Güzin'e "istersen babana dest-i izdivacın için resmi mektup yazayım" önerisini bile yapıyor. Güzin elbette hemen "Sakin ha!" diye yanıtlıyor. Çünkü Güzin, babasının böylesi bir istek karşısında nasıl davranacağını çok iyi tahmin ediyordu. Ve işi zamana bıraktı. Güzin de elbette mektuplarıyla Abidin'i mümkün olduğunca yalnız bırakmamaya çalışıyordu. Ancak bu dönem mektuplarından

maalesef elimizde hiç bir örnek yok bugün. Ama kimbilir Abidin'in kağıtları arasından bir gün veya başka bir gün bir bakarsınız birkaç mektup çıkıvermiş. Abidin bu hiç belli olmaz.

İşte bir yandan savaştaki olayların nazilerin geri çekilmesi, birçok cephede yenilmesiyle umutların doğmasına yol açması, Türkiye'de seçimlerin yapılması, Saraçoğlu yönetiminde yeni bir hükümetin kurulması yanında Güzin'le Abidin'in evlilik konusunu konuşmaları, hayatlarını birleştirmek için karar alma aşamasına gelmeleri ve nihayet Arif'in Saraçoğlu hükümeti yetkilileriyle sürgünü Adana'da geçirme isteğinin kabulü birbiriyle çıkışıyor : Evet Ocak 1943'te Ankara güneşli günlerle tanışıyor. Siyasi hava berraklaşıyor. 15 Ocakta TBMM seçim kararı alarak dağılıyor. Seçimlerin yapılması 28 Şubata kadar sürüyor. Yeni Meclis 8 Mart 1943'te toplanıyor, İsmet İnönü yeniden ve "oybirliğiyle" cumhurbaşkanı seçiliyor. Saraçoğlu yeni hükümetini kuruyor. Aslında eskilerle devam ediyor demek daha yerin-de olacak; çünkü sadece altı bakanı değiştirdi.

Savaş alanında naziler yeni yenilgiler alıyor : 18 Ocak 1943'te iki yıldır süren Leningrad kuşatması SSCB ordusu tarafından kırılıyor. Stalingrad kuşatması, üzerinde daha çok durulması ve son derece dramatik olaylara yol açması nedeniyle daha iyi biliniyor; ama Leningrad da çok büyük bir savunma yaptı. Leningrad kuşatması tam bir yıl sürdü. En uzun kuşatmalardan biridir ve ancak 1944 başında sona ermiştir.

Naziler bir kez daha yenildiler. 23 Ocak 1943'te İngiltere Krallığı ordusu Trablusgarb'ı nazilerden aldı.

Yine Ocak ayında Özgür Fransa Hava Kuvvetleri pilotları Müttefiklerin emrinde savaşa katıldılar. Örneğin ünlü yazar Antoine de Saint-Exupery'nin de içinde bulunduğu pilotlar Afrika'daki savaşta önemli görevler üstlendiler. 1943'te başşeri

Le Petit Prince'i yayınlayan Saint-Exupery bir "gece uçuşu" sırasında, 1944'te uçağının düşmesi üzerine vefat etti. Bu, elbette dramatik bir olaydı ve aynı zamanda tarihin de bir göz kırpmasıydı: 1941'deki romanın başlığı da çünkü buydu : Vol de Nuit... Uçağı yıllar sonra bulundu : Côte d'Azur açıklarında. Herşeye rağmen demokrasi yanlıları mücadeleyi sürdürdüler ve 13 Mayıs 1943'te, 250 bini aşkın Mihver kuvvetleri askerinin Tunus'ta Müttefiklere teslim olmasıyla Kuzey Afrika savaşı nazilerin hezimetiyile sona erdi. Avrupa ve Asya'da ise savaş sürüyordu ve naziler yenilgi üzerine yenilgi alıyordu...

31 Ocak 1943'te Stalingrad'da, kendi kendilerinin mahkumu naziler teslim oldular: Mareşal Friedrich Paulus'ün 100.000'den çok askeriyle teslim olması Hitler'in sonunun yakın olduğunu muştuluyordu. Binlerce, onbinlerce, yüzbinlerce Alman genci kaldı oralarda. Barış antlaşması imzalandıktan sonra sağ kalan sadece altı bin asker ülkesine dönebildi. Kıyım ve sorumluları belli. 3 Şubat 1943'te Stalingrad kuşatmasına katılan son nazi de teslim oldu ve kuşatma bitti. Dünya derin bir nefes aldı.

Aynı günlerde Ankara'da da siyasette göreceli bir temiz hava girişimi belirdi. Ankara dış politikasını "ortaya" çekmek için adımlar atmaya başladı. Aynı zamanda iç politikasında o zamana dek sırtlarını sıvazladığı kendi kendilerine "turancı" veya "türkçü" adını veren sivil ırkçılara hoşgörüsünden vazgeçmeye başladı.

16 Ocak 1943'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu The Times'a verdiği söyleşide şunu vurguladı : "Türk-Rus ilişkileri dostane niteliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. "

30 Ocakta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Çukurova'da, Adana-Tarsus arasındaki Yenice'de, kenara çekilmiş cumhurbaşkanlığı vagonunda, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile gizli bir görüşme yaptı: Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi

halinde yapılacak yardım konuşuldu. Türkiye, bilindiği gibi, her seferinde isteklerini arttırarak, veya yeni askeri durumlara göre değiştirerek savaşa girmeyi sürekli olarak erteledi. Böylece ülkeyi ve insanlarını savaş belasından uzakta tuttu. Birçok olumsuz sonuçlarına katlanılsa bile savaşa girilmedi.

13 Şubat 1943'te Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, SSCB'ye görüşmelerde bulunulmasını ve karşılıklı ilişkilerin düzeltilmesini önerdi. Ve bu günlerden itibaren ırkçı, "turancı", nazizm ve faşizm hayranı dergi, gazete, dernek ve kişilere karşı kimi önlemler alındı. (Bunların ayrıntılı bir dökümü için şu kitabıma bakılabilir: Türk Usulü "Demokrasi", Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 20-39.)

Ocak 1943'te Nâzım Hikmet ile Zeki Başımar Tolstoy'un Harp ve Sulh'unu (Savaş ve Barış) Türkçeleştirmeye başladılar.

Evet artık savaşın sonu görünüyor ve sulh/barış "geliyorum" işareti veriyordu. Türkiye'de sola karşı göreceli bir hoşgörü de başlıyor gibiydi.

İşte çok uzun ömürlü olamayan bu "güneşli günlerde" Arif Dino kardeşiyle birlikte sürgünü Adana'da sürdürme işini çözümleyebildi nihayet.

Güzin'in bana değişik tarihlerde belirttiği gibi, Şükrü Saraçoğlu, "Arif ve Abidin'in sürgünlerini Adana'da devam ettirmeleri için gerekli iznin verilmesinde yardımcı oldu."

Güzin, Gel Zaman Git Zaman'da bu konuda şunları yazıyor:

"Abidin, sürgün bulunduğu Mecitözü'nden Adana'ya gidip yerleşme izni KOPARIYOR" [Büyük harfle ben yazıyorum. MŞG]. (...) Arif, Saraçoğlu'ndan izin almış. Saraçoğlu İsviçre'den gençlik arkadaşı..." (s. 93).

Arif Dino Ankara'ya gidip gelmeleri sırasında, öğrencilik yıllarından arkadaşı Şükrü Saraçoğlu ile bir araya gelme olanağı buldu. Ve ondan şunu rica etti: "Abidin'le birlikte sürgünlüğümüzü dedemiz Abidin Paşa'nın daha önce valilik yaptığı ve ailenin topraklarının, mal ve mülkünün bulunduğu Adana'da sürdürmemiz için gerekli iznin verilmesi." Nihayet Başbakan'ın "yardımıyla" izin veriliyor ve iki kardeşin sürgünlerini Adana'da yaşamalarına olanak tanınıyor. İzin çıkıyor yani: Adana'ya yolculuk gözüktü artık.

Arif ve Abidin böylece, "Adana'da bizi tanıyorlar, işlerimizi bizzat takip etmek ve dede Abidin Paşa'dan kalan otlakiyeden gelecek gelirimizi bizzat almak olanağını buluruz" diye düşünüyorlar. O yıllarda herkes gibi iki kardeşin de geçim sorunu olduğunu biliyoruz: Savaş, kıtlık, karaborsa vesaire köşe başlarını tutmuşlar çünkü. Sürgün insan nerede ve nasıl çalışsın? Nereden ve nasıl geçinsin? Hele Mecitözü veya Develi gibi kendileri zor geçinen, sevimli ama küçük kasabalarda.

Evet Şubat 1943'te, Arif Develi'yi, Abidin Mecitözü'nü, ilk sürgünlük mekânlarını bırakmak üzereler.

İşte size "başarı": Sürgünü Adana'da geçirmek çünkü öyle herkese nasip olan bir nimet değil. Alın öpün ve başınıza koyun. Abidin'le Arif veya Arif'le Abidin Ankara'da buluşuyorlar: 1943 yılının çok karlı ve çok soğuk bir Şubat gününde. Ankara'da birkaç gün kalmalarına izin verilmiş: Adana'ya gitmeden önce.

İşte size ispatı: Adana'nın yolları Ankara'dan geçer. Hem de öyle boş geçmez.

ABİDİN'İ İSTEMEK ABİDİNİK

Güzin'in bana değişik tarihlerde birkaç kez anlattığı biçimiyle Abidin ve Güzin'in nişan "merasimi" Ankara'da Güzin'in kadim dostu Azra Erhat'ın evinde yapılıyor: Sözü Güzin'e bırakıyorum :

"İki kardeşin Adana'ya gitme işi kesinleşince beni çağdırmaya karar veriyorlar. Abidin Leyla Ablası'na telefon edip Rasih aracılığıyla bana haber gönderdi: 'Şu tarihlerde Ankara'da olacağız, sen de gel, Azra'nın evinde buluşalım.' Ben de palas pandras gittim Ankara'ya. Trenle."

Güzin başka bir gün haberi Rasih Nuri İleri'nin iletildiğini anlattı : Abidin Ankara'ya gelmeden birkaç gün önce, yeğeni ve aynı zamanda neredeyse en yakın arkadaşı hatta en küçük kardeşi diyebileceğim Rasih Nuri İleri'ye iletildiği bir mektupla Güzin Dikel isimli sevimli ve şirin ve aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde çiçeği burnundaki asistana haberi uğuruyor:

"Ankara'ya gel lütfen, görüşmemiz lazım."

Güzin Dikel o günlerde bütün ailesiyle birlikte İleri ailesiyle aynı apartmanda oturuyor. Güzin'in annesi ile Abidin'in ablası Leyla Abıa çok iyi anlaşıyorlar, avrupaî dergileri birbirlerinden alıyorlar, okuyorlar, iade ediyorlar. Zaten Güzin de bir gün böyle bir dergiyi istemeye Leyla Abıa'ya gidince Abidin'le tanışıyor. Bu birkaç yıl önceki ve ayrı bir hikaye. Başka bir gün anlatırım. Ama şu kadarını yazmama da izin veriniz : Güzin bizzat kendisi anlattı :

"Abidin'in müthiş bir karizması vardı. Herkesi hatta evcil hayvanları bile etkileyen bir karizma : Kedileri, köpekleri bile etkilerdi Abidin, şakası yok. Abidin'le tanışır tanışmaz o

karizmasına hayran oldum. Aşkın başlangıcı da karizmadır bana kalırsa. Karizmaya hayran olunca bir daha da kopamıyorsunuz. Ben de öyle oldum işte.»

Bunlar çok sevimli, güzel ve hoş sözler. Ama bizim Adana'ya kadar gitmemiz lazım : O nedenle isterseniz biz yeniden Ankara'ya dönelim. Ama önce gelin İstanbul'a uğrayıp Güzin'i alalım.

Güzin, Rasih'ten Abidin'in davetini duyar duymaz kararını veriyor: “Gitmeliyim!”

Tamam annesi durumu biliyor ve Abidin'le arkadaşlığına ve hatta zamanı gelince evlenmesine iyi gözle bakıyor, ama babası bu işe fena halde karşı : Damat adayı öyle sıradan biri değil ki kardeşim: Bir defa adam sürgün. Ve dahası “azılı ve asla dönmez cinsinden komünist”. O günlerde polis kayıtlarında Abidin hakkında aynen bunlar yazılı:

Bizzat Güzin'in babasına bunu aktaran da İstanbul Emniyet Müdürü. Yani öyle sıradan biri de değil, “dosyasında aynen böyle yazılı” demeyi de unutmamış adam : Çiçek Pasajı'nda iki tek, bir parça zeytin peynir ekmek arasında.

Tamam Güzin'in babasını anlıyorum. Ama aşk baba dinlemez. Babalar aşkı dinlemek zorunda. 1943'ün başında bile : Nitekim öyle de oluyor:

Bunun için Güzin babasına öyle kocaman koskocaman bir yalan uyduruyor ki evlere şenlik, ve o nedenle babası da Ankara'ya hemen gitmesine peki demek zorunda kalıyor : Bakın Güzin'in babasına attığı yalan aynen şudur :

“Yarın Ankara'da Milli Eğitim Bakanı'nın da katılacağı bir toplantı yapılacak, benim de mutlaka katılmam gerekiyor.» Pes!

Ve babası peki demek zorunda elbette. Ama Güzin'in hiç de şansı yok : Çünkü işe bakın ki ertesi sabah gazetesini açınca bir de ne görsün ?

“Milli Eğitim Bakanı Şehrimizde.» Yani İstanbul'da. Bizimkinde şafak atıyor. Ama neyse ki o haber babasının gözünden kaçıyor. Güzin de paçasını kurtarıyor. Uff!

O yıllarda İstanbul'dan gece kalkan tren ertesi sabah Ankara Garı'na varıyordu. “Gara vardım, boğazıma kadar kar var. Şubat ayı.” Güzin'i Gar'da Azra Erhat karşılıyor. Azra ile Güzin İstanbul yıllarında mahalle ve ilkençlik arkadaşı. İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nde birlikte dirsek çürütmüşler. Azra, Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde asistanlığı kabul edene kadar. “Taksiye mi ne bindik. Azra'nın evi Karanfil Sokak'ta, Meşrutiyet Caddesi'nden girince hemen sağda. Oraya gittik.”

Çünkü o akşam Abidin Güzin'i bu evde ziyarete gelecek. Güzin o evde bütün gün bekliyor, içi içine sığmadan. Çünkü niyeti Abidin'e nişanlanmak teklifi yapmak. İşe bakar mısınız lütfen ? Kadın dediğiniz böyle olmalı : Abidin'e aşık ve ona nişanlanma teklifini bizzat yapacak. Fesuphanallah! Adam hem de sürgün. Buna rağmen! Bu kadın milleti de kardeşim!

Güzin, Abidin'i beklerken kendi kendine senaryolar yazıyor, planlar yapıyor, tasarılar geliştiriyor. Ama zaman geçmiyor, akşam saati de bir türlü gelmiyor. Azra, şirin ve anlayışlı arkadaş, iki aşığı başbaşa bırakmak arzusuyla evi Güzin'e terkedip, gidiyor.

Karanfil Sokak'taki apartman giriş katında, ki o nedenle zaten Orhan Veli bu eve hiç bir zaman kapısından girmemiştir : Hep pencereden girip çıkmıştır. O ince bacaklarıyla bir Beykoz'lu için pencereden atlayıp içeriye dalmak çocuk oyuncağı.

Güzin, yahu bu akşam da ammmaaaa uzadı beee, bir türlü gelmiyor diye düşünürken tak tak kapı çalınmasın mı? Güzin'in kalbi helecanlarda, ne helecanları canım heyecanlarda. Hızla kapıya koşuyor. Bir de ne görsün ? Karşısında bir değil iki Dino var: Abidin ve Arif Dino.

Abidin ciddi adam. O gece oraya kız istemeye gelmiş. Elbette böyle hayırlı bir iş için de yanına ağabeyi Arif Dino'yu alacak.

Güzin anlatıyor : “Azra, Abidin'in yalnız geleceğini sanarak evi bana bıraktı. Azra evden ayrıldı ve saat 21.00'e doğru döndü. O arada olanlar oldu. Abidin Arif'le geldi. Çünkü Arif, aile ve Abidin adına bana evlenme teklifi yapacak. Yani tam tekmiil ciddi bir dest-i izdivaç sahnesi. Ama ben de hazırlıklı geldim. Çünkü biliyorum Abidin, o gün içinde bulunduğu koşullarda katiyen evlenmek istemeyecek ve hele 'Gel benimle yaşa' filan demeyecek diye düşünüyorum; bu nedenle de bu öneriyi ben yaparsam iş hallolur diye kuruyorum. Annem de taraftar.

İşte bu ruh hali içinde Azra'nın evinde bekliyorum. Arif de gelince canım sıkıldı. Arif'in önünde böyle şeyler konuşulmaz filan diyorum.”

Doğru, önce hal hatır sorulur böyle zamanlarda. Çünkü birbirlerini görmeyeli aylar olmuş:

-İstanbul nasıl? Leyla Abla, Rasih, Mina (Hani kendisini daha sonra Türkiye'nin “dinozoru” ilan edecek olan Mina Urgan) nasıl? Boğaziçi'nin balıkları? Çiçek Pasajı'nın “balıkları”? Çayla simit?

Derken Arif bu, birden ayağa kalkıyor. Resmîyet veriyor birdenbire kendi kendine, ceketinin ön düğmelerini ilikliyor. "Ve 'Şimdi çok önemli bir şey söyleyeceğim' diye söze başladı ve söyleyeceğini söyledi: 'Seni istemeye...' Anladım ve ben hemen pür şiddet kalkıp 'Ne demek? Hayır! Ben isteyeceğim' filan deyince iş şakaya ve eğlenceli bir havaya büründü. Bu hava içinde nişanlandık. Kendi aramızda. En hoş ve en sevimli hallerimizle."

Arif, Güzin'e "Seni Abidin'e istemeye geldim Güzin" cümlesini telafuz eder etmez üçü birden makaraları koyveriyorlar: Çocuklar gibi katıla katıla gülüyorlar. İşte bu gülmeler, birbirlerine takılmalar, alaylar ve eğlenceler içinde Abidin'le Güzin veya Güzin'le Abidin nişanlanıyorlar : Ankara'da. 1943 Yılı'nın çok karlı ve çok soğuk bir şubat gecesinde. Ama o gece iki kardeş o evden ayrılırken içleri sınımsızdı. O gece o evde kalan ve ertesi gün İstanbul'a dönecek olan Güzin ise mutluluktan deli divaneydi. Şubat soğuğu mu dediniz? Vız gelir tırıs gider.

Güzin, Gel Zaman Git Zaman'da bu anı kısaca şöyle yansıtıyor:

"Arif, Abidin adına Güzin'e resmen evlenme teklifi yapıyor! Arif konuşuyor hep; oysa Güzin de Ankara'ya evlenme teklifi yapmaya gelmiş! Bu kararı üçü, karşılıklı kutluyorlar. Abidin ise mahcup

damat durumunda! Sonra iki kardeş kalkıp otellerine gidiyorlar. İki günlük izinleri var Ankara'da kalmak için."

Güzin bana anlattıklarını sürdürüyor: "İki kardeş gittikten sonra ben sevinç içindeyim. Azra'nın dönmesini bekliyorum. Gelince müjdeyi vereceğim, olan biteni anlatacağım. Heyecanlıyım da. Azra'ya, işte şunları konuştuk, şu kararı verdik diyeceğim ve onun da sevineceğini umuyorum. Azra geç geldi. Ben hemen karar verdik, evleneceğiz deyince bir kızdı, bir kızdı, müthiş. Sonra öyle bir canıma okudu ki anlatamam :

'Bütün kariyerin, bütün bilmem neyin havaya uçacak' ve daha neler neler. Babamdan beter. Dışarısı buz tutmuş, kar diz boyu ve gece kapkaranlık olmasa beni resmen kapı dışarı edecek, yani o derece kızdı.

Oysa Azra Abidin'i canı gibi seviyor. Mesele Abidin değil. Azra benim evlilikle birlikte üniversite geleceğimin tehlikeye girmesini istemiyor. Bilimsel geleceğimi tehlikeye sokmama şiddetle muhalif. Çünkü artık çok açıktı ki Abidin'le evlenince İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Erich Auerbach'ın asistanlığını bırakmam ve benim de Adana'ya yerleşmem gerekecekti. Azra işte buna feci şekilde kızılıyordu. Karşıydı. Kıyameti kopar-dı. 'Bir çılgınlık yapıyorsun!' filan dedi. Beni iyice payladı."

Kariyer önemli mutlaka ama daha önemlisi aşk. Bir bilenin söylediği gibi: "Her şeyden önce aşk!"

Güzin'in Abidin'le, bir sürgün ile evlenmesi, değişik nedenlerle hem ailesini ikiye ayırdı, hem geniş ailesini, hem fakülte'deki öğretim üyelerini ve hatta öğrencilerini bile.

Annesi taraftar ama babası karşı. O sırada yurtdışında öğrenimini sürdüren kardeşi Behlül fikrini beyan ed(e)miyor. Ama daha sonra

fikrini açıklama olanağı bulduğunda onun da evlenmeye pek taraftar olmadığı anlaşılacak.

Akrabalarından Güzin'e destek verenler babasına açıktan açığa takılmayı da ihmal etmeyecekler.

Bütün bu tartışma, ikili kamplaşma, Güzin'in ders yılı sonunda, Ağustos 1943'te Adana'ya gitmesine kadar sürecek.

ADANA'DA BİR PARK

Rasih Nuri İleri'nin dünya kadar zengin arşivinden, koleksiyonundan çıkıp gelmiş bir fotoğraf var önümde: Fotoğraf Adana'nın bildiğiniz ünlü parkında. Sonradan Adanalıların bu parka Abidin Dino, Yılmaz Güney, Yaşar Kemal isimlerini vereceklerini henüz bilmiyoruz o günlerde. Çünkü tarih 1943 Martı mı? Nisanı mı? Mayısı mı desem? Haziranı mı? Öyle bir şey işte. Adana'nın o sıcağında. Saat kaç acaba?

Solda Ahmet Dino : Ayak ayak üstüne atmış. Yüzünde yarım kalmış bir tebessüm, yüzü ince bir bıyıkla ikiye ayrılmış. Yere bakan yürek

yakan duruşuyla poz vermiş. Yanında sanki bir perdesü. O zaman Mart ayı olması ihtimali artıyor.

Ortada Arif Dino. Ahmet gibi o da kravatlı. Sirtında şık bir ceket ve Arif tebessüm ediyor. Hayret ! Çünkü ender bir olaydır : Tebessüm etmesi Arif'in.

Sağda Abidin Dino : Gözünde güneş gözlükleri. Yeni nişanlı adama da bu yakışır hani. O da ayak ayak üstüne atmış. Bir deri bir kemik Abidin : Mecitözü'ndeki beş veya altı aylık sürgünlük Abidin'i eritmiş apaçık, tepeden tırnağa zayıflatmış, ipince, bir deri bir kemik bir Abidin'dir bu. Abidin'in ince bıyığı belli oluyor.

Abidin'in bıyık hikayesi 1940 sonunda başladı sanıyorum. Nâzım Hikmet'i Bursa Hapishanesi'nde ziyaret ettiğinde çekilen fotoğrafta da bıyıklıdır Abidin. Suat Derviş'le Yeni Edebiyat günlerinde çekilen fotoğrafta da. Adana'da ve daha sonra Ankara'daki fotoğraflarında da.

Güzin'i dinleyecek olursak : “Abidin Anadolu'da hep bıyıklıydı.”

Peki ama İstanbul'da da bıyıklı olan Abidin değil miydi ?

1943 yılının başında, Adana'da üç kardeşin biraraya geldiği, işte bir fotoğrafla böyle geçti kayıtlara. Dikkatinizi rica ediyorum : Fotoğrafta da apaçık görülüyor: Üç kardeş de son derece zarif ve şık.

Ayakkabılar, hayır ayakkabı diyemeyiz burada, kunduralar demeliyiz, gıcır. Çoraplar herhalde pariziye. Unutuyordum az daha: Ahmet öyle bütün yılını Adana'da geçiren bir insan değil : Paşa Dede'den kalan mirastan gelen paraların bir bölümünü veya hepsini Paris senin, Roma benim, Madrid Remide'nin (Ahmet Dino birkaç evlilik yaptı: Her biri bir macera!) diyerek har vurup harman savuran cinsinden bir mirasyediydi. Dahası mı? O da var: Adam

aklına takıyor örneğin “Bu yıl hiç kış görmeyecek biçimde yaşayacağım” diyor ve diyar diyar dolaşıyor: Ekim ayında bilmem nerede, kasımda şurada, aralıkta burada, ocakta “Sırat Köprüsü”ne varırken solda, şubatta cehennemin dibinde, martta işte ve ne iyi ki yeniden ADANA'da: AD-ANA-DA!

Güzel, hoş ta ailede bir eksik yok mu? Var : Ama bu eksiklik çok sürmeyecek ve Güzin bir süre sonra, Adana'daki Dino ailesini tamamlayacak.

1943'teki bu geliş Abidin'in Adana' ya ilk gelişi değil. Abidin Adana'yı daha önceden biliyor :

Rahmetli babası Rasih bey ile 1927 yazında Adana'ya geldi daha önce. At sırtında dolaştı. O günlerdeki arkadaşı Yusuf ile tazi koşturdular. At yarıştırdılar. Kimi zaman Yusuf'ların çardakta kalıyorlardı. O zaman Yusuf'un annesi 13-14 yaşlarındaki bu iki gence iki gözü gibi bakıyordu : Süt mü süt, bal mı bal, ekmek mi, çökelek mi, peynir mi, yoğurt mu ne isterseniz bolca. Hele fetir ekmekler, içli köfteler, unutulmaz tadlarıyla. Artık ne varsa : Gençler hızla atıştırıyorlardı, ne kadar lezzetli şeylerdi bunlar. Abidin oldum olası yoğurda bayılırdı. Kavun ve karpuz da. Hızla yenilen yemek aynı hızla bitirilirdi ve çıkılırdı hemen, at yarışı, tazi koşturmacalar ve daha binbir eylem vardı onları bekleyen.

Abidin Adanalı o ilk günlerde babasıyla bir otelde kaldı. O günlerde ve uzun yıllar boyunca Adana'nın tek otelinde : Yeni Otel'de. Otelin sahibinin ismi mi? İşte yazıyorum : İsmail Bey. Abidin onu hiç unutmadı: “Candan bir insan” diye yazdı örneğin.

Bu sevimli insan nerede? Yusuf nerede şimdi? Adana'nın güzel insanları Abidin'li anılarınızı ne zaman yazacaksınız? Kime kimlere anlatacaksınız ?

“BİRİNCİ EV”

1943 Şubat sonunda veya Mart ayının hemen başında Adana'ya varan Abidin, ağustos ayında gelecek ve eylül ayında evleneceği Güzin'i beklerken önce Yeni Otel'de, kalıyor. Sonra Güzin'le birlikte oturacakları ilk evi buluyor, ve evlilik hazırlığı içinde, o eve, İstasyon Caddesi'ndeki ve ismini “Kutu Saray” koyacağı eve geçiyor.

Evet Abidin Adana'ya gelir gelmez otele yerleşiyor. Mecitözü sürgünü ile ilk ve önemli değişiklik bu olmalı : Mecitözü'ndeki

taştan odadan otel odasına geçmek. Kaldığı otel daha önce babası Rasih Bey'in kaldığı ve vefat ettiği oteldir.

Abidin Adana'ya vardığında, Rasih Bey öldüğünden beri, aile adına “otlakiye” ve “verese” işlerini yürütmek için zaman zaman Adana'da bulunan ağabeyi Ahmet de orada. O da aynı otelde kalıyor. Ahmet Dino o günlerde 44 yaşındadır. Arif 51, Abidin ise

tamı tamamına 30 yaşında. Arif daha sonra Adana'ya geliyor. Ve o da aynı otele yerleşiyor. Böylece yıllardan çok yıllardan sonra ilk kez üç kardeş aynı mekanda yaşamaya başlıyor. Her açıdan son derece önemli bir topuşma.

Ahmet Dino Adana'da geçiriyor zamanının bir bölümünü. "Cenevre'nin en iyi dansörüydü" gençliğinde ve hele tangoda birinciydi. Yakışıklıydı ve nice kalpleri alevlendirmişti. Avrupa'yı da unutmamıştı elbette: Bu nedenle fırsatlar yaratıp ver elini Avrupa diyordu. Dayı kızı, Dayko Cevat Bey'in tek kızı Nermin'le evliliği ne kadar sürdü? Rasih Nuri İleri yanıtıyor : "Beş yıl. Ahmet'in bütün evlilikleri zaten hep beşer yıl sürmüştür. Sanki matematiksel bir kural." Ahmet Dino Fikret Adil'in ilk eşi ve Güzin'in Dame de Sion günlerinin ilk gençlik arkadaşlarından Remide ile ne zaman evlendi? Ahmet Dino'nun yaşamını tümüyle bilmek çok zor. Ama şunu biliyoruz: "Çoluk çocuk sahibi olmadı." Nermin'den ayrıldı, Remide ile evlendi, beş yıl sonra ondan da ayrıldı...

Güzin anlatıyor: "Ahmet Adana Şehir Kulübü'nden işlerini yürütürdü. Adana Şehir Kulübü deyip geçmemeli. Milyarderler Kulübü çünkü. Adana'nın zenginleri, o günlerde Türkiye'nin en büyük zenginleri. Kadınları Monte-Carlo'dan giyinir bilmem ne, beyleri orada sıkı kumar oynar. Abidin'in babası Rasih Bey'e zaten 'Zengin Rasih Bey' deniyormuş. Çünkü o sırada, 1920'lerin sonuna doğru, zengin. Çünkü Abidin Paşa'dan kalmış 48 bin dönümlük otlakiye var. Rasih Bey ölüyor otel odasında. Ahmet gidiyor babasının yerini almak üzere. Sonrası vur patlasın çal oynasın. Kimi parçalar satılıyor. Kimi parçaları köylüler işgal ediyor. Ahmet Şehir Kulübü'nden çıkmadan işleri uzaktan yönetiyor. İşlerin başında ise fiilen çiftlikbaşı/kâhya var, o yürütüyor. Ahmet'in nasıl para yediğine bakın bir örnek vereyim: Bir yıl hiç kış yüzü görmeden, soğuklarla hiç karşılaşmadan yaşamaya karar veriyor ve aynen uyguluyor. Yaz mevsimi nerede Ahmet orada. Yani öyle yerlere

gitmiş ki oralarda kış yok. Soğuk yok. Meseleye bu açıdan bakınca insanın para yemesini bilmesi de lazım diyesi geliyor. Abidin'in Verese piyesindeki 'Paşazade' tiptemesi Ahmet ve babası Rasih Bey. Hatta Ahmet çiftliğe gidecek, pazarlık yapacak, el sıkacak adam bile değil. Adam Şehir Kulübü'nden çıkmıyor.”

PAŞA DEDE'DEN KALAN

Arif ve Abidin Dino'nun Adana'ya gelmelerinin birincil nedeni, biraz önce vurguladığım gibi, geçim meselesidir. Arif, dedeleri Abidin Paşa'dan kalan mal-mülk ve toprakları yakından “idare etmek” ve “verese”yi bizzat ve düzenli bir biçimde almak istemektedir. Nedir bu verese?

Abidin, Ahmet ve Arif'lerin dedesi Abidin Paşa, 1881'den itibaren dört yıl dokuz ay Adana valiliği yaptı ve bu süre içinde Adana'da çok ama pek çok toprak satın aldı. O zamanlar 60000 dönüm kadar olduğu bilinen topraklar aradan geçen süre içinde, çocuklarının arada bir satışları sonucu 1940'ların başında 40 ilâ 48000 dönümlük son derece büyük bir varlıktır yine de. Elbette, bizzat çalıştırını, yöneteni olursa epey önemli bir gelir bile getirebilir.

Ama 1940'ların başındaki Dino'larda, Ahmet'te, hele Abidin'de ve Arif'te durum biraz, ne birazı canım epey farklıdır.

Bir defa Adana'da bulunma nedenlerine bakalım : Sürgün. Daha 60 yıl kadar önce dedelerinin vali olarak bulunduğu kentte torunlar sürgündür. En başta burada bir gariplik var. Dedeleri Abidin Paşa ve hele dedelerinin Zaptiye Nazırı olan kardeşi Veysel Paşa bu işi duysaydı mutlaka müthiş şaşardı ve kardeşinin

torunlarını fena halde haşlardı: Vali olmak, bakan olmak varken “ikamete memur” olunur mu çocuklar ?

Güzin, Abidin Paşa çiftliğinden söz ederken "Ağba çiftliği" diyor: Aslına bakarsanız “40000 dönüm kadar mal-mülk var, ama çiftlik değil. Verimli de değil bu topraklar. Ormanlık bir bölümü. Kalanını da su basıyor. Bu nedenle otlakiye olarak yıllık kiraya veriliyordu. Diyelim 10 bin baş hayvan otlatılıyor, o zaman hayvan başına bir fiyat, bir tutar saptanarak toplam bir para alınıyor. Otlak mevsimi gelince elbette. O nedenle her zaman paramız olmuyordu. Ahmet gibi Arif de bir miktar har vurup harman savuran cinsinden bir tip. Hesabı kitabı yoktu. Dolayısıyla otlakiye gelirleri bir gün gelir, ertesi gün biterdi desem yanlış olmaz.”

Dino ailesinin Yumurtalık'ta da mal ve mülkü var.

Güzin'in bana anlattığına göre, 1919 sonrasında Adana'yı işgal eden Fransızlar tapu-kadastro işlerini bir düzene sokuyorlar, gerekli işlemleri yapıyorlar. Güzin bu konudaki belgelerin ve tapuların Champs-Élysées civarındaki resmi kurumda bulunabileceğini sandığını söyledi.

Ne olursa olsun “Ağba çiftliği” ekime elverişli değil. Devamlı su içinde, bataklık gibi, ama otlakiye olarak çok para getiriyor, ama yılda bir kez. Toplu bir para ama sadece bir kez. O zaman bu parayı ciddi ve dikkatli bir biçimde idare etmek gerekiyor. Böyle bir niyet ne Ahmet te var. Ne Arif te. Abidin'in fikrini ise zaten kimse sormuyor bile. O da bu konularla pek ilgilenmiyor, dahası Abidin ailenin en küçük çocuğu, ona gelene kadar yerleşik bir düzen kurulu ve bu düzen aynen sürdürülüyor : Babası Rasih Bey'den Ahmet'e... Hepsî paşazade veya paşa torunu zaten.

Yayladan göçerler iniyor, aşiretler halinde, kiminin 10 bin kuzusu var, kiminin üç bin inek ve koyunu. Onların otlatılması için göz

alabildiğine otlakiyenin, yedi köyü çevreleyen kocaman bir alanın, kirasını ödemeleri lazım. Ödüyorlar da. Bu sayede senede bir kere, nisan veya mayıs ayında, Dino'ların eline epeyce yüklü bir para geçiyor. Bu para Arif, Leyla Abla, Ahmet, Abidin ve belki 1938'de Atina'da vefat edene kadar Ali Ekrem Dino ve sonrasında ailesi arasında paylaşıyor. Yıllar, çok yıllar sonra Ali Ekrem'in kızının, ninesinin ismi verilen ama kendisi Yunanistan Yurttaş Saffet Hanım'ın Adana'ya gelip miras meselesini araştırmak ihtiyacını duyması da vurgulanmalı burada.

Abidin'den, Güzin'den, Rasih Nuri İleri'den dinlediklerimden ve bu konuda okuduklarımdan anladığım şudur: Otlakiye oldukça önemli bir gelir getiriyor. O para ele geçene kadar özellikle Ahmet ile Arif “keseden yiyorlar”: Yani otel, lokanta, kahve, bakkal ve benzeri giderler deftere yazılıyor. Her yerde bir defter.

Ayrıca şunu da eklemeli, o yıllarda, hani paranın pek kullanılmadığı zaman dilimleri içindeyiz, herkes ama özellikle zenginler borca alışveriş yapar ve giderler defterlere yazılırdı. Bu bir tür alışkanlık, bir tür yöntemdi. Hatta bu yöntem, bu alışkanlık o zamanlarda kentli zenginlerin, burada isterseniz burjuvalar da denebilir, bir tür alamet-i farikasıydı. Hele bu tür insanların birçok alışverişini “aşağıdaki bakkaldan”, “köşedeki kasaptan”, “karşı fırından” vesaire vesaire hizmetçilerine yaptırdıklarını da anımsarsak böylesi kaçınılmaz sayılıyordu belki. Bir de şunu eklemeli : Bu tür yaz deftere al ay başında hizmeti de herkese sunulmazdı. Burjuvalara, paralılara tanınan bir ayrıcalıktı. Eh artık o kadar da olur diyebiliriz. Parayı veren düdüğü çalmıyor mu ? Çalıyor ! Eh bu da aynı hikaye işte.

Ahmet ve Arif de öyle yapıyor. Güzin'in bana anlattığı gibi,"Deftere" yazılan borçlar birikiyor, birikiyor, birikiyor... Ve mevsimi gelince, otlakiye geliri ödenince de hemen borçlara

yatırılıyor. Defterdekiler hesaplanıyor, borçlar ödeniyor, bazen elde avuçta çok az bir şey kalıyor. Ve o kalan da kısa bir süre içinde uçup gidiyor. O zaman yeniden defterler açılıyor ve her gider yeniden defterlere yazılıyor. Ve bu böyle sürüp gidiyor. Borçlar artıyor. Deftere yazıldığı ve özel bir biçimde izlenmediği için, ne nerede, ne kadar harcanmış bilinmiyordu.

Rasih Nuri İleri, Sahne ve Kostüm Tasarımı : Abidin Dino'da şu bilgiyi veriyor :

Abidin “Adana'ya gitmek için izin aldığı anda aynı sırada sürgüne gönderilen Arif Dino ile beraber diğer kardeşlerinin de tarlaları Adana Valisi Akif İyidoğan tarafından kanunsuz olarak köylüye dağıtılmaya başlandı.” (s. 19)

Bu bilgi üzerine Rasih Nuri İleri'yle bu meseleyi ve otlakiye/verese konusunu konuşmak üzere 17 Aralık 2006'da kendisine telefon ettim ve uzun bir telefon görüşmesi yaptık. Burada bu söyleşimizin bir bölümünü olduğu gibi aktarmak istiyorum:

MŞG : Adana Valisi Akif İyidoğan neler yaptı?

RNİ : Abidin ve Arif solcu oldukları için onlara karşı epey pislik yaptı. Bir sürü toprağı dağıttı. Abidin Paşa'nın topraklarını kanunsuz olarak köylülere dağıttı, 1942'de. Abidin'e ve Arif'e fazla kötülük yapamadı. Yani bireysel, kişisel düzeyde. Çünkü Abidin'in arkasında Türksözü sahibi, CHP milletvekili ve Adana'nın o günlerdeki etkili siyasetçilerinden Ferit Celal Bey vardı. Ama [buna rağmen Vali yine de] epey toprak dağıttı. Ayrıca Abidin de o konuları hiç bilmediğinden Arif'le birlikte çiftlik işlerini öyle bir karıştırdılar ki yıllarca işleri rayına oturtamamıştık. Kanunsuz olarak dağıtılan toprakları geri almak için davalar açtık. 1969'da bir iki davayı kazandık. Ondan sonra 12 Mart 1971 askeri darbesi sonrasında siyasi ortam değişince yine kaybettirdiler davaları...

MŞG : Abidin 1969'da Türkiye'ye geldiğinde Adana'ya gidip toprakların, tarlaların bir bölümünü sattı mı?

RNİ : Sattı.

(Burada şu varsayımı yapmamız olası : 1942 sonunda Abidin ve Arif'in Adana'ya gitmek istemeleri ve bunu nihayet 1943 başında başarmaları, Adana Valisi'nin Abidin Paşa'dan kalan toprakları, tarlaları, malı mülkü "kanunsuz olarak köylülere dağıtması"nı önlemek arzusuyla da ilintili olmalı. Araştırılması gereken bir konu daha. Tekrar söyleşimize dönüyoruz.)

MŞG : Abidin, Arif ve Ahmet para pulla uğraşmıyorlar anlaşılır.

RNİ : Doğru.

MŞG : Ahmet ve Arif otelde ve lokantada deftere yazdırıyorlar.

RNİ : Hayır. Ahmet öyle yapmış olabilir. Arif değil.

MŞG : Arif çıkarıp, peşin parayla öder miydi?

RNİ : Normal olarak Arif parası olmadığı zaman lokantaya gitmezdi. Parası olduğu zaman da pek sık gitmezdi. Arif'le çok uzun konuşmalarımız var. Ona sorardım : Kuzum neden her gün acaip şeyler yiyorsun da neden lokantaya gitmiyorsun? Arif o zaman "Gücüm yok" derdi. "Nasıl olur ? Evde yediklerine gücün var da lokantaya gitmeye niye yok?" deyince de, "Lokantaya gidersem enaz on kişiyi de davet etmem lazım, derdi, halbuki evde istersem ekmek peynir, istersem biftek yerim, viskimi de içerim." Ahmet'in yaşam tarzı değişti.

MŞG : Ahmet sürekli olarak otelde kalan bir insan.

RNİ : Evet Ahmet evlenene kadar hep otelde kaldı.

MŞG : Zaten çok uzun sürede evli kalmıyor.

RNİ : Evet, hep beş yıl.

MŞG : Özellikle Adana'da yaşadığı yıllarda hep otelde kalıyor. Şehir Kulübü'nden çıkmıyor. Kaldığı otel de daha önce babası Rasih Bey'in kaldığı otel.

RNİ : Zaten bir otel vardı o sıralarda.

Rasih Nuri İleri ile birçok şey daha konuştuk, yeri ve sırası gelince o konuşmalarımı da paylaşacağım. Sohbetimizi bitirirken Rasih Nuri İleri şunu özellikle vurguladı :

"Burada da tekrarlıyorum : Arif'le, Abidin, annem ve babam ve benim, toprak satarak, toprak kiralayarak geçindiğimiz palavrası gerçeğe uygun değildir."

Rasih Nuri İleri'yi çok iyi anlıyorum : Abidin de, Rasih Nuri İleri de siyasi çalışmaları bağlamında, yıllar hatta on yıllar boyunca ve kimi kez en yakın arkadaşları tarafından ve siyasi rant elde etmek amacıyla "paşa torunu" olmakla, "dedelerinden kalan toprakları satarak geçinmekle", yani birer "beleşçi", "sömürücü", "yiyici" gibi yaşamakla ve/veya emekçi sınıfına layık olmamakla suçlandılar. Suçlayanlar özellikle şunu vurgulamak istiyorlardı : "Yani nasıl olur da hem komünist hem de paşa torunu olunur ?!" Hele sol partiler, gruplar ve hareketler arasındaki bölünmeler ve benzeri gelişmeler üzerine bunun siyasi malzeme haline getirildiğini de düşünürsek. Evet bunu ileri sürenler suçlamak için bu tür kolay formüller kullandılar.

Abidin Dino'nun kim olduğu belli, kendisi de bunu hiç bir zaman saklamadı, böyle bir şeye gereksinme de duymadı. Niye duysun ki? Abidin Dino hem baba tarafından hem ana tarafından paşa torunudur. Bunun ayıbı yok. Ve Abidin komünisttir, 1942'de Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) üye olduğu söyleniyor, tahmin ediliyor. Bu birçok kaynakta da yazıldı. Bu konuda yazılı bir belge

yok ama inanılır belirtiler var. İşte eleştirilen nokta da bu : Nasıl hem paşa torunu hem de TKP'li olunurmuş ! Olunuyor işte. Dahası TKP bünyesindeki tek paşa torunu da Abidin değil. Başka örnekleri de var. Bu burada konumuz değil o nedenle hızla geçiyorum.

Abidin Dino'nun hayatını yazarken gerçeklerini araştırmam gerekiyor ve sadece emin olduğum bilgileri, verileri sizlerle paylaşmak istiyorum. Adana'da yaşadığı 1940'larda ve daha sonraki dönemlerinde, Abidin, ve Arif de, diğer kardeşleri ve akrabaları gibi, Abidin Paşa'nın mirasından gelen gelirden yararlandılar. Dahası 1940'larda her ikisi de sürgündü ve geçinmeleri için de bu gelire ihtiyaçları vardı. Bunun da ayıbı yok. Öte yandan herkes biliyor Abidin iş bulduğunda veya kendi işini bizzat yarattığında her zaman çalıştı, ekmek parasını bazen taştan çıkarmak zorunda bile kaldı. Aç kaldığı veya yarı aç yarı tok çalıştığı, yaşadığı zamanlar da oldu. Ama el insaf Abidin Paşa'nın mirası da torunları için değil miydi? Ve bunu istedikleri gibi kullanmak haklarına sahip değiller mi(ydi)? Elbette bu hakları vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nde miras hakkı yasal olarak düzenlenmiştir ve korunuyor. Güzel. Bunu görmemezlikten de gelemeyiz. Gerisi ayıp oluyor.

Önemli olan Abidin'in ne yaptığıdır, sadece kimin nesi olduğu ve/veya nasıl yaşadığı değil. Yaşamak için zaman zaman dedesinden kalan miras olanaklarından yararlanmasını kınamadığım gibi, bunun hiç bir biçimde kullanılmadığını ileri sürmenin de anlamsız ve hatta yersiz olduğunu sanıyorum. Nitekim hem Abidin, hem de Arif otlakiye gelirinden ellerine geçen toplu paralarla İstanbul'da ev satın alabildiler, 1951'de.

1969'da ise İstanbul'a ikinci kez gelen ve sonra Adana'ya giden Abidin tarlaların yasal biçimde ve tapu karşılığında satışı sonucu eline geçecek parayla İstanbul'da ev satın almayı ve Paris'ten

dönüp gelmeyi, yeniden İstanbul'a, Galata'nın eteklerine yerleşmeyi bile tasarladı. Bu neden ayıp olsun?

Nihayet şunu eklememe de izin veriniz : Abidin sürekli olarak çalıştı, yarattı, geçimini bizzat sağlamanın erdemini biliyordu çünkü.

En son şunu da belirtmek gerekiyor : Abidin örneğin Çok Yaşasın Ölüler' de, Arif için, "Adana'dan, çiftlik akratıklarından beklenmedik bir para çıkagelince, rahatlar gibi oluyor, ama çok geçmeden Sahaflar'da gözüne kestirdiği eşsiz ve çok pahalı bir onaltıncı yüzyıl el yazması, deri ciltli mutfak kitabına yatırılıyordu varını yoğunu" diyor.

Güzin de kitabında değişik yerlerde bu konuya değiniyor. Biraz önce gördük Rasih Nuri İleri de Abidin'in 1969'da tarlaların bir bölümünü sattığını bizzat söyledi.

Yani bilineni es geçemeyeceğimiz gibi, dededen kalan mirasın torunlardan bizi ilgilendiren Abidin tarafından nasıl kullanıldığını da yeri ve zamanı gelince yazmamız tarihçilik ahlakı gereği dayatıyor. Burada ne gereksiz övgüye yer var, ne de anlamsız "körlüğe". Böyle bir şey yapsaydım en başta Abidin kaşlarını çatar, kolumu dirseğimden tutar, birazcık sıkar ve "Burası olmamış Şehmus" derdi. Benim böyle bir lüksüm yok : Abidin'i kızdırmak, üzme bir lüktür çünkü. Bana yakışmaz.

Dahası da var : İşte bizzat Abidin, dede malının nasıl yenildiğini, çar çur edildiğini ve buna bağlı birçok şeyi ve fazlasını Verese başlıklı iki perdelik oyununda çok güzel bir biçimde anlatıyor. Abidin'in bu oyunu Adana yıllarında oluşturduğunu biliyoruz. Kaleme alınması, Ankara ve İstanbul yıllarında olsa bile, yazacakları Adana'da kafasındaydı sanıyorum. Piyesin bir versiyonu, İstanbul'daki ev 1951'de polis tarafından arandığı

sırada polis tarafından götürüldü. Ama Abidin daha sonra yeniden yazdı. Ve bu çalışmasını Güzin, Abidin'in aramızdan ayrılmasından üç yıl kadar sonra, bir Abidin Dino sergisi hazırlığı sırasında, 1996'da, Abidin'in bıraktığı "kâğıtları arasında" buldu, ilk kez Kel başlıklı ve daha önce sözünü ettiğim oyunuyla birlikte, 1996'da, yani Adana yıllarından tam 53, İstanbul yıllarından ise 45 yıl sonra, okuyuculara sunulabildi. Olsun sonuçta bu eser de gün ışığına çıktı ya. Önemli olan budur artık.

Verese'de Abidin'in özgeçmişine ilişkin unsurlar bulmak da olası: İşte örneğin oyundaki "Paşazade" tiptemesi Ahmet Dino ve kimi özellikleriyle Abidin'in babası Rasih Bey'den çizgiler taşıyor. Bu arada Abidin belki tanıdığı diğer akrabalarından da bir şeyler katmıştır bu tipe. Oyundaki Paşazade, Ahmet gibi kumara düşkündür, çalışkan değildir ve bir an önce "verese" ismi takılmış olan otlakiye gelirini almak için oradadır. Kâhyalığı, verese işlerini yürütme görevini almaya can atan, hatta takla bile atan Zülfikâr (ismine lütfen dikkat : Abidin'in piyeslerinde hiçbir isim "masum" değildir) ile güya pazarlık sahnesinde bu nokta vurgulanıyor (s. 125 vd.). Evlere şenlik bir pazarlıktır bu : Zülfikâr ille de "malı götürmek" istiyor. "Verese" işinin Paşazade ile bu işi yürütmek isteyen kişi arasındaki pazarlığı gözler önüne sermesi açısından aydınlatıcı bir parçayı aynen sunuyorum :

"ZÜLFİKÂR : Beni dinle, borçları üzerime alıyorum, ipotek bana çevriliyor, size 30 bin borç veriyorum, siz bana umumi vekâlet ve 10 sene tescil edilmiş kira veriyorsunuz. Ahzukabz da isterim. İşte son söz paşazadem, bundan fazla fedakârlık yapılmaz..."

Paşazade sanki pazarlık yapıyormuş gibi bir-iki laf eder ama bütün niyeti "liquide" (nakit) para alıp bu işi bir an önce bitirmektir.

Sonrasını okuyalım, seyredelim:

ZÜLFİKÂR : Mal sahibi yine kendileri [yani paşazade. MŞG], bu sadece bir yardım, ben kâr peşinde değilim. Evet mi, hayır mı paşazadem?

PAŞAZADE : Prensip itibarıyla evet, fakat...

ZÜLFİKÂR : Fakatı bırak, ver elini paşazadem.

PAŞAZADE : Al çabuk, yoksa uykuya dalarım, şöyle biraz silk elimi.

(...)

PAŞAZADE : Zaten bunlar boş şeyler, anlaştık, üst tarafı mühim değil. Faiz müddeti filan insafı bir hadde insin, ötesi kolay. Hastayım, İsviçre'de tedavi olmam lazım, bu işi çabuk halletmeliyiz."

Neyse uzatmayalım, paşazade o sırada rastlantı sonucu hemen oradan geçen bir kamyonunda tek kişilik yer bulunca, atlayıp hemen kaçar. Ve Zülfikâr ile yardakçısı Selman, arada bir Fransızca parlayan "kahraman" ile zaferini kutlar : "Ben vereseyim. Ve-re-se!" (s. 132).

Oyundan "veresenin 50 bin borcu olduğunu" öğreniyoruz. Ve paşazade "Veresenin hiç değilse 50 bin borcu var, geriye ne kalır. Üç kişiyiz" diyerek alacağın üç kişi arasında bölüneceğini de vurguluyor (s. 119).

Güzin'le Verese üzerine konuştuğumuzda, 1940'lardaki "kâhyanın, çiftçibaşının" yani "veresenin" Şahin Kâhya olduğunu söyledi. Onun otlakıyeyi sahibiymiş gibi yönettiğini de ekledi. Güzin 1943'te Adana'ya vardığında, kâhya, "İstanbul'dan gelinimiz geldi" diyerek, Abidin'lere bir kuzu, bir hindi, bilmem taç tane tavuk, teneke teneke yağlar, peynirler ve aklınıza gelebilecek başka türlü nevale getirdi. Kâhya genellikle bütün paşazadelerle arasının iyi olmasına elbette gayret gösteriyor. Bu bazen son

derece sıradan işler için bile yararlı olabileceği gibi, yıllardır yerleşmiş bir gelenektir. Hele “paşazadeler”, aslında paşa torunları, Abidin, Arif, Ahmet ve Güzin gibi sevimli ve para-puldan anlamayan insanlar olunca.

Ayrıca öyle bile olsa paşa torunları da kâhya için ellerinden gelen yardımı esirgemiyorlar. Gerekirse yardım elini de uzatıyorlar. Sıradan bir iyilik için bir örnek. Güzin anlattı:

“Kâhyanın 13-14 yaşındaki oğlu kendi yaşlarında bir kız çocuğunu kandırmış. Kâhya, oğlunu saklamak için alıp bize Adana'ya getirdi. Biz bir hafta o çocuğu sakladık. Bir hafta sonunda Abidin, kâhyaya ‘Gel bu çocuğu al’ dedi. ‘Biz zaten sürgünüz, bir de senin çocuk yüzünden başımız belalara girmesin!’ Neyse kâhya bunun üzerine geldi çocuğunu alıp götürdü...”

Rasih Nuri İleri, bana gönderdiği 4 Aralık 2006 tarihli mektubunda şu bilgileri ilettiler : "Şahin Ağa'nın üvey oğulları Adana'nın ünlü kabadayıları mafyacı katil Süleyman Sırrı ile 'Asfalt' Rıza"ydı.

Güzin bir sohbetimizde şunları söyledi : "Adana'da otlakiye kahyası önce Şahin'di. Sonra hapisten çıkan biriydi. İsmi unuttum. Bu sonuncuyu çok az görürdük."

Bu bilgiler kâhyalık işinin öyle pek kolay olmadığının sanki ispatı. O kadar taşı, tarlayı, toprağı, malı mülkü idare etmek için böyle belalı tiplerin üvey bile babası olmak mı gerekiyordu?

Verese'de, Abidin sadece verese'yi ve pazarlığını anlatmıyor elbette. Toprak ağalarının hödüklüğünden örnekler veriyor, Şehir Kulübü'nde Müttefikçilerle Mihverçiler, Berlin radyosunu dinleyenlerle Londra radyosunu dinleyenler arasında çıkan “savaşı” bile anlatıyor. Ve radyonun kendini paramparça yerde bulmasıyla bir güzel : “şişe, iskemle, tabak gırla...” Vali müdahaleye mecbur oluyor ...

Abidin eserinde savaş yıllarındaki karaborsayı ve savaş vurgunculuğunu da anlatıyor:

Abidin, bu iş için daha önce Kel oyununda adı geçen muhbir Selim'e bir rol veriyor ki tam Selimlik : “Foturafçı”dır artık “ikamete memur takımından Banker Selim ismiyle maruf şahıs.” Ama ne foturafçı: “Fotoğraf makinesinden sarkan siyah kolluklar” kolluk değil sanki seyyar süpermarket, seyyar bakkal dükkânı : Oraya elini her attığında bir kutu kahve mi, bir kutu bilmem ne mi? Karaborsada ne ararsanız orada.

Rüşvet de var elbette! Haciz memurunun şahsında. Haciz memuru ile Selim arasındaki muhabbet son derece öğretici (s. 136-138).

Daha önce Kel’de anlatıldığı gibi, Selim, Mebrure tarafından kaçırılmış. Selim'e kalırsa elbette! “Bir evli kadın bendenizi kaçırdı.” diyor çünkü.

Adana'daki ihbarcılık, gözleme ve izleme de anlatılıyor. O kadar ki bu işlerin uzmanı, görünüşte Ayraan buuuzcudur. Aslında ise en büyük muhbir. Adına bakın hele bir : Yedikulak. Abidinik bir isim daha. İsmine bak mesleğini çıkar cinsinden.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Çukurova’yı, Adana’yı ve çevresini işgal eden Fransızlarla işbirliği yapanları da gözler önüne seriyor Abidin. Onları tanıtmakla da kalmıyor. Bu adamların o günlerde ve hemen sonrasında yani Cumhuriyet döneminin başlarında “işlerini”, ama her türlü işlerini, yoluna koyan kişiler olduğunu, servetlerini nasıl çalıp-çırpma, vurgun, karaborsa, dolandırma ve el koyma sonucu elde ettiklerini de.

Böylece savaş yıllarında kirli yollardan ilk sermaye birikiminin nasıl oluştuğunu saptama olanağını buluyoruz. Abidin'in yarattığı Zülfikâr işte böyle bir kişidir. İlyas isimli olanı da. Bu bölümler ekonomi-politik dersleri kadar öğretici.

Olumlu kahramanlar elbette eksik değil. Kel'deki olumlu kahramanlar gibi, Verese'de de olumlu yüzler bulunuyor: En başta Koca Kadri : Yurtsever, dayanışma yanlısı, içten, özveri sahibi, mücadeleler vermiş ve mücadelelerde yoğrulmuş “Doğrucu Davut”un tâ kendisi.

Ancak Abidin'in vermek istediği mesaj gereği Koca Kadri yaşlıdır ve yaşanan zamanın, geçen zamanın, akan zamanın artık kendi zamanı olmadığına feci şekilde farkındadır. Ve nitekim Koca Kadri'nin son sözü şudur, oyundaki elbette : “Çek yorganı... ölem” (s. 165). Oyundaki son sözü budur evet çünkü Abidin Koca Kadri türündeki insanların tümüyle yok olmadığına farkındadır. Ve bunu duyumsatıyor.

Verese siyasi tarih açısından da dikkat çekici öğeler içeriyor, Koca Kadri bu bağlamda sadece bir piyes kahramanı olarak algılanamaz. Algılanmamalıdır.

Koca Kadri büyük olasılıkla Cumhuriyetçilerin devrimci, ilerici, yenilikçi yönlerini temsil eden bir simgedir. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması için canını dişine takan ve başarı elde edildikten sonra kendisi için tek şey, tek kolaylık, tek kayırma, tek torpil istemeyen bir simge. Bir insan ki, insanlar güzeli.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın vurgun ve çapulu içinde ahlaki ve fiziki açıdan yıkılması, veya yıkılması demeyelim isterseniz sarsılması diyelim, ise Cumhuriyet'in ilerici, yenilikçi, devrimci ve atılımcı yüzlerinin, yönlerinin bittiğine veya en azından ağır bir darbe aldığına işaret ediyor mutlaka.

Abidin bizzat gördüklerinden, tanıdığı insanlardan ve onların bir bölümünün en azından, akıl almaz derecede vurguncu ve gözü aç olmasından umutsuzluğa düşmüştür.

Hani Abidin'in yaşadıklarını bir parça gözümüzün önüne getirsek onunla İstanbul, Ankara, Çorum, Mecitözü, Adana ve daha değişik mekânlarda iki gün dolaşmış olsak ona hak vereceğiz. Hem de nasıl!

ARAŞTIRMACI ABİDİN

Dahası da var. Abidin bu saptamaları sadece gözlemlerine dayanarak yazmadı. Bizzat kendisinin belirttiği gibi araştırmaları sayesinde bu sonuçlara ulaştı. Abidin'in araştırmacı özelliğini de bu vesileyle saptama olanağına kavuşuyoruz :

İşte Adana'dasınız, Halkevi'nin bir dolabında, yığınla dosyalar buluyorsunuz. Ne yaparsınız? Abidin'in yaptığını! Yani? Yanisi yok. Abidin bizzat anlatıyor. Sözü Abidin'e bırakmadan önce iki satır eklemek zorundayım: Adana 24 Aralık 1918'de Fransızlar ve yandaşlarınca işgal edildi. 5 Ocak 1922'de kurtarıldı. Ve bu nedenle 5 Ocak "Kurtuluş Günü" olarak şenliklerle kutlanır Adana'da. Söz artık Abidin'in :

“Türk Milli Kurtuluş Savaşı bir imeceydi. Kuvva-yı Milliye ne kentlerden gelme varlıklı kişilerin öğütleri ile başladı, ne de devrimci bir aydın azınlığın yol göstermesi ile. İstiklal Harbi, Türk tarihi boyunca var olagelen özgürlük uğruna direnişin bir halkası.

Türk köylüsü dıştan gelen akımlara olduğu kadar sultanların da zorbalıklarına karşıydı. 'Ferman padişahın, dağlar bizimdir' sözü, oldum olası Anadolu insanının tutumunu yansıtır.

Milli Kurtuluş Savaşımız dış ve iç sömürgecilere karşı, ikisine birden ve doğrudan doğruya fakir Türk köylüsünün, halkın savaşa

atılmasıdır. Kuvva-yı Milliye su götürmez bir devrimcilik içgüdüleriyle doğdu. 19 Mayıs'a varıncaya dek, bir yıl boyunca Türk köylüsü imece içinde büyük bir savaşa girmiştir, tek başına. Ağalar çıkarları uğruna günlerini gün ederken fakir köylü, savaş imcesine atılmıştı bile. 19 Mayıs'tan önce İstiklal Harbini, yurt çapında inceleyen bir araştırma yok sanıyorum. 1943 seneleri idi, Adana Halkevi'nin bir dolabında, yığınla dosyalar görmüştüm, bir köşede unutulmuş dosyalar. İlgilendim, yazarı ile tanıştım, okudum hepsini, notlar aldım. Yaşlıca bir tarih öğretmeniymiş çalışmayı yapan. (Kendisinden özür dilerim, yanımda adı yok ama Adanalı dostlar tanır elbet.) Bu değerli tarih öğretmeni Halkevi için bu araştırmayı yapmış. Çukurova'da çete reislerini teker teker aramış bulmuş, köylerine giderek uzun uzadıya konuşmuş, hiçbir şey eklemeyen anılarını aktarmış. Her çeteye bir dosya ayırmış. Bir yığın dosya okudum böylece. Birbirine uyan, birbirini açıklayan ortak özellikleri vardı. Bunları size özetleyebilirim:

- 1- Çetelere ön ayak olanlar fakir köylüydü.
- 2-Yabancı işgal ordusu ile yerli ağaların baskısına dayanamayıp çeteler kurulmuştur.
- 3-Türk olmayan ağalar işgal ordusuna güvenerek azgınlığı son kerteye vardırırmışlardı.
- 4- Çoğu zaman Türk ağaları ve beyleri, mal ve canlarına zarar gelir diye kavgaya karışmamışlardı.
- 5- Eşrafa karşı yabancı ordusu nispeten yumuşak davrandığı gibi, Türk olmayan ağalar varlıklı komşularını fazla tedirgin etmemeyi yeğ sayıyorlardı.
- 6- Fakir köylülerin kaybedilecek canından başka nesnesi yoktu, köleleşmekdense vuruşmayı seçmişlerdi.

7- Düşmana silahla karşı koyup dağa çıkmayı ve milletçe kurtulmayı doğru bulmuşlardı.

8- Yabancı askere ateş açıp, köylüler ovada ve dağda sığınaklara çekilmişlerdi, üçer beşer kişilik çeteler halinde.

9- Köylerde genel olarak denklerinden yardım görmüşlerdi. Silah ve yiyecek yardımı fakir köylüden geliyordu. Savaş imecesi kurulmuştu.

10- Yabancı ordu bunu sezinleyerek köylere baskıda bulunuyordu, mezalim koyulaşıyordu.

11- Köylere baskı arttıkça çetelere katılanların sayısı çığ gibi artıyordu. Çeteler sayıca kabarıyor, tepeden inme baskınlarla, düşmana en umulmadık yerde ve zamanda saldırıyorlardı.

12- Yabancı işgal ordusunun silahça ve sayıca ezici üstünlükleri böylece hiçe iniyordu. Türk Kuvva-yı Milliye çeteleri ise iyi bildikleri yerlerde bütün güçlerini bir noktada toplayıp, düşmanı en zayıf noktasından vuruyorlardı. "Çarıklı Erkânıharp" tabiyesi buydu.

13- Düşman şaşırıyor, bocalıyor, yenildikçe kuduruyordu. Baskıyı da arttırmaktan, körü körüne çarpışmaktan başka bir şey yapamıyordu, o kadar ki, ağa ve beyler de büyüyen tehlike karşısında selameti dağda bulmaya başlamışlardı.

14- Çeteler birleşiyor, aralarında bağlar kuruluyor, buyruğunu tüm Çukurova'ya geçirebilecek bir örgüt kurmaya çalışıyorlardı. Yabancıların olduğu kadar, yerli hainlerin de cezalarını veriyorlardı.

15- Demiryollarına, yollara, zırhlı trenlere, askeri topluluklara saldırıyor, 'hattı müdafaa yok, sathı müdafaa var' parolası sezgi ile uygulanıyordu. Üstün kuvvetler karşısında çekilmek, çevirmeler

yapmak, başka başka noktalarda saldırı korkuları yaratıp düşmanı çekip parçalamak. Çukurovalıların savaş kuralları arasındaydı.

16- Çukurova'nın kurtuluşu yolunda böylece önemli zaferler kazanılmıştır. Nihayet Mustafa Kema1 Paşa'nın Çukurova'ya Sinan Paşa'yı göndermesi çetelere üstün bir savaşma gücü vermiş, çeteden tam anlamı ile orduya geçişi hızlandırmıştır.

17- 1943 yılında, bütün eski çete reisleri savaştan önce olduğu gibi fakir köylü olarak yaşıyorlardı. 'Fidy'e' toplamaya tenezzül etmemişlerdi. Parsayı ya hiç savaşa katılmamış veya geç katılmış ağalar, beyler toplamışlardı. Hakçası bunların da içinden tek tük büyük yararlılık gösterenleri olmuştu, faydasını da gördüler. Fakir çete reisleri ise imeceye ihanet etmemişlerdi, aralarında büsbütün fakirleşmiş olanları bile vardı, kurtardıkları vatanın tapusunu çıkarmamışlardı, dertleri içine kapanıp türedilere sırtlarını çeviriyorlardı."

Abidin bunları 18 Eylül 1962 tarihli Öncü gazetesinde yazdı. Hemen sonra bu konuda Toros Destanı başlıklı bir senaryo yazdığını ekliyor. Aynen şöyle :

"Kuru bir özet içinde topladığım bu anıların aslı, en güzel destandan şiiirden güzel. İşte bu Milli Kurtuluş başlangıcını, içine ünlü Menzil Zaferini de alarak bir senaryo yazmışım o ara. Bilmez olası 'bilirkişiler' geri çevirdiler senaryoyu, 'milli menfaatlere aykırı' diye..."

Abidin'in bu konuda yazdıkları aynen ve işte böyle. Yazısının başlığını unutmamalı : " Savaşta İmece ". (Yazılar'da: s. 521-523).

O günlerde Abidin'in simgesel boyutlarda ortaya koyduğu bu saptamalar, hemen sonra çok daha açık bir biçimde kendi kendilerini ele verdi. Bütün ekonomi ve ekonomi siyaseti kitaplarında yazıldı. Türkiye Cumhuriyet'inde ilk ciddi sermaye

birikimi hareketleri İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşti ve özellikle Adana ve İstanbul'da. Abidin'in bunu daha 1940'ların başında sergilemesi, öngörüsünün ne derece yerinde ve sağlam olduğunun ispatıdır.

Burada olaylara dayanarak verilen bir siyasi tarih, toplumsal ve siyasi tarih dersi var. Çünkü Abidin büyük olasılıkla ilk kez, Kurtuluş Savaşı başlamadan veya nasıl demeli resmi açıdan başladığı ilan edilmeden, Anadolu insanının hemen direnişe geçtiğini vurguladı. Bu saptama daha sonra Bülent Tanör başta, 1980'lerin sonunda ve 1990'larda birkaç ciddi araştırmacı, bilim kadını ve adamı ile öğretim üyesi tarafından yazıldı, ispat edildi ve daha geniş çevrelere yayıldı.

Abidin ise bunu çok önceden saptamış, yazmıştı. Ama Toros Destanı senaryosu hemen yasaklandı. Abidin'in diğer yapıtları gibi. Ne yazık! Burada değerli bilim adamı, yeri doldurulamaz dost Bülent Tanör'ün kitabını anmak isterim : Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, değişik tarihlerde birçok baskısı yapıldı. Yanılmıyorsa Cumhuriyet gazetesi okuyucularına armağan olarak dağıttı.

Aynı bağlamda, Toroslar'ın çocuğu ve iyi yazarlarımızdan Osman Şahin'in de birçok öyküsünde Mersin'in köylerinde işgale karşı örgütlenmeyi ve mücadeleyi anlattığını anımsatmak isterim. Anlattıkları Abidin'in yazdıklarını onaylayan türdendir. Osman Şahin'in Darağacı Avı isimli kitabındaki "Ümmülü Ana" öyküsü bu konuda bir örnektir (Can Yayınları, İstanbul, 2010, s. 77-90). Öyküde anlatılan köyün ismi Efrenk'tir. Bu köy Osman Şahin'in köyüdür. Kurtuluş Savaşı'ndaki kahramanlıkları sonucu ismi Aslanköy'e çevrilen köy ...

Abidin, yazıldığından yarım yüzyıl sonra olsa bile, Verese ile bu konuların okuyucularına ulaşmasını sağladı. Böylece Adana'dan

bir kesiti, o günlerdeki Adana'nın sosyolojik yapısını belli ölçülerde temsil eden bir parçasını, gerçekçi, alaycı, kurgucu, ilerisini gören ve gösteren bir biçimde aktarıyor. Birçok açıdan daha sonra yazılacak romanların, oyunların, öykülerin ve biraz önce vurguladığım gibi bilimsel çalışmaların habercisidir Verese.

GAZETECİ ABİDİN VE GÜVEN KARDEŞLER

Çukurova'nın başkenti Adana, o yılları, Taş Köprü, İşçi Pazarı, Kilis Pazarı, Abidinpaşa Caddesi, İstasyon, Toros Ekspresi'nin getirip-götürdükleri, getirip götüremedikleri, Şehir Kulübü, Halkevi, kadınlara mahsus sinema matineleri, bir kez uğrayan ve unutulmayan bir konser veren Müzeyyen Senar'ın sesi ve anısı, düğünleri, cılız ve vursan düşecek cinsten atların çektiği ve bittin geçilmez koltuklarıyla hafif baygın faytonları, şalvarlı faytoncuları, "Arapları", birbirinden ölümcül hastalıkları arasında geçiriyor. Belki de geçiremiyor. Dokunsan düşüp ölecek çünkü. Sürgünleri ve yaz aylarında gölgede 44 derece sıcakını da unutmamalı. Adana bu.

Para pul Abidin'in umurunda mı? Sürgün-mürgün Abidin'i üzüyor mutlaka. Ama biraz. Hepsi o kadar ve üstünde durulmaya değmez. Evet para pul umurunda değil, bu kesin. Ama yine de Abidin ille de çalışmak istiyor. Çalışmak çünkü onun için yazmak, çizmek, yaratmaktır, bir anlamıyla varolmaktır.

İşe bakın hele. Adana'da birkaç gazete var. Dergileri şimdilik saymazsak. Abidin gazeteci olacak. Bu kesin. Güven kardeşlerin gazetesinde :

“Gündelik siyasî gazete” Türksözü sahibi Ferit Celâl Güven, mesul müdürü Nevzat Güven, birincinin kardeşidir ve üçüncü kardeş Coşkun Güven'dir. Dino'lar üç kardeş Adana'da. Güven'ler de üç kardeş ve Adana'da tanınanlardan, sayılanlardan.

Melih Cevdet Anday, Akan Zaman Duran Zaman'da Ferit Celal Güven hakkında şunları yazıyor: “Tanıdığım gerçek idealist kişilerden biri odur. Yaşamının son gününe değin, karakterinin sağlamlığı, halkseverliği, umutsuzluğa hiç düşmemesi ve boyuna kişiliğini yenilemesi ile Güven, onu tanımış olanların belleğinde unutulmaz bir anı bırakmıştır. Gözüpek bir Atatürkçü idi.” (s. 151).

FERİT CELAL GÜVEN

Gazetenin sahibi ve başyazarı, gençliğinde resim öğretmeni, tiyatro ve sanat sever Ferit Celal Güven ile Abidin arasında pek çok ortak nokta bulunuyor : O'nun biraz daha ayrıntılı özgeçmişini okuyunca bu daha belirginleşiyor :

1894 Adana doğumlu Ferit Celal Güven, ilk ve ortaöğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra, 1912 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde tahsilini tamamlamıştır. Üçüncü sınıfta iken I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yedek subay talimgâhına alınmıştır. 1915 yılında teğmen rütbesi ile savaflara katılmıştır. Mart 1918'e kadar üç yıl süreyle yedek subay talimgâhında öğretmenlik ve bölük komutanlığı yapmıştır.

Sonra kendi isteği ile orduya katıldı ve Kafkas ordusunda görev yaptı. "Azerbaycan milis kuvvetlerini tedvir eden Tebriz Valisi Mevdüssaltana Afşar'ın yaverliğine verilen Ferit Celal,

Mecdüssaltana ile Türk ordusu arasında irtibat sağlama görevini üstlendi.”

Milli Mücadele’nin başlaması ile birlikte 1919 yılında Adana cephesinde yerini aldı ve burada birçok değişik birliklere kumanda etti. Bir süre sonra rahatsızlığı sebebiyle cephe gerisine, 41. Tümen Divân Harp üyeliğine atandı.

Daha sonra Yeni Adana gazetesinin yazı işlerine getirilmiştir. Yazmış olduğu yazılarla sömürgecilığe karşı Milli Mücadele bilincinin yaygınlık kazanması için çalışmıştır. Gazetede Milli Mücadele’ye dair kaleme aldığı yazılarını “Dündar” takma adı ile yazmıştır.

1924 yılında Adana’da Türk Sözü gazetesinin sahipliğini ve başyazarlığını üstlendi.

Adana Lisesi’nde resim öğretmenini olarak üç yıl görev yaptı.

1937 yılında Raşit Rıza Samakov ile beraber “Çakır Ali”adlı tiyatro oyununu yayımlamıştır.

Adana Halkevi tarafından sunulan Görüşler, Anonymus ve Çukurova adlı dergilerde de yazıları yayınlanmıştır.

Halkevi’nin öncülü Türk Ocağı ve diğer gençlik kulüplerinde başkanlık görevini ifa eden Ferit Celal, 1927 yılında CHP tarafından Urfa milletvekilliği için aday gösterilmiş ve seçimleri kazanmıştır : III. Dönem (1927-1931) Urfa milletvekilliğinden sonra IV. Dönemde (1931-1935) Mersin milletvekili, V. Dönemde (1935-1939) ise İçel milletvekili seçilmiştir.

1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset Divan Kâtipliği görevine getirilmiştir. Ancak daha sonra Ankara Halkevi Başkanlığı’na seçildiği için Riyaset Divan Kâtipliği görevinden istifa etmiştir. (Ferit Celal Güven’in kısa ama ayrıntılı bu özgeçmişini

Berna Torkak'ın, künyesini kaynakçada verdiğim Yüksek Lisans Tezi'nden özetleyerek aktardım. A. g. k. : s. 9-11.)

Evet Ferit Celal Bey dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekilidir, siyasi arenada etkili bir kişidir, Türk Ocağı yöneticisiyken Adana'yı ziyaret eden Atatürk'e Adana gençliğinin andını okuyan kişidir.

Güven kardeşler hemen sahipleniyorlar Abidin'i. Son derece doğal: Abidin Dino bu ne de olsa, "dünya görmüş" adam, İstanbul'da dergiler yayınlamış biri. Hem de çizer, hem de ressam, hem de bin bir dil bilir. Hem de Abidin! Abidin Paşa'yı bilirsiniz, "Adana'yı ihya eden" valilerden en ünlüsü, işte onun torunu. Böyle adam kaçırılır mı kuzum? Kaçırılmaz.

Ferit Celâl Güven'in daha önce Abidin'i tanıdığını da sanıyorum. Hatta bundan eminim. 1939'da Abidin'in de katıldığı Ankara'daki ortak resim sergisinde Ferit Celal Güven jüri üyesiydi. Ferit Celal Güven daha sonra da birkaç kez "Yurt Gezisi Resim Sergisi" vesileleriyle jüri üyeliği yaptı. Örneğin 1942'de. Bunlar onun sanatçı çevresini iyi tanıdığının işaretleridir. Bu çevrede o yıllarda binlerce insan yoktu ve Abidin her bakımdan ilgi çeken biriydi. Dahası 1939'daki sergisindeki "ibrik"leri vesilesiyle günlük gazetelerde ve dergilerde epey tartışma konusu da olmuştu... Sanatla ilgilenen herkesin tanıdığı Abidin'i Ferit Celal Güven de elbette ve haydi haydi tanıyordu. Adana'ya sürgün olarak ta gelse sanatçı, yazar, karikatürist ve hatta fotoğrafçı yönleriyle Abidin orada bulunmaz hint kumaşından daha kıymetliydi. Büyük ihtimalle Ferit Celal Güven Abidin'le kimi meseleleri birlikte konuşup kararlaştırdıktan sonra Abidin işbaşı yaptı.

Evet Abidin neredeyse gelir gelmez ellerini mürekkepte bulur. Eller mürekkepte ve zaman zaman da çini mürekkepte. Hani çizilmeden de olmaz. Çizilmek ve çizmek! Arif ve Abidin birbirine

destek, birbirini çizer : Abidin ellerini kavuşturmuş: Eller. Bunu Arif çiziyor. Arif'in gözlükler yine alnında, bu deseni çizense Abidin'dir.

Abidin 1930'ların başından beri zaman zaman yaptığı, 1930'ların sonunda zamanının büyük bölümünü alan gazetecilik ve yazarlık mesleğini yeniden icra ediyor Adana'da. Resmi anlamda görevi “gece sekreterliği”dir. Ama Abidin bizzat kendisi yazdı ve söyledi: “Gazetenin her şeyi ile ilgileniyordum. Temizliğinden düzeltimine, başyazısından haberlerine, şöyleşi yapılmasından fotoğraf çekimine kadar her şeyiyle meşgul oluyordum.”

Murettipler en başta gazete emekçileri tarafından da beğenilen ve sevilen Abidin gece çalışıyordu. Ve bilhassa bin bir dil bilmesi sayesinde yabancı dillerde yayın yapan radyoları dinliyor ve ertesi günkü gazetede en taze haberleri patlatıyordu. Adana'nın diğer gazeteleri “nal topluyorlardı”.

Abidin o günlerde imzasız veya takma isimle, en çok “Sarı Çizmeli” ve “Notçu” mahlaslarıyla birçok makale yazdı, birçok haber, birçok köşe yazısı.

Bu konuda Güzin bana şunları da anlattı : “Abidin'in resmi görevi gece sekreteriydi, fakat Nevzat Güven başyazı veya makale yazmaya zaman ve fırsat bulamayınca, bazen Şehir Kulübü'nden gazeteye telefon eder, 'Abidin bana şunu yazar mısın?' veya 'Abidin şu konuda bir başyazı yazar mısın?' derdi. Abidin de oturur paşa paşa yazardı. Böylece birçok yazısı imzasız yayınlandı. Abidin kendi imzasıyla veya takma adıyla daha çok sanat dalında tanıtıcı yazılar veya eleştiriler yayınlıyordu.”

Haziran 2012'de elinizdeki çalışmanın bitirilmesi aşamasında, yayınlanması için değerli bilim adamı Mustafa Günay sayesinde kendisiyle elektronik posta aracılığıyla ilişki kurduğum ve böylece

tanıştığım S. Haluk Uygur Türksözü'nün “1928 ile 1960 arasındaki tüm sayılarının digital örneklerinin kendisinde bulunduğunu” bildirdi, “Bu sayıları büyük bir macerayla Adana'ya kazandırdık” notunu da ekleyerek. Daha sonra “Sarı Çizmeli” ve “Notçu” mahlaslı iki yazıyı göndererek bunların Abidin’e ait olup olmadığını sordu. Abidin’in “Sarı Çizmeli” imzasını öteden beri kullandığını biliyorum. Aynı mahlası Türksözü’nde kullandığını da. Bunu Abidin Dino 1913-1993 başlıklı üç ciltlik çalışmamda yazmıştım. Ama “Notçu” mahlaslı olanı ilk kez görüyordum. Ancak “Yeni bir Macar hikâyesi” başlıklı yazıyı okur okumaz bunun da Abidin tarafından yazıldığını anladım. Çünkü tarz ve içerik açısından bu tam anlamıyla abidinik bir makaleydi. S. Haluk Uygur Abidin’in Türksözü’nde yayınladığı mahlaslı yazılarını derleyip kitap haline getirmek istediğini bildirince basbayağı heyecanlandım ve bunun çok yararlı bir iş olacağını kendisine hemen yazdım ve bir an önce böylesine hayırlı bir işi kotarmasını da tavsiye ettim.

Gazetenin ismi gazetede bile kimi zaman birleşik tek kelime olarak kimi zaman ayrı iki kelime biçiminde yazılıyor. Abidin yazılarında iki kelimeli biçimini tercih etti, bense iki kelimeli veya birleşik bir tek kelime biçiminde yazıyorum. Bu teknik bir hata değil, bilinmesinde yarar var.

Güzin'in bana değişik tarihlerde anlattığı gibi, Ferit Celal Güven gazeteyi ve matbaayı iki kardeşi, Çoşkun ve Nevzat Güven ile birlikte yürütüyor : Ferit Celal Güven görevi icabı zamanının çoğunu Ankara'da geçirdiği için gazeteyi fiilen “mesul müdür” olan Nevzat Güven yönetiyor.

1904 doğumlu Nevzat Güven gençliğinde futbol oynamış, Adana'nın işgali yıllarında Türk Gücü takımında Fransızlara karşı sıkı maçlarda yapmıştır. Yüksek öğrenimini Paris'te Siyasal Bilimler Okulu'nda gerçekleştirdi. Orada tanıştığını tahmin ettiğim Colette

Hanım ile evlendi. Ağabeyi Ferit Celal Güven ile birlikte Türk Sözü gazetesini kurdu ve gazeteyi mesul müdür olarak fiilen yönetti. Köşe yazıları ve başyazılar yazdı. Birçok çevirisi yanında Kozanoğlu adlı bir araştırma kitabı bulunuyor. Politikayla da yakından ilgilendi.

Nevzat Güven'in eşinin Fransız ve isminin Colette olduğunu öğrenince, bir sohbetimiz sırasında Güzin'e soruyorum:

-Bir Fransız ne arıyor Adana'da? İşte yanıtı :

-Nevzat Bey ve eşi Colette Abidinpaşa Caddesi'nde, gazetenin tam karşısında ve bizim eve çok yakın bir evde oturuyordu. Herhalde Paris'te tanıştılar. Hiç bilmiyorum. Çünkü Nevzat gazetenin müdürüydü. İlişkilerimiz resmi, mesleki ve mesafeliydi. Bireysel veya ailesel ilişkimiz yoktu. Doğal bir dostluk ilişkisi de doğmadı. Nevzat çeşitli eğilimleri olan, tam eğilimini de pek belli etmeyen bir insandı. Ferit Celal'in kardeşi olduğu için orada gazetenin başındaydı. Ama açık, belirgin bir insan değil. Şahsiyeti öyle bir kişi. Ferit Celal onu işte idareci diye koymuş. Nevzat da Ahmet Dino gibi Şehir Kulübü'nden çıkmayan biri. Ahbablığımız yoktu. Özel bir ilişkimiz olmadı. Çoşkun Güven ise matbaayı yönetiyordu. Biraz şişmanca bir adam. Ayağında bir sorunu vardı. Ve bu yüzden yürümekle yuvarlanmak arasında gider gelirdi.

Güzin, Ferit Celal Güven ile tanıştığı günkü bir anısını anlatıyor:

“Türksözü'nün başlığı kırmızı zemin üzerine siyah iri puntolarla yazılıydı. Ferit Celal Bey, bana, 'Güzin Hanım gazetemizde, kırmızı, başlıktan daha aşağıya inmemelidir' diyor. Yani solculuk ancak bu kadar olur, daha fazlasına tahammül edilemez demek istiyor. Ben de o zaman kendisine 'Hiç merak etmeyin, daha aşağıya inmez kırmızı' dedim. O da 'Evet. Aman kırmızı daha aşağılara inmesin' dedi. Çok kibar bir insandı.”

Üç kardeşlerden Coşkun Güven Türk Sözü Basımevi'ni yönetmekle görevli. Onun Adana Halkevi'nin ilk temsil kolu yönetmeni ve 1942'de Türk Birliği Başkanı olduğunu da iki ayrı kaynakta okudum.

Abidin Dino Ulucami yakınındaki gazetede Adana'daki zamanının en uzun süresini geçirdi dersem herhalde abartmış olmam. Abidin çünkü işine dört elle sarıldı. İşine severek ve halka, kamuoyuna hizmet inancıyla bütün gücüyle sarıldı. Öğleden sonraları saat birde veya ikide işbaşı yaptı, geceyi gazetede geçirdi ve sabahın üçüne dördüne kadar çalıştı, yazdı, çizdi, çeviriler yaptı.

TÜRK SÖZÜ YAZAR VE ÇİZER KADROSU

Şimdiye kadar yaptığım araştırmalardan ve Adana'nın sevimli çalışanlarından S. Haluk Uygur, M. Emin Arıcı ve diğerlerinin 2012'de gönderdikleri ileti ve gazete kesitlerinden çıkardığım sonuçlara göre, gazetenin yazar kadrosunda şu isimleri saptayabildim, onları burada sıralamak istiyorum, bu listeyi gazetenin taranmasıyla bulunacak yeni isimlerle zenginleştirmek mümkün ve yararlı da olacaktır :

Nevzad Güven, gazetenin “mes’ul müdürü”dür, ağabeyi Ferit Celal Güven yerine gerekince başyazı da yazıyor. Takma isimle değişik türde makale de. Çeviri yapıyor, vb.

17 mayıs 1943 tarihli Türksözü’nde “Umumi neşriyat müdürü : Macit Güçlü” yazıyor. Soyadı pek iyi okunmasa da böyle. Bir süre bu görevi yürütüyor. O dönemde başyazı ve/veya yazı yazıp yazmadığı da araştırılmalı.

Baki Tonguç (Arık) da bir süre Türk Sözü gazetesinin başlangıç döneminde, mesul müdürlüğünü yapmış ve aynı zamanda birçok başyazı kaleme almıştır. 1940’lardaki katkısını araştırmalıyız.

Takma isimle ve mahlasla da yazılar yayınlanıyor :

S. G. veya s. g. mahlasının kime ait olduğunu bulamadım. 16 Haziran 1942 tarihli Türksözü’nde yayınlanan “Gazete ve halk” başlıklı makalenin yazarının mahlası s.g. mi başka bir mahlas mı bilemiyorum.

Şu mahlasların da kime veya kimlere ait olduğunu bulamadım : “Sırdaş”, “m. ş. yazman”.

“Notçu” mahlaslı ve 28 Mart 1943 tarihli makale Abidin’e ait olabilir mi ? Bilemiyorum. Konu savaş ve Müttefiklerle Mihver devletleri arasındaki ve her kampın kendi içindeki hırlaşmalar ama bu makale abidinik değil. Bu nedenle belki bu mahlası o günlerde gazetede çalışan Cavit Yamaç ve Cavit Yamaç gazeteden ayrıldıktan sonra da Abidin kullanmış olabilir. Ancak bu konuda kesin bir sonuca ulaşabilmek için bu mahlaslı birkaç makale daha okumamız lazım. Ama şu kesin bu mahlası birkaç kişi kullanmış.

Burada Cavit Yamaç isminin çok önemli olduğunu yeniden vurgulamam lazım. Gazete taramalarında onun imzasını taşıyan makaleler bulunursa yararlı sonuçlar çıkarılabilir. Bildiğiniz gibi,

Güzin'in bana anlattığına göre, Abidin'den önce gazetede "gece sekreterliği" görevini o yapıyordu. Onun da birkaç dil bildiğini ve çeviriler de (sadece radyo haberlerinde değil, gazetede tefrika edilen ve iç sayfaların "sultanı" rolünü incelikle üstlenen roman ve hikayelerde de) rol oynadığını tahmin ediyorum. Bu bağlamda iç sayfalarda bazen gazeteyi doldurmak için serpiştirilen ve önemsiz gibi görünen makale ve haberlere ve hele çeviri yapanların isimlerine özel bir özen göstermemiz gerekiyor.

"Realiteci" imzalı iki metni birkaç kez okuduktan sonra şu sonuca ulaştım : 11 Şubat tarihli metin Abidin tarzına yakın, öbürü hem benziyor hem benzemiyor. Bu konuda daha kesin bir fikir edinebilmek ve kesin bir sonuca ulaşabilmek için bu mahlaslı başka birkaç makaleyi daha okumak gerekiyor sanıyorum. "Realiteci" imzalı kimi yazı Abidin'den olabilir, kimi ise kesinlikle olamaz. Bugün şunu yazmak mümkün: Bu imza belki birkaç kişi tarafından kullanıldı. Örneğin Nevzad Güven ve Abidin tarafından. Veya Nevzad Güven'in takma ismiydi ve kimi zaman Şehir Klubündeki "işinin uzaması" üzerine Abidin'in yazmasını rica ettiği yazılarına atılan imza veya imzalardan biri.

O tarihlerdeki bütün gazeteler gibi Türk Sözü de yazı kadrosunun zenginliğini ve çok geniş olduğunu gözler önüne serebilmek arzu ve umuduyla, aynı yazar birkaç takma isim, birkaç mahlas kullanabiliyordu.

Çeviri konusunda da aynı varsayımı ileri sürmek mümkün : Örneğin çevirilerin bir kısmı Nevzad Güven'den olabilir, takma isimle veya mahlasla imzlamış ta olabilir. Paris'te okuduğu ve bir Fransızla evli olduğu için Fransızcasının çok iyi olduğunu tahmin ediyorum. Ayrıca birçok çevirisi olduğunu da biliyorum. Bunların birkaçını yanılmıyorsam kitap biçiminde de yayınladı.

Öte yandan Nevzad Güven'in eşi Colette Hanım Fransız, belki o da çeviri işine katılmıştır.

Çeviriler sadece Fransızcadan değil : “Karanfilli Köşk” başlıklı “Büyük hikâye” tefrikasının çiziminde “İngilizce” yazıyor. İngilizceden çeviri anlamında.

Gazetenin yazar kadrosunda daha başka isimler de bulunuyor : Birkaç isim daha saptadım ama bunların gazete taramalarıyla doğrulanması daha doğru olacaktır mutlaka : Mustafa Bakşı, belki Vehbi Evinç, Tevfik Can (?), Selahattin Canka...

Selahattin Canka'yı belki tanıyorsunuzdur, Bitpazarı isimli kitabı 2011'de yayınlandı. Henüz okuyamadım ama okumak istediğim kitaplardandır. O da Abidin'le gazeteciliğe Türk Sözü'nde başladığını anlatıyor. O yıllarda Adana Demirspor'da futbolcuydu yanılmıyorsa ve Abidin'le nasıl tanıştığını neler yaptıklarını belki yapılacak bir söyleşide gün ışığına çıkarmak mümkün olur. Bu konuda “top” Adanalılarda. Adanalı meraklılarda. Kadın ve/veya erkek araştırmacılarda.

5 Mart 2011 tarihli Sabah'ta İbrahim Altay, Canak ile konuştuklarını yayınladı, işte bir alıntı : “Türkiye'nin yaşayan en eski gazetecilerinden biri olan Selahattin Canka [1924 doğumlu], Adanalı. Türk Sözü gazetesinde Abidin Dino'yla çalışarak başlamış mesleğe. Yıllarca Demokrat Adana gazetesinin başyazarlığını yapmış. Gazeteci olmanın yanı sıra milli bir atlet ve ünlü bir futbolcu... 1940'ların başında Adana Demirspor'u şampiyon yapan kişi. Politikayla ilgilenmiş, İsmet İnönü'nün ve Adnan Menderes'in çok yakınında olmuş. Hatta Menderes'in ısrarıyla 1954'te belediye başkan yardımcısı seçilmiş. Kendisiyle Adana'nın gece hayatına dair görüştüğümüz 87 yaşındaki Canka, bize 40'lı yıllarda kurulan ilk pavyonları anlattı: 'Adana'daki bar-pavyon hayatı 1942'de başladı. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkiye'nin harbe

girmesini ve güneyde bir cephe açmasını istiyordu. Bu yüzden Adana-Ulukışla yolunu yaptırmak için yüzlerce makine gönderdi Adana'ya. Bu makineleri çalıştırmak için de hatırı sayılır bir İngiliz nüfus... Üç şantiye kuruldu. Gelenleri ağırlamak için sekiz tane bar açıldı. Gelen İngilizler yanlarında sadece bir ya da iki şişe viski getiriyordu. Sonrasını bulmak mümkün değil. Adamlar rakıya alıştılar. Rakıyı o kadar çok sevdiler ki bunlar her akşam barları doldurdular. Sabaha kadar rakı içiyor, kafalarını duvara vuruncaya kadar sarhoş oluyorlardı.”

Etem Çalışkan'ın çizgilerinin gazeteğe yansıyor yansımadığını da merak ediyorum. Bu mesele de araştırılabilir sanıyorum.

Bana gönderilen Türksözü gazetesi kesiklerinden birindeki “Notçu” mahlaslı ve “Müttefikler ayının postunu öldürmeden mi satıyorlar” başlıklı makalenin hemen üstünde bir foto altından kalan yazıda şunu okuyoruz : “Dün Halkevinde açılan sergidez[n] bir görünüş”. Hemen hangi sergi, kimin sergisi sorusu takılıyor akla.

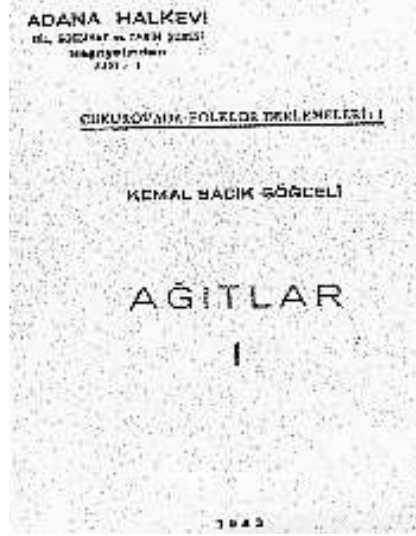
Bu arada Ankara'dan Nurullah Ataç ve birkaç Ulus yazarının daha ve İzmir'den Zeynel Besim Sun'un makaleleriyle Türk Sözü'ne katkılarını sunduklarını sanıyorum. Belki de onların kendi gazetelerinde yayınladıkları makaleler, başyazılar aynen alınıyordu. Ulus o yıllarda CHP'nin resmi yayın organıydı ve Türksözü açısından bu alıntılar doğaldı. Bunlar gazetelerin taranmasıyla ayrıntılarıyla ortaya çıkarılacaktır mutlaka.

Gazete taramasında Abidin'in Adana'da yaptıklarına daha iyi ve daha yakından tanık olabilmek için Halkevi faaliyetlerine (tiyatro, resim, sergi, film, konser, folklor, dans, klasik müzik, gösteri, toplantı ve benzeri sanatsal, topumsal, siyasi içerikli etkinlikler, vb.) ilişkin duyurular, haberler özel olarak incelenmeli derim. Örneğin Abidin'in köylülerle bir tiyatro grubu kurduğu ve “Sıtmalı

Adam” isimli bir piyesi sahnelediği yazılıyor. Bunu birinci el kaynak olan Türk Sözü’nde bulabileceğimiz bir haberle doğrulayabilirsek çok iyi olur.

Müzeyyen Senar’ın, yanılmıyorsa 1945’teki, yaz aylarına doğru olmalı, konserine ilişkin duyuru ve haberleri de araştırmalıyız.

Yaşar Kemal’in Ağıtlar isimli ilk kitabı Abidin’in yardım ve teşvikiyle 1943’te “Adana Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi” yayını olarak okuyucuya sunuldu. Bu kitaba ve 1944’te Abidin’in Türk Sözü Basımevi’nde bastırıp yayınladığı Kel isimli piyesine ilişkin haberler örneğin bu konuda yararlı olacaktır. Kel bildiğiniz gibi, Bakanlar Kurulu kararıyla hemen toplatıldı... Bu da gazeteye yansımış olabilir.

Aynı bağlamda 1943 ve hemen sonrasında Adana’da şube açan bankalara ilişkin haberler de önemli olabilir. Pamuk fiyatının ve ihracının alabildiğine artması, Adana ve çevresinde ilk ciddi sermaye birikiminin gözlenmesiyle doğru orantılı olarak hangi bankaların şube açtığını bilmek te ilginç olacaktır.

Abidin’in Yapı ve Kredi Bankası şubesine freskler döşediğini bilince bunun gazeteye belki bir veya birkaç yansıması olmuştur diye de umutlanıyorum.

O günlerin Müze Müdürü ve Abidin’in belirttiği gibi “Alevi Dedesi”, Naci Kum’la Arif ve Abidin’in arası çok iyiydi. Naci Kum’a, Müze’ye,

varsa etkinliklerine ilişkin haberler yararlı olabilir. Adana müzelerinin ilk kaldırım taşlarını örenleri belki böylece biraz daha yakından tanımak ve anmak olanağı da buluruz.

Abidin ve Güzin'in İstasyon Caddesi'nde oturduğu ilk evlerinin ağustos veya eylül veya ekim 1943'te saldırıya uğramasının gazeteye yansıyıp yansımadığı da araştırılmalı.

Gazetede Abidin Paşa mirası "otlakiye" veya "verese"ye ilişkin birşeyler yayınlandı mı ? Araştırılmalı.

Bu konularda ve genel olarak Dino'ların yaşam ve çalışma koşulları üzerine canlı ve birinci ağızdan kaynaklar bulmak ta yararlı, öğretici bilgilere gebedir.

O yıllarda gazetede ve Türk Sözü Matbaasında/Basımevi'nde çalışanlardan ve bu arada bilhassa müretteplerden hayatta olanlar varsa onlarla, onların yakınlarıyla yapılacak söyleşiler de Abidin ve Türk Sözü'ndeki çalışma ve yazma etkinlikleri üzerine değerli katkılar getirebilir. Mürettepler tarihi açıdan geçmişten son yıllara kadar ve belki bugün bile, okumuş yazmış olmaları nedeniyle ve sosyolojik belirleyiciler sonucu öteden beri sola daha yakın duran emekçi takımındandırlar, bu bakımdan ve başka nedenlerle Abidin'in müretteplerle arasının çok iyi olduğunu tahmin ediyorum.

Nevzad Güven'in eşi Colette Güven ve çocuklarının, torunlarının, Ferit Celâl Güven ile Coşkun Güven'in çocuklarının ve torunlarının anlatacakları vardır sanıyorum. Hayatta olanlarla söyleşiler yapılabilirse epey bilgi ve belki belge edinilebilir kesinlikle.

18 ve 19 Mayıs 1943 tarihli Türk Sözü'nde Nahire Yamaç'ın çevirisine ("Yer Sarsılıyor" romanı) rastladım. Nahire Hanım Cavit Yamaç'ın eşidir. Böylece Cavit Yamaç'ın izine dolaylı olarak rastladık demektir. Şimdi artık bizzat kendisini veya mahlasını

arıyoruz. Onu da buluruz mutlaka. Burada bir düzelti de yapabiliriz : Cavit Yamaç Adana'da eşiyle birlikte yaşıyordu. Birliktelikleri Güzin'in anımsadığı ve birazdan yazacağım gibi bana anlattığı gibi değildi. Cavit Yamaç'ın İstanbul'a dönüşünde Vatan'da çalışmaya başladığını daha önce aktardım, burada 4 Şubat 1951 tarihli Milliyet'ten bir haberle Yamaç ailesinin o günkü durumunu sunayım : "Mesut bir doğum : Arkadaşımız Vatan Gazetesi Yazışları Müdürlerinden Cavit Yamaç ile eşi Nahire Yamaç'ın dün bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir. Turgut adı verilen yavruya uzun ömürler diler, genç anne babayı tebrik ederiz."

Adana'daki diğer gazete ve dergilerin de taranması sonrasında elde edileceklerle S. Haluk Uygur'un sözünü ettiği Abidin'in Adana Yazıları başlıklı ayrı bir çalışmanın da çok yararlı olacağından eminim. Böyle bir çalışmayı yapacak olan Uygur'a veya hakiki ciddi ve yetkin bir araştırmacıya Abidin'e layık bir iş çıkarmak umuduyla her türlü yardıma hazır olduğumu burada yeri gelmişken bir kez daha yinelemek isterim. O günleri beklerken, araştırmalarım ve Adanalı S. Haluk Uygur ile Mehmet Emin Arıcı'nın cömert ve samimi yardımlarıyla ilettiklerinden edindiklerimi, topladıklarımı sundum ve sunacağım.

ABİDİN'DEN

Yaptığım araştırmalara göre, daha önce vurguladığım gibi, Abidin'in Adana'ya varış tarihi 1943 Şubat sonu veya Mart başıdır, ayrılış tarihi ise mayıs 1945. Aradaki iki yıldan biraz fazla zaman içinde Türk Sözü'nde iki yıl kadar çalıştığını kabul edersek ve günde enaz iki makale yayınladığını varsayarsak 730 makale eder

toplamı. Bunlardan çok şık bir derleme oluşturmak ta kültürümüz için kazanç olur.

Burada Abidin'in bizzat kendi ismiyle de birkaç makale yazdığını varsaymamız lazım diyorum. Nitekim Mehmet Emin Arıcı'nın 2012'de gönderdiği iletisinde sözünü ettiği gibi, Abidin öteden beri merak sardığı Mimar Sinan'a ilişkin dizi yazı yayınlamaya bile başlamış. Ancak üç gün üst üste yayımlandıktan sonra dördüncüsü ve kalanı erteleniyor : Arıcı, 27 Temmuz 2012 tarihli iletisine şunu ekliyor : “dördüncü gün gazetenin bir köşesinde Sinan yazısının son parçasını, önemli yazıların çokluğundan ötürü geriye bıraktık diyor ve bundan sonrada yazı ile alakalı bir açıklama yapılmıyor.”

Abidin'in “Mimar Sinan” başlıklı ve kendi imzasıyla yazdığı, üç gün süren yazılarının bulunduğu ve dördüncü gün askıya alındığını bildiren haberin yer aldığı gazetelerin tümünü görmeli. Abidin'in on yıllar sonra yayınlanan, bu çalışmada birkaz kez atıfta bulunduğu ve künyesini kaynakçada sunduğum, Sinan isimli yapıtında bu makalelerin temel alındığını tahmin ediyorum.

İleride gerçekleştirileceğini umduğum Abidin'in Adana Yazıları çalışmasında Abidin makaleleri arasında bir seçme yapmak gerekebilir. O zaman hangi makalelerin konulacağı saptandıktan sonra belli bir bölümlenme de olası. Ya da sadece tarihsel sıralamayla yetinilebilir. Bu artık elde edilen malzemenin içeriğine ve konusuna göre saptanabilir.

Şimdiye kadar Abidin'in Türk Sözü'nde yazdıklarından okuduklarımı göz önüne alırsam sanat ve kültür (müzik, tiyatro, sinema, resim, müzecilik, müzeler, tarihi yapıtlar, mimarlık, vesaire de içinde olmak üzere), edebiyat, sosyoloji, mizah, karamizah, siyaset ve ikinci dünya savaşına ilişkin yazılar belki ayrı ayrı bölümlerde değerlendirilebilir diyebilirim. Ama son karar,

bölümlere ayırmak, bütün malzemenin birlikte değerlendirilmesiyle ortaya çıkacaktır mutlaka.

Gazetedeki yazıları konusunda kesin bir verimiz daha var : Abidin'in kullandığı iki mahlası kesinlikle biliyoruz :

“Sarı Çizmeli” : Abidin bu mahlası Kasım 1938'den itibaren yayınlanan veya bizzat kendisinin başını çektiği yayınlarda kullanıyordu, Adana'dan ayrıldıktan ve askerlikten sonra da değişik yayınlarda kullanacak.

Ve bir ölçüde “Notçu”.

Bu ikisinden, ama bilhassa “Sarı Çizmeli”den hareketle epey makale bulunacağından eminim.

Türk Sözü'ndeki taramalar 1943'ün başından başlatıp Mayıs 1945'e kadar götürülebilir, Abidin'in varsa çizgilerine ve elbette ve kesinlikle “Sarı Çizmeli” ve “Notçu” ve belki başka mahlaslı yazılarının tümüne ulaşabiliriz. Bunlardan hareketle diğer makale, haber ve çizgiler de daha kolayca değerlendirilebilir. Ve böylece çok şık bir derleme yaratılabilir. Epey de fiyakalı olabilir böyle bir çalışma.

Bu arada andığım tarihlerdeki radyo mahreçli savaş haberlerinin tümü veya tümüne yakını Abidin çevirisi olmalı.

Yine aynı bağlamda söyleşi (Türkiye'de herkesin yanlış olduğunu bile bile “röportaj” dediği, eski tarihlerdeki adıyla mülakat) varsa onlar da Abidin'den olabilir.

Bana gönderilen metinleri ve araştırmalarım sonucu bizzat bulduğum yazıları birkaç kez okuduktan sonra diğer takma isimler/mahlaslar konusundaki fikrimi de burada sunayım :

S. G. imzalı “Ara Sıra” üst başlıklı kısa ve kıssadan hisse türü yazılar Abidin’den değil. Biçem uymuyor. Tarih de uymuyor (16 haziran ve 24 temmuz 1942 tarihli). Ama asıl belirleyici olan yazım tarzı ve kullanılan sözcükler. Sosyolojik kimi veriler bulunuyor ama örneğin “Mantara veda !” başlıklı olanın sonundaki iki cümle hiç mi hiç abidinik değil.

“Alla Ageyeva” çeviri kokuyor. Ancak yayın tarihi konulmadığı için bilemiyorum, Abidin’den mi değil mi ? Moskova yakınlarında yaşayan ve “Erkek gibi asker, erkek gibi kadın” abidinik bir teşvik yazısı olabilir. Ama çeviri de olabilir. Abidin’den veya başka birinden örneğin Nevzad Güven’den ... Tarihini bulmak lazım.

Çizimlere gelince, Abidin’in imzalı veya imzasız karikatür ve desen çizdiği kuşku götürmüyor. Gördüklerimden Nevzad Güven’in “Karanfilli Köşk” başlıklı çevirisini süsleyen desen, Atatürk’le İnönü resmi ve 19 Mayıs vesilesiyle sunulan iki genç deseni abidinik değil. Sonuç itibariyle bütün resimler birbirine benzeyebilir ama burada abidinik bir iz göremiyorum. Tarihleri de 1942. Diğerlerini de tarihi ve/veya biçemiyle değerlendirmek mümkün.

18 Mayıs 1943 tarihli gazetede “Notçu” imzalı “Marko Paşa’ya mektup” başlıklı makalede başlığın hemen solunda bir desen var, bir kulağından girip öbür kulağından çıkan okla ve fesli bir paşa başı. Bu Abidin’in çizgiyle imzasıdır. “Notçu” imzalı makalenin Abidin Dino tarafından yazıldığı bir de böylece ispatlanıyor. “Marko Paşa” ise o yıllarda veya bir süre sonra Aziz Nesin, Sabahattin Ali ve arkadaşlarının yayınladığı ve sık sık yasaklanan, yasaklanınca benzer isimlerle yayınlanan haftalık dergidir. Abidin bu ismi başlığında kullanıp yanına da malum deseni kondurarak “Ben artık Türk Sözü’nde yazıyorum” demiş olabilir mi ? Hele bu makale bu imzayla yayınladığı İLK MAKALE ise.

O yılların Adana'sı üzerine araştırmalarım sırasında rastladığım yazar Ali Kemal Şenadam'ın izini sürerek epey bilgi buldum. Adana'da o yıllardaki yazarlardan. Adana'da o yıllarda Orhan Çetinkaya isimli bir ressamın izini de bu vesileyle buldum. Türksözü'ndeki kimi karikatürler onun mu sorusu aklıma takıldı. Araştırmalıyız.

“FEDAİ” : “SARI ÇİZMELİ” YAZIYOR

O günlerde birçok Halkevi'nde olduğu gibi Adana Halkevi'nde de oyunlar oynanıyor, sergiler düzenleniyor, bin bir sanatsal eylem yapılıyordu. Abidin'in meraklı olduğu meseleler bunlar.

Adana'nın sanat meraklısı gençleri birçok alanda bizzat yaratıcılıklarını sergilerken; zaman zaman Ankara ve İstanbul'dan da sanatçılar geliyor, piyesler sahneliyorlardı. Örneğin Sadi Tek ile Muammer Karaca Adana Halkevi'ne temsiller vermeye gelince Abidin hemen kaleme sarılıyor:

Önce, “Fedai” başlıklı bir yazı yazıyor, “Sarı Çizmeli” lakabıyla, ve şunları belirtiyor:

“Seyyar tiyatro kumpanyasında çalışan aktör, bence fedailerin bir nevi hulasası (özet), remzidir (simgesidir). Okur yazar adamdır, sözü, yüzü düzgündür.

(...)

Fedai ne yapar yapar ve perde açıldığı sırada, kıskanç bir zenci [Siyah. MŞG], yahutta lakayt bir Danimarka prensi görünür, Shakespeare'in sözleri, büyük kahramanların büyük dertleri fedaiye sızılarını unutturur.

Ofelya'nın derdine kapılmıştır, isterse yağmur dışarda diz boyu yağsın 'var olmak veya olmamak' suali, gece yatılacak hanı bile unutturur."

Sonra Adanalıları gösteriye şöyle davet ediyor:

"Akıl öğretmek gibi olmasın amma haber vereyim :

Türk sahnesinin en serden geçmiş iki fedaisi şehrimizdedir. Halkevi'nde temsillere başlıyorlar. Sâdi Tek ile Muammer, Adana'da. Gidin görün. Onları methedecek değilim, zira ikisi de 'var olanlardandır' bilen bilir."

Daha sonra iki sanatçıya sevgi ve selam dolu bir "mektup" yayınlar Abidin, yine aynı mahlasla. O günlerdeki kimi gazetecileri de eleştiren bu makaleyi buraya aynen almak istiyorum. Makalenin başlığı "Sâdi Tek ile Muammer'e Mektup"tur: İmza "Sarı Çizmeli"dir :

"İki gözüm Sadi, iki gözüm Muammer [Karaca]:

Anladınız ya, biz gazeteciler müşkülpesent adamlarız.

Beğenmedik mi yandınız. Ona göre bize her temsilde 4, 8, 12, 24, 48 bilet hazırlayıp bir dediğimizi iki etmeyin.

Beğenmedik mi diyorum, temsili filan değil, bize ayırdığınız bilet miktarını kastediyorum. İsterseniz sahnede ağzınızla kuş tutun, Mounet Sully gibi oynayın, Shakespeare'e hususi piyes ısmarlayın; boşuna. Bizim ehemmiyetimizi anlayın, ondan sonra konuşuruz.

Yoksa sizi 1,5 ayda çocuk doğurtmakla itham eder, deriz ki: 'Hiçbir zaman 1,5 aylık çocuğun meşru olacağına en basit duygular bile inandıramaz... Sahne bir mektepse bu kepezelik neye... Değilse halkı bu şekilde iğfal etmek cüret ve cesareti nerden doğuyor...'

Daha pek mühim laflar ederiz, kızdırırsanız. Amma siz hayretler içinde kalırsınız, dersiniz ki;

9 ayda da gayri meşru çocuk olur, şaka ettik, oynadığımız vodvildir, Dahiliye Vekâleti'nin izniyle oynanıyor, vodviller bütün dünyada başka türlü değillerdir, biliyorum ki daha pek çok makul şeyler söyleyeceksiniz ama nafile.

Bilet ayırın ve susun, bize de şükredin, bu seferlik fazla bir şey söylemiyoruz. Hem de ne hacet; demin gördüm. Halkevi kapısı hıncahınç dolu. .

Halk beğendikten sonra bizler Tatar Ağası sayılırız.

(Bu gece yarısı mektubu acele oldu, kusura bakmayın.)”

Bu makale sayesinde, parantez içindeki cümleyle, Abidin'in gece yarısı bile olsa yazma işini yerine getirdiğini anlıyoruz. Hani yukarıda dediğim gibi görevi “gece sekreterliği” ya ondan olmalı.

ADANA HALKI TİYATROYA MERAKLI

Abidin, makalesinde, Halkevi kapısının "hıncahınç" dolu olduğunu yazıyor. Demek ki Adana halkı sanata, tiyatroya meraklı. Adana Halkevi bu nedenle fotoğraf sergisinden tut türkü derlemelerine, türkü çalışmalarına, müzik dinletilerine, konserlere ve tiyatroya birçok dalda çabalar sarfediyor. Bir de şu baş belası savaş olmasaydı.

Abidin savaş ile müzik arasında ilginç ve tarihi bir bağ kuran “Lili Marlen” başlıklı bir makale yayınlıyor, 1914-1918 Savaşı'ndan başlayarak :

“Caz geçen Umumi Harp'te almış yürümüştü, dans keza. O sıralarda komik filmler bilhassa revaçta idi.

O sıralarda muhtelif türküler ani bir sirayetle dünyayı sarar, moda olurdu.”

Ve 1939'dan hemen sonra Lili Marlen şarkısının neden birdenbire tuttuğunu şöyle açıklıyor

“Gelelim 'Lili Marlen'e'. Lili Marlen' türküsü harpten evvel bestelenmiş, çalınmış, fakat kimseyi alakadar etmemişti. Vaktaki (ne zaman ki) harp başladı ve tesadüfen radyoda duyulan bu ses, evvela Alman askeri tarafından, sonra da Avrupa tarafından benimsendi.

Yeni nizam tutmadı ama 'Lili Marlen' tuttu.

Niçin mi?

Çünkü 'Lili Marlen' bir hasret türküsüdür.

İşte iyi kötü tercüme edilmiş birkaç mısra:

Tekrar buluşacağız bir fener ışığı altında

Eskiden olduğu gibi

Sen ve ben Lili Marlen

Sen ve ben Lili Marlen.

İşte Avrupa'yı, bir türkü etrafında birleştiren sır.

Sevgilisine avdet etmek (dönmek) arzusu.

İşte bir yeni nizam ki müşkülatsız (zorlanmadan/sorunsuz) kabul edilir.

Rusya kışı stepleri örtüyor ve Lili Marlen'in beklediği sevgili donmuş kaskatı bir askerdir.

Boşuna bekler Lili Marlen ve boşuna şarkı söyler.”

Nazi Almanya askerleri donup donup kalıyorlar işgal ettikleri, işgal için gittikleri mekanlarda, kendi ülkelerinden çokkkk uzak mekanlarda. Bu arada Türkiye'de taşlar yerlerinden oynuyor veya oynamaya başlıyor :

Örneğin “Yabancı radyolardan hiçbir havadis alınmaması” ve sadece Anadolu Ajansı'nın (AA) haberleriyle yetinilmesi kararı 1943 yazında terkediliyor. “Dış kaynaklı haberlerin tek sütun üzerinde verilmesi kararı” da değiştiriliyor. “Başlıkta sütun sınırlaması kararı” da kaldırılıyor.

O zaman işte Abidin İngilizcesini, Rusçasını, Yunancasını, Fransızcasını ve İtalyancasını konuşturuyor. Değişik dillerden radyoları dinleyerek en taze haberleri Türksözü'nde yayınlıyor. Bunun en ilginç örneği Churchill'in söylevini doğrudan doğruya çevirerek ertesi günkü gazetede yayınlamasıydı.

Güzin'in anlattığına göre, “Abidin sabahın saat üçüne veya dördüne kadar gazetede çalışıyordu.”

Abidin'in o günlerde dönemin siyasi liderlerinin nutuklarına, söylevlerine ilişkin ve bilhassa Hitler'i eleştirmeye yönelik çok iyi bir makalesi var. Onu buraya aynen alıyorum. Yazının başlığı “Führer'in Sinirleri”, imza her zamanki gibi “Sarı Çizmeli”. İşte makale :

“Nutuk sevenler bugünlerde şikâyet edemez.

İnönü, Stalin, Churchill, Roosevelt ve Hitler birer nutuk söylediler.

Büyük bir orkestra halinde, müttefik nutuklarının birbirini tamamlayan ahengi ve nikbinliği (iyimserliği) karşısında, refakatsiz kalmış Führer'in tek sazlı konseri ne ifade etmiştir?

Münih birahanesinden yükselen ses bazı tiryakilere göre mana itibariyle değil, sırf bir musiki olarak dinlenmelidir. Mühim olan güftesi değil, bestesidir.

Nutku dinleyemediğimiz için bu hususu takdir etmek mümkün olamamıştır.

Ve en nihayet, bir nutkun oldukça manasız oluşu, ancak yıldırım harbi yapan motorlu kolların ilerleyişi ile bir sanat bütünlüğü kazanabilir.

Şair Verlaine; 'Her şeyden evvel musiki' demişti.

Ne çareki bozgunlar musiki kaldırmaz.

Sadede gelelim; Führer pek taze olmayan sözler söyledikten sonra, kanaatince varit olmayacak (gerçekleşemeyecek) bazı hususlar üzerinde ısrarla durmuştur.

Bunların başında, 1918 senesinin tekerrür etmeyeceği geliyor.

İkinci mühim nokta; her şeyin mümkün olduğu, ancak sinirlerinin bozulmayacağı kanaatidir.

Birinci iddiayı desteklemek için Führer'in ileri sürdüğü delil, iki harbin aynı netice ile bitemeyeceğidir.

Bizce harbin aynı şekilde bitmesine bundan başka bir sebep ve mani yoksa, 1918 senesinin tekerrürü pekâlâ mümkün.

Filhakika (doğrusu) harpler münavebe (nöbetleşe) ile kazanılsa idi, kan dökülmesine pek de lüzum kalmazdı.

Gelelim ikinci bahse; dünyada veya Almanya'da her şeyin olması mümkündür; fikir.

Dağlar birbiriyle toslaşabilir, beis yok (önemi yok), Führer sinirlenmeyecek.

Hamburg, Kassel ve daha nice Alman şehri kökünden kazınabilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

Almanya Avrupa'nın dört bucağında evlatlarını gömebilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

Berlin parklarında kolsuz bacaksız asker, çocuk arabalarında gezdirilebilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

II. Dünya Harbi'nin seyrini değiştirmesi Führer'i sinirlendirmek için uydurulmuş bir müziplikse tekrar ediyoruz, boşuna zahmet, zira taş çatlasa Führer sinirlenmeyecektir. Almanya daha birkaç milyon gencini boşuna harcayabilir, bundan ne çıkar, Führer sinirlenmeyecekse herkes müsterih." (Yazılar: s. 509-510).

ADANA'DA BULUŞMA NOKTASI

Abidin her gittiği yerde yaptığı gibi, Adana'da da, Müze'yi ziyaret ediyor: Adana Müzesi'nde bulunan dağ kristali tanrı heykeli (İÖ 14-13. yüzyıl) örneğin hemen dikkatini çekiyor. Başka bin bir yapıt ta. Çukurova yanında Maraş, Antep, Mersin ve daha başka yörelerden çıkarılmış bin bir arkeolojik buluntuyu da hayranlıkla seyrediyor, seyirlere dalıyor. Abidin, Selçuk Demirel'le yaptığı söyleşide o günleri aynen şöyle anımsıyor:

"Adana doğurgan toprak, güney. Bir de Naci Kum vardı (...) : Müze müdürü dostumuz Naci Kum. (...) Adana Müzesi'nde sergilenen ya

da yersizlik yüzünden kasalarda saklanan 'arkaik' parçaları bin bir itinayla çıkartıp bize [Abidin'in "bize" dediği burada kendisi ve ağabeyi Arif Dino'dur. MŞG] gösterir, yine emniyet altına alırdı. Hitit öncesi heykelciklerdi bunlar. Dünya güzeli, 6000 yıllık filan." (Özel Koleksiyon, s. 243.)

Abidin1969'da Adana'da bulunduğu günlerde,19 Kasım 1969'da Güzin'e yazdığı mektubunda, Naci Kum'u hatırlıyor ve Güzin'e şu bilgileri aktarıyor : "Yazmış mıydım, Adana Müzesi değişmemiş, Naci Bey'in evi olduğu gibi duruyor." (Mektuplar, s. 205.)

Yine her kendini bilen ve kendini sayan aydının yaptığı gibi, Adana'ya varır varmaz Abidin hemen kentin kitaplığını da ziyaret ediyor. Adana'nın ünlü Ramazanoğlu Kütüphanesi'ne uğruyor, hem mimari açıdan incelemek için hem de kitapları görmek üzere.

Adana'da Abidin, başka yerlerde yaptığı gibi, yürüyerek gidip geliyor, gelip gidiyor. Yürümeyi sever Abidin : Seyir için bulunmaz yöntem. Taş Köprü'den Seyhan'ı geçer. Yüreğir'e yürür. Bir tur atar ve döner, Abidin Paşa Caddesi'nden geçer. İşçi Pazarı ilginçtir çok. Çünkü erkekler yanında kadınlar da iş bekler. Abidin yürür. Öğrenci ve genç İlhan Selçuk gibi birçok gencin ve daha az gencin dikkatini çeker Abidin Paşa'nın torunu ve hem de sürgün.

Abidin'in Türksözü'nde çalıştığı kısa sürede Adana'da duyuldu. Gazeteye gelen gidenlerin sayısı arttı. Ve Türksözü gazetesi bir tür buluşma, karşılaşma, konuşma ve sohbet mekânına dönüştü. Bu biraz da doğal. Çünkü Abidin gününün ve gecesinin en büyük bölümünü burada geçiriyor. Güzin'in anlattığı gibi öğleden sonra saat 13 veya 14'ten ertesi sabahın dördüne kadar çalışıyor Abidin. Sonra evine dönüp uyuyor, saat 11 veya 12'ye kadar. Sonra bazen Abidin ve Güzin birlikte, bazen herkes kendi köşesinde öğlen yemeğini yiyor veya kahvaltısını yapıyor, biraz sohbet ve sonra yeniden aynı iş çemberi. Yeniden gazetede olmak. Sabahın

dördüne kadar. Gazetede zaten epey insan var : Gazeteciler, mürettepler ve diğerleri ve bir de gelip gidenler.

Gazeteciler ve gazetenin yazarları arasında Cavit Yamaç, mucahit ve gazeteci Yusuf Ayhan, Taha Toros gibi isimler anılmalı.

İsmi geçenlerden Cavit Yamaç Abidin'le 1930'ların sonundan beri ve İstanbul'dan tanışıyordu. Eylül 1940'da ilk ve maalesef son sayısı yayınlanan Küllük isimli dergide Cavit Yamaç ismini Abidin Dino ve diğerleriyle birlikte kapakta görüyoruz.

Taha Toros Adanalıdır ve Abidin'le dostluğu daha sonraki yıllarda da sürdü. Örneğin Taha Toros'un İlk Kadın Ressamlarımız/The First Lady Artist of Turkey isimli kitabını (40. Yıl, Akbank, 1988) "Sevgili Abidin'e gönül dolusu sevgilerle. 30.1.1989. T. Toros" diye yazıp imzaladığını anımsayabiliriz.

Gazeteye gelip Abidin'le tanışanlar arasında bir delikanlı da var. Flinta delikanlı. O günlerdeki adıyla Kemal Sadık Göğceli.

"TÜRKÜLER MÜFETTİŞİ"

"Türküler Müfettişi" Abidin'in Kemal Sadık Göğceli'ye ilk tanıştıkları günlerde taktığı isimdir. Kemal Sadık Göğceli'nin, yani Yaşar Kemal'in yazdığına göre, Abidin'le "(...) bir mayıs günü karşılaş"tılar. O günlerde daha ancak yirmi yaşında olan bu delikanlı yerinde duramayan, Çukurova ve Torosları dağ taş, dere tepe dolaşıp deviren bir gezgindir.

Abidin'in 1978'de, yani epey zaman sonra çizdiği bir desen var. Abidin imzalamış ve kenarına sadece "Göğceli" diye bir not

düşmüştür. Bu desen o çocuğun 1940'ların başındaki resmidir. Tâ kendisidir.

Evet, Arif'ler, Abidin'ler, Güzin'ler olmasaydı, 1940'ların sürgünleri, ya da resmi biçimiyle “ikamete memur”ları olmasaydı Anadolu’da ateşi kim yakacaktı? Orhan Kemal’lerin, Yaşar Kemal’lerin yetişmelerinde, gelişmelerinde bu trajik siyasi olgunun belirleyiciliği yadsınabilir mi?

Kemal Sadık Göğceli daha sonra Yaşar Kemal adını aldı. Kemal Sadık Göğceli o günlerde çevre köyleri dolaşıyor ve “Âşık Kemal” adıyla destanlar anlatıyor. Destan anlatıcılığı yapıyor. Dengbejdir anlayacağınız. Destancıdır. Âşıkların her biri ayrı ayrı destan anlatır. Âşık Kemal ise Köroğlu'ndan şaşmaz. Peki sonra ne olur? Sonrasını bizzat kendisi anlatıyor: “Destanı anlattıktan sonra cebimdeki sarı defteri çıkarırım. Ağıt topluyorum derim. Analar, bacılar başıma üşüşür, ağıt yazdırırlar. Herkes yarışır bana ağıt vermek için.”

Burada sözü Abidin Dino'ya bırakmalıyız. O günlerin Kemal'ini anlatması için:

“Gözümüzün önüne, bir deri bir kemik köylü delikanlının biri çıkacak. Adı Kemal Sadık Göğceli. Hemite köyünden gelmedir. Dağ bayır dinlemez, köyünden, dağ köylerinden, obalardan, ovalardan, kasabalardan ikide bir de kopup gelir Adana'ya, çöker önümüze, ağıtlar, türküler, destanlar serer buruşuk sarı kâğıtlar üstüne yazılmış.

Peki neden toplamıştır bunları? Anadolu bacılarının hep birlikte yaktıkları ağıtların yazıcılığını üstlenmişti, bu zorunluluğu duyuyordu, esnek ve kararlı yazısı ile. O hızla koşup geliyordu tabana kuvvet, sanki kaderi ile kaderimiz buna bağlıymışçasına... Önümüze serdiği söz dizileri, Çukurova kadınlarının ölüm

karşısında uyaklı sözleri, bağırtıları, dövünmeleri idi. Sanki ölenin, vurulanın, ezilenin yitikliği söz kalıplarına dökülünce, yok olmaktan kurtuluyordu. Ağacı, otu, çiçeği, böceği, kurdu kuşu, ırmağı, pınarı, yılanı, çıyanı, serçesi, kartalı, ceylanı, camuzu, çakalı, çorçocuğu, avradı, tutması, yanaşması, elçisi, parababası, körtopalı, çiftçi başısı, ırgatı, işçisi, yarıcısı ile büyük değişimlerin içinde bulunan Çukurova'nın avaz avaz ağıtlarından sorumluydu bu çocuk. Bu sorumluluğu paylaşmak için Göğceli, ilk ağızda bizi seçmişti nedense, üç beş kişiyi ilkin. Tartışılacak bir yönü yoktu bunun, işimiz, gücümüz, yorgunluğumuz, uykumuz, kendi derdimiz nолursa olsun, kışın çamurlarını, yazın tozlarını saçarak delikanlı sökün ediyor ve hemen orda, oturduğumuz kümes misali barınak odamızda ya da Türksözü gazetesinin gümbür gümbür işleyen baskı makinesinin yamacında, daha olmazsa ayaküstü sokakta bizi kısıtıyor, tepkimizi merakla bekliyordu.

Her getirdiği söz yumağı akıllara durgunluktu. Dehşetli acı, dehşetli güzel. Delikanlı, köylü usulü büzülüp çöküyor, ya da bir duvara sırt veriyor ve izliyordu şaşkınlığımızı, hınzır ve sevinçli. Halkın yarattığı büyü sözler bizi duygulandırdıkça, sardıkça, coşturdukça delikanlının sipsivri yüzünde, burgu burgu cin gibi bakışında koskocaman bir sevinç beliriyor, bir kahkaha atıyordu. Ağıtları toplamak, ölümle kavgaya tutuşmak gibi bir şeydi. Yitebilecek olanla, yitenle, ölümle, yok olmakla bir yarışma.

Kurtarmak gerekti Çukurova ve de Toros doğasının, insanının söz serüvenini.

Söz sözden ötedir elbet, önemli olan sözlerin yaşantı gücü, kavga gücü, düş gücü. Göğceli de sezinliyordu bunu besbelli ve bu yüzden kilometrelerce yürüyüp, dağ bayır koşup ne kurtarırsa kârdır kuralınca, önce ağıtları, sonra da türküleri, koşmaları, destanları, Çukurova'nın tüm uyaklı uyaksız söz çeşitlerini,

tekerlemelerini, küfürlerini 'avlıyordu'. Folklor derlemesi filan değildi bu iş, hayat memat işiydi, özbeöz malını kurtarıyordu Çukurova'nın, sorumluydu kuşa kurda karşı, şaka değil. Biliyordu ki gün gelir, sigaya çekerler adamı, 'lan hırpo, nerdeydin, neden yazmadın bizi?' Böylece söz avlıyordu Toros eteklerinde, Gavurdağı'nda, ormanlarda, bataklıklarda, pirinç tarlalarında, nadaslarda, felhanlarda. Bunu yapabilmek için Göğceli yürüyordu tabana kuvvet, boyuna yürüyordu, topladığı dizelerle yürümek arasında doğrudan bir ilişki vardı. Bir sözcük on adım, bir adım karşılığı, bir tümce kilometreler karşılığı olabilirdi yerine göre.

Erenler bir tek söz duyma uğruna az mı yürürlerdi Horasan'a, Kahire'ye dek, ya Çukurovalı Karacaoğlan az mı yürümüştü, tüm Yörükler, Türkmenler... Ovalardan yaylalara, yaylalardan ovalara in çık, az mı 'koşmalar', maniler düzmüşlerdi yol boyunca? Bizim edebiyat dediğimiz bir uzun yürüyüş. Göğceli bu okulun öğrencisiydi.”

Abidin'den daha güzel anlatamazdık. Abidin'in bu yazısı 5 Şubat 1979 tarihli Milliyet Sanat'ta yayınlandı. Yazılar'da bir kez daha okuyucuya sunuldu. s. 195-202. “Çukurova doğasının, insanının serüveni ardında kırk yıldır yürüyen sevgi dolu romancımız" başlığı, Ağıtlar kitabının YKY'de birinci baskısında, 2004'te, "Yaşar Kemal bir uzun yürüyüşür sevgi dolu" biçiminde bir kez daha yayınlandı. Çok da iyi oldu. Artık bu kaynaklardan birinden veya diğerinden bu bir içim su makaleyi okuyabilirsiniz. Ben kendi adıma herkese dostça tavsiye ediyorum. Bu kadar hoş bir makale mutlaka okunmalı. Yeniden okunmalı. Unutmadan eklemeliyim Oral Çalışlar arkadaşım, Deniz Gezmiş'ten Yaşar Kemal'e Portreler başlıklı kitabında, “Abidin Dino Yaşar Kemal'i Anlatıyor" başlığı altında bu metnin biraz farklı bir biçimini sunuyor. s. 52-56. Oradan da okunabilir elbette.)

Halk şairi, destan anlatıcısı, ağıt toplayıcısı, tabana kuvvet dağ taş, yürüyen evet yürüyen, Torosların ve Çukurova'nın 'Aşık Kemal'i

Yasar Kemal 1978, 21 x 29 cm.

Adana- 1943- "Bir deri bir kemik": Göçeli

köy köy, kahve kahve, kasaba kasaba, dağ, ova, bayır topladı, derledi, yazdı. Bu kadar da değil; İstanbul, Ankara, İzmir nerede ne yayınlanıyorsa izliyor, okuyor. Abidin'in örneğin o zamana kadar yayınladığı makalelerin birçoğundan haberli.

Folklor araştırmalarını da izliyor Göğceli. Bu alanda o günlerde en önde gelen isimlerden Pertev Naili Boratav, Ahmet Kutsi Tecer ve Nurullah Ataç ile mektuplaşıyor.

Abidin'in "sıska, bir deri bir kemik" diye betimlediği delikanlı işte böyle her parmağında (PARMAKLAR) bin bir hüner olan son derece akıllı bir "deli"dir. Daha ne olsun?

"AĞITLAR"

Yaşar Kemal, Abidin'e "Peder" veya "Peder Bey" diye hitap ederdi. Güzin böyle anlatıyor. Kemal de aksini söylemiyor zaten. Ama bunu herkesler de bilmez.

Yaşar Kemal'in ilk kitabının adı Ağıtlar'dır. Adana Halkevi tarafından yayınlandı. Abidin'in isteğiyle. Yaşar Kemal bunu Alain Bosquet ile konuşmalarında şöyle aktarıyor: "İlk kitabım, bu bir folklor derlemesi, Ağıtlar'dı. 1943'te yayınlandı. Derlemelere onaltı, onyedinci yaşlarında başlamıştım. Kitabın giriş yazısında 1.11.1942 tarihi yazılı" (s. 133).

Yaşar Kemal Oral Çalışlar'a da anlatıyor bu meseleyi: "Bu ağıtları toplu-yordum. O sıralarda Abidin Dino ile tanıştım. (...) Bir kısmını O'na veriyordum. O bunları hayranlıkla okuyordu. (...) Ferit Celal Güven Halkevleri Başkanı'ydı ve Türksözü gazetesinin sahibiydi. (...) Ferit Celal Güven Ağıtlar'ı Halkevi'ne götürdü, 1943'te bu ağıtlar benim derlemem olarak Halkevi Yayınları arasında çıktı. Kapağını da Abidin Dino düzenlemişti."

Adana Halkevi "Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi" neşriyatından ve "Sayı: 1" ve "Çukurova Folklor Derlemeleri: 1" üst başlıkları altında bir isim var: Kemal Sadık Göğceli. İsmi altında ise aynen şunu

okuyoruz: "AGITLAR I". Ve sonra yayın tarihi: 1943. Evet kitabın kapağında gördüklerimiz bunlar.

Bu kitap 2004'te Abidin'in desenleriyle yeniden yayınlandı. Ek olarak diğer Ağıtlar da var yeni baskıda.

O yılların Adana'sında Türksözü, Bugün, Yeni Adana gibi gazeteler ve dergiler ya Abidin Paşa Caddesi'ndedirler ya da iki adım ötedeki İstasyon Caddesi'nde.

Ferit Celal Güven Türksözü yanında Yeni Adana'nın da sahibidir. Abidin'in bu yayına katkısını araştırmak ilginç olabilir.

Öte yandan o günlerde Adana Halkevi'nin yayınladığı Görüşler isimli bir dergi var. Abidin'in bu dergiye yazı ve/veya desenleriyle, karikatürleriyle kısacası çizgileriyle yardımı olup olmadığı da araştırılması gereken bir nokta.

Bildiğimiz gibi Abidin yazmayı ve çizmeyi seviyor. Yaşamını bu iki yaratıcı eyleme adamıştır. En azından o günlerde. Ve başka şeyler arasında, ama özellikle ve öncelikle.

AĞUSTOS 1943: ADANA'YA BİR GELİN

Şubat 1943'te Ankara'da Azra Erhat'ın evinde, Abidin'le, Arif'in tanıklığında, "nişanlanan" Güzin'in evlilik kararı İstanbul'daki babaevinde bir bomba gibi patladı desem abartmış olmam. Hele babası için "bu bir felaketti!" Ne demek yani bir sürgünle evlenmek? Güzin diyor elbette. İnatçılıktan değil inanmışlığından. Aşkından. Aile o zaman tam anlamıyla ikiye ayrılıyor. Kimi evlilikten yana. Kimi karşı. Babası kızının "istikbalı" nedeniyle, Abidin gibi "adı kötüye çıkmış", "komünistlikle

suçlanan" ve "halen sürgün" biriyle evlenmesini istemiyor. Ama annesi taraftar evlenmesine. Amcası da öyle. Amcaoğlu Naim, eşi ve başka birçok akraba da. Güzin bütün bunları son derece eğlenceli bir biçimde Gel Zaman Git Zaman'da anlatıyor. Evde evlilik tartışmaları sürerken Güzin Edebiyat Fakültesi'ndeki çalışmasını en iyi biçimde yapıyor: "Auerbach'ın asistanı olmak öyle kolay iş değil, hiç." Auerbach Güzin'in Fakülte'de kalıp doktorasını yapmasını ve başarıyla sonuçlandırmasını arzuluyor. Güzin Osmanlı Edebiyatı üzerine doktora tezini hazırlıyor bir yandan. Bir yandan da epey eğlenceli dersler yapıyor: Adnan Benk gibi zeki ve uyanık, akıllı ve takılmayı seven öğrencilerinin de katkısıyla dersler çok hoş geçiyor: Tartışmalı, atışmalı. Bu arada başka birçok iş daha yapıyor:

Nevin Korel ile Moliere'den Küskün Âşıklar'ı çeviriyor. Yine Moliere'den Hekim Uçtu piyesinin çevirisini yönetiyor: Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi öğrencilerinin seminer çalışması olarak gerçekleştirdikleri bir çeviri olmalı. Güzin'e bu konuları sorduğumda hiç hatırlamadığını söyledi. Oysa bu bilgileri M. Nihat Özön ile Baha Dürder, Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi isimli kitaplarında (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 143) veriyorlar. İki yazar da Güzin'in 1943'te evlendiğinden herhalde habersiz olmalılar, çünkü bu bilgileri "Güzin Dikel" adı altında veriyorlar ve Güzin'in "Çevirici yazar" olduğunu belirtiyorlar.

Fakülte yaz tatiline girince Güzin ayrılmak kararını açıklıyor: Adana'ya gitme kararına Auerbach üzüyor. Ve Güzin'i kalıp çalışmasını sürdürmesi için iknaya çabılıyor. Sorun Adana'ya giderek meslekten uzaklaşması. Yoksa evlenmesine kimse karşı değil. Kimi öğrencilerini saymazsak. Adnan Benk örneğin. Güzin'in anlattığına göre, Adnan Benk bir arkadaşını da yanına alarak Güzin'i evinde ziyaret ediyor. Adana'ya gitmekten ve evlenmekten vazgeçirmek umuduyla. O günlerde Adnan Benk "evlilik kurumuna

feci biçimde karşı". Ama bir süre sonra, hatta çok kısa bir süre sonra bizzat evlenerek evlilik kurumuna muhalafetinden vazgeçti. O ayrı bir konu. Güzin'in profesörlerinin canını sıkan sorun, Adana gibi bir yere gidip öğretim üyeliğini bırakmak zorunda kalması. Hatta en yakın kimi bayan arkadaşı bile, akıllı, uslu ve mesleki savlar ileri sürüp Güzin'i bu işten vazgeçirmeye çalışıyorlar. Oysa Güzin sadece kendisini dinlemek istiyor. Başkalarını değil. Bu, fakülte dekanı bile olsa.

O günlerdeki dekan Hamid Bey Galatasaray Lisesi eski öğretmeni, Dikel ailesinin öteden beri tanıştığı bir insan. Güzin' in babasının dostu. İş sonrası "Çiçek Pasajı"na az mı uğradılar, birlikte. Güzin bana bu konuda şunları anlattı: "Ayrılıyorum artık Fakülte'den. Abidin'le evlenmeye gitmek için. Hamid Bey muhterem bir kişi. Ben böyle hop diye yok olmayı ayıp saydığım için, Hamid Bey'e 'allahaismarladık' demeye ziyaretine gittim; üzülüyorum ayrılacağım için gibi, birkaç beylik laf söyledim. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Güzin: Ayrılıyorum artık.

Hamid Bey: Niçin? Nasıl olur? Nereye? Hamid Bey şaşkın.

Güzin: Evleniyorum.

Hamid Bey: Aaaa kimle?

Güzin: Ama kocam burada değil Adana'da.

Hamid Bey: Ama neden Adana'da oturan bir adamla evleniyorsun? Zengin mi nedir? (Güzin burada gülüyor.)

Güzin: Hayır efendim, hiç alakası yok.

Hamid Bey: Peki neden orada? Buraya gelemiz mi?

Adamcağız çıldırıyor. Bense kimle evleneceğim konusunda hiç bir şey söylemiyorum. Bana bin bir nasihat ediyor. 'Gitme kal, asistan olarak doktoranı tamamla. Auerbach'a asistan olmak şaka değil.' Sonra ille de kimle evleneceğimi öğrenmek için ısrar ediyor. O kadar sıkıştırıyor ki ben de en sonunda ağzımdaki baklayı çıkardım:

Güzin: Eşimin adı Abidin, Adana'da sürgündür. O nedenle Adana'ya gidiyorum.

Hamid Bey: Aaahhh! Sizin ailede var bu, irsi midir nedir? Sizin ailede sürgünlük bir tecelli. Neredeyse bir gelenek kızım, ne diyeyim.

Hamid Bey dedemin Abdülhamid tarafından sürülmesini anımsayarak böyle konuşuyor. Haksız değil elbette. Kim bilir? Ve sonra ekliyor:

Hamid Bey: Demek damat da sürgün. Peki kızım hayırlısı olsun.

O an orada işte böyle acıklı bir sahne yaşadık, Hamid Bey ile karşılıklı."

Nasihat masihat hiçbir şey umurunda değil Güzin'in. Kendini, aşkını dinleyerek sürgün Abidin'i bulmakta kararlı.

Gitmeden önce Güzin, Abidin'in ablası Leyla Abla'yı ziyaret ediyor. Güzin anlatıyor: "Leyla Abla beni çok seviyor elbette. Ailenin yeni gelini oluyorum. O sıralarda Ahmet, Remide'den ayrılmıştı. Dolayısıyla ailenin sürdürücüsü rolünü benim oynamam gerekiyor. Bu nedenle Leyla Abla bana birtakım şeyler armağan etti. En önemlisi Abidin Paşa'nın mühürü. Mühürü alan padişah olur gibi, mühürü ben alıyorum ve artık ailenin gelini benim. Leyla Abla bana aynı zamanda kendisinin 1918'de İtalya'da yaptırdığı Abidin'i temsil eden minyatürü de verdi."

Vernisy imzalı minyatür Güzin'in çalışma odasındadır öteden beri. (A'dan Z'ye Abidin Dino'da s. 12'de görülebilir.)

Güzin daha sonra şunları ekliyor:"Leyla Abla yanılmıyorsam on tane filan bilezik de hediye etti. İncecik çok şık bilezikler. Bu bilezikler Abidin'in annesinden kalma çok kıymetli şeyler. Ama 1945'te mali ve maddi açıdan çok fena zorlanınca Adana'da onları satmak zorunda kaldık. Evet Leyla Abla beni giderayak hediyelere boğdu desem yeridir."

MEHMET ASIM BEY

Güzin'in babası Mehmet Asım Bey, kızının Abidin'le evlenmesine, Abidin'in "sürgün edilmiş bir adam olması" nedeniyle ve "poliste dosyası var" diye karşı. Güzin anlatıyor:

"Babam bana, 'Kızım sürgün edilmiş bir adam, poliste dosyası var' diyordu. Ve ekliyordu 'Bu dosya O'nu ölümüne kadar izler.' Nereden biliyordu bunları babam? Bir kere kendi öz deneyiminden, kendi hayatından. Kendi babasının Abdülhamid döneminde Yemen'de 9 yıl sürgün yaşadığını O'ndan iyi kim bilebilirdi? Ve bu sürgünün, kardeşleri, çocukları ve torunlarına yaşamları boyunca ne tür dertlere yol açtığını da çok iyi biliyordu. Bu açılardan nasıl bir dertten veya dertler dizininden söz ettiğini pekâlâ biliyordu. Yoksa Abidin'in kişiliğine ya da yaptıklarına karşı değildi. Nitekim bizim apartmanın üst katında oturan Abidin'in ablası Leyla Dino-İleri ve ailesiyle düzenli görüşüyordu, araları çok iyiydi. İş dönüşü babam Leyla Abla ile bezik oynardı örneğin.

Babam Abidin'in durumunu o günlerdeki İstanbul Emniyet Müdürü ile görüştü ve bu görüşmeyi izleyen cumartesi günü

benimle özel olarak konuştu: 'Bunları sana söylemezsem babalık görevimi yerine getirmemiş olacağım' diyerek başladı ve ekledi:

'Bu adamın (Abidin'in) dosyası var poliste ve aynen şunlar yazılı: 'Müfrit (aşırı), müflis (iflah olmaz) komünist'. Bu kadar da değil. Buna bir de ek var: 'Yanında dolaşan kız Asım Bey'in kızı.' Hepsi bu kadar. Başka bir şey yazılı değil. Şimdi sen O'nunla evlenirsen, senin için de aynı şeyler yazılacak ve bunlar seni yaşamın boyunca izleyecek. Ben senin evlenmene karşı değilim, ama baban olarak bildirmek zorundayım.'"

Bu arada Abidin Adana'dan yazıyor: "Babana yazıp resmen izdivacını talep edeyim." Güzin hemen yanıtlıyor: "Çıldıldır mı? Sakın yazma!" Ama Abidin bu defa, "Babanı çok iyi anlıyorum, ama O'na sor bakalım, bizim yerimizde olsaydı ne yapardı?" diye yazıyor. Güzin bu soruyu babasına sormadı elbette. Ayrıca buna ihtiyaç da yoktu. Çünkü aile, baba hariç, toptan evlenme işini iyi karşılıyordu.

Dahası bir süre sonra babası da değişti. Güzin anlatıyor: "Bir süre sonra babam bakmış benim evlilik konusunda kararım kesin. O zaman anneme demiş 'Madem evlenmeye ve Adana'ya gitmeye niyetli, bari söylesin ihtiyaçlarını karşılayalım.' Ben anneme bana para lazım dedim, çeyiz için gerekli harcamaların parasını bana verin yeter dedim. Öyle yaptık.

Gitmem yaklaşınca babam yine annem aracılığıyla babalığını gösterdi, sevimli adamdı babam, 'Güzin ile bir gün birlikte alışverişe çıkalım, evlilik hediyesi olarak ne isterse onu alayım kendisine' haberini ilettiler. Babamla birlikte alışverişe çıktık. Çok hoştu. Ve ben, şimdi inanmayacaksınız çok şık, çok pahalı ve kırmızı renkli bir el çantası seçtim ve onu aldık. Aslında çocukluk. Çünkü Adana'ya gidiyorum ve öyle bir çantaya hiç ihtiyacım

olmayacak. Herhalde bir yerde gördüm ve heves ettim: Kırmızı el çantası. Neyse."

Burada hatırlatmak için yazmalıyım: Güzin'in babasının babası Sait Bey, nam-ı diğer "Lastik Sait", Vakit'te yazdıklarıyla ve bilhassa dönemin yöneticilerini alaya alan mizahi makaleleriyle ünlüydü. Ama zamanın "büyükleri"ni ürkütünce sürgüne gönderildi: 9 yıl Yemen'de. Sana'da. Mahzende. Zindanların en belalılarından birinde. O kadar ki 24 Temmuz 1908'de "Hürriyet gelince" Sait Bey İstanbul'a ancak sedyede getirilebildi. O arada çocukları ve kardeşleri istibdad döneminin baskı ve zulmünden canlarını kurtarmak için bin bir çare ürettiler. Anlatılması başlı başına bir roman. Güzin bir parçasını Gel Zaman Git Zaman'da aktarıyor. Ama anlatılacak dünya kadar şey var daha.

İşte böylesine eziyet çekmiş bir babanın oğlu ve bizzat kendisi de baskı ve zulüm altında büyümüş, bu arada büyük zorluklar içinde öğrenimini tamamlamış Asım Bey, kızının hem sürgün hem de komünist Abidin Dino ile evlenmek üzere Adana'ya gitmesine artık muhalefet etmiyor. Güzin, babasının Adana'ya gideceği gün yaptıklarını bakın nasıl anlatıyor:

"Gidiş, yola çıkış sabahı, saat 6'da herkes uyandı. Babam da. Kalktı ve beni kapıya kadar yolcu etti. Ben ellerini öptüm, O yanaklarımdan öptü. Öpüştük. Çok duygulu anlar yaşadık. Ne olacağı belli olmayan, nereye ve nasıl varacağı bilinmeyen bir serüvene atılıyordum. Ayrıldık babamla. 8 vapuruna yetişmek lazım. Sonra saat tam 9'da Haydarpaşa Garı'ndan kalkacak olan Toros Ekspresi'ne. Adana'ya gitmek için."

Adana ah Adana!

HAYDARPAŞA GARI'NDA

Daha birkaç yıl önce Abidin'i sürgüne göndermiştik Haydarpaşa Garı'ndan. Bu kez Abidin'e gelin gidiyor Haydarpaşa Garı'ndan. Merdivenler üstünde yine güneş var. Güzel bir ağustos günü başlıyor İstanbul'da. Martılar çığlık çığlığa. Yorgunluk yok. Ama yine bir "telaş" yoldaş. Ne bit korkusu, ne sıkıyönetim, ne başka bir şey Güzin'i Adana yolculuğundan alıkoyabildi.

Ver elini Adana. Ver elini. İyi de İstanbul'dan Adana'ya nasıl gidiliyordu o zamanlar? Güzin anlatıyor:

"Birinci mevki yataklı vagona. Haydarpaşa Garı'nda yolcu etmeye gelen epeyce insan var. En başta annem, Racia Teyzem, annemin ablası yani, eşi Ragıp eniştem, Sulh Mahkemesi hâkimi, en tutucu çevrenin adamı güya. Ama babamın Abidin'le evlenmeme karşı olduğunu bilerek bütün ailem yolcu etmeye geldi. Bu çok kibarca bir davranıştı. Böylece bütün ailem Abidin'le evlenmeme destek veren annemden yana tavır takındığı havasını sergiliyordu. Çok hoştu bu tavır, bu davranış. Amcam oğlu Naim ile eşi Fatma'yı da unutmamalıyım. Fatma çok hoş bir kadın, çok hoş, genç, güzel, konuşkan, cana yakın, çok neşeli, açık, rahat bir kadın. Babam çok severdi Fatma'yı. Naim'e gelince o hiç unutulamaz. Babam O'nu kendi oğlu gibi severdi. O'na karşı babam gerçek bir baba sevgisi gösterirdi. Fatma, Sadiye Hanımın kızı, ünlü ve zengin bir aileden. Annesinin sevgilisi var: İsmail Müştak Bey. Ünlü gazeteci. Atatürk'ün çevresinden.

İşte bütün bu insanlar Haydarpaşa Garı'nda beni yolcu ediyorlar. Sabahın 9'unda. Hepsinin ellerinde birçok hediye. Ben evlenmeye gidiyorum diye herkes evlilik hediyesini de almış getirmiş. O sırada yataklı vagondaki kompartımanımın yanındaki kompartımanda

Kıbrıslı Şevket peyda oldu. O da yolcu. O kompartımanının penceresinden bakıyor ve beni yolcu etmeye gelen bütün bu insansanları görüyor. Kıbrıslı Şevket de çok tanınmış bir adam. Prenses Hürriyet'in sevgilisi ayrıca. Beni yolcu edenlerin hepsini tanıyor. Fatma ile çok canciğer ahablar örneğin. Aynı çevrenin hani nasıl demeli, yüksek sosyetenin insanları. İkisi de Nişantaşı'ndan. Şevket Bey bizim eve gelir giderdi. Annemi iyi tanıyor. Bakıyor penceresinden ve bütün bu insanların benim için gelmiş olduklarını görüyor. Neyse, gelenlerle vedalaştıktan sonra trene bindim. Tren yola çıkmak üzere. Ben tifüsten, bit hastalığından feci biçimde korkuyorum: Nasıl korkmayayım? O sırada İstanbul'da, Adana'da her yerde salgın hastalık bu. Adana'da örneğin tifüsten bin kişi yatıyor. Bu nedenle trene biner binmez ilk iş pencereyi sıkıca kapayıp bütün kompartımanı baştan aşağıya bir güzel dezenfekte ediyorum. Özel, kâfurulu bir ilaçla. Zaten bu bulaşıcı hastalık korkusundan birinci mevkii yataklı almışım. Bırakın ikinci mevkiiyi, yataklının ikinci mevkisine bile razı olmadım. İlaçlama işi bitince kapıyı da kapatıp koridora çıktım. Özel, kâfurulu ilacın bütün mikropları mahvetmesini bekleyeceğim. (Katıla katıla gülüyoruz). O sırada Kıbrıslı Şevket Bey yanıma geldi.

- Kuzum sizi mi yolcu etmeye geldiler? diye sordu.

- Evet dedim.

Ama evlenmek için Adana'ya Abidin'e gidiyorum demek istemiyorum. Ve onlar beni evlenmeye gidiyorum diye yolcu etmeye geldiler de demek istemiyorum. Çocukluk tabii. Ama böyle bir yanıt verirsem, 'Kuzum kimle evleneceksiniz veya kimle evleniyorsunuz?' diye yeni bir soru sorup işi uzatması olasılığı da var. Benim de yanıt vermek için canım çıkacak. Ama bin bir tane

hediye de var, öyle bir yanıt vermeliyim ki inandırıcı olsun ve iş de fazla uzamasın.

- Çok yakın bir akrabamız evleniyor, O'na gidiyorum diyorum. Ne yanıt ama! Evlere şenlik! Şevket Bey, teyzelerin, Fatma'ların ve diğerlerinin hediyeleri orada verdiklerini gördü ve pek çok paket de var. Bense O'na 'Evlenecek yakın arkadaşımıza bu hediyeleri benim götürmem uygun görüldü' filan diyorum. Şevket Bey kibar insan. İnandı. Veya inanmış göründü, yani işi fazla kurcalamadı. Daha sonra gerçeği öğrenince epey gülmüş. Trende son derece nazik davrandı. Sohbet ettik. Sonra 'Yemeği birlikte yiyelim' dedi. Yemeği birlikte yedik. O benden de titiz bir insan. Eldivenle yemek yiyordu örneğin. Kendisine anlattım. İşte kompartımana giremem dedim, çünkü ilaç sıktım filan. İzmit'e dek böyle geçti yolculuk.

Şevket Bey Mısır'a gidiyordu. O Adana'dan sonra yoluna devam etti. Bağdat'a filan. Prenses Hürriyet'e gidiyordu. Dehşet adamdı. Daha önce Fürey'a'nın (sonrının ünlü seramikçisi) sevgilisiydi. O da çok hoş bir kadındı. Adana'ya kadar yolculuk iki gün bir gece sürdü."

Adana'ya varınca Abidin'le Ahmet karşıladılar. Ev tutulmuş, İstasyon Caddesi'ndeki ev. Adana'daki ilk evimiz. Oraya gidiyoruz. Yanılmıyorsam faytonla gittik eve kadar. Hani Yılmaz Güney'in Umut'taki faytonu gibi bir fayton. Perişan ve bit içinde. Atlar felaket cılız, bir deri bir kemik. O günlerde bitlerden çok korkuyorduk. Herkeste ama özellikle bende bir bit korkusu vardı ki inanılmaz" (Gülüyor Güzin).

NEDİR AŞK? AŞK NEDİR ?

Güzin'le 22 Şubat 2005'te, Adana'ya gidişini, Abidin'le evlenmesini ve gelişmeleri konuşurken bana aynen şunları anlattı, “aşkı” tanımlamayı ihmal etmedi:

"Âşık olunca insanın gözü görmüyor herhalde. Benim kadar titiz biri ahçılı mahçılı, hizmetçisi olan, içtiği su bile ayrı kaynaktan verilen biri, nasıl kalkıp Adana'ya, o günün Adana'sına gider? Babamın evinde ayrı su küpüm var kardeşim, onların küpünden su içmem. Onlar Hamidiye suyu içiyorlar basbayağı, benim suyum ise 'çok özel' böyle sepet içinde 'binlik' şişelerde getiriliyor. Ayrı su küpüm, ayrı maşrapam var. Böyle bir mahlukum. Bütün bunları bir yana itiyorum; bit yuvası, tifüs, sıtma, dizanteri ve bin bir türlü salgın hastalığın cirit attığı Adana'ya gidiyorum. Ve sıtma. Sıtma ki akıllar almaz. Üç yıl boyunca her gün ama istisnasız her gün kinin aldım. Yapmadığım çılgınlık kalmadı. Bu, aşktan başka nedir?"

Evet, bu aşktır. Ve âşık olanın yapmayacağı da yoktur. Ferhat ile Şirin'i, Leyla ile Mecnun'u, Kerem ile Aslı'yı tanık olarak çağırmaya gerek var mı? Güzin Abidin'e şimdi kimsenin aklının alamayacağı derecede aşıktır, hayrandır.

Güzin İstanbul'un en iyi fakültelerinden birindeki öğretim üyeliğini, yedi odası ve 11 metrelik koridoru olan baba evini elinin tersiyle itti ve Abidin'in yaşam serüvenine katıldı. Dertleri, sorunları, baskıları, ölüm tehditlerini, hatta öldürülme tehlikelerini, acıları, zorlukları paylaşan eş. Abidin'in yaşam ve yol arkadaşı.

BETONARME DİREKLER ÜSTÜNDE

Güzin'i karşılayan Abidin ve Ahmet, O'nu Abidin'in evlenince yerleşmek üzere yeni tuttuğu eve götürdü. Ev İstasyon Caddesi'nde, ve İstasyon'a çok yakın. "Almanya Konsoloslğu caddenin üstünde, onun tam karşısından aşağıya doğru hafifce inen bir toprak yol var, bizim ev oradaydı. Çalı, çimen, ot, diken fışkıran viraneyle tarla arası ve telle veya teneke bir duvarla çevrili bir arsanın ortasında. Arsa diyorum ama tam bir virane, güya bahçe yapılacak. Koca bir olimpiyat sahası gibi ama bakımsız. Bahçe değil virane. Oldukça ıssız bir yer. Komşumuz yok. İstasyon'a çok yakın ama komşumuz yok. Ev bakımsız bir bahçe içinde ama ultra modern. Avrupai bir ev. Belki Hollanda veya İsviçre'de filan benzerleri vardır. Deniz, nehir veya göl kenarında filan görkemli evler olur ya, onlar gibi. Ben, görür görmez bayıldım. Çok şık bir ev. Beyaza boyalı ev, betonarme direkler üstünde yükseliyor. Yan taraftaki bir merdivenle üst kata çıkılıyor. Üst katta biri büyük iki oda var. Bir de balkon. Ahşap yapı. Bayıldım eve. Ferah filan. Küçük oda yatak odamız olacak. Büyük odayı ise oturma odası, Abidin'in çalışma mekânı ve salon olarak kullanacağız. Altta bir taş oda var. Taş bir oda yani, orası mutfak. Öyle bir oda ki kapısı var ama penceresi yok. Bu nedenle ismi taş oda ya. Kör oda desem daha yerinde olacak. Penceresi yok, mutfak borusu da yok. O zaman Adana sıcaklığında içeride yemek yapmak mümkün değil. Müthiş bir sıcak bastırıyor ki akıllar almaz. Bu nedenle yemekleri dışarıda maltızda yapıyorum. İskemleye oturur, tava mava yapardım, işte patates kızartırdım. Orhan Kemal bizi ziyarete ilk geldiğinde orada, bahçede iskemleye oturmuş maltızda yemek yapıyordum. Maltızda yemek yapınca elbette bir de kömür almak işi var. Kömürü alacaksınız, bir fayton

bulacaksınız, bit korkusu sonucu bin bir tedbirle faytona binecek ve kömürü eve kadar taşıyacaksınız. Adana bu!"

Abidin,"Adana'daki küçük evimiz" dediği bu "dünyaevi"ne bir de isim takmış, evlere şenlik: "Kutu Saray". Adana'daki birinci evin fotoğrafının arkasına elle yazıvermiş Abidin: Unutulmasın diye. Bu kadar da değil:

Abidin'in eğlenmek için çizdiği bir karikatür var. Buna kroki-katür demek daha yerinde olacak. Veya Güzin'in bir kelime oyunuyla yarattığı sözcükle harikatür. Abidin direkler üstünde yükselen eve İstasyon Caddesi'nden bakarak çizmiş. Evin sağında Gar'ın su deposu görülüyor. Güneş gülümsüyor. Başka ne yapacak Adana'da? Çatının üstünde bir kalp/gönül. Oku yemiş ortasından. Aştan söz

Abidin'in çizipisiyle Adana'daki "Birinci Ev".
(MSG Koleksiyonu)

etmiyor muyduk biraz önce, işte aşk. Ok bir mi iki mi? Harikatür-krokiye yakından bir kez daha bakmalı. Sonra pırıl pırıl güneşin ışıkları altında eriyen taş oda. Yani mutfak. Evin ikinci katında solda balkon çok iyi görülüyor. İki pencere çizmiş Abidin. Güzin'e bakarsanız bunu "şirinlik olsun diye yaptı". Pencerelerinden birine A diğerine G harflerini kondurmuş. Abidin bu. Oysa Güzin'in yalancısıyım, bu cepheden bakınca, evde iki değil bir pencere

vardı. İnanmayan evin yine bu cepheden alınmış fotosuna bakabilir. (A'dan Z'ye Abidin Dino: s. 116). Fotoğrafa iyi bakınca belli oluyor. Balkon dediğimiz aslında koskocaman bir teras. Yan gelip yatılacak cinsten. Ya da oturup veya ayakta resim çizilecek.

Bir dakika canım evde çok vakit geçirdik. Hemen çıkmak gerekiyor. Evlilik başvurusu için Belediye'ye kadar gitmek lazım. Abidin'in gazeteye uğraması da şart. Sonra Adana'yı dolanmak da...

"Okalıptüs kokusu, baharat, kebab, at fışkısı, hepsi karışıp insanın burun direğine Çukurova'yı haber veriyor."

Abidin'dir bunu yazan. Güzin ise bakın İstasyon Caddesi'ni nasıl betimliyor Gel Zaman Git Zaman'da (s. 96-97):

"Adana garını kentin merkezine bağlayan caddenin üstünde, 1943 yılında henüz fazla yapı yok. Halkevi binası ve bahçesinden başka, sağlam sollu ama tek tük köşk, konak ya da villa iddiasında yeni yapılar ve önlerinde, bahçe içine oturtulmuş, kiminde bir, kiminde ötekine nispet olsun diye iki, aslana benzeyen yontular... Bu konutlar, o yılların sivrilmiş, 'Hacı ağalarının' kâşaneleri. Rivayet edilir ki; bu beton konakların iç döşemesi ve mobilyaları, birbirleriyle yarışarcasına, saray eşyası niyetine, altın pahasına getirtilmiştir... Yıldızlı, atlaslı koltuklar, aynalı, oyma sütunlu, kuşlu, çiçekli, melekli, boyanmış, cilalanmış konsollar dillere destan... (...)

Adana istasyonundan kentin merkezine giden caddede göze batan köşk ve villa bozuntularından başka, Orta Anadolu'dan gelen yorganlı ırgatlar patır patır dökülüyor kaldırımlara... Kinin yok, atebrin karaborsada... Atebrini ele geçirip yutanlar kanarya sarısı suratlarla dolaşıyorlar. Ama bu da bir fiyaka nedeni olmuş. 'Baksana basmış paraları, yutmuş atebrini...' deniyor sarı benizli kişiler için. Gölgede 44 derece... Sağda solda, konuda komşuda,

tiril tiri¹ titreyenler dolu. Beden sıtmasız bile olsa, gece gündüz, haftalarca şırıl şırıl ter içinde insan. Sular musluktan sıcak akıyor, boğucu sıcak havada gözlere bile sızan ter yüzünden gerçeküstü bir bunalım yaşanıyor. Öğleden sonra, bomboş bırakılmış caddeden, aheste beste, boydan boya ve çaprazlama bir öküz geçiyor; alıyor başını, azametle Taş Köprü'ye doğru gidiyor."

22 EYLÜL 1943: BİR EVLİLİK

Belediye'de işlemler gelir gelmez yapıldı, yoluna konuldu. Evlilik ilamı "askıda kaldı". Ve bir ay kadar sonra Abidin ile Güzin evlendi. Güzin yirmili yaşlarında Abidin ise otuz yaşını idrak edeli birkaç ay oluyor. Güzin'in nüfus cüzdanında doğum tarihi 1910 olarak yazılı. Buna göre otuzüç yaşında. Ama Güzin Abidin'den "üç yaş küçük" olduğunu söylüyor: O zaman 1916 doğumlu olması gerekiyor.

Nikah işlemleri Adana Belediyesi'nde yapıldı. Güzin'in bana anlattığına göre, "nikah tanığı Türksözü gazetesinin 'ikinci adamı' Nevzat Güven. Abidin'in tanığı ise Romanya kökenli bir Türk. Türksözü'nde gazeteci. Abidin'in İstanbul'dan ahababı. İstanbul'dan Adana'ya o sırada birlikte yaşadığı kadınla gelen bu gazeteci, Adana'nın sıcağına dayanamayarak bir süre sonra Adana'yı temelli terk etti. Aslında Abidin O'nun yerine işe alınmıştı. Abidin O oradayken bile işleri fiilen yürütüyordu. Ama O kesinkes İstanbul'a dönünce Abidin'in gazetedeki işi daha da arttı."

Güzin'in ismini anımsayamadığı bu gazeteci Cavit Yamaç'tır. Romanya'dan Türkiye'ye göçmüş bir ailenin üyelerinden biridir. Daha önce İstanbul'da gazetecilik yapıyor. Bu arada Abidin'in yayınlanmasında önemli rol oynadığı S.E.S.'te kimi makaleler

yazıyor: Örneğin 4. Sayısındaki "Gölge Çiftliği" başlıklı makalesi: O yılların İstanbul'unun ünlü kiraathanesi "Küllük" üzerine.

Güzin yanılıyor veya iyi anımsamıyor: Cavit Yamaç, Adana'ya "birlikte yaşadığı kadınla" değil Adana'ya hareketlerinden bir gün önce İstanbul'da evlendiği sevgilisi ve artık resmi eşi Nahire Hanım'la geldi. Bunu değerli gazeteci ve yazar ve şair Oktay Akbal'ın Ocak 1994'te kaleme aldığı "Ben ve yıllar" başlıklı köşe yazısından öğrendim, işte aynen aktarıyorum : "1943 yılının ilk haftası. Cavit, Nahire, Günay, İhsan Bey, bir de Kenan. Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nden çıkışımız. Tuna birahanesi. Günay'ın piyanoda Chopin'den valsler çalışı. Dans edişimiz. İçkiler, dostluklar. Yirmi yaşların çılgınlığı... Ertesi sabah Cavit ile Nahire'yi hep birlikte yolcu edişimiz Haydarpaşa'dan Adana'ya doğru... Resimler de çektirmiştik, biri bile yok. Zamanın fırtınaları neyi sağlam bırakır ki! (...) İhsan Bey, emekli ataşemiliter; yazar İhsanBoran'dı. Cavit, Cavit Yamaç. Nahire eşi. Günay, Şukufe Nihal'in kızı. Kenan, şair Kenan Harun." Böylece Yamaç'ların 1943 Ocak başında evlendikten sonra Adana'ya geldikleri sonucunu çıkarıyorum. Akbal bu kadar açık yazmıyor ama sanırım böyle. Siz ne dersiniz ?

Cavit Yamaç İstanbul'a döndükten sonra Vatan gazetesinde çalışıyor. 1950'de Nazım Hikmet'in açlık grevleri günlerinde ozanın özgürlüğüne kavuşması için imza vermek cesaretini gösteren ender gazetecilerden biri oluyor. Kardeşi Ziya Yamaç, Ankara'da AA'da Fransızca çevirmenliği ve gazetecilikle geçiniyor. Ziya Yamaç, 1948'de Fahri Erdiñç ve Tugrul Deliorman ile Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne sığınacaktır.

Abidin evliliği şöyle anımsıyor: "Evliliğimiz dehşet oldu. Bikere iki şahidimiz vardı. Biri Nevzat Güven, öbürü Naci Kum. Naci Kum hem Müze müdürü hem de alevi dedesi. O Güzin'in şahidi. Benim

şahidim Nevzat Güven ise Nasreddin Hoca hikayelerini en güzel anlatan insan. Olağanüstü bir biçimde anlatırdı. Türksözü gazetesinin sahiplerinden biri."

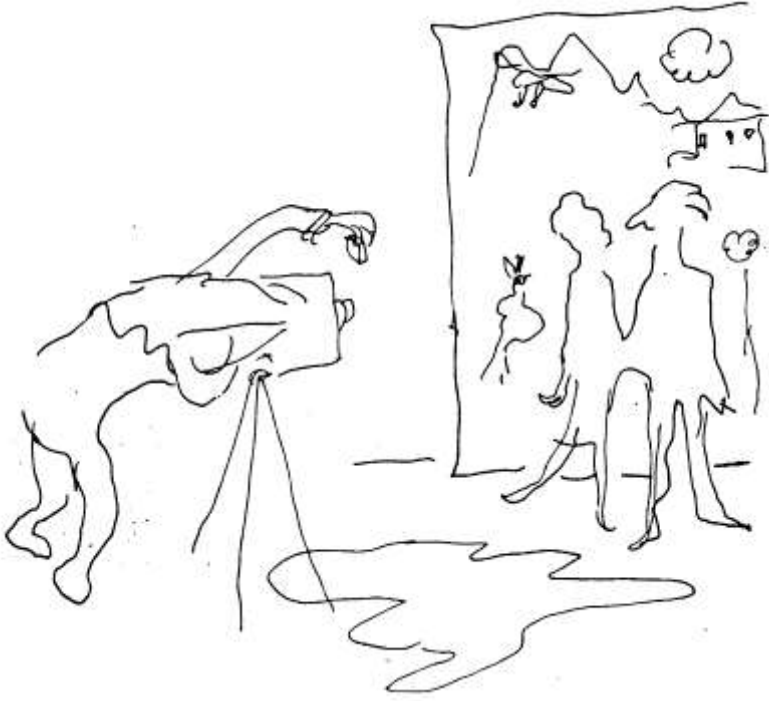
Tanıklar konusunda iki anlatım arasında fark var. Bunu ancak evlilik cüzdanına bakarak çözebiliriz. Bu arada Abidin'in Nevzat Güven hakkındaki değerlendirmesinin daha önce aktardığım Güzin'inkinden değişik olduğunu da saptayabiliyoruz. Eh her gün ve her gece aynı gazetede yıllarca çalışırsanız ortak kimi şeyler oluşuyor, insanlar birbirlerini daha iyi tanıyabiliyorlar demek.

Yeri gelmişken bir düzelti de yapalım mı ? Haydi yapalım : Abidin ve Güzin öteden beri evlilik tarihi olarak 23 Eylül 1943'ten söz ettiler. Yazdılar. Evlilik yıldönümlerini hep 23 Eylülde kutladılar. Oysa o gün, evlendikleri gün, Adana Belediyesi'nde Güzin'in nüfus cüzdanına bir not düşüldü. Aynen şunlar yazılı: "Sarıyer Yeniköy 153. Hanede mukim Celal Abidin Dino ile 22 Eylül 1943'te evlenmiştir."

Kim yanılıyor? Nüfus cüzdanı mı? Bizimkiler mi? Nüfus memuru veya nikah dairesinin sorumlusu yanılmış olabilir. Bunlar çok önemli değil, geçelim. Önemli olan hemen sonrası. Söz Güzin'de:

"Nikah Dairesi'nden çıktık. Gölgede 44 derece sıcak. Adana kavruluyor. Felaket bir sıcak. Ben de kalkmış çorap giymişim, evleniyoruz ya. Olacak şey değil ama olmuş bir kere. Elbisem filan da fena değil. İyi hoş ta sıcakta fena halde terliyoruz. Neyse nikah dairesinden, belediyeden çıktık ve hemen şipşak fotoğraf çeken birine rastladık. Hani askerler askerlik hatırası olarak el ele tutuşup fotoğraf çektirir ya biz de hemen öyle bir fotoğraf çektirdik. Bu fotoğraftan 15-20 adet bastırdık. Ve bunları çok yakın eş, dost, arkadaş ve akrabaya evlenme davetiyesi/hatırası olarak gönderdik. Komik bir şeydi aynı zamanda. İşte şenlik olsun diye gönderdik. Annem bunun üzerine helva yapıp dağıtıyor etrafa.

Babam... Babam defterine bakın şunu yazmış: 'Mektup geldi Güzin'den. Çok mutlu. Belki ben aldandım.' Yani evliliğime karşı olmaktan üzgün. Bu notu daha sonra Abidin'e gösterdim. Abidin çok sevindi çok. O defter hâlâ bende. İki buçuk sayfa kadar, güzel bir anı olarak saklıyorum."

Bir anı.

Yıl 1943. Aylardan Eylül.
Abidin evlilik hatırası fotoyu "teşekkür"
(MSG Koleksiyonu)

O gün Adana sıcaklığında çekilen bu fotoğraf karşımda. Güzin Abidin'e bakıyor gülerek. Güzin'i böylesine gülerken görmek son derecede ender bir şeydir. Onun için iyi bakmalı. Yaklaşın canım, biraz daha yaklaşın. Evet, işte Güzin mutlu. Abidin de. İnce bıyık biraz uzamış. Ceket yerinde. Kravatı bile var. Elele tutuşmuşlar. Güzin'in sol elinde bir demet çiçek. Birer ayak öbüründen biraz öne doğru. Simetrik bir duruş. Asimetrik bir mekanda. "Adana Hatırası" diye buna denir işte: Ama o da ne? Sağda bir pırpır uçak, yoksa tayyare mi demeli? Bir bayrak. Ama ay yıldızı "kanuna uygun" değil. Hiç değil. Neyse ki 1943'teyiz. Bir bina bile var. Belediye binası olmasın? Önde bir küçük havuz, fıskiyesiyle? Yoksa çiçekler mi onlar? Ve kaldırım taşları. Sokak fotoğrafçısında olduğumuzu ele veren deliller. Deliler değil.

Abidin'in hınzırlığı tutmuş ve kalkmış bu fotonun bir de karikatürünü, hatta harikatürünü çizmiş. Pes! Güzin bunu bana 24 Aralık 2004'te gösterdi: "Geçen gün bişeyler karıştırırken çıktı" dedi. Orijinalini henüz bulamadık. Abidin'in "Bir evlenme" alt yazısı iyi okunuyor. Çok iyi olmayan bir fotokopisinden gördüklerim: Fotoğraftakilerin çizimi, ama fazlası da var. Abidin sokak fotoğrafçısını da kondurmuş sol kenara. Adamın başı makinenin "körüğü" içinde kayıp. Abidin'in pırpır solda. Yoksa bir kuş mu? Ve bir kuş daha. Bırakalım bu harikatürü, fotoğrafa bakalım yeniden. Evet, bir sokak fotoğrafçısında çekilen Adana evlilik hatırası vardır artık. Ve bu solmayan bir fotodur. O kadar ki, Eylül 1993'te, Abidin'le Güzin evliliklerinin 50. yılını, dile kolay, 50. yılını evet, kutladılar. Paris'te. La Coupole'da. O gün çekilen bir dizi fotoğraf var: La Coupole'da, oradan çıkıldıktan sonra. Kaldırımda. Fotoğrafları çeken o gün o anı Abidin ve Güzin ile o güzelim mekanda kutlayan Selçuk Demirel ve aile bireyleridir: Eşi, çocuğu. Bu dizi fotoğrafları Selçuk Demirel'in Özel Koleksiyonu'nda seyreylemek mümkün. O gün kaldırımda çekilen fotoğrafa bakınız

lütfen: Abidin'in elinde bir demet çiçek. Her zaman bir demet çiçek hayat. Abidin tebessümle Güzin'e bakıyor. Güzin biraz tedirgin objektife bakıyor.

"İNSAN ÖMRÜ KADINSIZ OLMAZ"

Abidin bir yerde bu soruyu soruyor ve yanıtını veriyor: "Olmaz. İnsan ömrü kadinsız olmaz!"

İki âşık evlendiler. Ve akşam yemeğini Adana'da Abidin'in "Nehir Kenarı Lokantamız" dediği Taş Köprü'ye yakın ve Seyhan Nehri kenarındaki mekânda yediler: Abidin, Güzin, nikah tanıkları ve tanıkların eşleri.

Güzin "Düğün 'diner'mizde tek konuklarımız tanıklarımız ve eşleriydiler. Yemekten sonra bizi evimize kadar götürdüler. İşte böyle oldu düğün gecemiz."

Güzin bana birkaç kez aynen şunları söyledi Abidin'le evlenmesi konusunda: "Türk polisine teşekkür borçluyum. Çünkü Abidin sürgüne gönderilmeseydi, ben, O'nunla evlenemezdim. Çünkü İstanbul'da birçok üniversiteli genç ve çok güzel bayan Abidin'in etrafında fır dönüyorlardı. (Gülüyoruz). Aslında şöyle demek te mümkün: Polis evlenmemizi zorunlu hale getirdi, yoksa İstanbul'da evlenmeden çok iyi yaşıyorduk birlikte. Ama bu birliktelik daha ne kadar dayanabilirdi İstanbul'un genç ve güzel bayanlarının o aralıksız hücumlarına?"

8 Ekim 1943'te Güzin Dikel-Dino Seyhan (Adana ilinin o günlerdeki ismi) Nüfus İdaresi'ne kayıt yaptırdı ve böylece bütün resmi işlemleriyle "Adanalı" oldu.

Çiftçibaşı Şahin bu merasimleri filan beklememişti: Güzin Adana'ya gelir gelmez birdenbire zuhur etmiş, İstanbul'dan "gelin geldi" diyerek bir koyun, bir kaz ve de bir hindi ile tenekeler dolusu yağları takdim etmişti. Çiftçibaşı Şahin deyip geçmemeli, koskoca "Agba Çiftliği"nin kâhyası. İstanbul'da veya daha uzaklardaki bazıları için Adana'da yaşamak bile bir "uzaklık" duygusu, yaşasalar bile "sahipler" adına her şeyi çekip çeviren adam. Koskoca Abidin Paşa otlakiesi, veresesi, şusu busu O'ndan sorulur. Bilhassa O'ndan.

Bir rastlantı olmalı. Abidin'in çok iyi tanıdığı, çok sevdiği ve yakın akrabası, karikatürist ve işadamı Sedat Nuri İleri; kimi kaynaklara göre 21, kimine göre 22 Eylül 1943'te Fransa'da vefat etti. O günlerde haberler bugünkü gibi hemen ulaş(a)mıyordu. Dolayısıyla Abidin ve Güzin'in kara haberi daha sonra aldıklarını tahmin ediyorum. Güzin bu olayı hiç hatırlamadığını söyledi. Ama bugün unutulmuş bile olsa, o günlerde bu kara haberin Abidin'lerde mutlaka bir üzüntü havası yarattığından emin olabiliriz. Çünkü giden Abidin'in, Arif'in ve Ahmet Dino'nun çocukluk ve ilk gençlik arkadaşıydı. Hele Arif'in: Birlikte az mı karikatür çizdiler.

4 Kasım 1943 tarihli Yeni Adam dergisinde Sedat Nuri'nin ağabeyi, Abidin'in büyük halası oğlu ve eniştesi, yani Leyla Abla'nın eşi, Rasih Nuri'nin babası Suphi Nuri İleri, kardeşini anlatan bir yazı yayınladı (Tuna Baltacıoğlu'nun kitabında: s. 59-60). Tuna Baltacıoğlu kitabında Arif Dino'nun Sedat Nuri'yi anlatmasını da aktarıyor. Bunun birkaç satırını alıyorum: "Avrupa gezilerinde sergilerde göz bilgisini, kitaplarla da fikir bilgisini kuvvetlendirmiştir. Diyebiliriz ki artistlerimiz arasında sanat bilgisi en kuvvetli olanlardan biri de O'dur. Sedat Nuri'nin sanatçı yapısına gelince, her şeyden önce dehşetli bir gözdür. Renk konusunda, Cezanne'ı çok sevdiği halde, diyebiliriz ki, deseni

renginden üstündür. (...) Sedat'ın bu kroki yeteneği açıklayıcı çizime ve resimli röportaja girer. İyi bir çizgici olmak tüm büyük ressamların imrendikleri bir şeydir" (A.g.k., s. 58-59).

61 Yaşında vefat eden kardeşi için, Suphi Nuri İleri'nin makalesinden şu satırları da aktarmak isterim: "Dostu çoktu, düşmanı yoktu. Zekâsı ve etkinlikleri sınırları aşardı. Örneğin Paris'te oturduğu halde, Amerika'nın koyunlarını Almanya'ya, Almanya'nın kerestelerini Amerika'ya satardı. Bu savaşta (İkinci Dünya Savaşı'nda. MŞG), Fransa'nın Batı kıyılarında batan gemilerin demir kısımlarını denizden kurtarmak için Paris'te bir dalgıç şirketi kurarak para kazanmanın yolunu bile bulmuştu" (A.g.k., s. 61).

"ÖYLE İRİ KESİLMEZ PATATES!"

Betonarme direkler üstündeki evde artık evli iki genç yaşıyor: Yeni evli genç çift. Güzin bazen şezlong türü bir koltuğa uzanıyor, dinleniyor gölgede. Arkasında bahçeleşmeyi bekleyen, bahçeleşmek için biraz ilgi ve özen isteyen o virane ve Abidin'in deyişiyle "o deli bitkiler". Ekim 1943'teyiz. Ve Güzin böylesi bir gün çektirdiği (Abidin

olmasın çeken?) çok hoş bir fotoğrafını babasına gönderiyor. Arkasında sadece bir kelime : "Babama".

"Adana'da yemekleri ben yapıyordum hep" diyor Güzin. Evin mutfak görevini üstlenen taş odanın hemen önündeki açık alanda betonarme direkler arasında, ama dikkat bilhassa gölgede, maltızda yapılıyor yemekler. Fotoğrafta çok açık olarak görebiliyoruz: Gencecik Güzin, tenceresindeki yemeğini hazırlıyor, maltızın kapısı açık, kömür küreği hemen önünde. İşile uğraşan bir ev kadını. Güzin'in birkaç yemeği çok iyi yaptığı biliniyor. Nohutlu pilav örneğin. Fikret Muallâ'nın 1950'lerin sonundaki kimi mektubunda sözünü ettiği gibi, "yoğurtlu patlıcan tava" ve hele yanında "sarımsaklı yoğurdu" da olursa... Baba evinde elini sıcak sudan soğuk suya sokmayan, hizmetçilerin birçok işi yaptığı bir mekândan çıkıp gelen Güzin için bir evi bizzat yönetmek, yürütmek ilk günler herhalde zor oldu. Zaman içinde O da birçok şeyi yaparak öğrendi.

Güzin, "Yemek işi benim için zor olmadı" deyip açıklıyor: "Çünkü galiba insiyaki bir benimseme durumu yaşadım. İstanbul'da baba evinde mutfakta yemek işlerini yapan bir kadın vardı,

Arif Dino ile Abidin.

ama ben de uğrardım mutfağa: Çünkü ayrı su küpüm ve maşrapam var ya enazından su içmek için. Yemekleri o kadın pişirirdi ama biz de ilgilenirdik. Bizde yemek önemliydi. Babam gourmet idi, iyi yemek yemeyi severdi. O da yemek işiyle ilgilenirdi. İyi şeyler alıp gönderirdi vb. Bütün bunların tesiri oluyor doğal biçimde. Bende yemek konusunda böyle bir yetenek vardı anlaşılan. Bakarak, görerek öğrendiğim, edindiğim. Yaradılıştan neredeyse. Adana'da bunun yararını gördüm. Ama hemen öyle dehşet yemekler yapamıyorum elbette. Hatta oldum olası 'takılmayı', şaka yapmayı çok seven Arif fırsatı yakalayınca bana mutfak konusunda ders bile vermeye kalkıyordu: Örneğin, patates kızartması için patatesleri hazırlıyorum, Arif müdahale ederdi: 'Öyle iri kesilmez patates' diye!”

Şunu da vurgulamak lazım mutlaka: Adana'nın o akıl almaz sığağında maltız karşısında yemek yapmak da öyle çok zevkli bir iş değil. Nitekim Güzin'in yemek yaparken çekilen fotoğrafına bakınız, hiç memnun değil; sanki uykusundan yeni uyandırılmış, yemek yapsın diye!

ANTAKYALI CESUR KADIN ÖĞRETMEN: MEZİYET BARUTÇU

Adana'nın elbette tadına doyum olmaz kebabları var. Muhallebileri de. Abidin “Kebap ve turunc beni şişmanlatıyor” diyebilir ama tadına bakmadan da olmaz. Hele sumuhallebisi: Ağzınıza layık. Sabah yenen böreklerini de unutmamalı. Portakal ve mandalinler ise dehşet.

Abidin ne yazıyor bakalım: "Mandalinler çok nefis. Bir de sumuhallebisi."

Güzin ekliyor: "Adana'da çok paramız yoktu ama düzenli yemek yerdik. Adana'da dehşet muhallebiciler vardı o günlerde. Zaman zaman öğretmen arkadaşım Nezihe ile giderdik ve o güzelim muhallebiden yerdik. Abidin'le de gittiğimiz olurdu."

Güzin'in burada ve Gel Zaman Git Zaman' da bazen "Zehra" bazen "Nezihe" ismini takarak andığı,"öğretmen arkadaşı", değerli dostum yazar ve araştırmacı Arif Okay'ın yardımlarıyla yaptığım araştırmalara göre, Meziyet Barutçu'dur. Antakyalı olması vesilesiyle Arif Okay'ın yakından tanıdığı Meziyet Hanım ile gerçekleştirdiği söyleşide, Meziyet Barutçu Adana ve Ankara'da öğretmenken, Güzin ve Abidin Dino'yu çok iyi tanıdığını, onlarla Adana'da ve daha sonra Ankara'da arkadaşlığını sürdürdüğünü, evlerine gidip geldiğini ve nihayet birlikte çekilmiş fotoğraflarının bulunduğunu anlattı. Elbette bunlar çok önemli bilgiler. Güzin'e Meziyet Hanım'dan, İstanbul'da yaşadığından söz ettiğimde, Güzin ismini ve kendisini hatırladı ve sonra şunları konuştu:

Güzin: Meziyet Hanım Adana'da küçük kardeşiyle yaşıyordu. Meziyet komünist değildi. Fakat çok cesurdu. Ve çok sevimliydi. Ancak ne yazık ki cesaret konusunda tekti. Başka kadın öğretmenler benimle ve/veya Abidin'le selamlaşmaktan bile kaçınırken Meziyet sürekli yanımdaydı. Meziyet, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde bir hafta öğrencim bile olmuş, düşünebiliyor musunuz? Sonra beni Adana'da buldu. Hatta 1991 yazında, yıllar sonra, İstanbul'a döndüğümüzü gazetelerden öğrenince geldi beni buldu, görüştük. Her zamanki gibi sevimli ve hoştu.

MŞG: Küçük kardeşinin ismi Suavi Barutçu. Hani kitabınızda anlatıyorsunuz ya, bir ara Adana'da ortadan kaybolan çocuk. Hani

bir trene atlayıp İstanbul'a kadar giden ve birkaç gün sonra Adana'ya dönen çocuk.

GD: Suavi ismini hiç hatırlamıyorum. Aklımda sanki Haluk gibi kalmış küçük kardeşinin ismi.

MŞG: İstanbul'da yaşayan dostum Arif Okay, Suavi Barutçu ile konuştu ve O bu "fırar" olayını doğruladı. Demek ki Suavi Barutçu...

GD: Hiç bilemiyorum. Hiç hatırlamıyorum bu ismi.

MŞG: Daha çarpıcı olan şu: Suavi Barutçu'nun komünist olması. 1951'de TKP'ye yönelik o tutuklama furyasında O'nun da tutuklanması. Suavi Barutçu'nun komünistliği benimsemesinde Abidin'in veya Abidin'le birlikte Adana'da Arif'in etrafında toplanan o sevimli genç topluluğun etkisi oldu mu?

GD: Hiç bilemem.

ÖZGÜR ORHAN KEMAL ÖZGÜR

Bir gün o bilinen noktasında Güzin maltızda yemek yaparken Orhan Kemal çıkageldi. Güzin'in bana değişik tarihlerde anlattığına göre, şöyle:

"Orhan Kemal bize uğrayacağını bildirdi. Geleceğinden haberimiz vardı. Geldiğinde ben dışarıda, maltızda yemek pişiriyordum. Oturmuşum. Orhan Kemal geldi, 'Merhaba' dedi. O'nun sesini duyan Abidin üst kattan aşağıya doğru şöyle bir eğildi ve 'İşte Orhan Kemal' diyerek tanıtma işini yaptı. (Abidin, Orhan Kemal'i büyük olasılıkla Nâzım Hikmet'i Bursa Cezaevi'nde ziyareti sırasında tanıdı. MŞG. Bu savımı Güzin ne doğruladı ne yanlışladı.)

Orhan Kemal de bir sandalye aldı, oturdu. Konuşmaya başladık. Nâzım'dan epey söz etti. Nazım'ın yeni şiirlerini ezberinden okudu. O sırada yemek kokusu sardı etrafı, ben bunun üzerine kusura bakmayın, fena kokuyor değil mi deyince O'nun cevabı çok hoştu: 'Ooo, dedi, hapishanede biz bu kokulara hasret kaldık, bırakın koksun ne olur.' Hapishaneden yeni çıkmıştı. Bu ziyaretinden sonra sık sık görüştük. O şehir içinde ailesiyle oturuyordu. Eşi Nuriye Hanım pek öyle dışarı çıkan bir hanım değildi. O nedenle ailece fazla göremedik. Ama Orhan Kemal'i görüyorduk. Şunu da eklemek lazım, Adana'da pek kimse bizi ziyarete cesaret etmezdi. Biz de başkalarına bir zarar gelebilir korkusuyla hiç kimseyi ziyarete gitmezdik."

Orhan Kemal, Bursa Cezaevi'nden 26 Eylül 1943'te çıktı. "Beş seneyi doldurup." Bir gün sonra Adana'daydı. (Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl başlıklı kitabında, sayfa 108'de 27 Eylül, sayfa 120'de 26 Eylül 1943 tarihini veriyor, özgürlüğe kavuştuğu gün için. Başka kaynaklarda 24 Eylül tarihini verenler de var: Örneğin A'dan Z'ye Nazım Hikmet'te, s. 359.)

Her neyse Eylül sonunda veya Ekim başında Abidin ve Güzin'i ziyaret ettiğini çıkarsayabiliriz. Abidin o günlerin Orhan Kemal'ini bakın nasıl anlatıyor: "Bir de filinta gibi acı bir delikanlı daha katılmıştı çevremize, Bursa Hapishanesi tornasından çıkan Orhan Kemal. Böylece 'Adana Okulu' oluştu, tamamlanmış bulundu.

Bursa'dakinden haberler getiriyordu Orhan Kemal, taptaze yazılmış dizeler getirmişti ezberinde; Nâzım Hikmet'in imgeleri ile, insanları ile, kalabalıkları, bozkırları, destanları ile, köylüleri ile..."

Orhan Kemal yukarıda adını andığım kitapta Nâzım Hikmet'ten ayrılış anını şöyle anlatıyor: "Ve fevkalade parlak bir güneşle

başlayan 26 Eylül 1943 günü sabahı, O'nunla hapishane kapısında, hapishanede bıraktığım öteki mahpus arkadaşların hasret dolu bakışları önünde tekrar tekrar sarılıp vedalaştıktan sonra, elimde bavulum çıktım... Evime, memleketime, bilhassa 40 günlük bıraktığım beş yaşındaki kızıma kavuşacağıma ne kadar seviniyorsa, Nâzım'dan, O'nun ölçsüz dostluğundan ayrıldığım için o kadar mahzundum. (...) Nâzım'dan başkası bilmiyordu, bilemezdi ki, yüreğimin büyük bir parçasını hapishanede bırakıp, hapishanedekilerin dostluklarını evime götürüyordum."

Orhan Kemal eşine ve kızına kavuştu. 13 Temmuz 1944'te oğlu doğduğunda isim konusunda hiç zorluk çekmedi. Ustanın ismini verdi. Dünyadaki Nâzım'lara bir Nâzım daha eklendi. Orhan Kemal'lere de bu yakışır hani. Ustaya saygıda kusur olmaz. Yok. Bu çocuk daha sonra petrol mühendisi olacaktır. Sonraki yıllarda Orhan Kemal'in bir oğlu daha dünyaya gelecektir...

Orhan Kemal o günlerde tamı tamamına 29 yaşındadır. İyi giyinmeyi sever. Adana'da iş arar, vermezler. Çünkü adı "komüniste" çıkmıştır. Epey zorluk çeker. Ama hapishane Orhan Kemal için "bir çeşit üniversite" olmuştur. Şöyle anlatıyor: "Hikâyecî, romancı kabiliyetim orada keşfedildi ve gelişme yoluna girdi."

Güzin'in bana anlattığına göre, "Orhan Kemal çok dikkat ederdi, bu nedenle gazeteye dadanmamıştı." Ama yine de hapislik bittiğinde hazır olan yapıtlarından Abidin, Güzin ve Arif'e söz edecek zamanı buluyordu. Bunlardan biri Bereketli Topraklar Üzerinde ismini taşıyordu. (Birinci versiyonu ancak 1954'te yayınlandı. Genişletilmiş baskısı ise 1964'te.) Neden böyle bir çalışma yaptığını Orhan Kemal şöyle anlatıyor:

"Köy romanını neden yazdım? Hayatımda benim köy problemim var. Yani babam çiftçilik yapıyordu. Çiftlik işletiyordu. Çiftlik

beiydi. Ağasıydı. Çocukluğum böyle geçti. Birtakım intibalar almışım, çocukluğumda bilmeyerek. (...) Bu sosyal problemlerin daha köklerine inerek gördüm, anladım ki, ülkemde de bütün geri ülkeler gibi istismar hadisesi var. Peki, bu ne olacaktı? Bu büyük bir haksızlıktı... Bu haksızlıkla savaşmak için kendimde hazırlık mı buldum, gücüm yettiği kadar bunu belirtmek mi istedim? Bilmiyorum” (...)

Adana Okulu'nda, yeşermek üzere olan yazarların hatalarını görecektik, onların eksik ve fazlalıklarını düzeltecek biri vardır: Abidin'in "romanoloji uzmanı", eşi Güzin. Abidin'in Nisan-Mayıs 1980'de Stuttgart'taki sergisi için kaleme aldığı tanıtım broşüründeki “Adana Okulu'ndan Günümüze” başlıklı yazısından bir bölümü aktarıyorum:

“Stuttgart'ta sergilediğim bu resimlerin çoğu 1941-1944 arası Adana'da çizdiğim şeyler. Demek oluyor ki büyük Türk şairi Nâzım Hikmet'in Bursa hapishanesinde ‘İnsan Manzaraları’ destanını yazdığı yıllardı bunlar. Nâzım'ın koğuştaki arkadaşı ve düzyazı öğrencisi Orhan Kemal, Bursa hapishanesinden ‘çıkış diploması’ alınca dosdoğru Adana'ya gelmiş, aramıza karışmıştı. ‘Bereketli Topraklar Üzerinde’ adlı romanına başlamamıştı daha, peyderpey ilk denemelerini okuyordu bizlere. (...) Eleştiri işini, incecik bir genç kadın üstlenmişti tek başına: Hitler Almanya'sından Türkiye'ye göçen profesör Leo Spitzer'in ve Erich Auerbach'ın öğrencisi, asistanı, eşim Güzin. Romanoloji uzmanına iş beğendirmek çok zordu, çok... Bilemezsiniz neler çekti hepimize kahkahalar atarak, tatlı ve alaycı. Diyeceğim şu ki, hep birlikte Türk köylüsünü kavramaya çalışıyor, Türk sanatı için yeni yöntemler arıyor, deniyorduk. O güne dek yapılanları -haklı haksız olarak- yetersiz saymıştık. O güne dek çizilen resimlerde Türk köylüsü süslü bir operet çobanı gibi bir şeydi bizce. (...) Malaryanın, ondan da beter sosyal baskıların kasıp kavurduğu

insanlar mutlaka yansıtılmalıydı, yeni sözcükler, yeni çizgiler ve renklerle. Bunu deniyorduk 'Adana Okulunda'. Bursa'dakinin dizeleri bize ulaşıyor, destek oluyordu."

Güzin'e Abidin'in sözünü ettiği "eleştiri işini" sordum. İşte yanıtı: "Ders vermiyorum kardeşim, ama tartışmalarda, kavgalarda belki arada bir haklı şeyler söylüyordum herhalde. Orhan'la hiç böyle bir tartışmamız olduğunu hatırlamıyorum. Yaşar'la farklıydı durum: Çünkü Yaşar bize daha yakın, evin çocuğu gibiydi. Yaşar'la bir yandan coğrafya dersinden bütünlemeye kalmıştı ya, o dersi vermesi konusunda tartışıyorum. İlle o dersi verip diplomasını almasını ısrarla istiyorum. Öte yandan Yaşar'ın Balzac'ı, Stendhal'ı, Flaubert'i, şunları bunları okumasını, oturup okumasını istiyordum. Sorduğumda 'Okudum' filan gibi yanıtlar veriyordu ama bunlar bana palavra gibi geliyordu. İnanıramıyordu beni. Bunları tartışıyorum Yaşar'la. İstiyordum ki okusun. Yaşar'ın da yazacaklarına tarih girebilir diye onları okuması için ısrar ederdim. O kadar. Kavgalar ediyoruz yani."

BARBARLAR

Adana'daki iyi ve kötü şeylerden söz ettik. Belki bir şeyi unuttuk: Adana'daki ırkçıları. "Faşist eğilimli kişileri". Evet, Adana'da maalesef onlardan da var(dı). Yerli ırkçılar Abidin ve Güzin'in oturduğu İstasyon Caddesi'ndeki evi gece vakti taşıyarak kendilerini gösteriyorlar:

Gel Zaman Git Zaman'da Güzin şunları yazıyor: Birinci evde "Küçük yatak odasının pencereleri yüksek, dar ve devrilerek açılıyor - bereket versin! Yine de keskin nişancıların attığı taşlar, az kalsın hedefini bulacaktı. Abidin'in burnunun ucundan geçip karşıdaki

duvarda oyuklar yapan taşlar. Savaş meydanlarından uzakta da olsalar, ölümlerle burun buruna geliyorlar işte... Camlar paramparça saldırıdan sonra..." (s. 95-96).

Güzin bana şunları anlattı: "Evimizi taşıyanlar Adana'daki ırkçılar. Adanalı ırkçılar o günlerde Adana Erkek Lisesi'nde bulunuyorlardı. Evimizi taşıyanlar kocaman taşlarla pencereyi kırarak bizi yaralamak veya öldürmek kastını taşıyorlardı. Öylesine kocaman bir taşı ki başımıza gelseydi yaralanırdık mutlaka. Taşın atılmasından, pencereyi kırılmasından hemen sonra, belki yarım saat kadar bir zaman geçti, mahalle bekçisiyle evimizin biraz ilerisinde İstasyon Caddesi üstündeki Almanya Konsolosluğu ahşabı geldiler: Ne olup bittiğine bakmaya, anlamaya. Herhalde bir şeyler gördüler ve/veya duydular. Sonra bizim evin kapısına gelen mahalle bekçisi kapımızı tıklattı. Ama o saatte ve öylesi bir olaydan sonra kime güvenebilirsiniz? Ben ısrar ve inat edip Abidin'in kapıyı açmasını engelledim. Sonunda anladık ki adam gerçekten mahalle bekçisi, ama yine de kapıyı açtırmıyorum. Peki, kapı kapalı dursun ama isterseniz kapı arkasından konuşalım dedik. Kabul etti. Abidin bana kızdı mıydı ama o anda kime güvenebileceğimizi bilemezdik. Abidin kapı arkasından bekçiye, 'Şehir Kulübü'ne gidin, olan biteni anlatın, Abidin'lerin evi taşlandı diye haber verin' dedi. Yarım saat daha geçti. Sonra iki atlı polis geldi. Evin etrafında dolaşmaya başladılar. Ve bir hafta boyunca atlı polisler evin etrafında dolaştılar. Evin ve bizim güvenliğimiz için. Gündüz pek değil ama gece sürekli dolaştılar. Çünkü gündüz evin önündeki İstasyon Caddesi oldukça canlıydı, ayrıca tam karşımızda da Almanya Konsolosluğu var."

Ama bu evde başlarına bir şey gelmesinden artık iyice tedirgin Abidin ve Güzin başka bir eve taşınmak istiyorlar. İşte bu şartlar altında Abidin Paşa Caddesi'ndeki evi bulup oraya taşıyorlar. Aslında Güzin'in anlattığına göre, "Orası da pek uygun değil.

Başımıza bir şeyler gelebilir diye orada da tedirginiz ama bir şey olmadı."

Sivil polisler yine sürekli peşlerinde. Abidin ve Arif her gün karakola kadar gitmek ve masanın üstündeki deftere imza atmak zorundalar. Unutmayalım sakın: Abidin ve Arif Adana'ya gezmeye gitmediler: Sürgündürler. Resmi ağızla "ikamete memur" her iki kardeş de.

Bütün olumsuz çevre koşullarına karşı yaşamı ve çalışmalarını sürdürüyorlar. Sürdürmeye çalışıyorlar. O günlerin Adana'sını Güzin şöyle yansıtıyor Gel Zaman Git Zaman'da: "Bembeyaz Toros duvarının dibine yayılmış Çukurova'da kış, rutubetli, yağmurlu. Kentin dolaylarında çakalların ulumasiyla, savaştan ötürü karartmasıyla, trenlerin geceleri sanki daha tiz, daha acı düdük sesleriyle, evin önünde adımları duyulan gözleyici sivil polisleriyle Adana gerçekten bir sürgün ve gurbet kenti." (s. 105-106).

ABİDİN PAŞA CADDESİ'NDE

Abidin ve Güzin çalışmak, yazmak, desen ve resim yapmak; kısacası sürgünü unutup olanaklar ölçüsünde özgür bir ortamdaymış gibi yaşamak, yaşayabilmek için ikinci eve yerleşiyorlar: Ev, başlı başına bir âlem. Döşenmesi, eğer burada bu sözcüğü kullanabilirsek, ayrı bir âlem. Bütün bunları Güzin anlatacak izninizle: "Abidin ve Güzin, Abidinpaşa Caddesi üzerinde çarşı esnafından zengin bir kumaşçının (Mahmut Beyin) boyasız, ahşap evine yerleşiyorlar. Uydurma bir yarım kat, iki oda... Uydurma kata marangoz merdiveniyle çıkılıyor. Bir buçuk odanın kapı tokmakları yok, içeriden de dışarıdan da uzun çengeller kullanılıyor, kapalı tutmak için.

Abidin Paşa Caddesi'nde oturdukları uydurma katı, bitpazarından aldıkları eşyalarla döşemiş. 'Döşemek' abartılı bir sözcük. Borusu pencereden çıkan sac bir soba, yedi liraya alınmış tahta bir masa. Soba odunla hemen ısınır, borularıyla tümünden, hemen kor gibi kızılışır. İstanbul'dan, açılır kapanır, üç ayaklı bir ressam iskemlesi, bir de o çeşitten boz, keten koltuk. Trenle gelen somyayı istasyondan almak bir serüven olmuş. Atlı bir yük arabasının üstünde, telli ve sustalı somyanın üstüne oturulunca, Hint fakirlerinin çivili döşeklerde çektikleri işkencelerle eve gelinebilmiş...

Toprak, taş, betonla uydurma doldurulmuş üstteki taraçadan yatağın üstüne kum, toprak ve beton kırıntıları düşmesin diye, bitpazarından alınmış yeşil, mor, vişneçürüğü, siyah, geniş yollu, savanımsı yün bir örtü gerilmiş tavana, boydan boya. Çinko parçalarıyla taban tahtalarını da onarmışlar, aşağıdaki bakkala açılan delikleri, aralıkları biraz kapatmışlar.

Tek tük de kilimler serilmiş, şuraya buraya."

İstanbul'dan Adana'ya getirilen somyanın taşınması faslında, atlı yük arabasında somya üstüne oturan Abidin'den başkası değildir. Ve bu bir yerde Adana eşrafına naniktir. Düşünün tâ İstasyon'dan Abidin Paşa Caddesi'ne kadar. Abidin Paşa, dede, görseydi kimbilir neler derdi?

Adana'da satın alınan kilimlerin seçiminde bir numaralı danışman Göğceli'dir: "Saat Kulesi taraflarında kilim satan bir dükkânda en güzel kilimi saniye yitirmeden gösteriyordu bana" diye yazan bizzat Abidin'dir.

Bu evin çarpıcı bir yanı ise "aşağıdaki bakkal"dır; pardon ne bakkalı canım bal gibi "gizli meyhane". Hele geceleri tam bir alem. Güzin hâlâ el-aman-lardadır: "Aşağıdaki bakkal dükkânında bütün olup

bitenler ve söylenenler, yukarıda onların (Güzin ve Abidin'in) odasından duyuluyor zaten. Tabanın aralıklı, delikli tahtalarından sadece sarhoş lafları, kentin dedikodusu, gecenin sonuna doğru da çatlak sesli türküler değil, aşağının pis bakkaliyesinin fareleri de fırdolanıyor odada. (...) Aşağıdaki bakkalın zararları sadece farelerle bitmiyor, her gece gizli meyhanecilik yapması, gürültü, sarhoş türküleri, rakı ve pastırma kokusuyla geçen geceler, Abidin'in gazeteye gittiği, O'nunsa (Güzin'inse) evde kaldığı geceler, hasta olduğu geceler, aşağıdaki meyhane adamakıllı bela... Zaten biraz da bundan ötürü O da (Güzin de) gazeteye gidip, geceleri orada çalışmayı yeğliyor; tezi-ni bitirmek için. Bu yüzden kibarca da olsa, bakkalla kavgalar sürüp gidiyor. Gece müşterileri kentin nüfuzlu kişileri, bekçi-yi de ele geçirmişler... Ama Abidin'in gazetede çalıştığını bilen bekçi O'ndan da çekiniyor ve kimi geceler gelip alttaki gizli meyhaneyi zorla boşaltıyor. Bakkal, yukarı kata doğru sarhoş küfürleri mırıldanıyor. Ertesi sabah da dükkânının önüne, onların penceresinin altına bir iskemle atıyor ve gelip geçen müşterilere, 'Çocuklarımın nafakasına mani oluyorlar' diye yakınarak, onları kınıyor." (Gel Zaman Git Zaman, s. 100-101).

Ama araları o kadar da açık değil hani. Nitekim bir gün Abidin, evden çıkıp giderken, Abidin'in dalgınlıkları anlatmakla bitmez, dalgaya düşüp dışarıdan çengelleyince kapıları, evde kapalı kalıyor Güzin. Ve bunun üzerine Güzin, pencereden aşağıdaki bakkalı çağırıp, avlu kapısını omuzlayarak çengeli açmasını istemiş. Sonra o gece, bakkal, içkili müşterilerine, 'yukarıdaki ressam karısını bir kısıkanıyor ki, sorma: Bugün kapıyı çengellemiş, kapatmış kızcağızı. Ben gittim kurtardım...' diye anlatmış." (A.g.k., s. 99-100).

FRANSIZCA ÖĞRETMENİ GÜZİN

Ekim 1943 başında “Kızıl Ordu” Nazilere karşı büyük hücumu başlattı. Ankara’da ise “Çiçero” casusluk oyunu oynanıyor: Ekim 1943’ten Mayıs 1944’e (Ayrıntısı için Altan Öymen'in Bir Dönem Bir Çocuk kitabına bakılabilir: s. 414 vd.)."Casuslar aramızda" filmini canlı olarak yaşamak veya seyretmek budur herhalde.

Güzin, "aşağıdaki gizli meyhane"nin gürültüsünden kurtulmak için geceleri Türksözü gazetesine Abidin'in yanına gidiyor. Ama şunu da eklemek lazım : O gizli meyhanenin gürültüsü, gecenin belli bir saatine kadar açık olması da iyi bir şey belki: Hani Abidin ve Güzin'in evine yeniden saldırmak isteyecek olan ırkçıları bu alçakça niyetlerinden vazgeçirmek için. Kim bilir? Güzin gazetede geçirdiği gecelerde Edebiyat Fakültesi'ndeki profesörü Auerbach yönetimindeki doktora tezini bitirmek için çabalıyor.

Bana anlattığını aynen aktarıyorum : “Gazetede çalışmıyordum. Abidin’i almaya gidiyordum. Tezimi hazırlıyordum, gazetede kendi çalışmalarımı yapıyordum. Lisede İngilizce öğretmeni sempatik bir adam vardı, öğretmenlik ücretine birkaç kuruş daha ekleyebilmek birkaç kuruş daha kazanabilmek için gazeteye gelip düzelti yapıyordu. Ama maalesef alkolikti ve bazı zamanlar, bazı geceler uyuyup kalıyordu; o zaman düzelti işini ben yapıyordum. Çok şirin bir insandı. Ama işte alkolik ve kimi zaman, saati gelince bir köşede sızıp kalıyordu. Eh işi bitirmek bana düşüyordu. Her sabah saat üçe dörde kadar uyanık kalmak da kolay değildi hani."

O günlerde Adana'nın şirin mi şirin bir sokağında çekilmiş bir fotoğraf var: Arkada yükselen bir minare, sokak sanki arkalara doğru gittikçe daralıyor, belki de kapanıyor! Hiç belli olmaz: Burası Adana'dır çünkü (!) Sol taraftaki kubbe caminin kubbesi mi?

Abidin ve Güzin gülümseyerek bize bakıyorlar. Abidin'in bir elinde sigarası, öbüründe gazetesi. Türksözü mutlaka. Güzin mutlu, elinde çantası. Minik çanta. Babasına evlilik hediyesi olarak aldirttığı kırmızı el çantası değil. Giyim

kuşam yerinde. Paşa torununa da bu yakışır hani. Giyim kuşam hoş, sevimli eş. Güzin'in bana verdiği bu fotoğrafın arkasında Abidin'in el yazısıyla "1943" ve yazılı bir not var: Çözebilene aşk olsun! Evleneceğiz mi? Evlendiğimiz yıl mı? Ah! Abidin neden böyle bilmeceleer bırakırsın? Neden? Neyse ki başka bir notu daha var. Bunu daktilo ile yazmış. Bu fotoğrafa ilişkin ve aynen şöyle: "Güzin'le Adana'da. Evlendikleri yıl. 1943". Bu kadar. Arif olan anlar. Abidin olan da!

Fotoğrafa iyice bakın lütfen: Abidin asıl kendisi bir deri bir kemik. Sadece Göğceli değil. Bir soru daha kalıyor: Bu fotoğrafı kim çekti? Güzin bu fotoğraftan bir tanesini annesine göndermiş: Arkasında "Anneme" yazılı.

Abidin ve Güzin'in, Güzin'in Adana'ya ilk geldiği günlerde, tanıdıkları sevimli bir adam var: Erkek Lisesi Fransızca öğretmeni. Sevimli ve maalesef hasta biraz. Güzin'in anlattığına göre, "Bir-iki kez görüştük. Birdenbire öldü adam. Çok üzüldük. Erkek Lisesi'ne Fransızca dersleri için bir öğretmen aranıyor. Öte yandan Adana'ya geldiğimden beri başta Sabahattin Eyüboğlu birçok tanıdık, eş ve dost beni Adana'da bir okula tayin ettirmek istiyorlardı. Ben hemen Ankara'ya, yanılmıyorsam Sabahattin

Eyüboğlu'na, haber verdim. Beni hemen tayin ettiler. Büyük ihtimalle 1943 sonuna doğru. Eyüboğlu o günlerde Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Kadri Yörükoğlu ile çok iyi dost, neredeyse yedikleri içtikleri ayrı değil. Dolayısıyla tayinim hemen yapıldı."

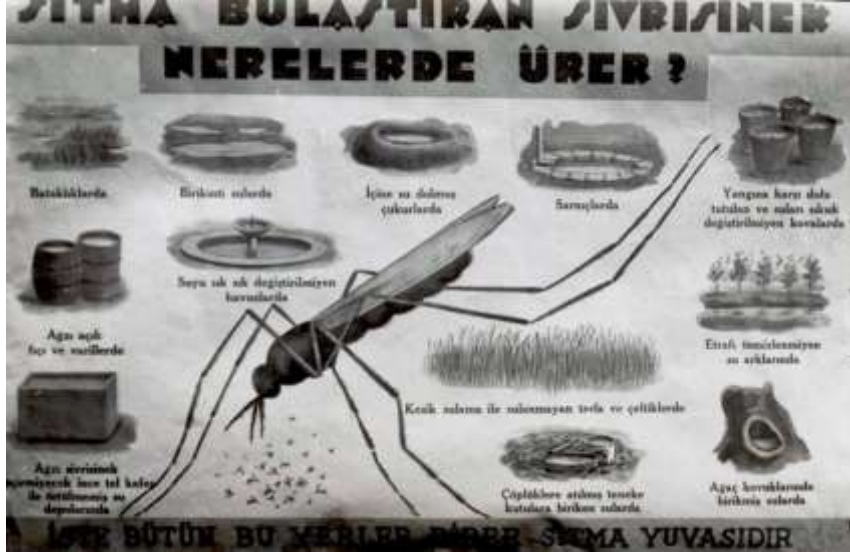
Şunu da ben ekleyeyim: Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca Bölümü'nde romanoloji asistanı olarak yıllarca çalışmış böyle bir elemanı kim olsa kaçırmazdı. Adana Erkek Lisesi niye kaçırsın? Ama şunu da vurgulamak gerek: Bir sürgünün ve adı komüniste çıkmış bir insanın, Abidin Dino'nun eşi Adana Erkek Lisesi'ne Fransızca öğretmeni olarak atanıyor. Bu da çok ilginç ve cesaret işi. Hasan Âli Yücel gibi biri Milli Eğitim Bakanı olmasaydı bu atama yapılabilir miydi? Hayır elbette.

Güzin anlatıyor: "Lise müdürü sağcı olduğu halde, son derece kibar davrandı bana karşı. Efendi bir adamdı."

Gel Zaman Git Zaman'da Güzin ilk derse girişini ve öğrencileriyle ilk tanışmasını aynen şöyle yazıyor:

"Lise müdürüyle ilk kez sınıfa girdiğinde, bir kenarda, ötekilerden ayrı oturtulmuş on iki öğrenci görüyor. 'Bunlar neden böyle oturuyor?' diye sorduğunda, 'Onlarda göz nezlesi başladı' diyor, müdür. Göz nezlesi, trahomun başlangıcı... Onların da defterlerini okuyup Fransızca yanlışlarını düzeltmek gerek... (Güzin'in) İkide bir, gözü kaşındığında göz doktorlarına koşuyor, ama defterlerdeki Fransızca yanlışları da düzeltiyor. Onlara Fransızca öğretiyor mu, bilinmez, ama trahomdan korkmamayı genç bir ilkokul öğretmeninden öğreniyor. Adana'nın yedi kilometre ötesinde, yaya olarak o diz boyu tozlu, insanı boğan yollardan her sabah şafakla yürüyüp, trahomlu çocuklar için özel olarak açılmış bir okula gönüllü giden öğretmen Zehra... Zaten trahoma gelinceye kadar ne hastalıklar kol gezmiyor ki Çukurova'da! Başta sıtma... Dört saatte öldüren 'Tropikana', yedi saat titreteniyle... Karşıkı

büyük köşklere birindeki şoförün oğlu dört saatte ölüyor, örneğin...”

“Zehra” o öğretmenin gerçek adı değil. Bunu bana Güzin söyledi. Ama bu bayanın gerçek ismini hatırlamıyordu. Güzin kitabında kimi isimleri bilerek ve isteyerek değiştirdi. Yıllar sonra, çok yıllar sonra, 1991'de, Güzin İstanbul'a neredeyse kırk yıl sonra döndüğünde Adanalı günlerin arkadaşını buldu. Hani dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur denir ya işte öyle. Güzin "Zehra o zaman emekli olmuştu" dedi. İki arkadaş geçmişi andılar. Güzin'i İstanbul'da gelip bulan öğretmen arkadaşının Meziyet Hanım olduğunu daha önce yazdım. Güzin adını andığım kitabını kaleme aldığımda, isimleri, bu sevimli insanların başına bir şey gelmesin diye veya gerçek isimlerini hatırlayamadığı için değiştirirken Meziyet Barutçu'ya iki ayrı isim vermiş...

Güzin 1943 sonuna doğru, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde o günlerde ve günümüzde bile birçok bayanın ve bayın imrendiği, elde etmek için birçok şey yapmaya ya da birçok

şeye katlanmaya hazır olduğu öğretim üyeliğini bıraktıktan, Adana'ya gelip evlendikten çok kısa bir süre sonra Adana Erkek Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine başladı: 1943-1944 ders yılında Erkek Lisesi'nde, 1944-1945 ders yılında ise Adana Kız Lisesi'nde. Adana'nın genç öğrencilerine Fransızca öğretmek için dirsek çürüttü. Az şeymi?

İyi hoş, kaç lira kazanıyordu bir öğretmen o günlerde? Bu soruma Güzin'in yanıtı şu: "Abidin gazetede 180 Türk Lirası (TL) kazanıyordu. Benim öğretmen ücretim 80 TL idi. Ev kiramız 30 TL. Ama yetmiyordu yine de. Çok dikkat ediyorduk harcamalarımıza."

Başka bir sohbetimizde Güzin "Abidin gazetede 500 TL maaş alıyordu" dedi. Olabilir. Çünkü Abidin 180 TL ile işe başladıktan sonra aylığı arttırılmış olabilir. Çünkü o günlerde paranın değeri düşüyor, hayat pahallılığı sürekli artıyordu. Basit bir kıyaslama için şu rakamları vereyim: 1938'de 100 olan fiyat endeksi 1939'da 101, 1943'te 280, 1944'te 459 ve nihayet 1945'te bir parça azalma ile 457'dir. Burada hayat pahallılığının özellikle 1943'ten 1944'e feci biçimde arttığı belli oluyor.

Öte yandan Abidin'in işe başlamasından sonra O'ndan istenen uğraş sayısı da arttı. Bakın Güzin neler diyor: "Gazeteyi aslında tek başına Abidin çıkarıyor desem yeridir. Gazete sahibi olarak görünen iki kardeşten Ferit Celal Güven devamlı olarak Ankara'da. Adana'ya arada sırada uğruyor. Gazeteyle ilgisi yok denecek kadar. Nevzat Güven gazetenin müdürü ama Abidin'i işe aldıktan sonra Adana Şehir Kulübü'ne iyice yerleşti. Oradan Abidin'e telefon edip 'Başyazıyı da sen yazıver' diyordu örneğin. Üçüncü bir kardeş daha vardı ama bu kardeş sadece matbaayı idare ediyordu. Yani O'nun işi gazetede yazı yazmak değil zaten. Üç kardeşin

gazetesini Abidin çıkarıyordu." Bu durumda Abidin'in aylığının belli bir süre sonra artırılmış olabileceği de düşünülebilir.

UZAKTANTEZ / TELETEZ

Evet, kimi tezler uzaktan yönetilebilir veya uzaktan denetimle yazılabilir. Bunun bir örneğini 1940'ların başında Güzin Dino verdi: Güzin'in doktora tezinin uzunca bir ismi var, önce onu yazmalı: "19. Yüzyılda Tarih Biliminin Fransız Gerçekçi Romanının Doğuşuna Etkisi: Balzac, Stendhal, Flaubert." Yaşar Kemal'in bu üç Fransız yazarını okumasını ısrarla istemesinin nedenini şimdi biraz daha iyi anlıyoruz.

Peki teletez işi nasıl kotarılıyor? Güzin anlatıyor: "Adana'dayken Auerbach tezimi uzaktan yönetiyor. Ben planımı gönderiyorum, O bu konudaki önerilerini, düşüncelerini bildiriyor. Ben diyelim otuz sayfa yazıyorum, kendime güvenmediğim veya O'nun fikrini almak istediğim parçaları kendisine gönderiyorum. O da okuyup yanıt veriyor: Şunu şöyle yap, bunu böyle düzelt diye. Ama o zaman ben kalkıp kendisini eleştiriyorum. Bazen oldukça sert bir biçimde. O zaman O kaleme sarılıyor ve bana sert bir cevap veriyor: Örneğin 'Tez hazırlayan ben değilim sizsiniz' diyor. Geçenlerde kâğıtlarım arasında bir mektubunu bulup okudum: Beni fena paylıyor. Bir önceki mektubunda beni biraz sert eleştirince ben de O'na yanıt vermişim. Sonra O da cevap veriyor ve beni paylıyor. Ama ilişkimiz hep dostça sürdü.

Auerbach'ın 'mimesis' diye isimlendirilen bir kuramı var: Daha çok edebi bir yöntem ve inceleme biçemi. Edebiyatı tarihe karışmış olarak anlatma uslubu. O çok hoştur. Örneğin şöyle bir şey diyor: 'Balzac zamanında Monsieur tabiri kullanılmazdı, un

citoyen veya sadece citoyen (vatandaş) denirdi. Monsieur, Madame (Bay, Bayan) tabirlerini aristokratlar kullanıyorlar. Bunların kullanımı zamanla halk tarafından benimseniyor, vb. Auerbach bunu ve buna benzer şeyleri ayrıntılı bir biçimde anlatıyor: Mimesis başlıklı kitabında (New-York, 1957). Koca bir kitap. Çok değerli bir kitap. Epey aydınlık getiren bir eser. Hem edebiyat hem de edebiyatı anlatıyor. İşte doktora tezimi bu yöntemin ışığı altında hazırlıyorum. Sonra Balzac, Stendhal ve Flaubert'den birkaç parça seçtim ve bu ışık altında inceledim. Auerbach'ın getirdiği ışık yolumu aydınlatıyor.

Bu arada Spitzer metodunu da kullanıyorum. O'nun üslub analizi için özel bir metodu var. Spitzer'in metoduyla küçük bir paragrafı okuyunca eserin edebi değeri var mı yok mu hemen çıkar ortaya. Hatta bir cümle okuyunca bile belli olur. Spitzer'i dört sene okudum, şaka değil. Spitzer metinler karşısında saatlerce canımızı çıkarırdı. Canımıza okurdu. Edebiyat Fakültesi'nde O'nunla her yıl metin, metin, metin, texte, texte, texte okuduk. Dile kolay. O'nun yöntemi sayesinde bir paragraf okuyun herhangi bir yazardan derhal ele verir kendini metin. Belli eder ne olduğunu. Değerini. Hani kan tahlili yapıyoruz ve tık diye kendini veriyor ya aynen onun gibi bir işlem. Burada edebi analiz yapıyoruz. Üslub tahlili yapıyoruz. Şimdi bunu dört yıl boyunca okuyunca sonunda giriyorsunuz işin içine. İyi bir roman nedir sorusuna yanıt şudur : İyi yazılmış romandır, ne anlattığı hiç önemli değil, nasıl anlatıldığıdır önemli olan. Fransızcasıyla: Le style, l'écriture c'est le roman, pas ce qu'il raconte. Evet ne anlattığı önemli değil, üslubu ve yazımı önemlidir. Neden Proust'u severim? Çünkü anlatım biçimi, üslubunu beğenirim. Önemli olan ne anlattığı değil, nasıl anlattığıdır.”

Güzin'in bu konuda anlatacağı daha pek çok şey var, birkaçını daha aktarıyorum :

“Tez çalışmamda hem Spitzer var, metodumun içinde çünkü, hem Auerbach var. Yani o günlerde dünyanın en ileri gitmiş yöntemleri bu iki bilim adamının metotlarıdır. Spitzer üniversiter alanda üslup analizini atıyor ortaya: Bu yöntemin edebiyatta aydınlatıcı bir eleman olduğunu savunuyor. O'ndan sonra başkaları O'nun arkasından geliyor.

Adana'da tezimi hazırlarken Spitzer ABD'ye taşınalı epey oluyordu, ama ne iyi ki Auerbach hâlâ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeydi ve tezimi uzaktan bile olsa yönetme kibarlığını gösteriyordu. Aramızda zaman zaman baş gösteren tartışmalara, atışmalara rağmen. Bu da işin tuzu biberi olması açısından o kadar da fena bir şey değildi. Beni en azından daha dikkatli ve daha dinamik bir havada tutmaya da yarıyordu. Ne demek yani, koskoca Auerbach'a kafa tutuyorum. Auerbach elbette gerçek bir bilim adamı olarak ilgisini benden esirgemedi. Tezimin başarılı bir biçimde hazırlanmasını O'na borçluyum.

Auerbach bununla da kalmadı. Daha sonra Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki (DTCF) doçentlik sınavımda jüriye katıldım. Sınavın ders verme aşamasında, sınıf tıklım tıklım öğretim üyesi dolu, ben La Fontaine'i Spitzer yöntemiyle sıkı bir biçimde analiz ediyorum ve Spitzer'e teşekkür ediyorum. Oysa tezimi uzaktan yönetmiş ve o sırada ta İstanbul'dan kalkıp benim sınavım için Ankara'ya katdar gelmiş ve o anda orada beni dinleyen Auerbach'a bir teşekkürü çok görüyorum. Spitzer ABD'ye gideli epey oluyor. Auerbach ise hala bizlerle ugraşıyor, bizlere yardımcı olmaya çalışıyor. Ama ben O'na bir teşekkür bile etmiyorum.”

İşte Güzin biraz da budur. Teşekkürü bilmezlerden.

2004'te Güzin'e Auerbach'ı tanıyan İsveçli bir bilimadamı ugradı, Auerbach'ın İsveççeye çevrilmiş kitabını armağan etti. Bir süre sonra Güzin'i Berlin'de Auerbach üzerine düzenlenecek bir

kollokyuma davet ettiler, vb. Bütün bunlar yıllarca sonra bile Auerbach hayranlarının, okuyucularının varlığına işaret ediyorlar ve 1940'ların başında İstanbul'da asistanlığını yapmış olan Güzin'in unutulmadığını da ispatlıyorlar.

ADANA'DA “BEBEK ÖLMESİ”

Abidin, Kemal Sadık Göğceli, tezinin hazırlanması, geceleri Türksözü'nde mesai, yoksa fazla mesai mi demeli, Güzin'i epey yoruyor ister istemez. Bunun çaresi kimi ev işi için bir yardımcının zaman zaman eve gelip temizlik yapması, çamaşırları yıkaması. Ama “çamaşırları kaynatan kadının bileğindeki halep çıbanını, geniş, yuvarlak leğende beyazları çivitlerken görüyor” Güzin. Ne yapabilir? "Yeter artık geç oldu. Ben asarım çamaşırı" deyip parasını veriyor, saviyor kadını. Ve Güzin ertesi sabah "baştan yıkamak zorunda kalıyor” tüm çamaşırları.

Sonra eve temizlik için haftada bir veya iki kez gelen kadın ile de bir serüven yaşıyor Güzin: Bu kadın temizliğe gelirken 6-7 yaşlarındaki çocuğunu da yanında getiriyor ve bir ara Güzin'den rica ediyor: "Hanım, evde bebeğim var, izin ver onu da getireyim, şuracıkta yatsın." Güzin peki diyor. Ve bir sonraki gelişinde bebeği de getiriyor. Dört beş aylık bebeğin gözleri akmaya başlamış bile. Trahom başlangıcı... Bir korku daha! Zaten bit ve bit hastalığı korkusuyla faytona binmiyor Güzin. Bazı istisnalar dışında. Güzin bizzat itiraf ediyor Gel Zaman Git Zaman'da: "Kent, hastanelerinde yatan yüzlerce tifüslüsüyle insanları giderek hastalık korkusuna alıştırmış." Ne kadar fena. Birdenbire fark ediyor ki "her gün ekmek aldığı kara gözlüklü fırıncı trahomlu. Nasıl da geç anlamış?"

(s. 96, 97, 98 ve 99): Güzin'de korku dehşet düzeylerde artık. Neredeyse sokağa bile çıkmayacak!

Ev temizliği için gelen Kıpti kadın, pamuk mevsimi gelince yok oluyor. Sonra tekrar ortaya çıktığında bebeğini getirmiyor. Güzin, "Neden getirmedi?" diye sorunca, "A hanım, çatladı sıcakta, pamukta... Halbuysa ağacın altında bırakmıştım" deyiveriyor, yerleri tahta bezi ile ovalamayı sürdürüyor. İşte böyledir Adana'da "bebek ölmesi".

SAVAŞ SÜRÜYOR, NAZİLER KAPUT

Daha önce vurguladığım gibi Abidin artık Moskova Radyosu'nu bile dinleyebiliyor ve Rusçasını konuşturuyor: Hani konuşturması için de sebep çok: Çünkü Kızıl Ordu Nazileri her tarafta yeniyor, kentler kurtuluyor peş peşe: Yeniden özgür, yeniden coşkulu kentler. Eylül 1941'de Naziler tarafından işgal edilen Kiev 6 Kasım 1943'te kurtarıldı esaretten. Ertesi günkü Türksözü'nde Abidin, Sarı Çizmeli imzasıyla "Kiev" başlıklı bir makale yayınladı. Aynen aktarıyorum (Yazılar: s. 508):

"Kiev şehri şafakla başlayan nihai bir hücumla zapt edilmiştir. Moskova'da mutad [alışılmış] olarak 224 top pasesiyle selamlanan büyük şehirlerin zaptı, Kiev'in şerefine 324 pareye yükselmiş.

Kiev'le diğer şehirler arasında niçin bu 100 infilak farkı gözetildi? Bu tercihin sebebi rakkama sığmayacak kadar muazzamdır.

Kiev şehri tarih boyunca birçok mücadelenin geçidi, desteği, hedefidir.

Kiev'in istirdadı (geri alınması) Stalingrad gibi sadece bir dönüm noktası değil, Rusya'da Alman hâkimiyetinin kati hezimetine işaret ediyor.

İnkâr edilemeyecek bu iktisadi, siyasi ve askeri olay, Nazilerin 'hayat sahasını' ölümle döşenmiş o hayat sahasını hatırlatıyor.

Kiev 'hayati sahanın' ambarı, merkezi, tahtı, paytahtı idi.

Almanya'da acıkanlar Kiev ismi ile doyar, doymasalar bile bugün yarın doyacaklarını umarlardı.

İyi pişmiş bir ekmek serabı halinde Nazilerin gözü önünde salınıp duran Kiev dün Sovyetler'e avdet etti [geri geldi).

Kiev tekrar bir Sovyet şehri olarak tarihe geçerken bu şehir uğruna oğlunu, kardeşini, erini kaybeden Alman anası ne düşünür, kimlerden ne sorar?

İşte bu suali hiçbir propaganda, hiçbir vaat, hiçbir nazariye ve stratejik sebep susturamaz.

Naziliğin fütuhât [ele geçirme] hevesi 'hayati sahada' birkaç Alman neslini gömmüştür. Geride mezarlar kalıyor...

Ve Gogol'ün Ukrayna geceleri."

Savaşta gelişmeler üzerine Müttefikler; yani ABD, İngiltere Krallığı ve SSCB liderleri Roosevelt, Churchill ile Stalin Tahran'da bir araya geldiler: 23-24 Kasım 1943'teki "konferans"ın amacı SSCB'nin Nazilere karşı hücumunda "elini güçlendirmek" için Batı'da yeni bir cephe açılmasıydı. Yani Avrupa'da yeni bir noktadan çıkarma yapılması. ABD ve İngiltere böylece aynı zamanda SSCB ordularının Avrupa'da hızla yayılmasını önlemek istiyordu. Bunun en "dostça" yolu yeni bir çıkarmadan sonra kendi ordularının Avrupa'nın bir köşesinden içerilere doğru hızla ilerlemesini sağlamaktı. İşte bu stratejik tercihin sonucu olarak Türkiye'nin artık savaşa girmesini bilhassa bu iki "müttefik" ısrarla istiyordu.

Nitekim Tahran Konferansı sonrasında 4-6 Aralık 1943'te Kahire'de Türkiye'nin katılımıyla bir toplantı düzenlendi: Ancak Stalin yerine toplantıya katılması beklenen Vişinski son anda gelemeyeceğini bildirdi. Ve bu, İsmet İnönü en başta türk delegasyonunu fena halde tedirgin etti. SSCB'nin Türkiye'ye karşı saldırgan bir tavır takınmasından çekiniliyordu.Öte yandan İngiltere Türkiye'nin birkaç limanını Müttefik güçlerine açmasını ısrarla istiyordu... İngiltere'nin Yunanistan'ı nazi saldırısı karşısında yalnız kaderine terkettiğini yakından izlemiş olan Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri

işi yokuşa sürdüler... Bunun üzerine işler epeyce soğuk bir havaya büründü ve hatta Churchill İngiltere Krallığı adına Türkiye'ye bir muhtıra takdim etti... Türkiye açısından sıkıntı gittikçe artıyordu... Hele SSCB yeni cepheye filan ihtiyaç duymadan 14 Aralık 1943'te "Kış Hücumu"nu başlatıp, bütün cephelerden Nazilere bindirince. Ukrayna'dan, Beyaz Rusya'dan ve diğer yönlerden. Kışın soğuğu daha soğuktu Naziler için. Yeniliyorlardı. Ve Abidin dinlediği radyolardan Kızıl Ordu'nun ve Müttefiklerin kurtardığı yeni kentlerin isimlerini duyuruyordu Adanalı okuyucularına.

Adana'da elbette kış o kadar soğuk olmaz. Ama kış yine de kıstır ve oduna gereksinme duyulur: Sobanızı doldurmak, evinizi ısıtmak için. Önce oduncudan kilo ile odun alınıyor, ikide bir. Odunları satan Abidin Paşa Cad-desi'ndeki evin sahibi Mahmut Bey'in kayınpederi.

Mahmut Bey bir gün dayanamayıp Abidin ve Güzin'e aynen şunları söylüyor: "Ayol, odununuzu benim kayınpederden alıyorsunuz. Aklınıza şaşayım... Sizin Agba Çiftliği'ndeki küçük ormanınızdan getirip satıyor o odunları." Güzin'in deyişiyle "Yani kendi odunumuzu para vererek satın alıyoruz!"

Hemen "çiftlikbaşına"/kahyaya durum iletiliyor: "Bizim ormandan odun getir!" Devamını Güzin'den okuyalım: "Neyse günler geçiyor... Günün birinde, yağmurlu bir kış günü eve dönerken okuldan, evin önünde Mahmut Bey çıplak ayaklarına takunyalar geçirmiş, elinde şemsiye, yağmurluğunun yakasını kaldırmış, bir aşağı bir yukarı, gidip geliyor. Güzin soruyor: 'Hayrola Mahmut Bey, birini mi bekliyorsun?' 'Kimi bekleyeceğim? Görmüyor musun Allah aşkına yerde yatana?' Yerde upuzun, belki yirmi metre, belki de daha fazla, dallı budaklı koca bir ağaç yatıyor.

Çiftlikbaşısı yollamış. 'Siz ağaç istemişsiniz çiftlikten...' 'Biz ağaç istemedik ayol, odun istedik...' Neyse, 'uzun lafın kısası,

kayınpedere haber saldım, adam yollayacak, kesip parçalayacağız ağacı...'

Bütün bir gün sürüyor ağacın sobaya, küçük sac sobalarına girebilecek parçalara bölünmesi. Odunluğa sığmıyor, konu komşuya dağıtılıyor, giriş avlusunu dolduruyor, adım atacak yer kalmıyor ortalıkta, ortalık oduna kesiyor velhasıl... Oysa iki oduncukla köz gibi kızarıyor sac sobacık..."

25 ARALIK 1943: NOEL GELMİŞ, "KISASA KISAS"

Aralık ayının sonuna doğru Abidin, Türksözü'nde "Noel Günü" başlığı altında ve pek ünlü Sarı Çizmeli imzasıyla şu yazıyı yayınlıyor:

"Noel gecesi gökte bir yıldız belirmiş, kuyruklu cinsinden, ve o gece bir ahırda İsa doğmuş, rivayet budur.

İsa'nın insanoğluna öğrettikleri tek cümleye sığar:

'Kötülüğe iyilikle mukabele et.'

Bu düstur [kural] sömürgeci Romalıların işine gelmiyor değildi. Mamafih devlet haline gelmiş, Hristiyan toplulukları daha ziyade; 'iyiliğe kötülükle mukabele' ettiler, sömürgeci oldular.

Bu gece, İkinci Dünya Harbi'nin 1943 Noel gecesi, hür Avrupa insanları namına hava teşkilleri Alman şehirlerini yıkıyor; kısasa kısas.

İşkence edilmiş Avrupa milletleri namına Alman harp mesullerinin idamına başlanıyor; kısasa kısas.

İsa'nın, Gandi'nin, 'pasif mukavemetine' bir zamanlar hayran olan Romain Rolland, tahşit [toplama] kampından çıkıp ; 'Kuvvet istimali [kullanımı] ile mukabele edin' diyerek ölmüştür.

Evet, kısasa kısas.

Noel 'aleluya' sesleri ile selamlanır; Hristiyanlarda âdettir.

Bugün hiçbir Hristiyan İsa'ya itaat etmiyecek, kaybedilmiş evlada evlat, kardeşe kardeş, ere er ödenecektir.

Kısasa kısas.

Hesaplar kapandığı gün, o gün ve ancak o gün, isterse 'aleluya' densin, hakiki Noel selamlanır, sulh başlar.

Hürriyete âşık Avrupa dün gece hep bir ağızdan, radyolar dolusu şu sözü tekrarlamıştır:

Kısasa kısas.

Çarmıhlar devrinin kapanışı son bir çarmıha bağlı; kısasa kısas.” (Yazılar: s. 515).

31 ARALIK 1943 : NACİ KUM, HALİL PİROĞLU

Yeni bir yılın başlamasına birkaç saat kala herkes yılbaşını kendi evinde geçiriyor: Yarınların nelere gebe olduğu bilinmez zamanlarda hele yalnızlık ne kadar zordur. Adana'da sürgünseniz hele. Ama iki genç insan, iki sevimli insan, Güzin ve Abidin, Abidin ile Güzin, karar veriyorlar: “İkimiz birlikte yılbaşı gecesi yapacağız.”

İlk kez baş başa bir yılbaşı gecesini geçirecekler. Evleneli daha kaç ay oldu?

Güzin anlatıyor: “Adana'daki ilk yılbaşımız, dolayısıyla kimse de bizi aramıyor. Hem zaten biz kimselere gitmiyoruz, hani mimlenmesinler, başlarına kötü bir şey gelmesin diye. Kimse de bize gelmeye cesaret edemiyor. Neyse Abidin'le baş başa hazırlıklarımızı yapıyoruz, güzel yemekler yiyoruz, içki de var biraz. Ne de olsa yılbaşı. Saat 23 filan. Kapımız tıktılandı. Abidin kalktı, açtı kapıyı. Ayol bu Naci Bey! Müze Müdürü. Sempatik bir adam, kendisini tanıyoruz, Müze'den. Ayrıca gazeteye gelip gidiyor. Evet, çok sempatik bir adam. Alevi. İşte insanlık. Gelmiş 'Bu iki genç insan nasıl, ne yapıyor' diye. Biraz bizimle oturdu. Bir-iki şey içildi. Bu çok önemliydi, çünkü ilk defa kapımız çalınıyordu. İlk defa cesur bir insan bizi ziyarete geliyordu Sonra çok daha ilginç bir şey oldu. Naci Bey ile gidip geldik. Biz O'na ziyarete gidince O'na da cesaret geldi. Ve dostluğumuz sürdü.”

Abidin, Naci Bey'i ve evini unutmadı. Nitekim Kasım 1969'da Adana'yı ziyaret ettiğinde Adana'dan Güzin'e gönderdiği 19 Kasım 1969 tarihli mektubunda aynen şunları yazıyor: “Adana Müzesi değişmemiş, Naci Bey'in evi olduğu gibi duruyor” (Mektuplar, s. 205).

Güzin bir süre sonra Müze müdürü Naci Kum sayesinde yaşadıkları şu hatırayı da asla unutmuyor: “Başka bir gün Naci Bey, koşa koşa neredeyse, geldi bize, 'Benim Pîrim geldi, bizim evde, sizi ille tanımak istiyor. Haddim değil ama acaba rica etsem gelir misiniz?' diye sordu. Kibar adam. Bizde tabii dedik ve hemen birlikte çıktık; Naci Bey'in evine gittik. Öğle vakti, aşağı yukarı. Pîrî zil zurna sarhoş (Güzin anlatırken gülüyor), 'Aaa' filan deyip Abidin'i öptü. Beni öpmeydi. Sonra çok sempatik, çok filozofik bir hava esti. Oturduk. Orada dehşet bir mucize oldu. Siz de (yani, önce ben,

MŞG, sonra siz ey okuyucular) epeyi şaşıracaksınız. Müze müdürü Naci Bey'in eşi geldi, uzun saçlı, upuzun bir giysi içinde. O da oturdu. Sohbeta başladık. Birdenbire konuşma nasıl geldi, nereye kadar çıktı ki ünlü Hristiyan filozof vardır, Saint-Thomas d'Aquin, konu O'na kadar gitti. Mistik bir filozof, 13. yüzyılda yaşamış. Naci Bey'in eşi konuşurken O'na atıfta bulunuyor, 'Zaten Saint-Thomas demiştir' ki filan diyor, Pir de O'na yanıt veriyor. Orada büyük metafizik bir sohbet, bir tartışma yaşadık, o seviyede şaşılacak bir şey tabii ki. Ben çok memnun oldum. Biraz afalladığımı da belirtmem lazım. O kadın, yani görünüşte sıradan bir ev kadını, orada Piri ile çok üst düzeyde sohbet etti ki sormayın."

Güzin bunu bana 27 Nisan 2004'te anlattıktan sonra aramızda şu konuşma geçti:

MŞG: Abidin'in Mecitözü'nde de Alevilerle çok iyi ilişkileri oldu, Pir Halil ve taraftarlarıyla. Mecitözü Adana'ya o kadar uzak değil, hatta bu kesimler arasında git-geller olur. Aleviler göçerler. Göçerdirler. İşçi olarak çalışmaya Çukurova'ya "inenleri" vardır. Bu bağlamda Mecitözü Alevileri Abidin hakkında bir mesaj iletmış olamaz mı Adanalı tanıdık Alevilere? Bana kalırsa olabilir.

GD: Zannetmiyorum. Sade şu oldu: Pir Halil geldi Adana'ya. Ben de kendi-sini bu vesileyle tanıdım. Abidin'i özel olarak ziyarete geldi.

MŞG: Eee tamam işte.

GD: Çok hoş bir insan Halil Piroğlu, Pir Halil yani; sonrası da var bu hikâyenin: Babasının vefatından sonra Pir Halil'in çocuğunun Abidin'e, Paris'e mektup yazması. Bunu daha sonra konuşuruz. Adana'ya önce mektup geldi: Pir Halil'den "Şu gün geliyorum" diye. Biz çok sevindik. Çünkü Abidin'i Mecitözü'nde rahat ettiren adam. Kendisi ve adamlarıyla.

7 Haziran 2004'te Güzin ile bu konuyu yeniden konuşurken şunları ekledi: "Piroğlu Halil Abidin'i ziyaret için Adana'ya geldiğinde Türksözü'ne buyurdu. Orada sohbet ettik. Giyimini çok iyi anımsıyorum: Koyu renk bir elbisesi ve çok hoş bir kravatı vardı. Daha sonra yanılmıyorsa bir lokantaya gidip yemek yedik ve sohbetimizi sürdürdük."

BAŞKA ZİYARETÇİLER DE VAR

Kemal Sadık Göğceli'yi anlattım. Birazdan yeniden konuşacağız. Arif de gelince Adana'ya, O da arada bir eve uğrayacak. Güzin'e ikinci evinize Ahmet Dino da geliyor muydu diye sorduğumda yanıtı şu oldu:

"Tabii canım Ahmet de geliyordu. Ama öyle uzun boylu oturmak için değil. Ahmet çok 'discret' bir insandı, kendini empoze etmekten hoşlanmayan son derece kibar bir adam. Gelirdi eve, biraz oturur giderdi. Arif öyle değil. O oturmaya gelirdi. Gelir, oturur, benim moralimi bozmak için de bir sürü bahane yaratırdı. İlle bana takılacak. Bana takılmaya bayılırdı Arif. Bu da O'nun özelliği canım. O'nu da çok severdik tabii."

Bunlar bilinenler. Bilinmeyenler kimler? Güzin'in anlattıkları şöyle: "Bize gelip giden genç bayan bir öğretmen arkadaş vardı. En başta O'nu saymalıyım. Herhalde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden öğren-cimdi. Adana'ya Fransızca öğretmeni olarak tayin edildi. Ve devamlı bize gelip gitti. Adını maalesef anımsayamıyorum şimdi. (Bu genç bayan öğretmen arkadaş daha önce anlattığım gibi Meziyet Barutçu'dur.) Ama sonunda O'nu sürmeye kalktılar. Tayini başka bir yere çıkarıldı. Bizimle görüşüyor filan diye elbette. Ben hemen Sabahattin Eyüboğlu'na yazdım, O

da Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı, daha önce sözünü ettiğim sempatik insana (Kadri Yörükoğlu. MŞG) durumu aktardı. Böylece eski öğrencimin, yeni meslektaşımın sürülmesini durdurabildik. Ancak biz Adana'dan ayrılınca O da Adana'da artık kalmak istemedi. O'nu Ankara'ya tayin ettirebildik. Ankara'da da bizi çok sık ziyaret etti. "

Meziyet Hanım'dan, Güzin ve Abidin ile dostluğundan daha önce söz ettim. Güzin'in aktardığına göre o sıralarda "Abidin'e dadanan başka insanlar" da var: Güzin'den aktarıyorum: "O günlerde Abidin'in çevresinde dolaşan çok gergin bir adam vardı. Adını anımsayamıyorum maalesef. Herhalde 1950'de Adana'dan milletvekili seçildi. Kırca soyadını mı taşıyordu. Öyle bir şey olmalı. Milletvekiliyken, Abidin Ankara'da O'ndan Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için yardım istedi örneğin. O günlerde Nâzım'ı kurtarabilmek için nerede olanak bulursak oraya başvuruyorduk o günlerde."

Adana'da başka dostlar da vardı, yine Güzin anlatıyor: "Adana'da bir Sağlık Müdürü vardı: Seyfi Bey. Çok değerli bir insandı. İnanmış bir Atatürkçü. Hiç kimseden korkusu olmayan gerçek bir devrimci. Toprak ağalarına örneğin 'Sıtmayı önlemek için pirinç tarlalarınızı kentten uzağa götürmeniz lazım' derdi, hiç çekinmeden. Ağalar aldırmadılar. Yine bildiklerini yaptılar. Bunun üzerine Seyfi Bey kente yakın pirinç tarlalarını tek tek dolaşıp, tek tek denetleyip, topladığı pirinç bilmemnelerini alıp Adana Şehir Kulübü'ne getirdi ve tek tek ağaların masalarının üstüne pat diye attı. Tam ihtilalci bir adam. Ağaları filan hiç umursamazdı. Abidin'i çok sever, çok tutardı. Beni de. Evimize gelip gitmezdi ama Türksözü'ne uğrardı. Naci Bey dışında, ki O da bir defa evimize geldi, bu tür insanlardan hiç biri evimize gelmedi ama bize hepsi çok kibar davranırdı. Abidin ile konuşmak isteyenler gazeteye uğramayı tercih ederlerdi.

Seyfi Bey daha sonra Sağlık Bakanlığı'nda Müsteşarlığa atandı. Ankara'da da sağlık konusunda bir derdimiz olunca yardımını esirgemedi. Hele Abidin'in hastalığı ve sonrasında, bilhassa o kapanmayan yarasının kapanması için koştururken. Değerli bir insandı Seyfi Bey."

Güzin anlatımını şöyle sürdürüyor: "Adana'da iken 1950'lerin başında Fransa Cumhuriyeti'nin Ankara'ya büyükelçi olarak atayacağı "Monsieur Le Compte" ki daha önce de sözünü ettik çünkü Abidin'in kuziniyle evli asilzade, bize Adana' ya, Paris'te çıkan en ilginç dergileri gönderirdi, tasavvur edebiliyor musunuz? Abidin O'nu daha 1938'te Paris'te tanımişti. Abidin'in kuziniyle evli. Bu kuzin Abidin'in çok yakından tanıdığı, çok yakını, çok sevdiği bir akraba bayan. Adam da çok kültürlü. Abidin'le 1938'de ahbaplık etmişler filan. Dergilerin isimlerini şimdi anımsamıyorum ama o yıllarda Paris'te yayınlanan en ileri en avant-garde dergilerdi. Bize tâ Adana'ya kadar, sürgün Abidin'e ulaşıyorlar. Postayla." (Gülüyor Güzin, mutlu.)

Güzin'in ismini anımsayamadığı Fransız diplomat Jacques Tarbé de Saint-Hardouin 'dır. Daha önce epey ayrıntılı biçimde yazdığım gibi, önce 1943 sonunda Fransa Geçici Hükümet temsilcisi olarak Türkiye'ye gönderildi. Ocak 1945'e kadar, önce İstanbul'da, sonra Ankara'da görevini yerine getirdi. 1952'de yeniden Ankara'ya büyükelçi olarak atandı. Bu görevi 1955'e dek sürdü. Güzin adı geçen 1943-1945 arasında Türkiye'de görev yaptığını ya hatırlamıyor ya hiç bilmiyor. Güzin'in "Abidin'in kuzini" dediği ise daha önce sözünü ettiğim Nesrin Celâl Nuri'dir. Diplomatla evlenince isimlerinin başına Isabelle'i de koyan Nesrin maalesef çok genç yaşta, 39'unda, 1947'de vefat etti.

Bu arada İstanbul'da ve Ankara'da bıraktıkları arkadaşlarından, dostlarından, meslektaşlarından haber ve mektup alıyorlar mıydı?

Mutlaka. Ama maalesef Abidin ve Güzin'in o günlerdeki mektuplaşmalarından bugün bilgi ve belgemiz yok. Birkaç istisna dışında. Örneğin Güzin'in annesinden gelen bir mektup ve bir fotoğraf var: Güzin'in annesi belki kızına ailenin iyi olduğunu iletmek, aynı zamanda kendi haberlerini göndermek için bir mektupla birlikte bir de fotoğraf post alıyor: Annesi fotoğrafının sol köşesine bir not düşmüş: "11.11.1944, cici Güzin'e. Ferdiye." Güzin bu fotoğrafı bana gösterdiğinde "Ne hoş di mi?" diyerek gülüyor. Evet fotoğraf çok güzel: Foto Sabah'ın gerçekleştirdiği. Annesi de çok güzel.

Herhalde bu mektuba yanıt olarak Güzin annesine Abidin'le birlikte Adana'nın şirin bir sokağında yürürken çekilmiş ve yukarıda takdim ettiğim fotoğrafı, arkasına "Anneme" diye yazarak gönderiyor. Belki aynı zarfta babasına da bir fotoğrafını iletiyor: Hani birlikte bakmıştık: Güzin Adana'daki birinci evde "bahçe"de bir uzun iskemlenin üstünde uyukluyorken çekilen fotoğrafını. Arkasına "Babama" yazmış. Ama Güzin bu fotoğrafını yayınlamak istemiyor. Çünkü "Bu çok özel" diyor. Pozu oysa çok hoş.

SONUNA KADAR

Savaşın sonunun yaklaşıldığının duyumsanması üzerine Türkiye'de daha çok özgürlük arzulayan sanatçılar, şairler, gazeteciler, aydınlar, yazarlar seslerini duyurmak için kaleme sarıldılar.

Bunlardan biri Sabahattin Ali'dir. 20 Şubat 1944'te Ulus'ta Falih Rıfkı Atay'ın bir makalesine yanıt niteliği de taşıyan bir makalesini

A. Metin imzasıyla 3 Mart 1944 tarihli Tan'da yayınladı. Başlığı "Hürriyet meselesi" dir.

"Daha çok demokrasi" isteyen birçok başka makale de yayınlandı. Özgürlük ve demokrasi yanlıları çabalarına yeni bir ivme kazandırdılar : Sabiha ve Zekeriya Sertel'ler, Aziz Nesin'ler, Rifat Ilgazlar ve daha birçokları demokrasi cephesinde yerlerini aldılar...

26 Mart 1944'te Yunanistan'da Nazilere karşı direnişte bir ayrışma baş gösterdi. İngilizlerin desteklediği bir bölüm farklı bir tavır takındı. Yunanistan Komünist Partisi yanlıları ise daha radikal bir direniş yürütmeye başladılar: Ülkede komünist bir rejim kurmayı amaçlayan. Bu ayrışma İngiltere'nin ateşe körükle gitmesi sonucu bir iç savaşa dönüştü. Nazilere karşı mücadelede en iyi, en cesur çocuklarını yitiren Yunanistan'ı yeni trajediler bekliyordu maalesef.

O günlerde Fransa'daki Direniş de daha geniş boyutlarıyla sürüyordu. Abidin'in 1960'ların başında yayınladığı, "les partisans" dizisinin kimileri 1941 tarihini taşıyor. Abidin'in el yazısıyla altlarına eklediği açıklayıcı bir-iki sözçük sayesinde bu desenlerin SSCB ordularının kazandıkları zaferleri izlediğini saptamak olası. Bu desenlerin kimi ise daha sonra çizilmiş: Örneğin Démocratie Nouvelle'de Kasım 1964'te yayınlanan desenleri bunlara birer örnektir.

1941'de çizilenler ile 1964'te yayınlananlar arasındaki çizim ve çizgi farklılığı çok açık: Dikkatli bir göz veya Abidin'in Fikret Mualla kitabı için kullandığı başlığı alaçak olursak "Gören Göz İçin". Ama esas mesele, bakış açısı aynı: Vurulanlar, el bombası atan kadın ve erkek direnişçiler, vurulan ama yıkılmayan ve ayağa kalkanlar yeniden. Türkiye'de Gerilla Desenleri (Galeri Nev Yayınları, Ankara,2005. Metni yazan Rasih Nuri İleri'dir) ismiyle yayınlanmaları bir rastlantı değil kısacası.

Türkiye'de "doludan nem kapmak" her zaman geçerli bir hastalıktır. Nitekim Yunanistan Direniş hareketindeki yeni gelişmeler ve Türkiye'de daha çok özgürlük isteyenlerin arzularını basın yoluyla dile getirmeleri üzerine 28 Mart 1944'te dönemin ilk ama maalesef sonuncu olmayan "komünist tevkifatı" başlatıldı. Gazeteler "Ankara ve Karabük'te komünist hücrelerin ele geçirildiklerini ve gözüaltına alındıkları" haberlerini verdiler. Tutuklamalar elbette İstanbul'a da uzandı. Aralarında birçok tanıdık bulunuyor: Reşat Fuat Baraner ve yakınları, Jak İhmalyan ve akrabaları. Örneğin kardeşi Vartan İhmalyan.

Vartan İhmalyan gözüaltına alındığında gördüklerini anlatıyor (Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 86 vd): "Resmi polis kendi karakoluna gitti, sivil polisler ben de Rumelihisar iskelesinden vapura bindik ve soluğu, doğru Sansaryan Han'ın 6. katında aldık. Sivil polis beni koridorda bekletti, kendisi bir odaya girdi ve biraz sonra beni odaya çağırdı.

Gözlüklü bir adamın karşısına çıktım (Zeki Bey); biraz ötede de Hamdi Bey oturuyordu (Parmaksız Hamdi)."

Vartan İhmalyan'ın anlatımını burada kesiyorum. Ama lütfen dikkat Sansaryan Han, Parmaksız Hamdi. Anımsayalım Abidin'i İstanbul'da gözüaltına alıp sürgüne gönderdikleri zamanlardan gelen isimler. "Parmaksız Hamdi" o günlerde ve sonrasında Türkiye Komünist Partisi (TKP) tutuklamalarını yöneten "Komünist Masası" şeflerinden biridir ve Türkiye siyasi tarihinin olumsuz "kahramanlarından" biri olarak çok iyi tanınıyor. (1944 Tutuklamalarının ayrıntılarını Vartan İhmalyan'ın kitabı yanında şu kaynaklarda izlemek olası: Zihni T. Anadol, Aydınlığa Omuz Verenler, Yön Yayınları, İstanbul, 1991. Ve Aclan Sayılğan'ın Türkiye'de Sol Hareketler isimli kitabı. Aclan Sayılğan, 1944

tutuklamalarından sekiz yıl sonra, 1951 Ekim ayındaki tutuklamaları sonrasında, Eylül 1952'de Ankara'da gözaltına alınan, "çözülen", polisle işbirliği yapan bir insandır. Bu açıdan yazdıklarının ayrı bir önemi var.)

Komünizm karşıtlığı Nisan ayında Nihal Atsız'ın ihbarlarıyla daha geniş boyutlar kazandı ve dönem boyunca giderek arttı.

"ARİF DİNO ÜNİVERSİTESİ"

Adana'ya Abidin'den bir süre sonra gelen Arif Dino, Abidin'in çevresinde var olan gençlerden birkaçıyla tanıştı. Özellikle Kemal Sadık Göğceli ile çok iyi anlaşıyordu. Güzin'in anlatımıyla "Yaşar'ı Arif yetiştirdi. O adam etti."

Peki, daha daha neler oldu? Güzin şöyle yanıtlıyor bu soruyu: "Arif Adana'ya gelince Yaşar Kemal daha çok Arif'le dolaşmaya başladı. Yaşar Kemal bize daha az

uğrar oldu. Böylece evlat yükümüz hafifledi diyebilirim. Arif, çok memnundu. Öylesi bir gencin sürekli, neredeyse sürekli, bir şekilde yanında bulunmasından. Kendini düzenli bir biçimde dinleyen, zeki ve konuşkan bir delikanlı. Arif sayesinde Yaşar Kemal sadece kendisine ait sürekli bir profesöre sahip olmuş gibiydi. Kendisine o zamana, o ana kadar tanıma, öğrenme fırsatı bulamadığı bin bir konuda bin bir şey anlatan bir profesör."

Yaşar Kemal de zaten ne diyor, bakın: "Arif Dino çok ince bir insandı. Dünyanın en kültürlü insanlarından biriydi." Arif Dino'yu tanımmasının hayatının en önemli şansı olduğunu belirten Yaşar Kemal, Arif Dino'nun sürekli çizdiğini de ekliyor: "Kahve telvesinden bile resim yapardı. Herkese resim yapmayı öğretirdi. Bana bile öğretmeye çalıştı ama ben yazmaktan resim yapmayı öğrenemedim."

Bu açıdan Yaşar Kemal'i mazur görebiliriz. Arif Dino'nun, sanat hayatında ve kısaca yaşamında en çok etkilendiği kişi olduğunu vurgulayan Yaşar Kemal şöyle anımsıyor: "Üniversite diyorsanız, benim üniversitem Arif Dino üniversitesiydi. Yazarlığı O'ndan öğrendim. Bir insan yetiştiren, o insana bütün bilgisini aktaran/veren insanlar vardır, O da bana karşı aynen bunları yaptı." (Yaşar Kemal bunları "İmbikten Çekilmiş Adam: Arif Dino" sergisinin açılışında anlatıyor: Özgür Politika, 9 Nisan 2005).

"HAZİN YÜZLÜ ŞÖVALYE"

Evet Arif Dino, Yaşar Kemal'e daha doğrusu o zamanki ismiyle Kemal Sağdık Göğceli'ye pek çok şey öğretti: Rimbaud'ları, Balzac'ları, Cervantes'leri ve daha pek çok yazarı, yapıtlarıyla. Cervantes deyince aklıma geldi. Yaşar Kemal'e Don Kişot'u tanıtan bizzat Arif'tir.

Önce Abidin'in, Arif Dino'nun Yüz isimli kitabına yazdığı başlıksız "giriş"ten bir alıntı yapmak istiyorum: "Daumier'nin, Picasso'nun, Nâzım'ın bunca sevdiği Don Kişot, Arif'i de yakından ilgilendiriyordu. Cervantes'in kitabını ömrü boyunca başucundan ayırmamıştı. Delikanlı Yaşar Kemal'e yüz kere okutmuştu bu kitabı Adana'da. İnce Memed daha ortada yoktu. Yaşar şiir yazıyordu,

düzyazıya geçmemişti daha. Arif'in Hazin Yüzlü Şövalye'si yabana atılır bir yorum getirmiyor bence." (Arif Dino, Yüz, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2003. Sayfa numarası veremiyorum, çünkü pek orijinal bir şey yapan yayınevi kitap sayfalarını numaralamamış.)

Yaşar Kemal'in Arif Dino ve Don Kişot anısı ve Don Kişot kitabının sayısı bir anlatısından öbürüne değişir. Arif O'na kitapları bir anlatısında hapishaneye girerken verir, bir diğerinde köye giderken. Sayıları bazen üçtür bazen beş. Bu yazarın fiyakasıdır. Ses çıkaramam. Ses çıkarılamaz. Susss.

Buraya Yaşar Kemal'in bu konudaki anlatılarından birini alıyorum:

"Bir gün köye giderken Arif Bey bana bir çuval dolusu kitap hediye etti. Çuvalı açtım ki içinde bir sürü kitap arasında beş tane Don Kişot var. Herhalde yanlışlık oldu dedim. Aynı kitaptan beş adet... (Hemen gittim Arif Dino'yu buldum.) 'Yok' dedi Arif Bey, 'Bütün ömrün boyunca okuyacağın için eskir. O zaman başka bir nüshasını okursun.' Doğru söylemiş. Hapiste 34 ay kaldığımda gece gündüz hep Don Kişot'u okudum. Bir de Kamelyalı Kadın... Arif Dino hep 'Roman sürüklemeli' derdi. Romanın nefes kesiciliğini Kamelyalı Kadın'dan öğrendim."

Arif Dino Cervantes'in Don Kişot'unun defalarca okunmasını tavsiye etmekle yetinmez. Oturur Don Kişot'u çizer de: 17 üzerine 24 santimetre. Resim kâğıdı üzerine kurşunkalem ve suluboya. Tarihi yok. Ama o günler olabilir. Çok Yasasın Ölüler'de sayfa 135'te.

Yaşar Kemal'in Arif Dino ile arkadaşlığını Taha Toros'tan dinleyelim: "Yaşar Kemal Kadirli'den gelmiş, filizlenmeye hazır bir tohum gibi, Dino'ların masasına düşmüştü. Bizler serinlemek için, öğleden sonraları ya Halkevi bahçesine, ya karşısındaki kahveye

giderdik. Arif Dino'nun gerek sanatçı, gerekse filozofu andıran sohbetlerinde de zaman zaman bulunurduk. (...) Sadık Göğceli masaya sokulur, Arif Dino'nun sohbetlerini hayranlıkla dinlerdi. Eğer bir tahta iskemle bulamazsa bu tatlı sohbetleri dinlemek için yere çömelerek, bilgiye susamışlığını gidermek isterdi. Kemal Sadık Göğceli, pırıl pırıl bir kır çocuğu olarak dikkati çekmişti. Arif, bununla yakından ilgi-lendi. Sadık Göğceli, o günlerde derin bir folklor tutkusu içerisinde ağıtlar toplar, eski derebeyler döneminde yakılan türküleri derlerdi. Özetle, okumaya düşkün öğrenmeye susamış bir delikanlıydı.

Dünya çapında bir kaleme sahip olduktan sonra, zaman zaman İstanbul'da rastlaştığımızda, o yılların anılarından bazı yansımalar yapar. O'nun Halkevi'nde ve Ramazan Kütüphanesi'nde ilk kez görev almasına ve eline ilk paranın geçmesine yardımcı olanlar arasında bulunduğumu hatırlatarak sıcak duygularını belirtir. Oysa Sadık Göğceli'nin folklor çalışmalarında ve ilerisi için kültürlenmesinde kendi gayreti yanında, Dino'ların büyük rolü olmuştur. Diyebilirim ki Arif ile Abidin'in Adana'ya sürgün edilmesi, Yaşar Kemal'in uyandırılmasına, teşvik görmesine ve keşfedilmesine ortam yaratmıştır."

Arif, Abidin ve Güzin çevresinde bir araya gelen gençler arasında Göğceli yanında, Taha Toros ile bir süre sonra Adana'da lise öğretmenliği yapacak olan Adnan Turani gibi isimleri de anmak gerek.

Taha Toros 1940'larda Adana'da bulunmasını şöyle açıklıyor: "O yılların bir bölümünü görevim dolayısıyla, memleketim olan Adana'da geçirdim (...)" Daha sonra Ticaret Bakanlığı'nda Başmüfettiş olan Taha Toros o günlerdeki 'görevinin' niteliğini belirtmiyor ama büyük olasılıkla Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir

kurumda devlet memuru olarak çalışıyordu. Kitapları ve Türksözü'nde yayınladığı makaleleriyle tanınıyordu...

1925'te İstanbul'da doğmuş olan Adnan Turani, o günlerde Adana'da lisede resim öğretmenidir ve ressamlık da yapıyor. 1993'te Türkiye Sanat Eleştirmenleri Derneği Başkanı'dır. Abidin'in vefatı sonrasında kaleme aldığı kısa yazıda şunları okumak olası: "Adana'da lisede hocalık yaptım. 1949-1950 ders yılıydı. Orada Abidin Bey'in ağabeyi Arif Bey'le tanıştım. Abidin Bey'i daha önceden biliyordum. Kemik gibi bir irade, sağlam bir irade." (Cumhuriyet Hafta, 18 Aralık 1993. Cumhuriyet gazetesinin o hafta içinde çıkan yazılarından derlemeyi içeren ve Avrupa'da okuyucularına sunulan bir yayınıydı Cumhuriyet Hafta.) Adnan Turani'nin kısa yazısının başlığı "Okuyan Ressam"dı.

Taha Toros o günlerin Adana'sını anlatırken şunları belirtiyor: "Dino'lar, Adana'daki sürgün hayatlarını, iyi dostluklar edinerek, sabır ve sessizlik içerisinde sürdürdüler. Zaman zaman Halkevi bahçesinde veya onun karşısındaki yazlık kahvede kırık dökük iskemlelerde dost sohbetleriyle çilelerini doldurdular. Arif Dino, bu sohbetlerin başaktörüydü.

Abidin Dino ise eski Adana'nın konaklarını, çeşmelerini çizer, Türksözü gazetesine uğrar, oradaki çalışmalara katkıda bulunurdu. Arif Dino, hiç çalışmaz, kır kahvesi niteliğinde herkesin serinlemek için gittiği kahvede, kalın sopasını masanın üstüne koyarak, ya ayran ya kahve içerek, uzaklara dalarak, otururdu. Şayet, çekinmeden onun yanına gelebilenler olursa sohbetlerini sürdürürdü."

OKUR-YAZAR-OKUR

Göğceli, ortaokulu terkettikten sonra bin bir işte çalışır. Maksat birkaç kuruş para kazanmak: Yeni bir pabuç, yeni bir pantolon, bir gömlek satın alabilmek için. Böylece "Hayat, Sanat ve Halk Üniversitesi"nden mezun olur. Yeni "Okulu"nda, "Adana Akademisi"nde, "öğretmenleri" arasında Arif, Abidin, Güzin bulunuyor. Ve onlar Göğceli'nin düzenli para kazanabileceği bir işi olursa delikanlının yaratıcılığının ürünlerini daha kolay vereceğini biliyorlar. Böyle olur bu işler çünkü. Arif Dino'nun yardımıyla Kemal, Adana Ramazaoglu Kütüphanesi'nde işe başlıyor: "Hademe kadrosu" ile. Olsun. Önemli olan çalışmak ve okumak.

Edebiyatımızdan On İnsan Bin Yaşam dizisinden Zeynep Oral'ın kaleme aldığı "Yaşar Kemal" bölümünden okuyalım: "Arif Dino, Halkevi Başkanı Kemal Satır'a 'Bu çocuğu Kütüphane'ye memur olarak al' demişti. Memurluk kadrosu yoktu ama hademelik kadrosu boştu... Çocuk 'atladı' bu işin üzerine." Kemal Satır 1943-1946 döneminde CHP Seyhan milletvekilidir. Göğceli'nin "kadrolu" olması O'nun çok okumasının belirleyici-sidir. Zaten O da bu işe okumak, daha çok okumak olanağı bulabileceği için girdi. Yaşar Kemal o günleri şöyle anlatıyor: "Ben orada hademelik yapıyordum. Orada yatıp kalkıyordum. Kütüphanede bir müdür var, bir de ben. Müdür pek uğramaz. Ben kütüphaneyi sabah dokuzda açıyorum, beşte kapatıyorum... Yirmi bin cilt benim gibi deliye kalmıştı!" Kemal, Kütüphane'de hademelik yaptığı üç yıl boyunca hep okudu: Çehov, Dostoyevski, Stendhal, Cervantes...

Arada gelen-giden de oluyordu : Yaşar Kemal anlatıyor : "Kütüphaneye pek kimse gelmezdi. En çok Dino'lar gelirdi. Orhan Kemal'i de orada tanıdım. 1943'teydi. Bir gün kütüphaneye geldi Goriot Baba'yı istedi. Bizde dışarıya kitap vermek yok(tu).

Müdürden izin aldım ve kitabı O'na verdim. 15 gün sonra geri getirdi... Sait Faik'i de ilk orada okudum. O zamandan beri benim yazarımdır. Sonradan kendisini de tanıdım... Sait Faik'ten çok şey öğrendim." Sait Faik'in, tanıştıktan sonra Yaşar Kemal'e imzaladığı kitaplardan birinde "Türklerin en Kürdüne, Kürtlerin en Türküne" yazılıdır. Bir diğerinde ise şu: "Sürülmemiş bir tarla gibi, ellenmemiş kız gibi, bakir hikâyecimiz dostum Yaşar Kemal'e. Sait Faik. 19.02.1953."

1940'ların başında Yaşar Kemal'in ilerde mutlaka "bir şeyler olacağı" artık ayan beyandır.

Arif'in Yaşar Kemal'in yetişmesinde etkisini kimse yadsımıyor. Dino kervanının o günlerin Adana gençlerinden "tiryakileri" olanlarla oluşturduğu Güzin Dino'nun adını "Adana Akademisi" koyduğu, "Adana Okulu" diyebileceğimiz "Hayat, Sanat ve Halk Üniversitesi"nde şiir, düzyazı (aman bilhassa ille şiir yazmak isteyen bu gençlere), resim, karikatür, felsefe, tarih ve benzeri bin bir konu neredeyse her gün programdaydı, pardon gündemdeydi. Üstelik her gece Türksözü gazetesinde radyodan dinlenen dünya haberleri ve yorumları sayesinde birinci ağızdan savaştaki son durumlar da izleniyordu gün be gün. "İlgililer tedirgindi..." Güzin aynen böyle yazıyor. Aman canım ne yapalım yani. Hem bunun ne önemi var? Önemli olan Kemal Sadık Göğceli'nin birinci kitabının, Ağıtlar'ın yayınlanması. Evet ilk kitabı yayınlandı, Güzin'in bana değişik tarihlerde belirttiği gibi, "Abidin'in ısrarıyla". Abidin'in ısrarı, teşviki ve neredeyse zorlamasıyla. Karacaoğlan ile Mayakovski mısralarının "akraba"lığını bir makalesinde ilan eden Abidin için bu çok doğaldı: "Cehennem yerinde hiç ateş yoktur / Herkes ateşini bile götürür" diyen Karacaoğlan'ın torunları değil midir bu ağıtları yakan kadınlar, erkekler. Evet erkekler de ağıt yakar(dı). Uzun sözün kısası "Sanat bir yaşama sanatı olmalıdır" inanışındaki Abidin için, Göğceli'nin yapıtları elbette

yayınlanmalıydı. Abidin de hem sanatını icra eder hem Güzin'ini sever. Yaşamı bir sanat biçimine sokmak için. Hem de "bir deri bir kemik" filinta delikanlıyla ilgilenir. Çünkü delikanlı şiir bile yazıyor. Ve bu şiir meselesi biraz dertlidir.

ŞİİR BİR MERAKTIR BİZDE, BİR TUTKU

Meraktır bu bizde. İlle her şeye şiir yazarak girişmek. İlle şiir. Öyle anlaşılır sanat bizde. Şiir çünkü bütün sanatların en gözdesidir. Sadece söylemeye dayalı bile olabilir. Yazılmasa da olur. Arif Dino bu konuda şampiyondur. Ama yanında Abidin veya Göğceli veya Tacî varsa sorun yok. Biri veya diğeri mutlaka not eder. Göğceli kendi şiirlerini de yazıyor ve yayınlıyor.

Abidin O'nun şiirinden sanki pek memnun değildir ve düzyazıya geçmesini teşvik etmek niyetindedir. Bunu o güzelim Yaşar Kemal yazısında şöyle anlatıyor Abidin: "Bu sefer de işi azıttı, kendi düzdüğü şiirleri getirmeye başlamıştı, tazı gibi koşup Kadirli'den. Osmaniye'den, Seyhan'dan, Ceyhan'dan kopup gelerek... Yeni çeşit bir âşıktı, sazsız. Çağdaş şairlerden haberi yoktu sanılmasın, Çukurova'ya gelmemizden önce İstanbul'da çıkar-dığımız tüm dergileri, dergicikleri bulmuş okumuştı. Herkesi tanıyordu. Düzyazıya da merakı vardı ama kendini daha denememişti bu yolda. İlk şiirlerinde, anımsadığım kadarı ile doğa ağır basıyordu. Bunun böyle olması, Çukurova'yı, Toros'u bilenleri şaşırtmaz. Burada doğanın ezici bir baskısı vardır insanoğlunun üstünde. Karacaoğlan'ın bunca doğaya banmış dizeleri nerden fişkırıyorlardı?

Öyle bir doğa ki, efsanelere göre ölüme bile çare bulunurdu; Lokman Hekim bu bölge otlarından faydalanıp hastaları iyi etmişti,

Lokman Hekim'den önce Dioskorides buralarda aynı işi yapmış, ölüme oyunlar oynamıştı.

Hem de, bitkiler nasıl gür fışkırıyorsa Toros eteklerinde, Çukur'da sözcükler de öyledir, öyle fışkırır silme güzel. Biliyorum, doğa bir yana, tarihsel nedenleri var bu birikimin, insan selleri kelime tortularını bırakmış ve bunlar Toros imbiklerinden süzüle süzüle en arı Türkçeyi meydana getirmiş. Bir za-manlar şakamsı öğütlediğim 'Çardak köyü Türkçesi'nin nedeni bu. Benimsenmesinin nedeni bu. Örneğin dil sevdalısı her Fransızın daima söylediği 'en güzel Fransızca, Loire ırmağı çevresindedir' sözü hiç de yadırganmaz Parislilerce... İstanbul'da Süleymaniye Mahallesi'nde ya da Beykoz'da (Orhan Veli'nin köyünde) Türkçe az mı güzel? Değil, ama Türkmenlerden gelme sözcük ve tümce kuruluşu da yabana atılamaz. Hem İstanbul Türkçesi dediğimiz dil, 1453'ten sonra Fatih'in tüm Anadolu bölgelerinden getirdiği toplulukların lehçeler kaynaşmasından, bileşiminden meydana gelmedi mi?

Diyeceğim şu ki, yaman süzgeçlerden geçerek oluşmuş bir dilden faydalanıyordu Göğceli. İyi bir taban...

Aylar geçiyordu. Bata çıka, düşe kalka sözcük avına devam ediyordu kan ter içinde delikanlı. Arada bir, az 'harçlık' edinmek için şurda burda, piriç tarlalarında ya da biçerdöverde, daha olmazsa mahkeme kapılarında 'yazıcılık' ediyor, beş on kuruş kazanıyor, son hızla tükettiği ayakkabılarını yeniliyordu. Böylece Adana'ya gelebiliyordu bir süre. Köylü istidaları yaz-mak belki 'şiişel' değildi, fakat dinlediklerini yazıya dökmek, kupkuru ve edebiyatsız yazmak öğreticiydi; ayak basıyordu kuru gerçeğe, olaylara, kurallara, direnç ve baskılara. Gün geçtikçe akı yatıyordu düzyazıya. Gerçeğin şiirine giriyor, erişiyordu.

Şiirden düzyazıya geçişte, belki bir ölçüde başka etkenler de vardı. Hemite'nin arka dağlarında rastlanan kimi iri heykellere benziyordu Arif Dino ve bu bilge adam, Göğceli'ye Don Kişot romanını örnek almasını öğütlüyordu, roman yazmasını istiyordu. Roman türünün ana-babasıydı Arif'e göre Cervantes'in Don Kişot'u. Arif'in yorumları Lukacs'ın yorumlarından pek farklı değildi. Göğceli'ye 'Kederli Suratlı Şövalye'nin çağ değişimi niteliğini anlatıyor, bölüm bölüm yorumluyordu. İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki asistanlığını yüzüstü bırakıp Adana'ya gelen Güzin Dino (yeni evlenmiştik) Göğceli'ye Stendhal, Balzac, Flaubert'i bağıra çağıra okutuyor ya da anlatıyordu zorla. Sevmediğinden değil o yazarları, fakat Çukurovalı delikanlı o kadar doluydu ki, Fransa'nın 19. yüzyıl insan ilişkileri onu sabırsızlandırıyordu biraz. Ama örneğin Balzac babanın sosyal bir durumu kısıklarak yansıtmaması, onu etkilemiyor değildi, ya da Stendhal'ın kadınları...

Bana da sorular soruyordu hiç durmadan, ben de aklımın erdiği kadar Gogol'dan, Babel'den, Gertrude Stein'dan, Tzara'dan söz ediyordum rasgele. Bir de Sabahattin Ali vardı ortada... Çarçabuk fark etmiştim ki, Kemal Sadık'ın beğeni ve seçenek gücü sözcüklerin ötesine varıyordu."

"KENDİ COĞRAFYASINA"

Güzin de az uğraşmadı bu "deli" ile. Bu "çocuk" Adana'da ortaokula gitmiş ama son sınıfta bir tek coğrafya dersinden "çakınca" küsmüştü. Ne demek yani kendi coğrafyasını santimetre santimetre tanıyan bir adama coğrafya dersinden "zayıf" vermek. Ayıptır. Zulümdür. Göğceli böyledir işte. Küser. Sıkı küser ama.

Güzin kaç defa anlattı: "Yalvardım Göğceli'ye, 'Git şu coğrafya dersinin imtihanından geç kardeşim' geçmedi."

Güzin, Gel Zaman Git Zaman'da bu faslı şöyle anlatıyor: "Adana'da dolanı-yor, ortaokulu bitirmeye çalışıyor. (...) Bir tek coğrafya sınavı kalmıştı ortaokulu bitirmek için, girmede o sınava. O'nun coğrafyası başkaydı: Torosları doruktan eteğe, Çukurova'yı oavadan yaylaya, dere dere, ırmak ırmak, çiçek çiçek, ağaç ağaç, böcek böcek ezbere biliyordu hepsini. Hele pamuğu, elleri kadar iyi biliyordu. Çukurova'yı, kuraklığı ve seli, rüzgârların yönü, hayvanların besini, insanların açlığı, sömürüsü, her çeşitten camuzunu, domuzunu, göçlerini... her şeyi biliyordu. Gerçek coğrafyaydı tutkusu. Göğceli ortaokul coğrafyasını bilemedi, ama kendi coğrafyasını yaşayınca, hele yazınca Yaşar Kemal oldu..."

Peki o günlerin Göğceli'si nasıl giyinir, nasıl kuşanırdı? Güzin anlattı, O'nun yalancısıyım: "Göğceli pasaklı, giyinmesini bilmeyen, kuşanmasını bilmeyen bir gençti. Müthiş zeki, her şeyi öğrenmeye hazır. Meraklı." Eh o kadar işin arasında giyime kuşama nasıl zaman ayırırsın? Para-pulu nereden bulsun? O kadar yürüyen adama ayakkabı, pantolon, gömlek, ceket mi dayanır ?

Şimdi sıra Göğceli'de, gelin bir de Göğceli'nin o günlerin Abidin'ini anlattığı şu birkaç satırı birlikte okuyalım: "Abidin Dino'nun sanat macerasını kırk yıldan daha çok izledim. O, her gün kendini ve resmini yeniden yaratıyordu. Her gün yeniden doğuyor, zenginleşiyor, her gün resmini zenginleştiriyordu. Bütün soylu, büyük ressamlar gibi durmadan değişiyordu. Antenlerini bütün yeryüzüne germişti. Orta Anadolu, Adana sürgünü en kuytu köylerde, kasabalarda yaşarken bile antenlerini bütün dünyaya tutmuş, kırk günlük yolda yaprak kırırdasa ondan haberi oluyordu. Ayağı ne kadar Anadolu toprağındaysa, kulakları da yeryüzündeydi. Benim gibi genç bir insan için bu bir tansık insandı.

Arif Dino'yla Sarhoş Gemi'yi kahve köşelerinde Türkçeye çevirir, Eski Yunan'ı okur; Don Kişot'u tartışırken Abidin Dino'yla da Joyce'u, Kafka'yı, Faulkner'ı konuşuyorduk. Halk şiirlerini, Yunus'u, Karacaoğlu'nı, büyük başkaldırı şairleri Dadaloğlu'nu, Pir Sultan'ı ezber ediyorduk. Marks'ı, Engels'i de, büyük sosyalist ustaları da ihmal etmiyorduk.

Abidin Dino her yönüyle büyük bir doğa ve insan birikimiydi. Hep şaşıırıyordum, o birlikte yaşadığımız Çukurova'nın (Kilikya) sonsuz renkleri Abidin Dino'nun resimlerine niçin yansımamıştı?

Sonra birden Paris'te, yıllar sonra, Dino'nun çiçeklerini gördüm. İşte 1940'ların Çukurova'sının renkleri bu çiçeklerdeydi. Şaşıırmadım. Çukurova bu renklerdeydi ve Dino bu çiçeklerin birçoğunda Çukurova'sını yeniden yaratmıştı. Sonra ortaya turuncusuyla, moruyla, yeniden yaratılmıştı."

ABİDİN "ÇİÇEKLEMESİ"

O zor günlerde bile Abidin onca işin arasında resme zaman ayırabiliyor, çiziyor: Adana emekçilerini. Eski Adana'nın konaklarını ve çeşmelerini. Taşköprü'nün hemen yanındaki "İşçi Pazarı"ndakileri. Adanalı bürokratları karikatürler. Ve

"çiçekler" yaratır: Doğada bile olmayan.

Abidin Dino'nun Çiçekleme isimli sergi kataloğuna (Galeri Nev, 1990) "Anadolu Çiçekleri ve Dino'nun Çiçeklemesi" başlığıyla tanıtım yazısını kaleme alan Yaşar Kemal bakın o yılları nasıl yaşıyor:

"Yıllar önceydi, uzun boylu Dino çiçekleri çıktı karşıma... Bu çiçekler bu dünyadan değildi... Ayrı, uzak, eski, belki de terütaze, bu daha doğru olacak, bir dünyadandı. Bir büyü dünyasındandı diyeceğim geliyor ya, büyü ne demek, gerçek olmayan mı, gerçeğin üstünde, dışında, ötesinde bir dünyadan mı, gerçeğin arkasında, gerçeğin bir başka yüzü mü? Belki de herkesin yaşadığı düş dünyasının çiçekleriydi bunlar. Uzun boyunlu maviler, uzun boylu kırmızılar, som yeşiller, som sarılar, som yanık sarılar, som aklar, sonsuz uzaklıkta maviler, uçup gitmişler, elle tutulamayıp gözle ulaşılmayanlar... Başdöndürücü, insanı alıp götürücü... Esrikleştirici... Bir büyü, bir düş dünyası... Merihli çiçekler, ayda bitmiş, oradan alınıp getirilmiş çiçekler... Kimbilir ayçiçeği nasıl olur. Abidin Dino karşılığını veriyor, işte böyle olur diyor. Bu bir ayçiçeğidir, renginin adını siz koyun. Ya, Abidin Dino'nun çiçeklerindeki çok rengin adını koyamıyoruz. Koyanın alnını karışlarım. Sarısına sarı, yeşiline yeşil diyebilene aşkolsun. Mavisine de mavi..."

Abidin "eski Adana'nın konaklarını, çeşmelerini çizdi". Taha Toros böyle yazıyor. Adana içindeki "Arap Uşakları"nı da çizdi: Fellâhları yani. Yani Felâhat çocuklarını. Eken, biçenleri yani.

Abidin'in bir karikatürü/harikatürü vardır, "İdare Meclisi Azası: İbrahim Burduroğlu" yazılı ve adı geçenin imzasının bir boydan öbürüne geçtiği harikatür. Kimdir bu adam? Selçuk Demirel'in yayınladığı Özel Koleksiyon'da (s. 66'da) gördüğüm karikatürün

"kahramanı" terleyen, şişko bir tiptir. Alttaki notta yapılış tarihi olarak "1946-1947" yazıyor.

Yaşar Kemal, Alain Bosquet ile Konuşmalar'ında, Adana'ya ilk geldiği günlere ilişkin anılarını aktarırken, bu konuda birkaç şey söylüyor: "Beni fabrikaya almasını Aslan Beye öneren kişi, Adana'nın fabrikatörlerinden, anası bizim kasabadan (Kadirli? MŞG) olan İbrahim Burdуроğlu'ydu. O da bana evinde kalarak okuyabileceğimi önermiş, O'nun da bu önerisini kabul etmemiştim. İbrahim Burdуроğlu babamın dostalarındandı. Çok da cömert bir adamdı."

Başka bir kaynakta "Adana Ticaret Odası üyesi İbrahim Burdurluoğlu" ismine rastladım. Soyadda küçük bir değişiklik var. Ama büyük olasılıkla bu iki isim aynı insana tekabül ediyor. Güzin'e değişik tarihlerde sordum, "Bu isim bana hiç bir şey demiyor" yanıtını aldım. Eh bu kadarı da bize yeter.

Bütün bunları şunun için yazdım: Abidin sadece emekçileri, yapıları çizmedi, kimi patronları da çizdi. Onları eleştirmek için: Karikatüre dikkatlice bakın. İbrahim Burdуроğlu'nun elinde bir şey var. Bir mendil mi? Göbeği çok acaiiip bir göbek. Terden sıırılsıklam. Ve yanlamasına imzası bile var. Nedir elindeki? Mendil mi? Ter midir akan? Gözyaşı mı?

ÇUKUROVA KÖYLÜLERİ

Adana'da çarşıda, Çukurova'nın değişik köşelerinde, Çardak gibi köylerinde Abidin Yaşar Kemal ile dolaşıyor. Çardak köyünde bir gece kalıyorlar. Ve ertesi gün trenle Adana'ya dönüyorlar. Bütün bunları Yaşar Kemal değişik yazı, anlatı ve konuşmalarında dile

getirdi. Burada, O'nun Abidin'i anmak için 1 Aralık 1996'da düzenlenen "Bir Usta, Bir Dünya: Abidin Dino" başlıklı sergi vesilesiyle yayınlanan aynı isimli kitaptaki "Mutluluğun resmini yapan adam: Abidin Dino" makalesinden bir bölümü aktarmak istiyorum:

"Bir Mayıs ortasıydı. 'Haydi' dedi 'seninle tarlalara açılalım.' Tarlaların içinde silme gelincikler açmıştı. (...) Çardak köyüne gittik. Köyün evleri portakal ağaçlarından gözükmüyordu. Köyün yöresi de silme portakaldı. Üstte ala karlı Antitoroslar. Dumanlı. Aşağıdaki silme turuncu. Yer gök turuncuya kesmişti. Dino beni unutmuş, portakal bahçelerinin arasına dalmış, başını almış gidiyordu. O gün karanlık kavuşuncaya kadar, kendinden geçmiş gözleri turuncuya doymamış, yürüdü durdu. Yemek yemeyi, su içmeyi unutmuş gitmişti. Dino, bir tapınmadaydı. Ben böylesine bir tapınma karşısında sesimi çıkaramıyordum. O gece Çardak'ta kaldık. Köylüler başımıza birikti. Köylülerle de başka bir macera başladı. Bir âşık geldi köy odasına, türküler söyledi. Köylülerle koyu, gene kendinden geçmiş bir sohbete daldı. Ben yorulmuştum, gece yarısından sonra gittim uyudum. Tan yerleri atarken uyandım, bir baktım ki, köylülerin hiçbirisi evine gitmemiş, Âşık da sazına asılmış çalıp söylüyor.

Köyden bir türlü ayrılmak istemiyordu. Zar zor O'nu dönmeye kandırdım. Trende öylesine bir coşkuyla, ben uyuduğum sıralardaki konuşmaları, türkülerini öylesine anlatmaya başladı ki, beni büyüdüğüm yerlerin dünyasından aldı başka başka, görkemli düş dünyalarına götürdü.

Birkaç yıl Çukurova doğasının taşıyla toprağıyla haşır neşir olduk. Çukurova doğası artık avucumuzun içiydi.

Ardından Kale Kapısı maceraları başladı. Taşköprü'nün önündeki küçük alan, Taşköprü'nün üstü, kale duvarlarının dibi, Orta

Anadolu'dan, Güneydoğu Anadolu'dan, Doğu'dan gelmiş ırgatlarla doluydu. Doluydu dediğim öyle abartma falan değil. Yüzlerce, binlerce insanla her gün Kale Kapısı dolup taşıyordu. Kazma zamanı erkekler, kadınlar, pamuk toplama zamanı çoluk çocuk bütün aileler Kale Kapısı'ndaydı. İnanılmaz derecede değişik yüzler görüyorduk. Bu insanları tarla sahipleri, çiftlik sahipleri, onların elçileri buradan alıp tarlalara götürüyorlardı. Bu Anadolu'nun dört bir yanından gelen işçiler ya çapaya gideceklerdi, sonbaharsa pamuk toplamaya gideceklerdi. Orada çok yüzler gördük. Çok gözler gördük. Uzun, acı, sarı, esmer, kızıl saçlı, buruşuk, örümcek ağı gibi kırışık içinde kalmış, hüznü, hep gülen, hep ağlamaklı, sevinç içinde, üstleri başları dökülen, sakallı, sakalsız. Çok güzel gözlü kızlar. Kapkara saçlılar... kızıl, sarı, güneşe gelince yeşillenen mor belikler...

Sonra da Yeni İstasyon'un önündeki büyük alana, alanda büyük okalıptüsler vardı, bütün Anadolu'nun ırgatları işte burada birikişiyorlardı, dadandık. Bir gün Dino'dan üç binden fazla yeşil sözünü duymuştum. Belki biz burada yüzbinlerce, milyonlarca yüz görüyorduk. Ve Abidin Dino bir gün bu insanları çizmeye başladı. Öylesine bir hızla, yercesine, yutarcasına insan yüzlerini çiziyordu ki Dino, arkasından atlı yetişemez derler ya öyle bir hızla. İnsan yüzleri, insan biçimleri, yerde, ayakta, çömelmiş, bağdaş kurmuş yemek yerken, halay çekerken, ak başörtülü kadınlar, ağlayanlar, gülenler, endişeliler, kuşkulular...

Dino bir insan mahşerinin içine dalmış veryansın ediyordu. Kolları sıvamış sabahlardan akşamlara kadar çiziyordu. Akşam olunca da yapıtları topluyor, eve yollanıyorduk. Dino bu sefer yaptığı resimleri ayıklamaya başlıyor, birçoğunu yırtıyor, çok azını da değiştiriyordu. Beğendiklerini de ayrı bir yere koyuyordu. Yırtılan desenlere o kadar acıyordum ki, herhalde bu yüzümden belli oluyordu, bir sabah gel, dedi birlikte ayıklayalım. Bir desen

üstünde belki saatlerce tartışıyorduk. O olmaz diyordu, ben olur diyordum. O kötü diyordu, ben güzel diyordum. Sanıyorum O'nun elinden birçok güzel desen kurtardım. Şimdi bende o desenlerden bir tane var. Kimi seferler ben de O'na uyuyordum, işte o zaman bir desen yırtma başlıyordu. Benim de içim gidiyordu. Sonunda bana dedi ki, artık sen seç. Ben de hepsini seçmeye başladım. Hepsini o kadar güzeldi ki... 'Yani sen, resimlerin hepsi güzel mi demek istiyorsun?' dedi. Ben utanıp sıkılarak, 'Öyle demek istiyorum, peder bey' dedim. Bir tuhaf baktı bana, "Bir insanın yaptığı her şey güzel mi olur, diyorsun?"

'Hayır, öyle demek istemiyorum. Ama bunlarda çok az iyi olmayan resim var.'

Kimi insanlara sonuna kadar güvenirdi. Bunları da ne pahasına olursa olsun sever, korurdu.

Bu sıralar renkli resimler de yapıyordu. Daha da çok yağlıboya... Bu resimlerde, o gözlerini faltaşı gibi açmış, kendinden geçerek, bir doğa tapınmasında dolaşan adamın Çukurova'sından ne bir renkler, başka biçimlerdi. Çukurova doğası, insanı sanki bütün haşmetiyle Dino'nun üstünden, belki de bir fırtına gibi gelip geçmiş O'nda en küçük bir iz bırakmamıştı. Bunu anlayamıyordum. Bu binlerce rengin kaynaşmasında, bu binlerce mavinin, morun uçuştığı, perde perde, arka arkaya sıralanmış Toros dağlarında bir ressamı etkileyecek hiç mi bir şey yokmuş! Abidin Dino'nun bu tutumu beni üzüyor, ben küseğen bir adamım, küserim de kimseye belli etmem, ama yavaş yavaş o insandan uzaklaşıyorum, bu huyumu en iyi Abidin Dino bilirdi, Dino'ya küsüyordum. Sanki Çukurova babamın malıydı. Sanki bu ülkeyi babam yaratmıştı. Yüzbinlerce mavinin uçuştığı Toroslar da sanki bana dedemden kalmıştı.

Bir iki yıl sonra işi çakozlar gibi oldum. Küskünlüğüm geçti. Abidin Dino'nun bu resimlerinde Karagözler, Hacivatlar, kesilmiş karpuzlar vardı. Tahta yapılar, Ankara evleri, bomba atan adamlar, ince çizgilerle nonfigüratife benzeyen renkli biçimler.”

Alışılmış şeylerdir bunlar : Abidin'in emekçileri öyle sadece oturup kalmazlar. Sadece ağlamazlar. Bazen bağırırlar: Seslerini buradan duymak olası. Biri bağırırken diğeri eğilir yerden taş toplar. Taş toplar evet, hem de ne hınçla. Abidin böylesine kızgın, öfkeli, kararlı köylüler de çizdi o günlerde. Daha sonra bu çizgilerin pek çoğu Louis Bazin tarafından edinildi. Şimdi O'nun koleksiyonundadırlar: Çukurova'dan köylü ve insan manzaraları her biri.

ÇUKUROVA EMEKÇİLERİ

Çukurova "sarı sıcağı", "Âşık Kemal"i, köylüleri, emekçileri, sokaklardaki hareketi, çoluk çocuğu, bin bir türlü hastalıkları, hem de bulaşıcı türünden, hem de küt diye alıp götüren cinsinden hastalıkları, dört saatte öldüren "tropikana" yedi saat titreteniyle, trahoma, dizanteri, dizinteri değil, daha neler neler, kadınları, yoksul emekçilerin öldürücü hastalıklarla mücadelesi, yirmidört saatte alıp götüren sıtması ile işte karşımızda.

Nâzım Hikmet Bursa'da köylüleri şiirleştiren, Abidin Adana'da tarım emekçilerini, işçileri, mevsimlikleri, köylüleri çizer durur, durur çizer. Adana'da ve çevresinde, işçi pazarlarında, fabrikalarda, tarlalarda, Abidin köylüleri yakından görmek, emekçileri günlük yaşam ve çalışma koşulları içinde tanımak olanağı buldu: Çorum, Mecitözü, daha öncelerinden Balıkesir ve başka mekânlarda saptadıklarını, gördüklerini, çizdiklerini

saymazsak bu ne büyük bir deneyim, bu ne heyecanlı bir uğraştır böyle Abidin?

Abidin her gördüğünü gördü, evet çünkü her bakmak görmek değildir. Abidin buralarda emekçileri, işçileri görmek, izlemek, uzun uzun seyretmek, seyir eylemek olanağı buldu. Seyretmek de bir sanattır sonuçta. İnanmayan Yaşar Kemal'in konuşmalarını okusun: Saatlerce nasıl bir ağaç, bir kuş, bir böcek seyredilir öğrenmek mümkün, Yaşar Kemal'i dinlemesini bilirsek. O en azından öyle yapmış: Yazmadan önce. Abidin de çizmeden önce seyretmek eylemini hakkıyla yapan sanatçıdır.

İnanmayan Güzin Dino'yu dinlesin: "Anadolu köylüsünü Adana'da tastamam gördük. Abidin Paşa'dan kalan otlakiyeyi tam yedi köy çevreliyordu. Bunlardan birine gittik: Perperişanlık! Unun içinde fare boku var. İnanmayacaksınız. O undan yapılan ekmeği yedik, bütün köylüler gibi. Ne yaparsın? Sıtma kol geziyor. Çünkü ağalar kente yakın, kentin hemen yanı başında tarlalara pirinç ekiyorlar. Yasak olmasına aldırmadan. Daha önce anlattım, o günlerde Adana'da Sağlık Müdürü olan Seyfi Bey bu ağalarla uğraşıyordu. Toplumsal mücadele vardı. Ama kesin ve olumlu bir sonuç alınamıyordu."

İşte aynen böyle. Abidin sadece gazetecilik yapmadı Adana'da. Adana'da ırgatları, Çukurova'da köylüleri çizdi, olduğu gibi. Abidin'in köylüsü, emekçisi, çizgileri, resimleri elbette gerçeğe yakın olacaktı. Gerçeğin tâ kendisi dememek için. Çünkü içinde bir parça rüya, bir parça ütopya eksik değildi: Abidinik olan. Cicili, bicili, fena halde bakımlı (!), uydurmalardan çıkarılmış köylü tiplerine Abidin'de rastlamak nâ-mümkün. Burası Turgut Zaim resim sergisi değil. O "semiz ve bakımlı köylüler" çünkü sadece ve sadece Turgut Zaim'in hayalinde ve resimlerinde vardı. Var mıydı?

Abidin'i böylesine çizmeye gördükleri itti. Anadolu'da, Çukurova'da, Adana'da gördükleri. Abidin döneminin köylülerini çizdi. Ne fazla ne eksik. Bizzat Abidin açıklıyor: "Benim için önemli olan burada ilk kez Türk köylüsü ile karşılaşmam ve onu tanımamdır... Tüm gördüklerim, yaşadıklarım beni resme daha çok bağlıyordu. Sanki resmettikçe görüyordum içinde yaşadığım Anadolu insanının gerçeğini."

S.E.S. (Sanat. Edebiyat. Sosyoloji) dergisinin Eylül 1939 tarihli sayısında yayınladığı "Köy ve Sanat" üst başlıklı makalesinde, sanat ve resim hakkında birçok şeyi vurguluyor Abidin. Bir yerde aynen şunları yazıyor: "Türkiye'nin rasgele bir ovasında, rasgele bir köyünde işittiğim şarkılar, sanatın nerede saklandığını bana ifşa etti (açıkladı)." (Makalenin tamamı için Yazılar: s. 45-52.)

Abidin aynı konuya Canan Gerede'nin yaptığı belgesel filmde değiniyor ve şunları söylüyor: "Çizdiğim Anadolu insanları, örneğin Adana'da ister Taşköprü'de, ister başka taraflarda, bakınız şunlara: Bağırان çağırان bir bacı, çocuğu ile başka bir bacı, yine isyan etmiş bir bacı, haksızlıklara isyan etmiş, ağıt yakan bir bacı, (...) yatmış köylüler, ağlayan bir kadın (...). O zamana kadar sanırım çizilen Türk köylüleri biraz cici-biciydi genellikle. Biraz fazla semiz, biraz fazla sağlıklı. Halbuki o yıllarda müthiş hastalıklar ağır basıyordu Güney Anadolu'da."

Abidin bu meseleye Adnan Benk'le yaptığı televizyon programında da değiniyor: "Köylüler ve gerçekçilik" yaklaşımı içinde. Şu kesin: Abidin Anadolu köylüsü ile Adana'da iç içe oldu. Birleşti onlarla: Acılarında, isyanlarında, günlük yaşam ve çalışma koşullarında.

Bilmem yazmalı mı? Adana'da Abidin de bir emekçiydi: Gazeteci, ressam, gezgin, paşa torunu ve daha sayılması uzun sürececek bir dizi başka sıfatları yanında. O da sıtma tehlikesi içinde çalıştı. O da

hastalıkların nöbet tuttuğu Adana'da ter döktü: Alın teri bu yoldaş, başka bir şey sanılmasın ne olur. Evet, şakası yok bu işin, emekçiliğin, işçiliğin. Ve böyle bildi Abidin, aynen.

Abidin, Adana köylülerine André Velter ile yaptığı söyleşide epey ayrıntılı bir biçimde değiniyor: "Resimlerimde köylü, ilk kez folklorik köylü değildi. Daha önce de Anadolu, köy, köylü temaları üzerine resim yapanlar olmuştu. Ama bu resimlerde köylüler (fazla) sağlıklı, köyler tertemizdi. İneklerin memelerinden süt, çocukların yanaklarından kan damlıyordu... Güzel, dekoratif, o ölçüde de gerçeklerden uzak resimlerdi bunlar. Bu resimlerdeki kadınlar ve erkekler capcanlı, gerçekdışı varlıklardı. Bense, sefalet edebiyatı yapmadan, gördüğüm bütün yoksulları yansıtmaya çabaladım. Hastalıklı, sıtmal, yoksul köylüleri çizdim."

Abidin yaşayan, kendini anlatan köylü desenleri ve resimleri çizmeyi tercih etti. Çizdi. Bu nedenle olmalı André Velter ile konuşmasında şu itirafı yapıyor: "Paris'teyken, ne gariptir ki, Louvre Müzesi'nde en çok Le Nain kardeşlerin resimleri beni etkiledi. Benim için büyük bir dersti bu. 17. yüzyılın yoksul Fransız köylülerini yoksulluk edebiyatına düşmeden resmeden Le Nain kardeşler... Ben de bunu yapmak istemiştim."

Burada şunu belirtmek gerek: Türkçedeki kimi çevirilerde Le Nain kardeşlerin ismi yanlış olarak "Nains" ve/veya "Les Nains" yazılıyor. Doğru değil. Le Nain soyadları ve/veya markalarıdır. Dolayısıyla çoğul biçiminde yazılamaz. Antoine, Louis ve Mathieu isimlerini taşıyan Le Nain kardeşler 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadılar. Kimi resimlerini, tablolarını birlikte yarattıkları için kimin hangi resmin yaratıcısı olduğunu saptamak her zaman kolay olmuyor: O nedenle "Le Nain kardeşlerin resimleri" genel marka biçiminde kullanılıyor. Ve aynen Abidin'in

belirttiği gibi dönemin köylülerini, köylü ailelerini, acı ve tatlı, ama daha çok acı yönleriyle gerçekçi yansıtıyorlar.

Abidin Dino Adana günlerinde yağlıboya tablolar da yapmış olmalı. Veya o günlerdeki çizgilerinden, o günlerde izlediklerinden esinlenerek, daha sonra zaman ve olanak bulunca tablolar yarattı. Bunlardan birinin Erol Güney koleksiyonunda bulunduğunu biliyorum: Saz çalan bir köylü. Ama sazını sanki beş parmağıyla çalıyor. (Güliden Aydın'ın Erol Güney ile yaptığı ve 9 Nisan 2005 tarihli Hürriyet'in cumartesi ekinde yayınlanan söyleşide, bu tablo, renkli olarak, bir fotoğrafta hemen Erol Güney'in arkasındaki duvarda görülüyor.)

Abidin yaşadığı yörenin insanlarının yaşamını, acı ve sevinçlerini, ama maalesef daha çok acılarını, yalın ve şiirsel bir anlatımla, rüyasından, ütopyasından bir şeyler katarak ve toplumsal gerçekçi bir biçimle yansıttı. O günlerin, o zorlu yılların çizgileri, Anadolu varlığı, genişliği, göz alabildiğine cömertliği ve sertliğiyle köylüsünün durumu, yaşam ve çalışma biçimi ile yoğruludur. Başka türlü de Abidin'de mümkün olamazdı. Çünkü bu adam böyle bir ressam kardeşim, daha ne istiyorsunuz?

Abidin'in Adana, Çukurova, ırgatlar ve köylülerden etkilenmesi sadece o günlerde veya daha sonra oraları ve onları anlatan çizgilerinde, desenlerinde, resimlerinde, tablolarında görülmez. Dahası da var: Abidin' in "(Uzun) Büyük Yürüyüş" (Abidin aynen böyle yazıyor o dizi resimlerinin arkasında) resimleri, tabloları ve "Yeryüzünü" anlatan tabloları da oralardan ve onlardan etkilenmiş, esinlenmiştir: Bir bakınız o resimlere, tablolara hemen fark edeceksiniz: Bu yürüyen bu "Büyük ve Uzun Yürüyüşe" kalkanlar bizimkilerdir. Başkaları değil. O bozkır bizim bozkırdır: Adana, Çukurova, Anadolu tümüyle yola çıkmıştır: Yol oradan başlamıştır ama henüz veya bugünkü zamana kadar diyelim

nereye varacağı belli değildir. Bunu da Abidin'e sormak kimsenin aklına gelmedi mi? Geldi de Abidin "Bir dahaki sefere konuşuruz" mu dedi? Bilinmez.

Adana günlerinde yaptığı resimleri sadece yakınları, arkadaşları, eşi Güzin, dostları Yaşar Kemal, kardeşi Arif ve belki Ahmet görebiliyor. Sağlık olsun. Bu da yeter. Ama sürgün sonrası artık o resimleri çekmecelerde, dosyalarda, duvarlarda tutmak mümkün değildi. Ve Ankara'da sokaklara çıktılar. Sokaklara, meydanlara, caddelere. Ve o ürünler kapışıldı. İlk sergisinden kalanlar şimdi özel koleksiyonlardadır. Bu kadar yani.

Mayıs 1944'te, Ankara'da düzenlenen "Cumhuriyet Halk Partisi Yurt Gezisi Resim Sergisi" "toplu bölümünde", Abidin'in 1939'da Balıkesir 'de gerçekleştirdiği ve daha önce 1939 ve 1942'de sergilenen eserlerine de yer verildi. Sergi Katalogu'nda da. Katalog'da yıllara ve sanatçılara göre 675 eser ve 1943'teki "Yurt Gezisi Sergisi"ne katılanların yarattıkları bulunuyor. Bu serginin bir ay sonra Konya'ya götürüldüğünü de sanıyorum. Abidin'in yapıtları bu arada "Savaş" ve "Barış" dönemin çevre koşullarıyla uyuşum halindeydi: Barış kazanmak üzereyken.

ADANA'DA SITMAYI YENMEK

Bazen Güzin hasta oluyordu. O iyileşiyor, bu kez Arif sıtmaya yakalanıyordu. Arif hasta olunca Abidin'lerde kalıyordu. Güzin anlatıyor: "Hasta olunca bizde kalıyordu. Yan odada O'na bir yer yapıyorduk. Ödümüz patladı sıtma bize de geçecek diye. Arif çok hastaydı. Hatta '4 saatte ölebilir' bile dendi."

Sıtma olunca Arif 120 kilodan 80-90 kiloya düştü. Sıtma o yılların hatta 1920'lerden beri Türkiye'nin en büyük belası. Bataklik, sivrisinek eşittir sıtma denklemi içinde deviniyor insanlarımız. Adana'da kentin burnunun dibine kadar pirinç tarlalarını dikenler bunun birinci derecede sorumlusu elbette.

Neyse ki Arif kendine göre tedavi usulleri geliştiriyor. Bunu Fikret Âdil yazıyor: “Her gün, bütün Adana'nın yazın şiddetli sıcağında evlerine sığındığı, dükkânların kapandığı öğle saatlerinde parka gider, güneş altında otururdu. Böylece tropikayı yendi.” Birkaç günde kırk kiloyu da böyle kaybetti mutlaka. O sıcağa can mı dayanır? Arif dayanır ama. Ve yanında not edecek birini bulursa şiirini de patlatır: “Nasıl unutursun/Tropika ile kucak kucağa/Sevgim nüksetti/Zehirli sıtma.” Arif Adana'ya, Çukurova'ya, insanlarına ve kendine ve bize ilişkin başka şiirler de söyledi. Yazdı diyemiyorum. Çünkü Arif, yazar değil söyleyen şairlerimizdendir : “Cebeli Nur'u görmeyen/Kimya gibi bir otu ile/Şahmeran'ı diriltten/Lokman Hekimi bilmez/Ceyhan suların yaman/Ceyhan suların acı.”

Çukurova bir şiirine daha yansır: 15 Ocak 1950 tarihli Yaprak dergisinde yayınlanan “Çukurova” başlıklı şiir, kendine özgü dizilişi ile:

“Çukurova sabır ovasıdır

Lokmasını

göç edenleri

bilir.

Yakmasını

yıkmasını

boğmasını

bilir.

Çukorova sabır ovasıdır.”

Arif, daha önce anlattık, büyük Japon Şairi Kikau'nun hai-kai'leri gibi kısa ve vurucu şiirleri tercih ediyor. Yazmıyor söylüyor. Yanındakilerden biri, Abidin, belki Yaşar Kemal, belki başka bir arkadaş, örneğin birkaç yıl sonra "Arif Dino Üniversitesi öğrencileri" arasına katılan Tacettin Karan, not ederek yazıya döküyor sonra: Çınar yapraklarıyla uçup gitmesinler diye. Şiir dediğin nedir ki sonuçta? Birer yaprak: Çınar yaprağı belki. Belki başka bir şey. Ama not edilince bize kadar gelebildiler. İyi de oldu.

Arif Dino genel olarak düşünülen, sıkı düşünüen bir adam. Çizen. Konuşan ve dinleyen. Takılmayı da seven biridir. Özellikle Güzin'e ve Abidin' e takılmaya bayılıyor. Takılmakla kalmayan, eleştiren de. Güzin'in anlattığına göre, “Arif beni ve Abidin'i eleştirden geri kalmıyordu. İki de bir kalkıp bize ‘Elinizden bir şey gelmez/gelmiyor’ türünden şeyler söylüyordu. O'nun anladığı anlamda 'elden gelmesi gereken iş' marangozluk filan gibi bir iş. Hani 'altın bilezik' denir ya o tür işlerden biri olmalıydı yapılacak iş.”

Güzin hasta olunca, Abidin de gazetede çalıştığı için, Arif eve gelir otururdu. Güzin'e bakmak için. Takılmayı hiç ihmal etmeden. Abidin'in yazdığı gibi, "dadaist şakacı" çünkü Arif. Şair adam ne de olsa: O Güzin'e takılmayacak da kim takılacak? Güzin bizzat anlattı: “Arif takılmayı severdi. Şakacıydı. Hatta biraz patavatsızdı bile diyebiliriz. Örneğin bir seferinde Abidin kimi işleri için Ankara'ya gidip iki gün yerine dört gün kadar kalınca ve ben (Güzin Dino) tedirgin olunca Arif güya şaka olarak ne dese beğenirsiniz? 'Ankara'da başka bir kadın madın vardır.' (!) Aklınca bana takılıyor.

Ben tabii ki başka nedenlerle çok tedirginken bu şakanın (!) tadına pek varamıyorum. Beğenmiyorum kısacası.”

DENİZ VAR YUMURTALIK'TA

Adana'nın güneydoğusunda şirin bir kasaba vardır. İsmi Yumurtalık. Akdeniz'in kenarına iliştirilmiş gibi duran. Adana'da denizi görmek için oraya gidilir. Yaşar Kemal'in yaptığı gibi saatlerce deniz seyredilebilir: Eh yabana atılır gibi de değil hani. Karşınızdaki Akdeniz'dir. Dahası Yumurtalık Kalesi, Kız Kalesi, yoksa Kız Kulesi mi demeli, Balıkçı Barınağı oralarda bir yerde sizi bekliyordur. Yumurtalık denince akla hemen balık yumurtası gelir. Doğaldır bu, çünkü bu yörenin deniz yumurtaları ağzınıza layık. Daha iyisini bulmak nâ-mümkün. O nedenle olmalı Türksözü gazetesinin muhasebecisi her hafta sonu gider Yumurtalık'a ve balık yumurtaları getirir. Abidin'e ve Güzin'e de paylaşılan! Yumurtalık ismi de balık yumurtasından gelmiyor mu?

Arif bir gün Abidin Paşa'nın Yumurtalık taraflarında da toprağı, arazisi olduğunu keşfetti. Herkes Amerika'yı keşfedecek diye bir kural yok ki. Ve Yumurtalık tarafına bir sefer düzenlemeye karar verdi. Sözü burada Güzin'e bırakmak zorundayım: “Etrafına bir grup topladı. Biri bizim evde hizmet eden, çalışan kadının oğlu şoför Ahmet, bir kişi daha, bir de şoför muavini, Arif ile toplam dört kişilik bir takım. Gittiler.”

Ama işe bakın gider gitmez orada çadırlarda yaşayan Göçerlere rastlıyorlar. Göçerler de o sırada değişik otlardan değişik renkler üretiyorlar. Arif bunu görünce mest oluyor. Bırakır mı? Pardon! Yumurtalık'a gitmesini gerektiren işlerin tümünü bırakıyor: Ama boya ve renk işini bırakır mı demek istiyorum. Tam tersine her şeyi

elinin tersiyle bir kenara itiyor ve bu işe dört elle sarılıyor. “Ben mutlaka bu işi yapmalıyım” kararını veriyor. Bu insanların boya yapım tekniğini araştırmak, öğrenmek, yapmak. İyi de yanında götürdüğü kamyon ve şoförü, onun yardımcısı ve bir üçüncü kişi daha ne olacak? Arif'in umurunda mı? Onlara “Siz ne isterseniz onu yapın!” deyiveriyor. Birkaç günlük bir çalışma bir araştırma için gidilen Yumurtalık seferi birkaç ay sürüyor.

Güzin anlatıyor: “Yanılmıyorsam üç veya dört ay sürdü bu inceleme gezisi (!). O arada bir otele yerleşiyorlar. Arif, şoför ve yardımcısı.” Arif'in yanındaki üçüncü kişi herhalde gelişmelerin seyrini görünce yelkenleri açtı. Ama Arif ve iki adamı oraya yerleşiyorlar. Bu arada Arif'in otele, lokantaya, şoföre ve şoförün yardımcısına borcu artıyor. Adamlar orada Arif'le kalıyorlar ve 'iş' bekliyorlar. Kamyon kirası var, muavinin ücreti var, şoförün kendi ücreti var. Varoğluvar! Arif'in borçları artıyor ha bire! Dahası da var ayrıca. İşte dökümü:

Arif'in peşinden Develi'ye gelen "ailesi" var: Hani daha önce anlattığım, Arif Adana'ya gittikten sonra Develi'de kalan ve bakkaldan borca alışveriş yapan ailesi. Sonra gittikçe birikmiş olan ve hatta akıl almaz rakamlara ulaşmış borcu Arif'ten tahsil etmek için Develi'den kalkıp Adana'ya kadar gelen ve Arif'i bulamayınca, O'nu beklemek üzere Arif'in oteline yerleşen ve Arif'in "kesesinden"/kasasından otelde kalan, yiyip içen bakkalın giderlerinden oluşan borçlar.

Evet borçlar artıyor ve iş son derece garip bir havaya bürünüyor. Güzin, "Abidin'in ve benim aylıklarımızla bu borçları ödememiz asla mümkün değildi. Öyle bir rakama ulaşmıştı ki akıl almaz." Diyor.

Neyse zamanı gelince Arif nihayet Adana'ya dönüyor. Ama borçları ödemek için ne elde var, ne avuçta, ne de cüzdanda.

Otlakiye gelirini tahsil etmenin de mevsimi değil. Durum ciddi. O zaman ne mi oluyor?

Beklenen mucize gerçekleşmiyor: Gökten altın yağmıyor. Borçlara yeni borçlar ekleniyor. Otlakiye gelirinin tahsil edilmesi bekleniyor. Onunla borçlar ödeniyor ve elde avuçta hiç bir şey kalmıyor. Borç defterlerinde yeni sayfalar açılıyor. Herkes kendi işine dönüyor: Develili bakkal kasabasına ve bakkal dükkanına. Kamyon şoförü ve muavini kendi işlerine.

Arif'e gelince: O da kendi işlerine dönüyor. Neler mi Arif'in işleri? Belki söylemeyi/yazmayı unuttum: Yumurtalık'ta plajda, sağda solda, ama daha çok solda, dolaşırken topladığı, aslında derlediği demek daha yerinde olacak, (ç)akıltaşları yok muydu? Onlardan heykel/heykelcik yapmaya/yaratmaya ne dersiniz?

HEYKELCİK HEYKEL

Abidin, Arif Dino'nun Yüz kitabının girişinde yazıyor: "Arif Adana sürgün yıllarında (...) ömür törpüsü sabırla egeleyip kazıdığı (ç)akıltaşları, hayret verici yüzler, heykellerdi hepsi. On-onbeş parça. Tam anımsamıyorum."(Galeri Nev, Ankara, s. 3-6).

Selçuk Demirel ile yaptığı bir söyleşide biraz daha fazlasını aktarıyor Abidin : "Arif cesur bir yöntemle küçük taşlar yontuyor, eğeliyor, tam deyimiyle ömür törpüsü şeyler yapıyordu, birbirinden güzel." (A.g.k., s. 242.)

Abidin yazıyor:"Kimi gün çok eskiden yaşamış kişiler çıkıyordu ortaya, kutsal ve görkemli, hani Adana Müzesi'nde bulunan dağ

kristali tanrı heykeline (İ.Ö. XIV-XII. Yüzyıl) benzer... Arif'in neolitige kadar uzandığı olurdu, mağaralarda resim çizirdi sanki."

Arif heykel yapınca Abidin boş mu duracak? Hayır. Elbette O da başlıyor heykel yapmaya. Ne diyor zaten Abidin: "Bir ara 'heykel gibi' resim yapmaktan bıkip sahiden heykel yapmayı denedim. Sık sık duyduğum bir laf vardı: 'Aaa senin resim heykele benziyor' diyenler oluyordu. Değil mi ki heykele benziyor iyisi mi heykel yapmalı diye düşündüm. Ve heykele böyle başladım. Ağabeyim Arif'le birlikte,1943-1944 Adana'sında. Bambaşka tekniklerle. Ben kille çalışıyordum. Toprağı elleyerek, elden geçiyordu yine her şey, oldukça ilkel, basit bir çalışma tarzıyla. Ama sonuçta ilginç şeyler çıkıyordu ortaya bazı bazı. Yaptıklarımı, aslında ellediklerimi demeliyim, kurutup, sırlıyordum ve Adana'da evimizdeki o sac sobada pişiriyordum. Küçücük parçalardı bunlar. Heykel değil belki heykelcik demek lazım. Pişirdiklerim yenilir yutulur şeyler miydi, orasını bilmem. Kille çalışmamı belki sabırsızlıkla belki de keyif meselesi ile açıklamak gerek. Arif ömür törpüsü iş yapıyordu. Saatlerce ne saatlercesi günlerce bazen haftalarca çalışıyordu, eğeliyordu, törpölüyordu. Ben O'nun kadar sabırlı değildim herhalde ve hemen olduklarıncı çıksın istiyordum sac sobada pişirdiklerim. Aslında şunu da belirtmek istiyorum: Kili ellemek, kili yoğurmak, kile bir anlam bir biçim vermek coşkuyla doldurur insanı. Keyif meselesi demem bundan. Evet kille çalışırken keyif alıyordum. Çünkü elinizde doğan, ortaya çıkan iyi veya kötü biçim üç boyutlu ve somut. Elle dokunulabilir. Ele alınabilir.

Resim "gibi"ler dünyasında, resmin arkasına geç, imge kaybolur. Heykellerin etrafında fır dolan, her tarafı anlamlı, somut, ellenir bir varlık. İnsan misali, küçük de olsa elini sürebilirsin heykele. Var olduğu kuşkusuz. Hatta heykelde, insandan, canlı varlıklardan fazlası bile var. Canlılar sonunda toz oluyor, toprağa karışıyor. Heykellerse binlerce yıldan beri yanı başımızda.

Adana Müzesi'nde gördüğümüz, sergilenen o güzelim heykeller ve Müze müdürü dostumuz Naci Kum'un kasalarda saklanan ama bizim için çıkardığı 'arkaik' parçalar heykel işine girişmemde mutlaka belirleyici oldu. Bu Arif için de geçerlidir sanırım. Anadolu uygarlıkları gibi bir ulu kaynaktan biraz olsun güç aldım sa daha ne isterim?"

Abidin'in ilk heykelciği, yaşlı bir erkek başıydı ve bir parmak büyüklüğündeydi.

Güzin'le Abidin ve Arif'in heykel çalışmalarını konuştuğumuz bir gün bana şunları anlattı:"Arif'in ne yaptığını hiç bir zaman göremedim. Abidin küçük şeyler yaptı sanıyorum. Abidin o günlerde uzun boylu çalışmıyordu. Heykele istediği kadar zaman ayıramıyordu. Türksözü'ndeki çalışması zamanının çoğunu yiyip bitiriyordu. Adana'daki heykeller pek kalmadı sanıyorum. Ankara'ya getiremedi herhalde."

Abidin, geçmiş ve o günkü Anadolu ve Çukurova emekçilerinin, insanların heykelleri ile içiçedir Adana'da. Anımsayalım : "Adana Müzesi'nde bulunan dağ kristali tanrı heykeli", "arkaik parçaları" ve diğerlerini. Dahası "evin çocuğu" Kemal Sadık Göğceli'nin doğduğu köy Hemite'nin arka taraflarında, sırtını dayadığı dağlarda kimi iri heykelleri, bu delikanlı sözleriyle alıp ta Abidinlerin evinin ortasına kadar getirmemiş miydi? Abidin işte onlarla ve bir heykel kadar azametli "dev adam" Arif'le boş duramazdı: Heykelcikleri bunun için yaptı. Kalıcı, daha kalıcı olması için: Yaratılanların. Biz gidiciyiz: Toz olacağız, toprağa karışarak. Ama heykeller nöbetteler sürekli: Sanatın, sanatçıların varlığını, yaşamış olduklarını ispat etmek için. Bu da bize yeter : Abidin ve Arif.

BANKADA FRESK

Rasih Nuri İleri bir makalesinde şunları belirtiyor: "Abidin bu dönemde (...) Resimlerin yanı sıra Adana Emlak Bankası duvarlarında 'freskler' yapar."

Güzin'e bu meseleyi sorunca yanıtı şu oldu: "Evet, evet. Onu da kim yaptırdı biliyor musunuz? Daha sonra Paris'te UNESCO nezdinde Türkiye temsilcisi, elçisi olan bir kuzeni. Sempatik bir adam. İsmi şimdi anımsayamıyorum. O'nun o yıllarda Emlak Bankası Adana Şubesi'nde ilişkileri vardı. Adana'ya geliyor, Abidin'i görüyor, işte o kuzen aracı oldu ve Abidin o freskleri yaptı."

O zaman şu soruyu sordum: Peki bu kuzen kimin nesi? İşte Güzin'in yanıtı: "Hahahaha, Dino ailesinin içine girerseniz kaybolursunuz. Bilmem ismini." Kaybolmadan Dino ailesi içinde bir varsayım olarak bu kuzenin Refik İleri olduğunu buraya bir not olarak düşüyorum.

Adana'ya ilkbahar nasıl gelir ? Aniden. Kapıyı tıklatmaz. Açık pencereden damlar :

"Körükleri sarsak ve bir tarafa çökmüş, koltuklarının çoğunun zembereği fırlak, gübre kokan 'faytonlar', firdolanıyorlar Adana'yı. Kasketli, fötr şapkalı, poturumsu İngiliz kumaşından şalvarlar giymiş köy babayiğitleri dolaşıyor, arşınıyor kenti, Taş Köprü işçi pazarıyla istasyon arasında..."

Adana'da evlerin tahtalarını suya bir bitki suyu katıp, saman rengi ederler. Yerleri ve merdivenleri gıcır gıcır, büyük, eski Adana evleri... Cephelerinin birinci katı penceresiz, ak, düz duvar olarak, birinci katına tahta kafesli pencerelerine doğru görkemle yükselir."

Abidin ve Güzin böyle bir evde oturmuyorlar. Biliyorsunuz. Güzin de zaten evde öyle uzun boylu oturamıyor: Liseye yürüyerek gidiyor. İki adım. Gazeteye de yine yürüyerek. O da iki adım. Öyle çok uzaklara gidip dolaşmak Abidin ve Güzin için mümkün değil. Arif değil ki. Abidin ve Güzin sabahtan akşama akşamdan sabaha çalışıyorlar. Dopdouludur ikisi de.

Güzin'e bakarsanız "Gar bile çok uzaktı."Ama arada bir bir muhalebiciye kadar gitmemek te olmaz hani. Meziyet öğretmenle. Gel Zaman Git Zaman'daki iki ayrı iki takma ismiyle "Zehra veya Nezihe öğretmenle". Güzin ender olarak ta Halkevi Bahçesi'ne gidiyor. Gelin Güzin'i dinleyelim: "İstasyon Caddesi'ndeki Adana Halkevi Bahçesi'ne, gazino gibi, sandalye ve masalar koymuşlar, gençler gazoz, limonata, çay ve kahve içiyor. Kadın olarak, yalnızca bar kadınları ve Güzin... Bir de, O'nunla (Güzin'le yani. Güzin'in kitabında kendisinden üçüncü tekil şahsı kullanarak sözettiğini artık biliyoruz. Bir tarz-ı edebiyattır bu. Sorulmaz yazarına. MŞG) oturma yürekliliğini gösteren öğretmen Nezihe."

Adana'daki kadınlık durumu bu kadar değil elbette. İşte Güzin anlatıyor: "Çarşı ortasındaki lokantada da durum aynı. O (Güzin. MŞG), sürgün eşi olduğu için zaten 'kötülerden' sayılıyor. Kötü sayılınca da, bir çeşit özgürlük kazanıyor insan. Öte yandan, bazı özgürlükler de Abidin Paşa'nın gelini olduğu için kısıtlı. Aşevinden hazır, pişmiş yemekleri, sefertasıyla öğle zamanı kendisinin gidip eve taşıması çok ayıplanmış... Kendini değil, Adana eşrafının hanımlarını önemsememek demek bu vurdumduymazlık! Çuval parçasına sarılmış buz kalıbını, suları akıtaraktan eve koşturması da, eşraf hanımlarını küçük düşürmekten başka bir şey değil! Onlara düpedüz 'istiskal'. Düpedüz 'siyaset!...'"

Bütün bunlar ağustos 1943'ten 1944 ilkbaharına kadar akıp giden zamandan kimi görüntüler.

VEDAT GÜNYOL TANIĞIMIZDIR

Abidin ve Güzin çok ender bile olsa, Adana dışına çıkma izni alabiliyorlar. Sürgün adam öyle her istediği an istediği gibi gidip gelemmez başka mekanlara, köy, kasaba, kentlere. Karakolda masa üstündeki deftere kim imza atacak gün be gün?

Ama ilkbahar yaz insan bir fırsat yaratıp şöyle bir Mersin'de yapamaz mı yani? Yapar elbette. Deniz kenarına kadar yürümek, kumsalda taşparçaları, (ç)akıl-taşları toplamak. Yalın ayak tuzlu suyla yeniden irtibat kurmak. Anılar yüklü Akdeniz'e, Ege'ye, Marmara'ya, Karadeniz'e bir selam göndermek: Çok mu görülecek bu sevimli ve hoş iki insana? İki gence.

Hem Mersin'de bir tanıdık, bir dost yok mu? Tanıdıklara, akrabalara bir selam göndermekte mi suç bu memlekette kardeşim? Evet sürgünseniz dikkatli olmak zorundasınız. Bunu Abidin'den iyi kim bilebilirdi ki? İşte buyurun Vedat Günyol tanığımızdır:

Vedat Günyol Abidin'i Mersin'de deniz kıyısındaki bir gazinoda gördüğünü belirtiyor ve sonra şunları ekliyor: "Ankara Yedek Subay Okulu'ndan sonra asteğmen olarak Eskişehir İkmal Alayı'na atandım. Bir yılı aşkın bir süre sonra, Savaş dolayısıyla Mersin'de bulunan Deniz Harp Okulu'na kapağı attım, Deniz Hukuku hocalığı (Günyol'un İstanbul Üniverditesi Hukuk Fakültesi'nde iki yıl kadar asistanlık yaptığını anımsatmalıyım. MŞG) ve adli subaylık göreviyle. (...) Askerliğimin paşa dönemini yaşıyorum. Bir gün,

öğretmen arkadaşlarla, deniz kenarındaki bir gazinoya gittik. Ne göreyim? Dino bir iki ardaşıyla bir masada değil mi? Gemlenmez bir coşkuyla, O'na doğru seğırttiğimde, beni tanımamazlıktan gelerek kafasını çevirdi. Anında anladım: Siyasal nedenlerle, bir çeşit sürgün (ne çeşidi kardeşim adam bal gibi sürgün, lamı cimi yok bu işin. MŞG) yaşamı sürdürüyordu, Adana ve Mersin'de (Günyol'un makalesinde Antalya ve Mersin yazılı! MŞG), beni tanımaz görünmekle, yüreğine taş bağlayıp dostluğumuzu bir ambargoya bağlamaktı niyeti, bana toz kondurulmasını önlemek amacıyla.

İşte bu davranışı, O'nun ne denli yüce bin insan olduğunu ortaya koyuyordu."

Evet aynen Abidin böyle bir adamdı. Günyol'un anlattıklarına bundan başka eklenecek bir şey kalmıyor.

Bu meseleyi Güzin'e sorduğumda, "O gün Abidin'le Mersin'de değildim" dedikten sonra şunları ekliyor: "Ama Abidin bana anlattı sahneyi. Birkaç asker oturuyormuş, Abidin'ler varınca, Vedat Günyol Abidin'e doğru bir hareket yapıyor, selam vermek, selamlaşmak, kucaklaşmak için, ama Abidin O'nun başına bir iş açılmasın diye mecburen görmemezlikten geliyor. Görmemezlikten gelmek zorunda kalıyor."

Abidin o gün Mersin'e kimlerle gitti? Neler yaptı? Bir bilebilsem.

ADANA'DA YAZ

"Gece, göklerden inmiş cibinliklerin altında don gömlek damlarda yatan ahali, sanki gündüzleri taassup örtülerine bürünen kişiler değil... Kara sıçak gecenin karanlığında uykusuz terler dökten

büyük küçüklü gölgeler kırırdıyor, eller, kollar, bacaklar uzanıyor, dizler bükülüyor, bedenler dikiliyor, cibinlikten çıkılıp tahta testiden su dökünüyor. Bir kavga, bir küfür, bir çocuk ağlaması... Gökle yer arasında gündüzü bekleyiş..."

Yaz tatili gelmiş: Gözünüz aydın. Okullar paydos deyince, İstanbul'un sesi daha yakından duyulur: Ortaköy, Yeniköy, Nişantaşı, akraba, ana-baba, arkadaş sesleri. İstanbul bütün çocuklarını çağırır: Hele genç evlileri. Ana baba hasreti, çocukluk sokakları, ilk gençlik sinemaları, o güzelim meydanlar. Gelin artık derler gelin!

Sürgün yerinden kırırdıyamaz, ama Güzin gidebilir İstanbul'a. Haziran sonunda belki temmuz başında. Yıl: 1944.

Ayrıralı ne kadar olmuş? Hesabını yapalım: Neredeyse bir yıl. Abidin bir süre yalnız kalır: Güzin'siz. Bakın şimdi Abidin Güzin İstanbul'dayken Mersin'e gitmiş olmasın? Ne dersiniz? Olabilir elbette. Yaz günü bir Mersin. Bir deniz. İki kulaç. Bir bardak bir şey deniz kenarında: Güneşi izleyerek. Akdeniz'de gün batımı dillere destan.

İstanbul'da genç evli Güzin annesini buldu: Herkes mutlu. Mutlu herkes. Babasının sağlık durumu iyi. Mina her zamanki gibi. Azra'dan bir haber var mı? Halet yine Nail'e aşık. Evlenmekle alevlenen bir aşktır bu. Ne hoş. Sonra Nesterin'ler, Bihterin'ler ve diğerleri var... Saymakla bitmez.

Hatta geçen yıldan, geçmiş yıllardan öğrencisi Adnan Benk bile geliyor. Bir de yanında, Güzin'in deyimiyle, "çok iyi arkadaşı". İşin komikliği bakın nerede? Adnan Benk ve çok iyi arkadaşı da evlenmişler. Hani bir yıl önce Güzin'in başının etini yiyenler, hani "evlenmek te neymiş" diyerek Güzin'in evlenmesine şiddetli

muhalifler var ya o ikisi işte. Eh bizim bildiğimiz Güzin bu fırsatı kaçırmı mı? Sorgulamak Ti'ye almak sırası kimin? Güzin'in elbette:

-Niye evlendiniz? Hani evlenmek iyi bir şey değildi?

Adnan Benk bu, hazır cevap, bu lafın altında kalır mı?

-Hocamızı örnek aldık!

Bu kadarına da pes denir kardeşim. Ama bir Adnan Benk olayının doğmak üzere olduğu veya daha iyisi doğmuş olduğu bilene ve bilmeyenlere böylece duyurulur.

İstanbul "gezeğeni" hep aynı havada: İki adım ötede insanlar birbirlerini boğazlarken, madem ki savaş sürüyor, İstanbul yine rakısını içiyor: Kumkapı'da, Tarabya'da, Bebek'te. Yine eğleniyor: Beyoğlu'nda, Şişli'de, Yeniköy'de, Moda'da... Bu böyle işte...

Duyduk duymadık demeyin: 4 Haziran 1944'te Roma özgürlüğüne kavuştu yeniden. Moravia artık sansür korkusu olmadan kitaplarını yayınlatabilecek. Gizlenmek zorunda kalan sanatçılar Roma meydanlarını dolduracaklar: "Kahrolsun faşizm!" çılgınlıklarını duyuyor musunuz? Çocuk sesleri sokaklarda yankılanıyor yeniden. Gençler, saçlar rüzgarda birer alev parçası, vespalarında aşk için havalandılar çoktan...

Duyduk duymadık demeyin: Mussolini'nin leşi bacaklarından asılı bir meydanda...

Duyduk duymadık demeyin Partizanlar türkülerini dağlardan kentlere taşıdılar...

Duyduk duymadık demeyin özgürlük koşturuyor sokak, cadde ve meydanlarında Roma'nın. Yeniden. Ve kalıcı tarafından.

Duyduk duymadık demeyin Fellini yeni filminde oynayacak iyi bir aktör arıyor... Marcelloooo

İşte faşistlerin ve nazilerin sonu gelmek üzere: 6 Haziran 1944'te binlerce asker çıktı Normandiya plajlarına. Kurşun sesleri arşa yükseliyor. Naziler kaçıyorlar yoldaş. "En Uzun Gün" evet çok uzun sürdü. Naziler tokadı yediler heval. Peşlerini bırakma bu alçakların camarade! Don't forget comrade! Abidin Dino yirmi yıl kadar sonra gelecek, 1953 yazında, "Bravo yoldaşar, diyecek, iyi direndiniz, iyi savaştınız, bu zaferi hakkıyla kazandınız!"

28 Haziran 1944'te "Fransız Devleti"nin, düşmanla işbirliği yapan aşağılık yönetimin en aşağılık adamlarından, ülkeyi işgal eden ve insanların inim inim inleyen nazilerle en yüz kızartıcı işbirliği içinde yaşayan ve bunu en iğrenç yöntemlerle yürüten, kendi halkının insanlarına işgalciden daha işgalci davranan ve dahası Geistapo'nun ayak işlerini yapan v e bununla övünen "Milis Şefi" Philippe Henriot (Dikkat: Herriot değil! Henriot!) DİRENİŞ savaşçıları tarafından yakalandı ve kurşuna dizildi. 6 Ocak 1944'ten beri işbirlikçi Vichy hükümetinin "Propağanda ve Enformasyon (Aslında buna Dezenformasyon, yani bilgilendirme değil yalan ve yanlış bilgi verme, demek gerek) Bakanlığı" yürüten bu pespaye adam Direnişçilerin elinden kurtulamadı. Nazilerle birlikte, tasını tараğını toplayarak nazilerin tanklarıyla kaçanlar ise bir yıl sonra saklandıkları delikten birer fare gibi çıkarıldılar ve yargılandılar. Cezalarını aldılar.

Abidin uzaktan da olsa izledi bunların tümünü: Les Partisans/Partizanlar resim dizisi o günlerden izler taşıyor. O günlerin kalıcılaştırılmasıdır bu dizi resimler.

9 Ağustos 1944'te Nazım Hikmet Bursa Cezaevi önünde, merdivenlerin hemen dibinde fotoğraf çektiliyor: Güneşe karşı.

Türksözü gazetesinde bir haber: İstanbul'da tatilini bitiren Güzin Dikel-Dino Adana'ya döndü. İtiraf ediyorum: Bu haber doğrudur. Ama bu haber o gazetede yayınlanmadı(mı?). Bakmak lazım.

15 Ağustos 1944'te Müttefkiler Fransa'nın güneyine çıktılar: Çoğu Fransa sömürgelerinden seçilmiş Siyah ve Esmer gençlerden oluşan Afrika Ordusu 27 Ağustos'ta Toulon'u kurtardı, 28'inde Marsilya'yı: Özgürlük şarkıları bütün ülkede duyuluyordu artık.

25 AĞUSTOS 1944: PARİS LIBRE

Paris'te, 19 Ağustos 1944'te "Cumhuriyetçi Polislerin" başlattığı silahlı eylemler dizisine Direniş Hareketi'nin çocuk, genç, yaşlı, kadın ve erkeklerinin de canla başla katkısı sonmucunda Paris kurtarıldı nazi belasından. Silahlı çatışmalar günlerce sürdü ve nihayet Paris özgürlüğüne kavuştu.

Abidin'in dört yıl önce öngördüğü gerçekleşti: "Halkın Paris'i"ydi ayaklanan ve başkenti kurtaran. Bu öngörü de herkeste bulunmaz. Evet Paris halkı rövanşını aldı: Nazilerden. Teslimiyetçilerden. İşbirlikçilerden. Ve elbette T büyük harfle Tarih'ten. Abidin öngörüsünden sevindi elbette. Ama bunu asla dillendirmede. Gerek duymazdı böyle şeylere Abidin.

Paris kurtuldu: Le Chant des Partisans artık herkesin dilinde. Paris şenliklerin en güzelinde. Paris dans ediyor. Gençler, hele o en sık giysileriyle şenliği düğün evine çeviren kadınlar. Gençler sonra: Savaş belasından, yani öldürmekten ve ölmekten kardeşim, kurtulmuş olmanın, yakalarını kurtarmış olmanın verdiği coşkuyla dolduruyorlar: Sokak, cadde ve meydanları. Cafeleri bilhassa mon cher ami. Aman dikkat bir pencereden, bir köşe başından bir kurşun gelebilir: İşbirlikçileriyle naziler çünkü Paris'ten henüz tümüyle silinip süpürülmemiş. Düşünebiliyor musunuz? General Charles de Gaulle Paris'in kurtuluşunu Paris Anakent Belediye Binası'ndan/Hotel de Ville'den ilan ederken, ara sokaklarda silahlı

çatışmalar sürüyordu. Bu çatışmaların içinde birkaç yıl sonra Nazım Hikmet'le tanışacak daha sonra Abidin'le çok iyi dost olacak Charles Dobzynski de var. Yıllar sonra bizzat anlattı bana: Bir küçük kartal gibi, République Meydanı ile Temple Bulvarı arasında gizlenen ve sevinç gösterisi yapanlara kurşun sıkan nazileri gagalamakla meşgul o saatlerde. Tarihin elbette bir cilvesi olmalı Mayıs 1958'de Nazım Paris'i ilk ziyaret ettiğinde aynı meydana geçen muhteşem bir gösteriyi bir süre izlemek için Dobzynski'nin evinin balkonunda olacak. Şair Baba, doktorunun sıkı emirlerini umursamadan o gösteriye katılacak, birkaç adım atacaktır: Adımlarını Fransa emekçilerinin adımlarına katmak için.

Abidin'in 1952 'nin son aylarından itibaren başlayan Paris günlerinde en yakın dostu olacak Pierre Biro, işe bakın, Metz taraflarındaki Direniş noktalarından Paris'e girerken Paris'i kurtarmak üzere ve Paris halkının başlattığı ayaklanmanın başarıya ulaşmasını sağlamak için, başkente doğru ilerleyen ordunun içinde bulacaktır kendini: Pierre Biro kamyonla ilerliyor Paris'e doğru. Ama kamyondakiler patates çuvalı değil yoldaş. Bir gün önce gizli olarak İngiliz uçaklarının Direniş noktalarına gökten yağdırdığı "mangırlarla" dolu o çuvalar. Pierre Biro da bunları aynen böyle anlattı bana. Gözleri yaşlı. Aynı o günkü gibi: Evet Pierre ağlıyordu o gün orada: Pierre kamyonundaki çuvalarda patates taşıyormuş gibi sakın. Sonrasını bırakalım bizzat kendisi anlatsın:

"Kurtuluş Ordusu"nun askerleriyle birlikte ilerliyorum. Kamyonumdayım. İlerleyen ordunun tankları, topları da var. Fontainebleau'ya yaklaşınca bir de ne göreyim: Yolun iki tarafı silme insanlarla kaplı. Dopdolu her taraf. Bütün kent halkı karşılamaya çıkmış. Evler boşalmış. Sokaklar doldurulmuş. O karayolu oldum olası böyle kalabalık görmemiştir: Halk kurtarıcılarını görmek için can atıyor: Demlet demet çiçekler

sunuluyor. Eller, kollar dolunca çiçekleri otomobillerin, tankların üstlerine diziıyorlar, seriyorlar. Akıl almaz bir şey. Daha birkaç önceye kadar evlerinden çıkmaya cesaret edemeyen insanlar bunlar. Hüngür hüngür ama sessiz ağlıyorum. Kamyonumda tek başımayım. Kamyonuma da çiçekler atılıyor. Hatta birara kamyon şoförsüz ilerliyor. Evet aynen böyle. Zaten istesem de görmeme olanak yok: Çünkü çiçek demetleri kamyonun önünden camların en üst sınırına kadar her tarafı kaplamış. Evet ağlıyorum. Evet ağlıyorum ve o zamana kadar hiç tahmin edemeyeceğim ölçüde."

(Pierre Biro daha pek çok şey anlattı. Cesaret, umut, kavga ve sabır yüklü bu güzel öykünün tümünü maalesef buraya alamayacağım. Özür diliyorum: Pierre'den ve meraklılarından. Belki daha sonra başka bir biçimde yayınlamak olanağı bulurum.)

Pierre bu şekilde Paris'e kadar ilerledi. Kamyonuyla Paris'e girdi. Başkentin tam merkezinde, Notre Dame de Paris'in hemen yanı başındaki Saint-Louis adasındaki arkadaşı Elisabeth Maupoil'in evine varabildi. "Çuvalları" eve taşıdı. Elisabeth Maupoil da Abidin'in en yakın dostlarından biri olacaktır, Paris'te, 1952'nin sonlarından itibaren. Adını boşuna andığım sanılmasın lütfen. (Abidin Dino 1913-1993 isimli kitabımın 3. Cildinden okunabilir.) Pierre ertesi sabah ilk iş "emaneti", paralar dolu çuvalları, Paris Sivil İşler Üst Sorumlusu ve general de Gaulle'ün en güvendiği adamlardan biri olan Chaban Delmas'a teslim etti: Invalides Binası'nda. (Chaban Delmas daha sonra birçok kez bakan ve birara başbakanlık ve uzun süre Bordeaux belediye başkanlığı yapacak de Gaulle taraftarı önemli bir şahsiyettir.)

Pierre Biro aslına bakarsanız başlıbaşına bir phenomene kardeşim: Hem silaha karşı hem de Direniş hareketinin içinde daha ilk günlerden beri. Direniyor ve inanmayacaksınız belki tek kurşun sıkmadan. Haydi belki bir iki kurşun sıkmaq zorunda kalmıştır

diyelim ama tek kişinin burnunu kanatmadan. Bir Alman askeriyle bir ormanda karşılaşması var: Hikayesi evlere şenlik: Anlatırsam iş çok uzayacak. Öyle bir davranıyor ki bir-iki kurşun sıktıktan,"havaya elbette", bir-iki kovalamacadan sonra kaçirtıyor Alman askerini. Tam Şarlo'luk bir sahne. Ama can derdi de var elbette böyle yaşanınca. Pierre savaş yıllarında Fransa'da belgesel film denince ilk akla gelen isim olan Jean Lods ile birkaç belgesel filmin yapımında birlikte/ortak çalışıyor. Lods Abidin'in SSCB'deki sinema çalışmaları sırasında tanıştığı Jean Lods'tur bu. Lods Abidin'in Paris'teki ilk günlerinde birçok kapıyı açan kişidir. Abidin'le Pierre'i tanıştıran O'dur.Ve daha nicelerini...

Şimdi artık yeniden Abidini ve Güzin'i bulup haberlerini almak için Adana'ya dönmenin tam zamanıdır: Aslında Adana Paris'e o kadar uzak ta değil: İşte örneğin Adana'da bile kutlandı Paris'in kurtarılması: Güzin anlatıyor:

"Paris'in kurtuluşu hemen o gece Adana'da kutlandı: Türksözü'nün hemen karşısında oturan Nevzat Güven'in Fransız eşi Colette elinde bir şişe konyakla gazeteye geldi: Zaferin şerefine içildi o gece: Abidin başta, Güzin, Nevzat Güven, Colette Hanım, başmürettip Aziz ve diğerleri hep beraber."

Gel Zaman Git Zaman'da Güzin şunları yazıyor: "O zamanın zengin ama kenarda kalmış Adana'sında, Paris'in kurtuluşu, kimi mahalle meyhanelerinde, tek tük de olsa naralar ve türkülerle kutlanmıyor da değil, ta gecenin geç saatlerine dek. Sabaha karşı gazeteyi bağlayıp eve dönerken, sevinçli, tartışmalı sesler duyuluyor şurada burada, sokak aralarında..."

SULH: BİZE DE BEKLERİZ

2 Eylül 1944'te Pablo Picasso, Paris'tedir. Savaş boyunca TERK ETMEDİĞİ atölyesinde: Rue des Grands-Augustins'teki atölyesinde bir fotoğraf çekti: Savaş boyunca atölyesinden ayrılmayan, alışkanlıkları zerre kadar vazgeçmeyen Picasso rahattı. Kimi nazi subayını arka kapıdan alıp resim sattığını iddia edenler bile var. Fransa Cumhuriyeti vatandaşlığı O'na çok görüldüğü için İspanya Krallığı vatandaşı olarak bir yerde dokunulmazlığı vardı. Franko'nun Hitler ve Mussolini'nin müttefiki olduğunu anımsatmama lütfen izin veriniz. Picasso'nun savaş yıllarındaki tavrı birçok insanın midelerini bulandırmıştır. Yazılanlara bakmak, kimi filmleri izlemek yeter. Gabriel Aghion'un Monsieur Max isimli televizyon filmi (ARTE'de 14 Eylül 2007'de gösterildi) bu konudaki örneklerden biridir: Picasso'nun Paris'e ilk geldiği günlerde elinden tutan, kendisine Fransızca öğreten ve tablolarının satılması için yardımcı olan şair Max Jacob'un 24 Şubat 1942'de işgal güçleri tarafından gözaltına alınmasından sonra kılını kıpırdatmadığını sergileyen filmde daha vahimi de var: Max Jacob'un kurtarılması için ressamın yardımını istemek için kendisiyle görüşmeye gelen şairin bir yakınına, Picasso aynen şu cevabı veriyor: "Herhangi bir şey yapmaya ne hacet. Benim bildiğim Max bir melektir: Hapishaneden uçabilmesi için bize ihtiyacı olmaz." Pes!

Aynı Picasso'nun 1905'te yaptığı ve "A mon ami Max" diye not düşerek Max Jacob'a hediye ettiği portresi karşımda duruyor. Bakıyorum: Sanki Max biraz üzgün. Yoksa ağlıyor mu Jacob? Kızgın olduğu her halinden belli. Sert bir bakış. Kollarını kavuşturmuş. Saçları dökük ama alnı açık!

Neyse konumuza dönelim: Evet o 2 Eylül 1944 günü, Paris kurtarıldıktan on gün kadar sonra yani, Picasso fotoğrafını çektiriyor. Birkaç gün sonra Picasso'nun atölyesine birkaç adamlık komşu sokakta oturan Gertrude Stein oradan geçerken Picasso'nun son model otomobiliyle hava atmasını son derec yersiz buldu. Sanırım biraz da sinirlendi. Bana kalırsa şöyle bir not düşmüştür günlüğüne, enazından Alice Toklas'a söylemiştir: "Büçür İspanyol bugün pek fiyakalı. Görmemiş işte ne olacak!"

5 Ekim 1944'te Paris'te Le Salon d'Automne ("Sonbahar Salonu/Fuarı") açıldı: Jacques Villon, Nicolas de Stael, Andre Delvaux ve dikkatinizi rica ediyorum Picasso'nun tam 74 evet yazıyla yetmişdört tablosu ile. Adam savaş boyunca sürekli çalışmış: Ne var bunda ?! Evet buraya bir de ünlem işareti şart.

Az daha unutuyordum: Picasso ekim 1944'te Le Parti Communiste Français (PCF) yani Fransız Komünist Partisi'ne (FKP) üye olmayı ihmal etmedi.

"Kurşuna Dizilenlerin Partisi" ünvanıyla ve Direniş süresince militan ve yöneticilerinin bir bölümünün gösterdiği kahramanlıklar sonucu pupa yelken giden FKP herkesin ilgi odağıydı elbette. Nitekim FKP savaş sonrasındaki ilk seçimlerden Fransa'nın en büyük siyasi gücü olarak çıktı. Kurulan koalisyon hükümetinde FKP'li birkaç bakan yerini aldı. FKP Genel Sekreteri Maurice Thorez Başbakan Yardımcılığı görevine getirildi... Picasso tercihini bilerek yapmıştı. Akıllı ressam.

YAŞAM SÜRÜYOR UMUTLA

Ağustos 1944'te ve hemen sonrasında Türkiye'de insanlar umutludurlar. Göreceli bir serbestlik kendini gösteriyor.

Güzin'in bana anlattıklarına göre, o günlerde Abidin'le Adana dışına iki yolculuk yapıyorlar:

Biri Mersin'e. Güzin "Teyzemin kızına misafir gittik" dedi.

İkinci yolculuk İskenderun'a.Bu başlı başına bir öyküdür: Adana'da trene bineceksiniz. Yemekli vagona oturacaksınız ve uzun zamandır hasretini çektiğiniz, fena halde özlediğiniz Taşdelen şişe suyu ısmarlayacaksınız ve gelir gelmez kana kana içeceksiniz. "Halis taşdelen suyu bu abla!" Ne suymuş ama. Taşı deliyor resmen. Güzin bu suya bayılır öteden beri. Babaevindeki özel suyu bu muydu yoksa?

İskenderun o günlerde "fransızların yaptırdığı" ve giderken yanlarında götüremedikleri için bırakmak zorunda kaldıkları otelleriyle biraz Avrupa, belki biraz Paris. İskenderun ile Güzin'in üniversite yıllarından gelen bir ilişkisi de yok muydu? Anımsayalım: Güzin, Orhan Veli, Nusret Hızır ve diğer arkadaşlarıyla "Hatay Türktür! Türk kalacaktır!" sloganlarıyla İstanbul'da az mı gösteri yaptı?

Önümde bir fotoğraf var: Abidin ve Güzin: Aile çaybahçesinde mi çekilmiş? Bilemiyorum. Masanın üstünde hiç bir şey yok: Sağ köşedeki beyaz gömlekli sol eli saymazsak. Kimin eli acaba? Ama bir "el" işte. Kapalı. Servis yapılmamış henüz. Abidin bıyıklı. Kravatlı. Şık giyinmiş. Pardösesü dizlerinin üstünde. Sol eliyle hafif kıvrık saçlarını sanki rüzgardan korur gibi. Güzin çok şık: Başında sevimli bir şapka. Sırtında manto: Aman Abla tedbiri elden

bırakma: Hava soğur filan filan filan soğuk alırsın, ne olur ne olmaz. Akdeniz havası çarpar marpar. Güzin Abidin'e bakıyor: Bakacak başka ne varki? Güzin tebessüm mü ediyor? Aman bu pozu kaçırmayalım. Abidin sola bakıyor. Neden? Arkada mütevazi evlerle bir manzara. Mersin mi? İskenderun mu? Yoksa İstanbul mu? Güzin hemen atlıyor: "Abidin İstanbul'da bıyıklı değildi!" Yaa, öyle mi?

Bu "çıkışlar" bir parça nefes almaya vesile oluyordu. Biraz da Adana koşturmalarının yol açtığı yorgunluğu atmaya. Ama uzun sürmüyordular. Ne de olsa birer "çıkış" sonuçu itibarıyla.

REŞAT ENİS AYGEN

Abidin'in Adana yıllarında yakından tanıma olanağı bulunduğu ve gazeteciliği kadar yazarlığını da takdir ettiği bir insan var: Bu Reşat Enis Aygen'dir.

Abidin'le 1980'lerin başında Parisli günlerimizde bu konuda değişik tarihlerde pek çok kez sohbet olanağı buldum. İşçi hareketi tarihi üzerine çalıştığımı ve buna bağlı olarak işçi eylemleri üzerine öykü, roman ve şiir yazarları da araştırdığımı bilen Abidin Aygen'den defalarca söz etti. O anlattı ben dinledim. Ve dünya kadar şey öğrendim. Bunların bir bölümünü sizinle paylaşmak isterim:

Aygen'in en çok bilinen yapıtı Toprak Kokusu'dur. Abidin bu yapıtı övdü ve daha ilginç Aygen'in bu eserini nasıl hazırladığını da anlattı: Aygen o günlerde Adana'da yayınlanan "Yeni Adana gazetesinde gazetecidir. Toprak ağalarını uzun uzun dinleyerek, notlar alarak çok ciddi bir ön çalışma gerçekleştiriyor. Sonra oturup kitabını kaleme alıyor."

Kitap 1944'te yayınlandı. Yayınlanır yayınlanmaz toplatıldı: Bakanlar Kurulu kararıyla. Elbette toprak ağalarının o günkü tek parti CHP ve iktidarı üzerindeki etkisi belirleyici oldu. Aynı yıl aynı biçimde Abidin'in Kel isimli piyesinin başına da aynı şeyler geldi.

Toprak Kokusu o yıllardaki topraksız köylülerin yaşamını, sorunlarını dile getiren bir eser. İrgatların çalışma, geçinme, aslında geçinememe dertlerini sergiliyor. Hastalıklarla mücadelelerini anlatıyor. Bir süre sonra geniş boyutlarıyla ortaya çıkacak olan köylü romanlarının habercisidir bu kitap. Çukurova emekçilerinin, ırgatlarının çaresizliği, yalnızlığı aktarılıyor, en çarpıcı biçimiyle. (Kitap 2002'de Örgün Yayınevi tarafından okuyucularına yeniden sunuldu.)

Reşat Enis Aygen o yılların en iyi yazarlarından biridir. Abidin'in 1940 başlarında katkıda bulunduğu Servet-i Fünun-Uyanış dergisinde öyküleri yayınlandı örneğin. Abidin'in Adana'dan önce ismini bildiği biridir Aygen. 1930'da Kılıcımı Sürüyorum isimli öykü kitabından sonra birçok kitap yayınladı: Kanun Namına (1932), Gong Vurdu (1933), Gece Konuştu (1935), Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1939) ve nihayet 1944'te adı andığımız kitabı. Daha sonra da başka kitaplar yayınladı Aygen. 1968 tarihli Sarı İt birçok kaynakta "ilk işçi romanı" olarak tanıtılıyor.

Aygen'in gazetecilik ve yazarlık alanında Abidin'e ne tür bir katkısı veya yardımı oldu sorusuna şu yanıtı vermek olası: Gazetecilik mesleğinin getirdiği sıkı bir gözlemcilik yeteneği. Abidin'de

bundan bol miktarda var: Ressamdır Abidin ve bakmasını, görmesini, seyretmesini çok iyi bilir. Abidin, Reşat Enis öteden beri tanıyor. Çetin Altan "Abidin Dino" başlıklı yazısında (Sabah 14(?) Aralık 1994) şu satırları yazıyor: "Ben, Abidin Dino'nun adını, lisede Yeni Adam dergisine ilk yazılarımı yazarken Baltacıoğlu'nun arşivinden çıkma birkaç desenle tanıdım. Bir tanesi sanırım Reşat Enis'in profilden çizilmiş bir portresiydi." Evet bakıp görmesini bilen adam çizmesini de bilen adamdır.

Abidin'in Aygen'de beğendiği bir nokta daha var: O'nun kişilerinin, kahramanlarının çok canlı ve bizden oluşudur. Canlı halk dilinden faydalanmasını bilmesidir. Evet, daha önce vurgulama olanağını bulduğum gibi, Abidin de kahramanlarını "kendi ağızları", "kendi dilleri" ile konuşturur.

Abidin bu bağlamda "köylü sözlerini mümkün mertebe kendi lisanları ile düşünüp, yazan" Ebubekir Hazım Tepeyran'dan, Mahmut Yesari'den ve nihayet Reşat Enis Aygen'den gelen ve bizzat kendisinin de iyi biçimde kullandığı her kahramanı kendi diliyle, şivesiyle, sözcükleri telafuz etme tarzıyla konuşturma uslubunu sürdürdü. Bunun en güzel örneğini Kel'de görüyoruz.

KEL TOPLATILINCA

Reşat Enis'in eserinin başına gelenler Abidin'in yapıtını da yakalıyor : Kel de yayınlanır yayınlanmaz Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanıyor. Toplatılıyor. Abidin kitabının yasaklanması ve toplatılması üzerine yeğeni Rasih Nuri İleri'ye bir mektub yazıyor. Mektubunda "kahramanlarını" konuşturuyor Abidin. Bu vesileyle kitabının toplam beş yüz adet basıldığını öğreniyoruz. Düşünebiliyor musunuz? O yıllarda yirmi milyonluk nüfusa sahip

bir ülkede beş yüz adet kitabın yaratabileceği "tahribatı"? Aman aman el aman!!! Hükümet ne güne duruyor be bilader! (Yazımda hata yoktur.)

R. N. İleri'nin Ocak 1994'de Toplumsal Tarih'te tıpkı basımını yayınladığı Abidin'in mektubunu deşifre ederek buraya alıyorum. Deşifre ederek diyorum, çünkü Abidin'in o hep bildiğimiz, hat ve resim çizgileri arasında gidip gelen bazen gidip bir daha gele(e)meyen sözcüklerini, harflerini her zaman bulmak, yakalamak (!), hizaya çekmek na-mümkün! Ama denemeye de değer hani. Buyurun:

"Rasihcim

Seni bermutad zahmete sokacağım.

Bizim 'kel' hey'eti vekile (Bakanlar Kurulu) kararı ile aforoz edildi, yani toplattırılıyor.

Sende bulunan –arta kalan- nüshaları gelip isteyecekler, verirsin.

Kitapçılarda bulunanlar da dahil (altını çizen Abidin'dir. MŞG) senrde 42 (altı çizili) kitap olacak. Hesabını yaptık.

42 kitapla 500 oluyor. Diğerlerinin toplattırılması zaten bitmiş olmalı.

Bu mes'ele hakkında Ali bey fikrini söylesin:

Ali-Kitap dediğiniz okumamak içindir.

Aktar-Efendim, malum, çok isabet.

Mütekait-Osmanlı bahisnameler dergisinde bile bendeniz...

Selim-Cemiyeti Akvam bir eserimi –dolayısıyla- toplatmıştı, hala acırım...

Berber-Roman mı açık saçık mı?

Selim-Eroin, karbeyaz eroin, Balatta ocak kurmuştuk, göz nuru döktük, boru değil, hala acırım, Komsere dedim ki, bu tastamam beyazeroın, hile yok, nefasettandır, erbabının fikrini dinlemeden vermesin buyurun, bir nebzecik...

Erbabına gittikten sonra insan acımaz. Burun lazım, malumunuz büyük burun lazım...

Berber-Komser ne dedi?

Selim-Hatırın için Selim bey dedi, gönlünü kırmak istemem...

Ali-Kitap dediğin okumamak içindir.

(Bundan sonra Abidin'in bir işareti/çizgisi var: vs gibi okumak mümkün. Ama başka bir şey de olabilir: Abidinik. Kimbilir belki orak-çekiş işaretidir: Komünist adam kardeşim her şey beklenir!!!)

Gözlerinden öperim.

Biz iyiyiz.

Abidin Dino."

İmzasını Abidin değil Abitdin Dino biçiminde atıyor. Abidin'de adettir: Ciddi işlerinde bu imzayı kullanır. Arif olan anlar. Abidin olmayan da!

TIYATROYA İLGI

Kel piyesi yasaklanan ve toplattırılan Abidin'in tiyatroya ilgisi azalmadı. Arttı. Adana'da birçok işi arasında zamanının elverdiği ölçüde tiyatro ile ilgilendi. Hatta kimi tiyatro çalışmaları bile gerçekleştirdi:

A'dan Z'ye Abidin Dino'da yazıldığına göre,"Adana Halkevi'nde, halk oyunlarından esinlenen bir yöntemle, bir tiyatro grubu oluşturdu. Toros eteklerinde, köylülerle birlikte, Sıtmalı Adam isimli bir oyun denedi. Bu kez de 'fazla etkili' olduğu gerekçesiyle grup dağıtıldı." (s. 23 ve 284.)

Abidin'in Adana'daki tiyatro çalışmaları üzerine bu bilgilerden başkası olarak Halkevi'nin yayın organı Görüşler'deki iki makalesini biliyoruz. Ama hepsi bu mu ? Mutlaka araştırılması gereken bin konu daha. Belki Abidin'in kağıtları arasında bu konuda bir şeyler bulunabilir. Kimbilir? Abidin bu, belki birkaç sayfa bir şeyler çiziktirmiştir bu konuda.

ADANA'DA SENARYO YAZMAK

Ah! Adana! Ah! Sivrisinekler nefes aldirtmıyor bu kentte : "Evlerin damlarına kadar yükselen pamuk balyalarını taşıyan kağınların iniltisi, geceleri saatlerce Abidin Paşa Caddesi'ni dolduruyor. Durmaksızın geçen pamuk balyalarının, bu sıçağın altında toplandığına inanmak olası değil..." Güzin işte böyle anlatıyor Çukurova sıçağını, sivsinek saldırısını, sıtmayı, bataklıkları ve pamuk balyalarını... Zaman geçiyor.

Abidin gazeteceliğini sürdürüyor: Daha ne kadar zaman için demek gerekiyor: Korkumdan. Çünkü iyi saatte olsunların ne yapacaklarını önceden bilmek, tahmin etmek olası değil. Yazarlığı engellendi. Piyesi toplatıldı. Tiyatro yönetmesi gözaltında. O zaman ne kalıyor: Film çekmek : Olanakları nereden ve nasıl bulacaksınız? Bu biraz sonraki iş diyelim. Daha önce senaryo yazmak gerek. 1934-1938 döneminde Abidin, SSCB'de sinemada bin bir iş yapmış Abidin için kolay: Senaryo yazılacak. SSCB'den ayrıldığından beri sinemada çalışma olanağı bulamadı: Rahat bıraktılar mı? Adana'da senaryo yazarak sinema alanına yeniden dönmek için adım atmış olacak. Hem bir aydın olarak Adana'ya, Adanalılara ve giderek ülke okurlarına bir şeyler iletmek istiyor Abidin.

Abidin'in Yeditepe Öyküleri adı altında 1930'ların ilk başlarında ve sonlarında yayınladığı öykülerinin neredeyse her biri birer senaryodur bana kalırsa. Bir okuyun bana hak vereceksiniz mutalaka. Her satır bir görüntü olarak canlanıyor çünkü gözlerimizin önünde. Bir tesadüf olmamalı bu öyküler aynı adla bir kitap olarak 2002'de yayınlanınca,"ek" olarak Abidin'in "üç kısa film öyküsü"ne, yani senaryosuna da yer verildi. Bu senaryoların "kısa" olmalarının nedeni, Abidin'in onları ya tam anlamıyla bitirememiş veya sadece birer tasarı biçiminde bırakmış olmasıyla ilgili. Ama yine çok hoş. Bu senaryolar şunlardır:

Balıkpazarlı Sineğin İnanılmaz Serüveni,

Konserve Kutusu (A'dan Z'ye Abidin Dino'da: Rakı Şişesiyle Konserve Kutusu),

Köpek-Köpoğlu Köpekler.

İstanbul kokuludur bu senaryolar. Adana yıllarında da Abidin'in senaryolar yazdığını biliyoruz. Daha önce kendi araştırma, gözlem

ve incelemelerine dayanarak kaleme aldığı Toros Destanı isimli senaryosundan söz ettim. 1943 veya 1944'te yazıldığını sanıyorum. Abidin bu senaryosundan değişik sohbet ve söyleşilerimizde bahsetti. Aynı zamanda 18 Eylül 1962 tarihli Öncü gazetesinde yayınlanan "Savaşta imece" başlıklı makalesinde daha önce sözettiğim gibi senaryosunu kısmen anlatıyor. Güzin'in şu sözlerine de yer vermeliyim burada: "Abidin Toros Destanı'nın başına gelenlerden çok üzülmüştü. Çünkü çok önem vermişti o işe."

Abidin'in Adana'da Su Destanı isimli bir senaryo da yazdı :

"SU DESTANI"

Önce 1943'te Adana'da DSİ (Devlet Su İşleri) Müdürü olarak çalışan, daha sonra DSİ Genele Müdürlüğü görevini üstlenen ve nihayet emekliliğini yaşayan Hikmet Turat'ın, yıllar sonra, DSİ Genel Müdür Vekili Neşet Akmandor'a gönderdiği mektubtan birkaç satırı aktarmak istiyorum :

" 1943 senesinde, su işlerinin memleket tarih ve ekonomi sahasındaki hakiki değeri bilinmediği bir devirde, Adana'da Su İşleri Müdürü olarak çalışıyordum. Su mevzuları üzerindeki çalışmalarımızı bir memleket davası haline getirmek ve umumi efkara (kamuoyuna) mal etmek üzere (...) bir de film çevirmek kararına vardık ve o devirde Adana'da bulunan (Sanırsınız ki Abidin tesadüfen veya Paşa Dede'sinin keyfi öyle istediği için Adana'da. İnsanlar O'nun sürgün olmasını O'na o kadar yakıştıramıyorlar ki bu kelimeyi, ağızlarına almak bile istemiyorlar.

MŞG) ressam ve şair (Ben vurguluyorum: Hem daha o yıllarda Abidin'in şair olduğunu anlayan birinin çıkmış olması nedeniyle. Hem de belki adı geçen Abidin ile ağabeyi Arif'i karıştırmış olabilir diye dikkatinizi çekmek için. MŞG) Abidin Dino bu dileğimi yerine getirerek (...) Su Destanı' "nı yazıyor. Hikmet Turat mektubunu şu biçimde bitiriyor: "Kuraklığı dile getirmesi bakımından enteresan olan bu destanın DSİ Bülteni'nde yer almasına müsaade ederseniz memnun olacağım."

Abidin'in senaryosu A'dan Z'ye Abidin Dino'da belirtildiğine göre, yazılmasından "18 yıl sonra", 1961'de DSİ Aylık Haber Bülteni'nde yayınlandı: Başlığı SU DESTANI. Altında –senaryo- yazılı. Başlığın sağında "Yazan: Abidin Dino" okunuyor.

Senaryodan alıntı yapalım :

“Çukurova

Toros eteğinden

Deryaya kadar yayılır.

Bu toprağın derdi iki:

Kuraklık ve sel.

Kuraklık olur,

İtin bile dili

Bir karış sarkmıştır.

(...)

Hikaye anlatılmaya değer.

İşte nehir.

Çay, ırmak derken

Nehir.

Sular kol kol toplanır.

Sular akar,

Türlü topraklardan geçer.

İnsan zekası işe

Başlamıştır.

Barajın projesi.

Ve işte kağıttan toprağa geçiş.

Amele ve mühendis.

Toprak işi

Su işi

Biri erkek

Biri dişi.

Beton

Baraj

Ve tahliye kanalları,

Bereketin kalbi ve damarı var.

Kan kalpten geçer,

Damar tevzi eder (dağıtır/paylaştırır) onu.

Çukurova'nın kanı sudur.

Damarı kanal."

İşte size senaryo: Şiir gibi yazılmış, dizilmiş. Hikmet Turat'ın Abidin'e "ressam ve şair" sıfatlarını birlikte neden uygun bulduğunu şimdi daha iyi anlıyoruz. Abidin'in Yeditepe Öyküleri döneminde ve sonrasında da şiirler yazdığını biliyoruz.

YENİ BİR DÖNEM (Mİ ?)

19 Ağustos 1944'te İskenderun'u "ziyaret eden" ilk ABD gemisinden sonra "Hürriyet"in de gelmesi bekleniyordu. Ama "Hürriyet" maalesef gel(e)medi. Ama yine de epey ilginç şey yaşandı o günlerde:

Nazi Almanyaya ile kurulu köprüler "atıldı". 2 Eylül 1944'te Türkiye'deki nazi Almanyaya diplomatları, büyükelçilikteki ve konsolosluklarındaki memurları ile işe başlandı: Önce Büyükelçi Von Papan "diplomatik kurallara uygun bir şekilde kendisine tahsis edilen özel bir vagonla Edirne sınırına" kadar götürüldü ve sınırdışı edildi. Büyükelçilik'teki memurlar da on gün sonra topluca bir trene bindirilip sınır dışı edildiler. Daha sonra Türkiye'de "memurluk dışında çalışan Alman Devleti vatandaşları"na,"Ülkenize dönmek istiyor musunuz?" sorusu soruldu. Büyük kısmı dönmek istemedi. O zaman pek ünlü sürgün mekanları Çorum, Yozgat ve Kırşehir'e götürüldüler. Savaşın resmi bitiş tarihine kadar orada gözetim altında tutuldular: Kentten izinsiz çıkmaları yasaktı. Ancak yaşamlarını belli bir düzeyde sürdürme olanağı buldular. (Almanların bu kentlerdeki yaşamları konusunda Altan Öymen'in kitabında ilginç bilgiler bulunuyor: s. 450.)

7 Eylül 1944'te İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi 23 ırkçı ve "turancı"ya "hükümet darbesi hazırlamak" suçlamasıyla dava açtı. Duruşmalar 29 Mart 1945'e dek sürdü: Birçok hapis cezasıyla sonuçlandı. Ancak Askeri Yargıtay bu kararı bozdu ve "sanıkların hemen salıverilmeleri" emri verildi. Bunun üzerine İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi 'nde duruşmalara yeniden başlandı... 31 Martı 1948'de bütün sanıkların aklanması kararı alındı. Bu şekilde üç yıldan fazla bir zaman süresince kamuoyu bu davayı ve değişik safhalarını izledi... Böylece hükümet ve CHP iktidarı ırkçılar, "turancılar" ve nazi Almanya yanlıları ile güya hesaplaşmasını yapmış oldu.

1 Kasım 1944'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM'yi açış konuşmasında aynen şunları söyledi: "Büyük komşumuz Sovyet İttihadı (Birliği) ile münasebetlerimiz, yürürlüğünü karşılıklı olarak tanıdığımız ileri muahedelerin hükümleri içinde ve dost mahiyettir."

Böylece SSCB'ye zeytin dalı uzatılıyordu. Bu nutuk aynı zamanda ülkede demokrasiye ve "hürriyet"e gidişi güçlendirecek, hızlandıracak bir adım gibi değerlendirildi. Öyle algılandı.

Bu gidişin kısa ömürlü olacağını bil(e)meden, hem nasıl bilebilirlerdi ki, aydınlar, sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, şairler yayın faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmak için harekete geçtiler. 23 Kasım 1944'te Yaratılış dergisinin yayın hayatına başlaması bu bağlamda anlaşılmalıdır. Öte yandan herkes faşizm ve nazizmin bir daha gelmeyecek biçimde tarihe karıştığına inanıyordu. Eh! Demokrasi bütün ülkelerde kazanırken bizde de kazanmaması için hiç bir neden yoktu? Türkiye'de "demokrasiye doğru gidiş" maalesef düz, açık bir çizgi izleyemeyecekti.

2 Aralık 1944'te Alman "bankalarının" ve "sigorta şirketlerinin" bütün faaliyetleri "her türlü casusluk işlerine" bulaştıkları ve başka bir dizi gerekçeyle durduruldu.

18 Aralık 1944'te Le Monde (Dünya) gazetesinin ilk sayısı Paris'te yayınlandı. Huibert Beuve-Mery'inin yönetimindeki gazetenin fiyatı 3 Franktı. Günde 140.000 adet basılıyordu. Abidin, Parisli yıllarında hem bu gazeteye katkıda bulundu, hem birçok gazetecisi ile, örneğin Türkiye'de epey tanınan Eric Rouleau ile, çok yakın ve dostça ilişkiler kurdu. Onların ülkemizin sorunlarını daha iyi tanımlarını sağladı. Zaman zamsan onlara bilgi verdi. Hele Türkiye'de "önemli siyasi olayların" öncesi, esnası ve sonrasında. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde ve izleyen günlerde...

31 ARALIK 1944: ADANA'DA ŞEHİR KULÜBÜ'NDE ABİDİN DANS EDİYOR GÜZİN'LE

Adana yeni yıla hazırlanıyor: Yepyeni giysileriyle. Daha az sıcak kent. Sıtma korkusu sanki uzaklaşmış gibi. Havada umut bulutları. Özgürlük şarkıları ağızlarda. Kent biraz rahatlamış belli. Güzin kitabında bakın neler yazıyor: "Adana'da çok önemli bir olay, ilk kez hanımların yılbaşı gecesini, eşleriyle, Şehir Kulübü'nde geçirmeleri..."

Gerçi Güzin kitabında "Yıl: 1943" notunu koymuş, ama değişik konuşmalarımızda bu olayın 1944'ü 1945'e bağlayan gece geçtiği ortaya çıktı. Burada bu düzeltmeyi yapabilirim artık. Şimdi gelin sonrasını birlikte okuyalım : "Kulübün oyun salonuna sofralar kurulmuş, her sofranın etrafına da karı koca ve yetişkin genç kızlar, delikanlılar, giyinip kuşanıp, süslü püslü, kibar kibar oturmuşlar..."

Herkes kendi masasında eğleniyor, dans bile ediliyor. Ancak karı koca birbirleriyle, kimse kimsenin eşini dansa davet etmeyi aklından geçirmiyor. Garsonların arasında çok saygılı bir hava esiyor. Arnavut emektar Malo gözyaşlarını siliyor, yirmi yıl hizmet ettiği Rasih Beyin oğlu Abidin, hanımını, O'nun gözleri önünde, kollarına almış dans ediyor. 'Eftehar ediyorum' diyor Malo gururla."

Güzin'le 11 Mart 2004'te o geceyi konuştuk:

MŞG: Abidin Paşa'nın Adana valisiyken, bugün Ardnavutluk dediğimiz ülkeden, o yıllar için herhalde Epir demek daha yerinde olacak, çok sayıda "Arnavut muhafız" getirdiğini biliyoruz. Malo onların torunlarından mı?

GD: Olabilir.

MŞG: Siz sadece Abidin'le mi dans ettiniz?

GD: O gece ilk kez böyle herkesin katıldığı bir gecede Beyler Hanımlarıyla dans ettiler. Ben Abidin'le, bir de Ahmet'le dans ettim. Evet Ahmet Dino o gece bizimleydi. Ahmet çok kibar insandı. Hiç unutamam Adana'ya vardığı bir sefer, ertesi sabah hemen eve bir kasa kaysı göndermişti: Üstünde "Ahmet tarafından hediye" yazılı bir kasa. Düşünebiliyor musunuz? Ahmet yılbaşı gecesine tek başına katıldı. O günlerde kimsesi yoktu. Otelde yatıyor, Şehir Kulübü'nden çıkmıyordu. O gece O'nun da katıldığı o yılbaşı gecesine Adana'da ilk defa böylesine hoş bir ortamda yaşandı. Unutulamaz.

"Bembeyaz Toros duvarının dibine yayılmış Çukurova'da kış, rutubetli, yağmurlu. Kentin dolaylarında çakalların ulumasıyla, savaştan ötürü karartmasıyla, trenlerin geceleri sanki daha tiz, daha acı düdük sesleriyle" Adana ve insanları 1945 yılına böyle girdiler: Birazcık şenlik. Onca dert, bela, koşturmaca, sıtma,

kavurucu sıcak, baskı ve zulümden sonra veya onlarla birlikte veya onlara rağmen sanki birkaç saatlik bir mola. Birazcık şenlik. Çok görülmesin.

Ocak 1945'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri Genelkurmay Başkanlığı'nın değişmez ismi Mareşal Fevzi Çakmak görevinden alındı. Zorunlu olarak emekliye ayrıldı. Tutuculuğuyla ünlü Çakmak'ın görevinden alınması otoriter devlet yanlılarına vurulmuş bir darbe ve demokrasi yönünde atılmış yeni bir adım olarak yorumlandı. Ancak Çakmak bunu hiç hazmedemedi. Ve bunun sorumlusu olarak gördüğü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye karşı kini gittikçe arttı: "Kendisine bunu nasıl reva görmüştü?" Bu kin dönemin siyasi ortamını daha çok gelecek olan bir dizi olaya yol açtı. Çakmak son derece garip, zaman zaman birbiriyle çelişen işlere kalkıştı, hatta birara "İnsan hakları savunucusu, barış yanlısı ve demokrasi hayranı" bir siyasetçi havası bile takındı (!) Hayret !

O'nun yerine genç ve dinamik olduğu söylenen 51 yaşındaki orgeneral Kazım Orbay atandı. Ancak oğlu Haşmet Orbay'ın Ankara'nın ünlü doktoru Neşet Naci Arzan'ı öldürdüğüünün ortaya çıkması üzerine görevinden, ikibuçuk yıl sonra, ayrılmak zorunda kaldı. Bu cinayet Ankara'nın otoriter valisi Nevzat Tandoğan'ın intiharına neden olması açısından da önem kazandı. Ve o günlerdeki siyasi ortamın daha dengesiz bir biçim almasında da rol oynadı.

Ocak 1945'te, Cumhurbaşkanı'nın isteğiyle, askeri hiyerarşideki değişiklik bir yerde İsmet İnönü'nün kendine özgü ve son derece ihtiyatlı "yenileşme" veya "yenileştirme", CHP ve devlet kadrolarını "gençleştirme" arzusunun işaretlerinden biriydi. Bütün otoriter, askeri diktatörlüklerle yönetilen, faşist, faşizan, nazi ve/veya nazi yanlısı devletler tuzla buz olurken CHP'nin Tek-Parti-Devlet yönetiminin de kendine çeki düzen vermesi dayatıyordu

çünkü. Ancak İnönü o bilinen bir adım ileri iki adım geri yöntemiyle CHP ve devlet bünyesindeki "gençleştirmeyi" asla gerçekleştiremedi.

Savaşın seyrine uygun düzenlemeler yapılıyordu: Örneğin, 13 Ocak 1945'te, Boğazlar Müttefikler'e açıldı. Böylece Müttefiklerin hem Alman savaş gemileri ile hem de bölgede kalan Alman askerleriyle mücadeleyi sürdürmeleri mümkün olacaktı. Ayrıca SSCB'ye yardım iletmeleri de kolaylaşacaktı.

WHITTEMORE

Abidin'in, 1930'ların başında Ayasofya taraflarında tanıştığı ve daha sonra yollarının değişik kez kesiştiği ABD'li Whittemore, Adana'da da Abidin ve Güzin'i buldu. Güzin bu konuda bana şunları anlattı:

"Whittemore, Adana'ya resmi çağrılı olarak geldi: Bir konferans vermek üzere. Gelmeden önce bize yazdı, belki de telefon etti: 'Ben doğrudan doğruya size geleyim' diye. İlle bize gelmek, bizim evde kalmak istiyor. Biz Adana'daki ikinci evimizdeyiz o sıralarda: Abidin Paşa Caddesi'ndeki o şangur şungur evde oturuyoruz. Oysa Whittemore o sırada Yeniköy İskelesi'nden Tarabya'ya doğru giderken Boğaziçi'ne tepelerden bakan en şık İngiliz evlerinden birinde oturuyor. Orada misafir olarak oturuyor: İstanbul'da araştırmalarını sürdürüyor. Abidin sürgüne gönderilince olayla ilgilenmiş, beni birkaç kez aramış, birkaç kez görüşmüşüz; olup-bitenlerle ilgilenen sevimli bir insan. Evi ise süper lüks. Dünya düzeyinde süper lüks bir ev, lütfen dikkat buyurunuz. Kendisi yaşlı ve sevimli bir Amerikalı. Örneğin temiz ve kaliteli, fakat diyelim yakasının altındaki bir yırtık, bir delik örülmüş bir gömlek giyiyor.

Eskimiş ama kaliteli bir ceket de cabası. Çok şık. Basit ve şık. Rahat. Çok rahat. Çok yaşlı. Bizim yanımızda sevimli bir ihtiyar. Adana'ya geldiğinde bizde kalmasının mümkün olmayacağını anlatana kadar epey zorluk çektik. Valiliğin davetlisi olarak zaten en iyi şekilde karşılandı, ağırlandı, en iyi mekânda misafir ediliyor. Adana'ya gelir gelmez bizi hemen buldu. Bir araya gelir gelmez tutturdu: 'Abidin konferansımı İngilizceden Türkçeye siz çevirin' diyor. Abidin çok iyi İngilizce biliyor ya, ille çeviriyi Abidin yapmalı ki söyleyecekleri en iyi biçimde dinleyenlere ulaşabilsin. Abidin ise O'na 'Aman nasıl olur, ben burada sürgünüm, öyle vali ve benzeri bir dizi resmi kişilerin önünde vereceğiniz konferansta çevirmenlik yapamam, kusura bakmayın, çünkü bu hiç uygun olmaz,' filan deyip O'nu ikna etti. Epey uğraştıktan sonra. O zaman profesör 'Peki, dedi, ama iki şartla: Bir: Konferansıma geleceksiniz. İki: Resmi çevirmenin kötü veya yanlış çevirdiğini fark ederseniz bana işaret vereceksiniz. 'Peki dedik ve bu arada bu 'işaret işi' için de bir tür 'telefon' saptadık: Kibarca kaş, göz, el ve kol hareketlerinden oluşan. Neyse konferansına gittik. Çok güzel geçti. Maalesef konusunu hatırlayamıyorum. Neyse; ille bizim kaldığımız evi görmek istediğini ısrarla belirtince, evimize davet ettik. Abidin Paşa Caddesi'ndeki o meşhur evimize geldik. Derme çatma marangoz merdiveninden üst kata çıktık. Alt katta her zamanki gibi bakkalımız var. Malum geceleri meyhane havasına bürünen, bol gürültülü bakkal. Çıktık, önce ufacık bir platform, karşıda bir oda var, bir de böyle solda, bir de orada bir boşluk var, banyo, duş falan filan (Gülüyor Güzin). Dış kapımız çengelle kapatılıyor filan fıstık (Gülmekten Güzin ve ben kırılıyoruz). Ama işe bakın siz Whittemore bayıldı evimize: Ve tutturdu yine 'Ne olur ben bu odada yatayım.' (Katıla katıla gülüyoruz). Aman Whittemore canım Whittemore siz burada nasıl yatarsınız! Mümkün değil! Falan filan neyse zor bela yine ikna ettik. Ve akşam birlikte yemek yemeğe karar verildi: Nehir kenarındaki lokantamıza gittik.

Üçümüz yine. Whittemore her zamanki gibi, yani daha önce İstanbul'da bizi davet ettiği iyi ve şık lokantalarda yaptığı gibi, peynirleri özenle yıkadı, bilmemneleri yine özenle/bin bir özenle temizledi ve yemekleri yedik. Çok hoş, çok müthiş bir adamdı. Bembeyaz saçlarıyla, o güzelim giysileriyle."

ŞUBAT 1945 : "ÜÇ BÜYÜKLER"

4-11 Şubat 1945'te "Üç Büyükler", Churchill, Roosevelt ve Stalin, Yalta'da buluştular: Dünya haritası yeniden çizildi. Avrupa paylaşıldı. 1990'ların başına kadar sürecektir bir paylaşım bu. Kimi beklenmeyen, kimi öngörülemez oluşumlara rağmen, Avrupa, Afrika ve Asya'nın kaderini, o günlerde, orada, onlar çizdiler, belirlediler...

Artık Türkiye'ye "Mihver'e karşı Harbe girmek" kalıyordu: 23 Şubat 1945'te nihayet Almanya Devleti'ne ve Japonya İmparatorluğu'na karşı savaş ilan edildi. TBMM'de "oybirliği ile" alınan kararın ilginç bir eki var: "Türkiye'nin savaş haline o gün değil 1 Mart 1945'te" gireceği belirtiliyordu. Böylece Müttefikler'in Yalta'da belirlediği son gün savaşa girilmiş oluyordu. Altan Öymen'in vurguladığı gibi, "Böyle -bir hafta sonrasına randevu verir gibi- bir savaş ilanı o vakte kadar pek (hatta hiç. MŞG) görülmemişti ama, Türkiye bununla, o kararı sadece San Francisco Konferansı'na katılmak için aldığını, savaş ilan ettiği devletlere karşı da vurgulamış oldu." (A.g.k., s. 452). Türkiye tedbiri elden bırakmıyor, asla.

24 Şubat 1945 tarihli Cumhuriyet, birinci başlığını şöyle attı: "Mihvere karşı harbe girdik Millet Meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonya'ya ilanıharb kararını oybirliğiyle

verdi". Sonra şunu ekliyor: "Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz".

25 Şubatta Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Paktı'nı imzaladı.

Asya'da ise savaş sürüyordu: Mart 1945'te Japonya'yı teslimle zorlamak için Tokyo bombalandı: ABD Hava Kuvvetleri'nin B 29 bombardıman uçağı Tokyo'yu "yerle bir etti". Yüz binden çok insan yaşamını yitirdi. "Uçan Kale" diye adlandırılan bu akıl almaz güçteki uçaklar tonlarca bomba taşıyabiliyordu.

Aynı günlerde Türkiye'de basın dünyasında bile, gelişmelere uygun, demokrasi rüzgârları esmeye başladı: CHP'nin resmi organı Ulus, yanında Vatan ve hatta savaş yıllarında nazi Almanya'sını destekleyen Cumhuriyet "demokrasi havarisi" kesildiler. Evet "demokrasiye doğru" gidiyorduk. Amaç "çok partili demokrasi"ydi. Ne güzel. Siyasal ortamda göreceli bir özgürlük, savaşın yükünü çeken emekçilerin ve işçilerin korunması için kimi sosyal güvenlik tedbirlerinin alınması, Çalışma Bakanlığı'nın kurulması güzel şeylerdi. Ama niyet ve ilk yapılanlar güzel de olsa yılların, yüzyılların devlet alışkanlıkları maalesef bir günden ertesine değişmiyordu...

15 MART 1945: ANT ÇIKIYOR

1930'ların ve 1940'ların sosyalist, komünist, ilerici gençleri, aydın ve yazarları 15 Mart 1945'te yeni bir dergi ile bir deneme daha yapmak istediler: Ant yayına başladı: On beş günlük "düşün ve sanat" dergisi olarak yayınlanan derginin "imtiyaz sahibi" Hakkı Bigeç, "neşriyat müdürü" Ulviye Uysal'dır. Yazarları arasında

birçok tanidik isim bulunuyor: İlhan Başgöz, Behice Boran, Nusret Hızır, Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Hüsamettin Bozok, Kemal Bilbaşar, Niyazi Berkes, Enver Gökçe, Necati Cumalı, Arif Barikat (Damar), İlhan Berk dikkat çekiyor.

Derginin 7. sayısında Nusret Hızır, nazizmin Nietzsche'nin "üstün insan" kuramını kendisine nasıl malzeme olarak kullandığını, Alman filozofun görüşünün "demokrasi düşmanı bir rejime ideoloji olarak biçilmiş kaftan" gibi oturduğunu vurguluyordu. Dergi sosyalist sanat görüşünü savundu. 1940 kuşağının savaşın bitimine doğru anti-faşist coşkularından kaynaklanan şiirlerine yer verildi. Bu arada Fransa'nın ünlü şairi Aragon'un yapıtlarına da. Ayrıca halk edebiyatına ilişkin özgün araştırmalar da yayın-landı. 10 sayı yayımlandıktan sonra Ağustos 1945'te yayınına son verdi.

Kimi kaynaklar Ant'ın TKP'nin emriyle Zeki Baştımar yönetiminde yayımlandığını ileri sürüyor; "gençlik hareketinin organı olarak". Dönemin hükümeti bu tür yayın organlarına karşı sürekli şüpheli tutumundan vazgeçmedi. Dahası, 19 Mart'ta SSCB Türkiye Cumhuriyeti ile 17 Aralık 1925'te imzaladığı "Dostluk ve Tarafsızlık Paktı"nı bozduğunu duyurunca, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün eski ve yeni paranoyaları hücum ettiler. Eh Stalin ve arkadaşlarının Türkiye'de demokrasinin gelmesini, yerleşmesini bekleyecek halleri de pek yoktu maalesef. Yıllardan beri şu veya bu biçimde, hatta bazen doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerine söylediklerini, bu kez bir notayla iletiler: İki devlet arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesi ve özellikle Boğazlar'dan geçiş konusunda SSCB'ye kolaylıklar tanınmasını istediler. Daha ne olsun? Bu kadarı yetti de arttı bile: İki devlet arasındaki ilişkiler fena halde gerildi. Bu gerginlik yıllarca sürdü ve iç politikaya bir dizi saldırı, hapis furyaları, zulüm ile yansıdı. Abidin Dino'nun apansızın askere götürülmesinde bile bu gerginlik rol oynadı. Birazdan göreceğiz.

Mart 1945'te Yunanistan'da iç savaş en dramatik biçimiyle devam ediyordu. Komünistlerin iktidarı alması olasılığı konuşuluyordu.

12 Nisan 1945'te Roosevelt beyin kanaması sonucu ölünce yerini Başkan Yardımcısı Truman aldı. Stalin'e karşı daha farklı, daha sert bir politikayı benimsedi. Roosevelt'in Stalin'le "iyi ve anlayışlı müttefik" yaklaşımı son buldu: Böylece ABD Avrupa ve Balkanlar'da daha müdahaleci yöntemler geliştirdi. O günlerde SSCB karşısında tek başına kalmamak ve savaş sonrasında kurulmak üzere olan "yeni düzen" içinde tecrit edilmiş konumda bulunmamak için Türkiye Cumhuriyeti bu politikaya "balıklama daldı".

Türkiye Cumhuriyeti 25 Nisan 1945'te San Francisco'daki "Birleşmiş Milletler Konferansı'na katıldı. "Hür Dünya" içinde yer almak arzusunu böylece belirtti. Toplam 47 devlet vardı. Aynı gün Leipzig'in 50 kilometre güneyinde Torgan'da ABD ve SSCB askerleri karşılaştılar. Ve el sıkıştılar. Müttefik orduların bu ikisi ilk kez karşılaşıyorlardı.

28 Nisan 1945'te Mussolini İtalyan Partizanları tarafından vuruldu: Bir kabus sona eriyordu. Neredeyse tam bir ay sonra 30 Nisan'da sıra Hitler'deydi: "Führer"/"Başbug" intihar etti. Bir kâbus daha sona erdi. Her biri arkalarında milyonlarca ölü bırakarak. Milyonlarca yaralı, sakat, yetim, öksüz ve dul.

8 Mayıs 1945'te Nazi Almanyası teslim oldu: Avrupa'da savaş sona erdi. Bir harabeye dönmüş Berlin'e ilk giren SSCB askerleri orak-çekeşli kırmızı bayrağı en yüksek noktaya çektiler: Berlin'e doğru yarıştı SSCB kazandı. Ama sonrası başka bir hikâyedir artık.

MAYIS 1945: "DEMOKRASİ" SAAT KAÇTA GELİYOR ?

Ocak 1945'ten beri yaptıklarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasette, iç siyasette "liberalleşmenin ilk belirtilerini" verdiği sonucuna varıldı. Dış ilişkilerindeki yeni arayışları içinde artık tek parti yönetimiyle işleri sürdürmenin imkânsızlığı da belli oldu: Dolayısıyla "çok partili demokrasiye" geçilmeliydi. Ama nasıl? Hangi tarzda?

19 Mayıs 1945'teki nutkuyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, son derece ihtiyatlı bir biçimde ve dikkatli bir dil kullanarak "demokrasi yolunda ilerleneceğini" belirtti. Bu yönde gösterilecek çabalara yeşil ışık yaktığını duyumsattı.

Aslında o günlerde CHP'de ve devletin yönetici kademelerinde, yönetici kadrolarında "demokrasiye geçiş", "çok partili rejim" ve ilgili konularda kesinlik kazanmış, açık ve belirgin bir görüş, bir politika yoktur. Git-geller söz konusudur. Utangaç, sınırlı, çok sınırlı çabalar söz konusudur. Parçalı bulutlu bir hava gibidir o günlerdeki "demokrasiye geçiş" arzusu: Bir güneşli, bir fırtınalı, bir karlı, bir rüzgârlı. Bir adım ileri atılıyor, bir adım geri. Bir adım ileri, iki adım geri.

Mayıs 1945'te dünyadaki, Avrupa'daki ve Türkiye'deki "liberalleşme", hele "Milli Şef" İsmet İnönü'nün "demokrasiye geçişte" kararlı olduğunu gösteren işareti, ülkede son derece cılız ve maalesef kısa süreli ve göreceli bir özgürlük umudunun esmesine yol açtı. O günlerde hiç kimse bunun kısa süreli olacağını tahmin etmiyordu. Hem öyle bile olsa olumlu esen rüzgârın hızından yararlanmak bir tür gençlik belirtisidir. Nitekim Ankara'daki aydın, gazeteci, yazar, şair bilim kadın ve adamı,

çevirmenler Akdeniz taraflarına inmek isteğini somutlaştırma olanağı buldular. Buna daha sonra ilk "mavi yolculuk" adı konulacak. Ve bilindiği gibi mavi yolculuk bir alışkanlık, bir gelenek biçimine dönüşecek. Özellikle Halikarnas Balıkcısı nam-ı diğer Cevat Şakir ve Azra Erhat'ın başı çekmeleriyle. Sabahattin Eyüboğlu'nu da unutmadan.

ABİDİN ASKERE ALINIYOR

O gün öğlen saatlerinde Lise'den dönen Güzin eve geldiğinde Abidin'in "götürüldüğünü" hemen farketti. Evet, o saatte genel olarak evde Güzin'i bekleyen Abidin evde değildi. Güzin, Abidin'in askere götürüldüğünü anladı hemen. Birkaç gündür zaten Abidin'in askere götürüleceğini biliyorlardı. Güzin anlatıyor: "Zorla götürülmedi Abidin. Çoktan biliyoruz ki alacaklar askere. Durup dururken almadılar. Bir kere almamaları lazım. Çünkü Abidin ciğerlerinden hasta ve askerlik yapamayacağına ilişkin doktor raporu bulunuyor. Hastalık nedeniyle askerlikten muaf tutulmuş, ama aldılar işte: Ciğerleri hasta, raporlu, ama hiç umursamadılar. Adana Askerlik Şubesi birkaç haftadır bildiriyordu : 'Gelip askere götüreceğiz.' Gelecekleri gün aşağı yukarı belli. Nitekim bir gün önce 'Yarın geleceğiz' haberini ilettiler. Ama saati belli değil. O gün ben (Güzin Dino) sabah erkenden kalktım Lise'de dersim var, okula gittim. Abidin de Türksözü gazetesindeki işinden yine sabaha doğru dönmüş, yatıyor. Döndüğümde Abidin'i belki bulamayacağımı biliyorum ve bu nedenle Lise'ye giderken vedalaşıyoruz biz, ne olur ne olmaz diye. Nitekim öğlen saatlerinde döndüğümde Abidin'i bulamayınca, ben 'evyah' vaziyetinde değilim. Ama yine de sarsılmadım desem doğru olmaz. Çünkü askerlik bu ve hasta adamı alıp götürdüler Gitmek

var dönmek yok bazen. O yıllarda kimi solcunun, adı 'komüniste' çıkmış insanın askerlik yaparken öldürüldüğünü de biliyoruz." Bütün bu karmaşık duygular içindeyken Güzin, ev sahibinin, kumaşçı Mahmud Bey'in eşi geliyor ve aynen şunları söylüyor: "Hiç gam yeme; biz konu komşu toplandık ve hep ağlaştık bile. Sen üzülme. Allah kavuştursun. Biz ağladık bile... Yazık!" Evet, gözünü sevdiğimin Anadolu'su işte aynen böyledir. Kendine özgü bir kibarlık. Kendine özgü bir dayanışmacılık. Abidin'i götürürlerken eşinin yokluğunda, O'nun ağlama olanağı bulunmaması nedeniyle, bu "görevi" konu komşular yapıyorlar. Güzin bu olayı hiçbir zaman unutmadı. Bana 5 Mayıs 2005'te bir kez daha anlattı. Aynen şöyle: "Ev sahibinin eşi kibarlık olsun diye öyle davrandı. Çok hoştu o davranışı. Unutulamaz anılardan biridir benim için. Evet, çok hoş değil mi? Tam Anadolu insanı işte. Cömert, özverili, paylaşımcı, dayanışmacı."

Bu kadar da değil. Abidin'in askere götürülmesi o gün Adana'da ve elbette Abidin ve Güzin'in ikinci evlerinin altındaki bakkalda, ne bakkalı canım "gizli meyhane"de, o gece gündemin en birincil konusu. Güzin yazıyor:

"Abidin'i askere aldıkları akşam aşağıda şöyle bir konuşma geçiyor:

- Aldılar, yazık adamı...
- Hem de mevcutlu götürdüler askere.
- Hem de iki dil bilirdi...
- İki de karısı bilirdi, etti mi sana dört! diyor bakkal ciddiyetle.

Tüm mahalle çok üzülmüş Abidin'in askere alınmasına. Çürüğe çıkmış olmasına rağmen."

Güzin'e neden Kayseri'ye gönderildi sorusunu sorunca yanıtı şu oldu: “ Çünkü orada öyle bir askeri birlik var ki Türkiye'nin bütün en azılı canilerine, en azılı hırsızlarına askerliği orada yaptırıyorlar. Yani ipten kazıktan kurtulmuşların askeri bölümünde Abidin de askerlik yapacak. En belalılarla aynı bölükte. Daha fenası bir ay boyunca Abidin'den hiçbir haber de alamadım. İlk varlık işaretini bir ay sonraki haberiyle verdi.”

Abidin büyük olasılıkla Mayıs 1945'te askere götürüldü. Ve Güzin haziran ortasına kadar Abidin'den habersiz kaldı. Burada birkaç noktayı anımsatmak isterim.

Abidin'in “mevcutlu” olarak askere götürüldüğü sırada da Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dur. 1943 başında iki kardeşin sürgün cezasını Adana'da çekmeleri için "izin" veren Başbakan bu kez bu konuda hiçbir şey yapmıyor veya yapamıyor.

1938'de Türkiye'ye döndüğünde "ciğerlerinden hasta olduğu" için rapor alıp askerliğini tecil ettirmek istiyordu Abidin. Nitekim bu nedenle bir rapor aldı ve bunun sonucunda askere götürülmedi. 1938'de Abidin 25 yaşındaydı. Oysa O'nu 1945'te yani tam 32 yaşında askere aldılar. Elindeki raporda "askerlik yapamaz" denmesine/yazılmasına karşın. Yani Türkçesiyle "çürüğe çıkmış olmasına" karşın. Abidin hastaydı ve askerliği süresince hastalıklarına yeni tür hastalıklar eklendi. Ve bu açıdan bakınca askerlik Abidin'e bir tür "ceza" biçiminde yaptırıldı. Zorla yaptırıldı. En azından o günün yasalarına aykırı bir biçimde. Neden?

"ABİDİNPAŞA CADDESİ'DİR, KARA ÖKÜZÜN GEZİNDİĞİ CADDE..."

Abidin'in Türksözü'nde çalışmasından beri birçok insan O'nu görmek için, ziyaret için, sohbet için gazeteye gidiyordu. Gazete böylece bir tür karşılaşma, tartışma, söyleşme mekânına dönüşüyor. Bu kadar da değil. Abidin'in radyolardan yaptığı çeviriler sayesinde savaş haberleri ertesi sabah en taze biçimde Türksözü'nde yayınlanınca diğer gazeteler yarış dışı kalıyorlar. Türksözü gazetesinin satışları artıyor. Gazete her gün hangi kentlerin kurtarıldığını, nazilerin nerelerde yenildiğini haber yapınca Türksözü'nün tirajı arttı ve gittikçe daha çok tutulmaya başladı. Bugün gazetesinin örneğin satışları düştü. Rakip gazete patronları tedirgindi. Polis ve "yetkililer" tedirgindi. Rasih Nuri İleri'nin bir yazısında şu satırları okumak olası: "Milli Emniyet, (gazetede yayınlanan savaş haberlerine ilişkin olarak. MŞG) 'bu bilgiyi nereden buluyorsunuz' diye gazeteyi birkaç kez sıkıştırmıştı. Oysa Abidin Rus, İngiliz, Fransız radyolarını dinleyip, İstanbul ve Ankara'dan önce savaş haberlerini saati saatine vermekteydi."

Adana yereline ve genel olarak Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak Abidin'in başka bir yere sürülmesi olasılığı bile ortaya çıktı. Türksözü yöneticisi Nevzat Güven bu nedenle Abidin'e durumu bildirdi. Güzin'in anlattığına göre, "Nevzat Güven de korkuyordu. Ve Abidin'e 'Bu kez seni Adana'dan da sürecekler, nereye gideceksin o zaman? En iyisi sen Ankara'ya git bir görün' filan dedi. Biz de tedirgindik elbette. Çünkü Adana'da onca uğraştan sonra nihayet ikamet olanağı elde etmişiz, evlenmişiz, kendimize göre belli bir düzen kurmuşuz, Abidin çalışıyor, ben öğretmenlik yapıyorum, düşe kalka yaşıyoruz işte. Bir şeyler kurmuşuz şöyle böyle bir düzenimiz var. Şimdi bu da mı bozulacaktı? Evet ben de

korkuyordum. Yetkililerin gazete yöneticisini sıkıştırması ve O'nun korkusu ve ısrarı üzerine Abidin Ankara'ya gitti. Maksat Abidin'i bir süre gözlerden uzak tutmaktı. Ve aynı zamanda Ankara'da yetkililerle görüşmek ve yeniden sürgüne gönderilmesini önlemektir. Ankara'da Abidin İçişleri Bakanlığı'na filan göründü. İki günlüğüne gitmişti, dört gün kaldı. O günlerde Arif Dino bizim evde kalıyor ve bana takılmayı ihmal etmiyordu: 'Ankara'da kalmasını uzatmasının nedeni Ankara'daki bir kadın olmasının' filan gibi çocukça şakalar yapıyordu. Ben o sırada çok daha ciddi nedenlerden tedirgin olduğum için Arif'in bu soğuk şakalarına gülemiyordum doğrusunu isterseniz. Neyse Abidin döndü. Ama hiçbir şey çözülemedi."

Abidin'in bu iş için Ankara'ya Ocak veya Şubat 1945'te gittiğini doğrulayan bir belge ve bir tanık var: Belge Melih Cevdet Anday'ın 6 Şubat 1945'te Şevket Rado'ya gönderdiği mektuptur: "Geçenlerde de kırk yılda bir meyhanede birkaç arkadaş içtik. Abidin Dino burada idi, Cahit de vardı. Kalktık. Gece yarısı vekilin (Hasan Ali Yücel. MŞG) evine gittik?" (Şirket Radyo'ya Mektuplar, s. 121).

Anday, mektubunda kısaca aktardığı olayı, hatta olaylar dizisini, Akan Zaman Duran Zaman'da biraz farklı ve uzunca anlatıyor: Böylece Abidin'in Ankara'ya bu işi olumlu bir sonuca ulaştırmak için geldiğini ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in yardımını almaya çalıştığını öğreniyoruz. Anday'ın anlattıklarını aktaracağım: O günlerin Ankara'sından bir manzara yansıması nedeniyle de çok ilginç bir parça. Ancak Anday, bu olayı 1943'te yaşanmış gibi aktarıyor ve dolayısıyla Abidin'in Mecitözü'nden geldiğini yazıyor. Bu defa da Mecitözü'nün Adana'ya bağlı olduğunu sanıyor ve Güzin'in de Abidin'le Mecitözü'nde bulunduğunu belirtiyor. Hafıza yanılsaması olmalı. Ama bu aynı zamanda Abidin'in, bu olayın yaşandığı sırada, Mecitözü'nde değil

Adana'da sürgün olduğunun da dolaylı ispatı. Bu düzeltmeleri yaptıktan sonra Anday'ın hoş anısını aktarıyorum (adı geçen kitabından: s. 101-103):

“Abidin bir gün izin alıp Ankara’ya geldi. (...). Tanıdıklarına başvuruyor bu iş için. Bu arada, konuyu Hasan Âli Yücel'e de açmayı düşünüyordu. Bir akşam O, ben, Cahit Sıtkı Tarancı, Şükran Lokantası'ndan kalktık, Bakan'ın Yenişehir'deki evine gittik.

Cahit Sıtkı, o sırada Yedeksubay Okulu'nda olduğu için üstünde asker giysisi vardı.

Kapıyı çaldık, tanımadığımız bir uşak çıktı karşımıza, beyefendinin daha gelmediğini söyledi. Biz de kısa yoldan Yenişehir Bulvarı'nı aşip karşıya geçtik, Sabahattin Eyüboğlu'nun oturduğu Yeşil Apartmanı'na gittik. Gece yarısına dek kaldık orada...

Meğer neler olmuş... Bizi tanımayan yeni uşak, askerlerin kapıya dayandığını söyleyince aileyi bir telaştır almış. Evine dönen Hasan Âli Yücel de olayı bu heyecan havası içinde öğrenince, Emniyet Müdürü'ne telefon eder, açar ağzını yumar gözünü.

Bu kez telaşlanma sırası Emniyet Müdürü'ne gelir, motosikletli polisler çıkarır yola. Bakan'ın evinin çevresi aranır taranır, kimse bulunamaz.

Üç gün sonra biz bu konuyu Şükran Lokantası'nda konuşurken bizi dinleyen sivillerden biri, haberi koşa koşa müdürüne yetiştirir.

Abidin Mecitözü'ne (Hayır. Adana'ya. MŞG) dönmüştü. Emniyet'ten beni ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı istediler. Elbet durumu Bakan'a da bildirmişler. (...) Yücel:

- Evime gelebilirler, koğuşturmaya gerek yok, demiş.

Cahit'le birlikte, Birinci Şube Müdürü'nün odasına girdik. Müdürün;

- Gelin bakalım, demesi üzerine Cahit Sıtkı geçti, masanın önündeki koltuklardan birine oturdu. Sen misin oturan!

- Kalk ulan, diye bağırdı müdür.

Cahit ürkerek kalktı ayağa,

- Senin işin nedir?

Cahit o vakit Çalışma Bakanlığı'nda mütercimdi. Bunu öğrenen müdür birden yumuşadı.

- Otur, dedi.

Bu kez ben de oturdum. Birinci şube müdürü:

- Şimdi içerde ifadenizi alacaklar, dosyayı kapatacağız. Ama kulağınızda (aynen. MŞG) küpe olsun, bundan sonra Bakan'ın ziyaretine gitmeden önce, evine telefon edin, dedi."

Abidin'in askere götürülmesi büyük olasılıkla o günlerde CHP iktidarının Adana'daki minik aydın çevreyi dağıtmak arzusuyla ilgilidir. Çünkü askere alınan tek insan Abidin değildir. Orhan Kemal de o günlerde askere çağrıldı. Mahkûm edilmesi sonucu tamamlayamadığı kırk günlük askerliğini bitirmesi için. Orhan Kemal o kırk günü Kilis'te askerlik yaparak geçirdi. Bitirdi askerliğini. Ama askerlikten sonra bu defa Orhan Kemal'i sürgüne göndermeye kalktılar. Neyse ki babası imdadına yetişti. Dönemin Başbakanı'na telgraf çekerek ve bütün gücünü kullanarak oğlunun sürgüne gönderilmesini önleyebildi. Baba, sürgünün ne kötü ve ne çekilmez bir bela olduğunu çok iyi biliyordu. Sonuçta Orhan Kemal bir kez daha özgürlüğüne kavuşabildi ve Adana'sına, o çok sevdiği Adana'sına ve ailesine döndü.

Adana aydınlarından, yazar ve çizerlerinden "kurtarılıyordu" (!) Adana, sıcakların da bastırmasıyla ıssız sessiz bir taşra kentine dönüşüyordu yeniden. Ve Güzin'in yazdığı gibi "Abidinpaşa Caddesi'nde kara öküz geziniyordu."

ABİDİN'SİZ ADANA'DA

Abidin'in askere alınmasından sonra Güzin tek başına kaldı. Ancak "Nezihe öğretmen", gerçek adıyla Meziyet Barutçu, Güzin'in evine gelip yerleşti Güzin tek başına kalmasını diye. Güzin anlatıyor:

"Birkaç ay birlikte kaldık. Yalnız kalmayayım diye geldi bende kalmaya başladı. O sırada 14 yaşındaki erkek kardeşi de geldi, bir süre O da kaldı. Ama ne olduysa, çocuk bu, belki heyheyleri tuttu ve bir gün kayboldu piyasadan. Kaçmış meğerse. Toros Ekspresi'ne atlamış. İstasyon eve iki adım, belki trenin sesi hoş geldi, belki bir serüven arayışı, her neyse çocuk almış başını İstanbul'a kadar

gitmiş. Epey aradık. Bulamadık. Ama neyse ki kendi kendine dönüp geldi. İstanbul çok büyük geldi O'na anlaşılan. Nezihe öğretmenin bana bu yakınlığı ve daha önce de bize gelip gitmesi yetkililerin gözünden kaçmadı elbette. O'nu da başka bir kente, yanılmıyorsam Karabük'e tayin etmeye kalktılar. Sabahattin Eyüboğlu sayesinde devreye Talim Terbiye Dairesi Başkanı girdi ve kızı bir tür sürgünden kurtardık. "

Güzin'i yalnız bırakmayan başka insanlar da var. Ev sahibi ve eşi ile "şoförün annesi". Güzin'i kadınlar matinesinde sinemaya götürüyorlar. Güzin bir gece, aynı sinema salonunda, Müzeyyen Senar'ı bile dinliyor. Bunları Güzin Dino'dan okumak en iyisi:

"Evet, kadınlar için yapılan sinema matineleri var... Viyak viyak çocukların, terli, şişman hanımların doldurduğu salonda, en kötüsünden yerli filmler... Ama ne büyük hayranlık, daha doğrusu şaşkınlıkla seyrediliyor o filmler... Çoban, koyunlarını otlatmaya götürür beyazperdede, bir çeyrek saat dere tepe, meleyen koyunlarını peşinden gider ha gider. Derken kaval da çalar. Çocuklar viyak viyak, hanımlar sus pus, seyredilir bu bitmez tükenmez melemeler ve çobanın yürüyüşü. Beyazperdede o kadar çok yürüdü ki çoban, o kadar çok meledi ki koyunlar, filmin sonunda ne olduysa acaba?

Bir gece de Güzin'i Müzeyyen Senar'ı dinlemeye götürdüler, yine o sinema salonuna. Dinleyicilerden önce sivil polis kalabalığı salonun orasına burasına yerleştirilmiş. Kapıları da tutmuş polisler. Abidin'i askere almışlar, ev sahipleri kiracılarını oyalamak için böyle 'eğlence yerlerine' götürüyorlar. Ne olur, ne olmaz, loca tutmayı yeğlemiş Mahmut Bey. Dehşet bir erkek kalabalığı dolduruyor salonu. Tıklım tıklım, içkili, küfürlü, bağırğan. Yanmış sigara izmaritleri uçuşuyor havalarda. Gerçekten de hiç kadın yok

salonda. Bir iki hanımlı, çoluklu çocuklu localar var gerilerde. Sahnenin iki ucunda birer sivil polis bekliyor.

Kemençe, keman, ud, tambur ve tefiyle bir orkestra çıkıyor sahneye coşkun alkışlar arasında. Yeterli bir bekleme süresinden sonra, türkücü de gözüküyor. Uzun kollu, uzun etekli, kapalı yakalı, kavuniçi renginde bir giysiye bürünmüş. O'nun sahneye çıkmasıyla, salonun sesi birden kesiliyor! Ne hayranlık ısıkları, ne de coşkulu, 'Aman yandım!', 'Canım...', 'Vur beni!' filan gibisinden naralar... Hayır, hiçbir olmuyor. Bir ya da iki dakika gerçeküstü bir durgunluk içinde o 'muganniye' ve o dehşetli kalabalık, 'mephut' bakışlarla, öylece durakalıyorlar karşılıklı. Sonra bal gibi bir ses ortalığı kaplıyor. Sonuna kadar, peşi peşine, arada hiç alkışlanmadan, birbirinden güzel türkülerini söylüyor, son türküsünü de bitiriyor. Salonu dolduran o dehşetli kalabalık, sessizce, terbiyeli, uslu, kuzu gibi, camiden çıkar gibi salondan çıkıp dağılıyor.

O yıllarda, Adana'da, sinema salonlarında bir de düğünler yapılıyor. Gelin sahnenin ortasına oturmuş, sahnenin dekoru çepeçevre gelinin çeyizinden oluşmuş. Elbiseler, kışlık, yazlık, iç çamaşırları, işlemeli festonlu gecelikler, ağır işlemeli yorgan ağızları gerilmiş sahnenin duvarlarına. Renkli ajurlu, uzun yastık kılıfları, oraya buraya serpilmiş havlu takımları, kenarları ajurlu sofra örtüleri, peçeteler, kenarı yaldız zırlı bir tabak takımıyla kurulmuş sofrayı örtüyor. Ortaya çiçekli çay takımı dizilmiş. Bir ipe kulplu tencere takımı asılmış, küçüğünden büyüğüne yan yana. Duvara sırayla dayalı yerli, bakır, kalaylı tencereler, kapakları... Sahnenin önünde dizim dizim gelinin iskarpinleri, dekoltesi, bağlısı, lüstrini, terlikler... Öte yandan, sahnenin perdesine iştirilmiş, yakasından aşağı çingenepembesi, fırfırlı, mor çiçekli, sim dallı, gelinin uzun sabahlığı. Ve de damadın yandan yırtmaçlı gecelik entarisi... Sahnenin kıyısında kalmış çeşitli, sıram sıram

likör takımları. İrili ufaklı, ayaklı ayaksız, kadeh, bardak, sürahiler..." (Gel Zaman Git Zaman, s. 106–107)

En çarpıcı dayanışmayı Güzin'in "şoförün annesi" olarak tanımladığı komşu kadın gösteriyor. Abidin'in böylesine askere alınışına çok üzülmüş. Çok da ilgilenmiş Güzin'in asker eşi olarak yalnız kalışına. Sonrasını Güzin yazıyor:

"Her gün gelir, 'Aldın mı bir haber?' diye sorar. 'Almadım,' deyince kahrolur, oflar, poflar, 'Allah sabır versin. Merak etme, yarın alırsın,' der. Uzun bir süre mektup gelmeyince, bir gün şoförün annesi çıkageliyor ve hemen soruyor: 'Var mı bir haber?' Hala mektup gelmediğini öğrenince de, koynundan bir tomar mektup çıkarıyor: 'Al! Bunları okursun. Oğlumun askerdeyken bana yazdığı eski mektuplar bunlar...' "

Güzin sonrasını şöyle aktardı bana: "Nefis bir insanlık örneği. Çok hoş. Bu mektup faslını Abidin'e anlattım. Ağladı Abidin."

Evet, ne askerlik kolaydır sürgün alayında, ne de sürgünde asker eşi olmak. Ne iyi ki Adana halkı var. Sağolun canlar. Sizler sağolun.

KAYNAKÇA

ABİDİN DİNO'NUN YAPITLARI

Burada en önce yazar Abidin'in bu kitapta kullandığım eserlerini sıralıyorum, yayımlandıkları tarihe göre:

Antibes Resimleri ve Pencereleler, Galeri MD Yayınları, İstanbul, 1989.

Çiçekleme, Galeri Nev, Ankara ve İstanbul, 1990. İki ayrı serginin katalogunu oluşturan yapıt, Yaşar Kemal'in, "Anadolu çiçekleri ve Dinonun çiçeklemesi" başlıklı takdim yazısıyla Toroslar rüzgarının Çukurova'da ve başka mekanlarda nasıl estiğine tanıklık ediyor.

Abidin Heykelcikleriyle, Arkeon Sanat yayınları, İstanbul, 1991.

Abidin Dino ve Yaşar Kemal: Visages Pile ou Face (Fransızcaya çeviren: Güzin Dino), Fata Morgana, Montpellier, 1992. Bu kitap 1994'te Yüzler adıyla Ada Yayınları'nda yayınlandı. Yeni baskıları yapıldı...

Kel, Verese, Adam Yayınları, İstanbul, 1996. Bu,1944'te yayınlanır yayınlanmaz Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılan Kel'in ikinci baskısıdır,Verese ise ilk kez ve Kel ile birlikte yayınlanıyor.

Sinan, YKY, İstanbul, 1999.

A'dan Z'ye Abidin Dino, derleme ve metin: Zeynep Avcı, YKY, İstanbul, 2000.

Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar, Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Derleyen ve yayına hazırlayan: Turgut Çeviker. Çeviker'in bu çalışma için gösterdiği olağanüstü çaba bütün teşekkürleri hak ediyor. Abidin'in bütün yazılarını derlemek gibi son derece zor bir işi büyük bir özveri ile ve en iyi biçimde kotaran Turgut Çeviker, elinde olmayan Türksözü gazetesinin birkaç sayısını Adanalı arkadaşı çevirmen Ayşe Ak sayesinde edindiğini belirtiyor ve bu yazılara çalışmasında yer veriyor.

Kızılbaş Günlerim, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Nâzım Üstüne (Fransızca metinleri çeviren: Aykut Derman), YKY, İstanbul, 2001. İkinci baskısını Sel yayıncılık 2006'da sundu.

Yeditepe Öyküleri, (Yayına hazırlayan: Mürşit Balabanlılar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Ne Güzel Çocukluktu, Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Gerilla Desenleri, Galeri Nev Yayınları, Ankara, 2005. Tanıtım metnini yazan Rasih Nuri İleri'dir.

Ölüm mü?Ne Buluş!, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ABİDİN'E İLİŞKİN KİTAPLARIM

Abidin'le 1982'nin sonundan aramızdan ayrıldığı 1993 sonuna kadar giden Parisli günlerde kendisiyle hem sanatı hem hayatı üzerine epey söyleşi yaptım, sergileri üzerine pek çok makale yazdım, değişik gazete ve dergilerde yayınlanan. Bunları Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar : Hayat ve Sanat başlıklı kitabımda 2006'da yayınladım, Pêrî Yayınları, İstanbul.

Abidin Dino 1913-1993 başlıklı üç ciltlik çalışmam, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Abidin Dino'ya Dair, ekitap, ekitap.ayorum.com sitesinde ücretsiz sunuldu, 2020.

DİĞER KİTAPLAR, MAKALELER

Yazarların soyadlarına göre :

A'dan Z'ye Nâzım Hikmet, hazırlayan : Memet Fuat, YKY, İstanbul, 2002.

Gabriel Aghion'un Monsieur Max isimli televizyon filmi, ARTE'de 14 Eylül 2007'de seyrettim.

Çetin Altan : “Abidin Dino”, Sabah 14(?) Aralık 1994.

İbrahim Altay : “Adana artık pavyonla anılmıyor”, Sabah, 5 Mart 2011.

Zihni T. Anadol, Aydınlığa Omuz Verenler, Yön Yayınları, İstanbul, 1991.

Melih Cevdet Anday: Akan Zaman Duran Zaman, Adam Yayınları, İstanbul, 1984.

Erich Auerbach: Mimesis, New-York, 1957.

Gülden Aydın'ın Erol Güney ile yaptığı ve 9 Nisan 2005 tarihli Hürriyet'in cumartesi ekinde yayınlanan söyleşi.

Reşat Enis Aygen : Toprak Kokusu, o yıllardaki topraksız köylülerin yaşamını, sorunlarını dile getiren eser. İrgatların çalışma, geçinme, aslında geçinememe dertlerini sergiliyor. Hastalıklarla mücadelelerini anlatıyor. Bir süre sonra geniş boyutlarıyla ortaya çıkacak olan köylü romanlarının habercisidir bu kitap. Çukurova emekçilerinin, ırgatlarının çaresizliği, yalnızlığı aktarılıyor, en çarpıcı biçimiyle. Kitap 2002'de Örgün Yayınevi tarafından okuyuculara yeniden sunuldu.

Tuna Baltacıoğlu: Yeni Adam Günleri, YKY, İstanbul, 1998.

Alain Bosquet: Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor, Toros Yayınları, İstanbul, 1994.

Oral Çalışlar: Deniz Gezmiş'ten Yaşar Kemal'e Portreler, ÇağdaşYayınları, İstanbul, tarihi yok, herhalde 1997.

Selçuk Demirel: Abidin Dino Özel Koleksiyon (1978-1993), YKY, İstanbul, 2003.

Güzin Dino: Gel Zaman Git Zaman, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Arif Dino: Çok Yaşasın Ölümler, Adam Yayınları, İstanbul, 1985. Bu yapıtta Abidin'in "Arif Dino için" başlıklı giriş yazısı yanında Rasih Nuri İleri'nin iki tanıtım yazısı ve Şevket Rado'nun Arif Dino ile yaptığı ve 19 Eylül 1940'da Akşam gazetesinde yayınlanan söyleşisi yer alıyor. Bu söyleşisinde Arif Dino'nun "şiir ifrazattır ve aklın sıhhati için lâzımdır" demesi o günlerde epey tartışma yaratıyor.

Arif Dino : Yüz, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Nihat Erim: Günlükler 1925-1979, iki cilt, YKY, İstanbul, 2004 ve 2005.

Bedri Rahmi Eyüboğlu: Kardeş Mektupları (Baskıya hazırlayan: Mehmet Hamdi Eyüboğlu), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Canan Gerede : Abidin Dino belgesel filmi.

Vedat Günyol: 'Abidin Dino'nun kıyıcığında', Bir Usta. Bir Dünya: Abidin Dino'da, İstanbul, 1996.

M. Şehmus Güzel: İnsan Yılmaz Güney, Kaynak Yayınlar, İstanbul, 1994.

M. Şehmus Güzel: Türk Usulü "Demokrasi", Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

M. Şehmus Güzel: "Adana'da Orhan Kemal özgür", Yazın, Sayı: 113, Ekim-Aralık 2007, s. 18-20.

M. Şehmus Güzel: "Abidin Dino Adana'da", Yeni Adana Gazetesi, 18 Mart 2008.

Vartan İhmalyan : Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Rasih Nuri İleri : Sahne ve Kostüm Tasarımı: Abidin Dino, YKY, İstanbul, 2005.

Erdal İnönü: Anılar ve Düşünceler, 2. kitap, yedinci baskı, Yorum Kitapları, İstanbul, 1998.

Emin Nedret İşli (Hazırlayan): Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday: Şevket Radyo'ya Mektuplar, YKY, İstanbul, 2002.

Orhan Kemal : Bereketli Topraklar Üzerinde, pek çok baskısı yapıldı.

Orhan Kemal: Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, tarihi yok. Ancak, 2 Haziran 1965'te, Abidin'e "Güzin ve Abidin Dino'lara her zamanki sevgilerimizle. Ev halkı adına" diye yazıp imzalayarak gönderdiğini dikkate alırsak, büyük olasılıkla 1965'de yayınlanmış olmalı.

Yaşar Kemal : Ağıtlar, Adana Halkevi Yayınları, 1943. Yeni baskısı: YKY, 2004.

Yaşar Kemal : “ ‘İmbikten Çekilmiş Adam: Arif Dino’ sergisinin açılışında anlatıyor”, Özgür Politika, 9 Nisan 2005.

Milliyet : “Mesut bir doğum” Milliyet, 4 Şubat 1951.

Zeynep Oral : “Edebiyatımızdan On İnsan Bin Yaşam” dizisinden Zeynep Oral'ın kaleme aldığı “Yaşar Kemal” bölümü, Cemal Süreya'nın şiiri ve Tan Oral'ın çizgileriyle.

Altan Öymen: Bir Dönem, Bir Çocuk, sekizinci baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2003. Birinci baskı: 2002.

Altan Öymen: Değişim Yılları, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

M. Nihat Özön ve Baha Dürder, Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Aclan Sayılğan: Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972), Hareket Yayınları, İstanbul, birinci bası: 1968, ikinci bası: 1972.

Osman Şahin : Darağacı Avı isimli kitabındaki “Ümmülü Ana” öyküsü, Can Yayınları, İstanbul, 2010.

Handan Selçuk : Paris'te yaşayan ressamlarımızdan Abidin de içinde dördüyle söyleşiler yaptı ve bunları Mart 1963'te Yön dergisinde yayınladı.

İlhan Selçuk'tan iki makale: "Abidin Dino", Cumhuriyet, 16 Eylül 1986. Bu makale 1 Ekim 1986 tarihli Milliyet Sanat 'ta da (s. 40) yayınlandı. "Güneş rengi bir yığın yaprak...", Cumhuriyet, 13 Nisan 2004.

Bülent Tanör: Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002, değişik tarihlerde birçok baskısı yapıldı. Cumhuriyet gazetesi okuyucularına armağan olarak dağıttı.

Hıfzı Topuz : Eski Dostlar, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Berna Torkak : Harf Devrimine Kadar Adana Türk Sözü Gazetesi (1927-1928), Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2018.

Taha Toros: "Abidin Dino", Tarih ve Toplum, Ocak 1994, s. 28-34.

Adnan Turani : "Okuyan ressamdı", Cumhuriyet Hafta, 18 Aralık 1993. Cumhuriyet gazetesinin o hafta içinde çıkan yazılarından derlemeyi içeren ve Avrupa'daki okuyucularına sunulan bir yayınıydı Cumhuriyet Hafta.

Mina Urgan: Bir Dinozorun Anıları, YKY, İstanbul, 1998.

Haluk Uygur: "Sıtma ile savaşın fotografik öyküsü", 9 Eylül 2017, adabul.com'da.

Andre Velter: Franca-Culture Radyosu'nda "Voix Nue" programı için Abidin Dino ile uzun bir sohbet gerçekleştirdi: Önce 7, 8, 9 ve 10 Ocak 1992'de yayınlandı. Abidin'in vefatı sonrasında O'nu anmak için bir daha dinletildi: 3, 4, 5 ve 6 ocak 1994'de.

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO ADANA'DA

Şubat 1945 - Mayıs 1945

ekitap.ayorum.com